

Jog

történeti szemle

2016
4. szám

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

„Karddal vagy erős hittel”
Luther és a boszorkányok

A király a középkori dán
monarchiában

A nemzeti kisebbségek
nyelvhasználata a polgári kor
közjegyzői eljárásaiban

Adalékok a Bohuslav-féle
döntvénytár történetéhez

A németek kitelepítése
a jogszabályok tükrében

I. Margit

TARTALOM

TANULMÁNYOK

HIRTE, Markus – „Karddal vagy erős hittel” Luther és a boszorkányok	1
KÉPES György – A király a középkori dán monarchiában	16
ROKOLYA Gábor – A nemzeti kisebbségek nyelvhasználata a polgári kor közjegyzői eljárásaiban	27
Erik ŠTENPIEN – Adalékok a Bohuslav-féle döntvénytár történetéhez	36
SZIGETI Magdolna – A németek kitelepítése a jogszabályok tükrében	42

MŰHELY

CSUTORÁS Gábor – A magyar közigazgatási szakemberek elméleti és gyakorlati képzési követelményeinek jogtörténeti áttekintése	48
DEÁK Viktória – Jogos védelem és jogos önhatalom az ítélkezési gyakorlat tükrében	57
DRÓCSA Izabella – Az államellenes bűncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel az 1921: III. törvényben meghatározott államfelforgatás büntetétére	64
RIGÓ Balázs – Hatalmi legitimációs eszközök Aphra Behn II. Jakab koronázása alkalmából írt költeményében	68

DISPUTA

HOLLÓSI Gábor – A csehszlovák „Dunántúl” és az 1948-as vízügyi megállapodás	83
---	----

KÖNYVEKRŐL

Egy száz éve született történész-jogász a reformkori magyar diétákról – BODNÁR Krisztián	90
A közjegyzőség emlékezete. Fejezetek a Pécsi Közjegyzői Kamara történetéből – LOSONCZI Eszter	93

SZEMLE

Beszámoló a VIII. Hungarológiai Kongresszus A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon című szimpóziumáról – DOMANICZKY Endre, LÁSZLÓ Balázs	95
Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – FALUS Orsolya	97
„Österreichisches und ungarisches Familienrecht im Vergleich” Beszámoló a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport kutatószemináriumáról – RÉKASINÉ ADAMKÓ Adrienn, DÁVID Gabriella	98

HÍREK

	100
--	-----

A címlapon: I. Margit

(Margrete Valdemarsdatter, 1353 márciusa – 1412. október 28.) Dánia, Norvégia és Svédország királynője, a kalmari unió megalapítója.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srdan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seemann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna

Szerkesztő: Dr. Losonczy Eszter

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

Luther Márton, a nagy reformer a boszorkányoktól való növekvő félelem idején élt. Mint korának egyik legkiemelkedőbb alakja, számos ügy kapcsán osztotta meg gondolatait, beleértve ebbe a boszorkányokat is. Amennyiben valaki figyelmet fordít a boszorkányokra, akkor az Istenbe vetett hittel találkozzon velük, vagy a jog minden szigorával járjon el velük szemben. Röviden, hogyan kezelte Luther és kortársai a boszorkányokat, egyáltalán hogyan képzeltek el ebben az időben a boszorkányokat.

Soha nem létezett általánosan elfogadott fogalma a boszorkánynak. Az évszázadok alatt számtalan különböző módon ábrázolták a boszorkányokat. A legáltalánosabb elképzelés ma, hogy a boszorkány öreg vagy vörös hajú nő mágikus erővel felruházva, aki seprűnyélen lovagol. Ha a „witch” (németül: Hexe) kifejezést visszavezetjük az eredetére, akkor először az 1300-as években bukkant fel a délgermán alemann „hagazzussa” kifejezésből történő nyelvi levezetéssel, amely a sövényen és kerítésen lebegő visszatérő kísértetre utal. A XIV. és XV. század fordulóján a boszorkányság (németül: Hexerei) bűncselekményt jelölt. A boszorkányság bűncselekménye az eretnokség és a gonosz igék kántálásának elemeivel keveredett. A kora modern boszorkányüldözések jogi alapja a boszorkányság bűncselekménye volt, amely az alábbi öt vádat foglalta magában:

- gonosz igék kántálása
- lepaktálás az ördöggel
- az ördöggel folytatott szexuális kapcsolat
- levegőben repülés és
- részvétel a boszorkányok szombatján.

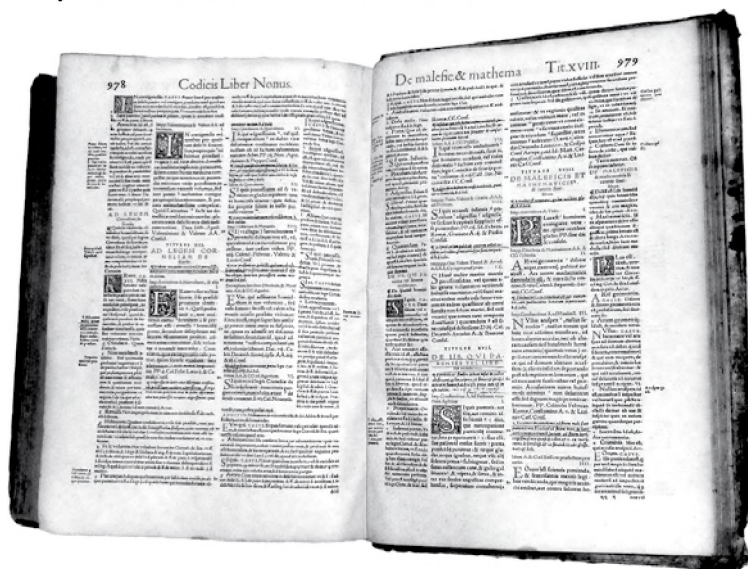
Számos ügyben egy vagy több vádpont miatt is elegendő volt a boszorkány elleni perindításhoz. Figyelemmel erre, a boszorkányság koholt bűncselekménye archetipikus körülrítés volt. A boszorkányság kollektív bűncselekménye

Markus Hirte

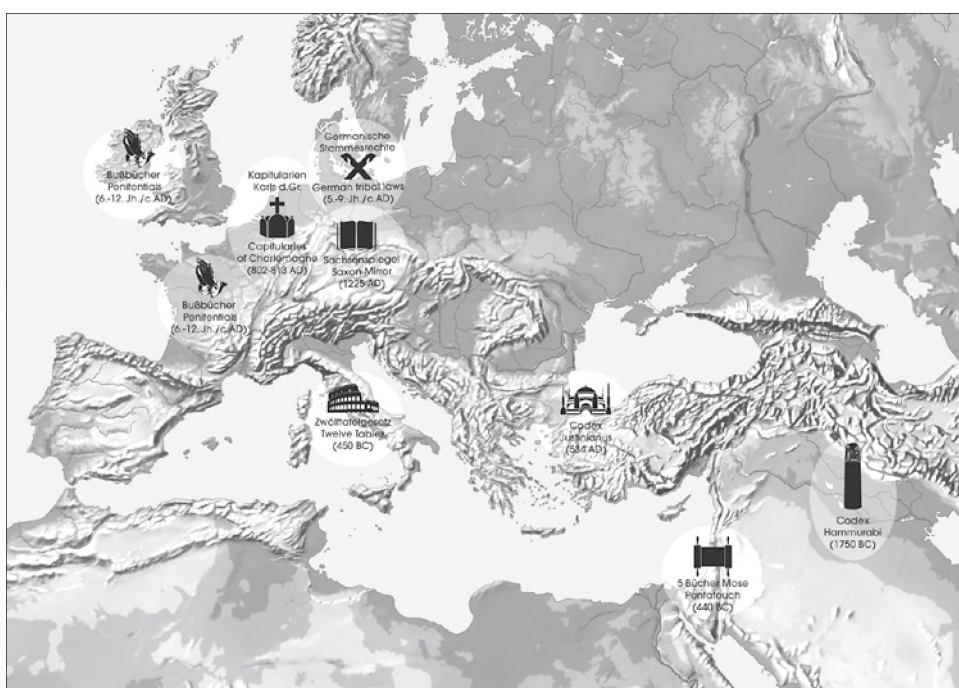
„Karddal vagy erős hittel”

Luther és a boszorkányok

és a „főbűncselekménye” a XIV. és XV. században alakult ki. Jóllehet a boszorkányság jogi fogalma viszonylag fiatal, az öt külön vádpont magában sokkal régebbi és néhány közülük az antikvitásra vezethető vissza.

Codex Iustinianus, Lyon, 1557

A boszorkánysághoz kapcsolódó törvények az ókori civilizációktól az arany középkorig

Illusztráció egy boszorkány és egy eretnek megégetéséről, forrás: Szásztükör Wolfenbütteler kézírata (Wolfenbüttel Codex of Saxon mirror), XIV. század

A Boszorkányság korai elméletei vezettek a boszorkányság bűncselekményének megfogalmazásához

I. Gonosz igék kántálása

Az öt vádpont közül, amely a boszorkányság koholt bűncselekményét alkotta, a legismertebb és ugyanakkor a legrégibbi elmélet a (gonosz) igék kántálása (varázslás) volt. A varázslás természetfeletti erők működését jelentette. A szándéktól függően ez lehetett jó (fehér) és rossz (fekete) varázslat. A fehér varázslat igéket tartalmazott gyógyításra és védelemre; a fekete varázslat másrészt gonosz igéket takart, és az igék rossz időt idéznek elő.

A boszorkányságba és a varázslatba vetett hit nagy múltra tekint vissza, eredetük Mezopotámia fejlett civilizációjában (Hammurapi törvénygyűjteménye Kr. e. 1850 körül), az egyiptomiak és a görögök között, úgymint az Ótestamentumban volt. A rómaiak a gonosz igék kántálását a Köztársaság korai éveiben halálbüntetéssel sújtották (XII táblás törvények VIII. táblája, Kr. e. 450 körül). Ez a hagyomány a Kelet-római Birodalom kései éveig folytatódott, és a codex Iustinianusban írásba is foglalták (Codex Iustinianus, Kr. u. 534 körül).

A pajtaajtókra felszögelt madarokról úgy tartották, hogy oltalmul szolgálnak (Merl, 1900 körül)

A germán törzsi jogok a kora középkorban a (gonosz) igék kántálását ugyanúgy büntették Nagy Károly birodalmának (Kr. u. 747/8–814) számos capitulárájában. A szekuláris jogi források mellett a kora középkori bűnbánat jelent meg a misszionárius munka folyamatában. Ezek a bűn kiterjedésének felmérésére szolgáltak és speciális bűnbánatot foglaltak magukban a bűn nagyságától függően. A bűnbánat a gonosz igék kántálásáért járó büntetést is szankcionálta. Végül a középkorban a jogi szövegek egyik legfontosabbika, amely fennmaradt, a Szásztükör (Sachsenspiegel, Saxon mirror) Eike von Repkowitztől (Kr. u. 1225 körül), melyet a boszorkányság bűncselekményének szenteltek, és amely boszorkányságért, eretnokségért és mérgezésért máglya általi halálbüntetést rendelt.

A gonosz igék létezésébe vetett hiedelem vezetett ahhoz a gondolathoz, hogy képesek legyenek megvédeni magukat mágikus tárgyakkal és rituálékkal. Az évszázadok alatt számos különféle védelmező és óvó varázslatot találtak ki egyes mondások, jelek és gesztusok formájában, és sokat írtak le közülük könyvekbe és telercsékbe.

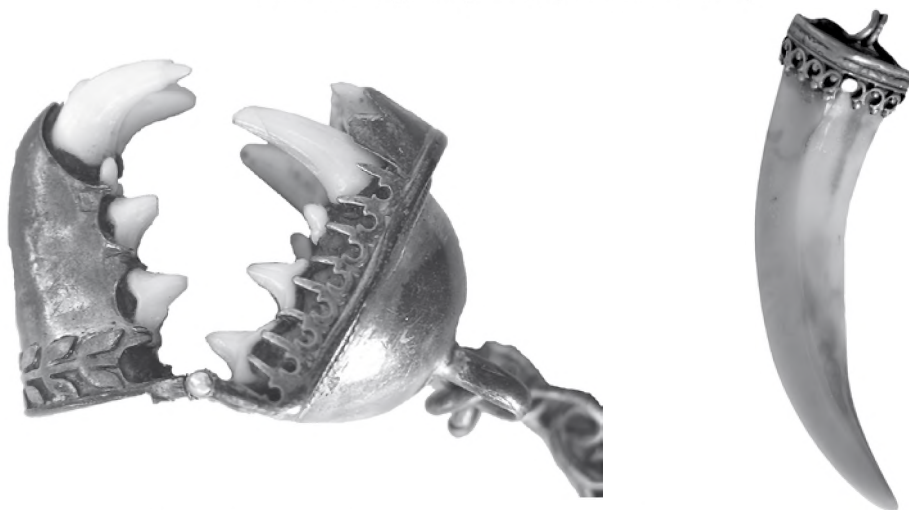
A testen viselt amulettek mágikus erővel ruházták fel viselőjüket, és védelmet nyújtottak a balszerencse ellen. Míg az amulettek hatása azon az erőn alapult, amely az anyagban, az alakjában vagy a feliratban lakozott, a talizmánokat olyan amulettnak tartották, amelyek bevonzták a jó szerencsét. A népszerű babonák rendkívül széles vá-

Mágikus papírtekeres irigység, gyűlölet, mérgezés és egyek ellen, XVIII. század első fele

A „Frais” szó olyan rontást jelölt, ami általában gyermekeket sújtotta. A rontást általában olyan démonoknak és boszorkányoknak tulajdonították, akik megszállták az érintett testét. Az ellenszere a „Frais” varázsereje volt, amely páratlan számú amulettből állt egy szalagra kötve (XVIII. és XIX. század)

A nyest állkapcsáról és a vaddisznó agyaráról úgy hitték, hogy felruházza viselőjét a megfelelő állat pozitív jellemzőivel és távol tartja a gonoszt (XVII. és XVIII. század)

*A lyukas kő távol tartotta a gonoszt.
Kora és eredete ismeretlen*

*A vakond mancsot szerelmi amulettnek tartották
(XIX. század)*

A korallokról úgy gondolták, hogy elállítja a seb vérzést (XVIII. század)

Az ököl jelről úgy gondolták, hogy megvéd a terméketlenséget okozó igéktől (XX. század)

lasztékát nyújtották az amuletteknek és a talizmánoknak. Úgy gondolták, a madarak rászegezése a pajta kapuajtaja föl védelmet nyújt a gonosz démonok, a villámlás és jég-eső ellen. A kígyócsontból (úgy mint viperákból) készült nyakláncok védelemül szolgáltak a mérgezés, a pestis, az epilepszia és bármely gonosz ellen. Az emberek gyakran kötöttek néhány amulettet egy szalagra, és viselték az úgynevezett „Fraisketten”-t (a rózsafüzér egyik fajtáját), hogy az megvédje viselőjét mindenféle rontástól.

Úgy gondolták, hogy az állatfogak, például a nyest állkapcsa vagy egy vadkan agyara lánchoz kötve az illető állat pozitív tulajdonságait kölcsönözte az embereknek, és távol tartotta a gonoszt. A lyukas kövek védelemül szolgáltak a gonosz ellen, és úgy hitték, hogy kivédik a szem bántalmakat – amikor valaki keresztülnézett a lyukon. Úgy hitték, hogy a korallok elállítják a seb vérzését, és segítenek betegség esetén, szembántalmak és impotencia esetén. A vakond mancsát szerelmi amulettnek és a Gonosz szem, foga- és torokfájás elleni védelemnek tekintették. A füge jelek a szexuális érintkezés szimbólumai voltak, és úgy vélték, védelmet nyújtanak a terméketlenséget okozó igézetek ellen.

A mágikus mandragórát emberi formájával és erősen intoxifikáns hatásával talán a legelső mágikus anyagnak tartották a középkorban és a kora újkorban. Védelemül szolgált a boszorkányok ellen, mint a bíróságokon használt segédeszköz, beteljesítette a szexuális vágyakat, és elősegítette a könnyebb szülést. Ezzel egyidejűleg a gonosz megidézésére is használták.

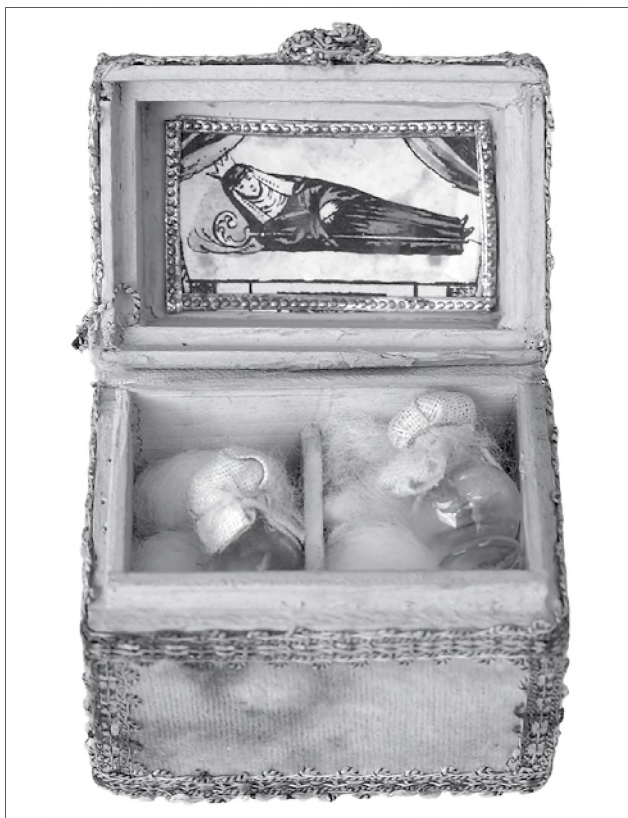
A mágikus mandragóra

A népszerű hiedelmeken kívül kiváló keresztény iskolák nagyon korán elkezdtek foglalkozni a boszorkányság kérdésével, különösen az időjárásra vonatkozó igék mondásával és az emberek elleni gonosz igékkel. Annak érdekében, hogy különbséget tegyenek a vallások között, a késői antikvitás idején Szent Caesarius of Arles (470–542) és Isidore of Seville (560–636) a mágiát/varázslatot babonának minősítették. A boszorkányságot az első parancsolat megsértésének tekintették (Egy az Isten), és élesen elkülönítették a boszorkányságot az isteni csodáktól, vagy azoktól a csodáktól, amelyek Isten segítségével történtek. Másfelől a keresztény teológusok szerint a „templomi varázslat”, úgymint az áldások, szentségek, mint olajak, kereszték, rózsafüzérek és medálok megengedettek voltak. Végül az egyház maga ajánlotta fel védelmét és oltalmát a gonosz ellen mennyei szolgálat nyújtása által, a zarándoklatoktól és relikviáktól kezdve az istentiszteletekig és áldásokig.

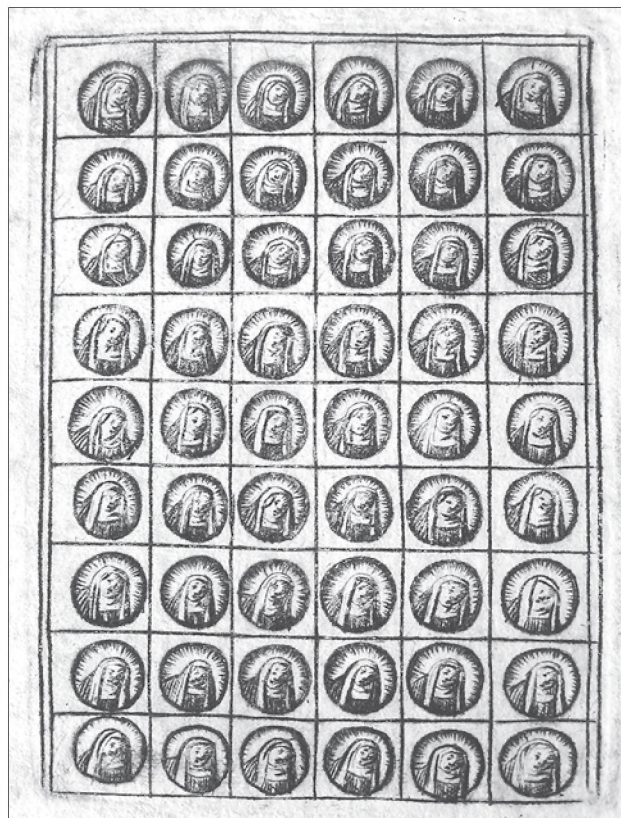
II. Az ördöggel kötött paktum

A második vád a boszorkányok ellen, mely a boszorkányság koholt bűncselekményét alkotta, az ördöggel való lepaktálást takarta. Az ember és az ördög közötti paktum elmélete az antikvitásra nyúlik vissza. Ez a paktum egy szóbeli vagy írásbeli szerződés volt, melyben egy személy alávetette magát az ördögnek. Cserébe az ördög jutalomban részesítette a személyt, például mágikus erőt adott neki.

A késő antikvitásban Szent Ágoston (354–430), egyike a legnagyobb teoló-

Gyógyító Walburga olaj (Szent Walpurga után elnevezne, VIII. század körül), Eichstätt (Németország, XVIII. század)

A képeket, mint a gyógyító orvosságot lenyelték (XVIII. és XIX. század)

giai tekintélyeknek, nagy figyelmet szentelt az ördöggel való paktumnak, mint mindenféle mágikus praktika alapvető előfeltételének. A kora és késő középkor egyházi vezetői, mint Sevillei Izidor (560–636), Hrabanus Maurus (780–856), Gratianus (XII. század első fele) és Albertus Magnus (1200–1280 körül) szintén intenzíven az ördöggel kötött paktumok feldolgozásának szentelték magukat Aquinói Tamásig (1225–1274), aki szisztematikus elméletet vázolt fel az ördöggel való paktumokról. A középkorban az ördöggel kötött szövetség a népesség körében a legendák népszerű kulturális motívuma volt, mint Theophilus legendája. Ezen kiválság ördöggel kötött szövetségének története még sok vers és színdarab forrása is volt.

III. Az ördöggel hálás

A harmadik vád a boszorkányok ellen az ördöggel (démonokkal) létesített szexuális kapcsolatot takarta. Ennek a gondolatnak szintén hosszú, eseménydús története van. Az istenek és emberek közötti szexuális kapcsolatok már az ókori mitológiákban és az Ótestamentumban (Genesis 6:2) is megjelentek. A késő antikvitásban kétségek merültek fel, vajon a démonokkal való szexuális érintkezés egyáltalán lehetséges-e földöntúli testük miatt. Wormsi Burchard püspök (965–1025 körül) – korának vezető kánonjog szakértője – visszautasította a démonokkal való együttműködés ötletét, és örültségként határozta meg. Az érett középkorban ezzel ellentétes nézet, miszerint valós le-

hetősége volt az ördöggel való érintkezésnek, elfogadást nyert. Ennek a lehangosabb támogatója Aquinói Szent Tamás volt (1225–1274 körül), aki *Summa Theologica* című művében átfogó doktrínát fejlesztett ki az angyalok és démonok esszenciáját és hierarchiáját illetően, amely intézményesítette az ördöggel való hálás doktrínáját.

IV. A boszorkányok repülése

A hiedelem olyan valós eseményekben vagy álmokban, amelyekben az emberek ténylegesen repülnek a levegőben tárgyakon, állatokon vagy démonokon, szintén a Krisztus születése előtti millenniumra vezethető vissza.

A görög hagyományok vámpírszerű szörnyekről (lamia) számolnak be, melyek gyerekeket jönnek elrabolni. A római korban néhány forrás említést tesz vérivó boszorkányokról (strigae), melyek bagollyá változnak, és éjjel mutatkoznak. A germán népek hittek azon nők létezésében, akik a levegőben karókon és állatokon lovagoltak a levegőben.

A korai időktől kezdve az egyház kétségbe vonta a repülésről alkotott ilyesféle népszerű hiedelmeket. Egy, a boszorkányság és a babonák elleni, kora középkorból származó kanonikus szövegben, az abbot Regino of Prüm (840–915 körül) fenntartotta, hogy az ilyen éjszakai utazások teljesen valótlanok, és az ördög által sugalmazott hallucinációnak tartotta őket. Ezek a szövegek, melyek *Canon Episcopi* néven ismertek, az egyházjogba

Talizmánok (kis karcolt védő betűkkel) Dél-Németország, XVIII. század

(kánonjogba) olvadtak be. Mindazonáltal az érett középkor fontos kánonjogászai fontolóra vették egy tényleges repülés lehetőségét a *Canon Episcopi* szűkebb értelmezésének előnyben részesítésével, mely mindezt kétségbe vonta.

V. A szombat

A 11. és 12. században az emberek elkezdtek hinni titkos találkozóknak, amelyeken az ördögöt imádták. Ennek keletkezése az eretnek mozgalom felbukkanásának kezdetére tehető. Ezeknek az új közösségeknek a dogmái (mint a katar és valdens eretnekeké) jelentősen eltért a katolikus egyház dogmáitól. Az új mozgalmak olyan sok tagot vonzottak, hogy komoly fenyegetést jelentettek az egyházra és vallási igényére – a kizárólagos képviselőre. Erre való válaszként találta ki Róma a kegyetlen és ördögi eretnek képet. A 13. század kezdetén az a hiedelem vált általánossá, hogy az eretnekek titkos szombatokat tartottak éjszaka, amelyeken az ördögöt imádták, paráználkodtak, gyermekeket öltek, és ígéket kántáltak, hogy embereknek ártsanak. Az ellenegyház létrehozása mellett (amelyet az eretnekszombatok szemléltetnek), az eretnekség az Istentől való elpártolás vádjából is állt. Ezen oknál fogva nem meglepő, hogy az eretnekszombatok leírását az ördöggel kötött szövetséggel színezték ki. A XV. századtól kezdve

megkísérelték az eretnekszombatot összekapcsolni a boszorkányságba vetett hittel, és ez a boszorkányok szombatjában végződött.

VI. Eretnekek és az inkvizíció

Az egyház számos cselekményével próbálta megfékezni az eretnek mozgalmak gyors terjedését. Az egyházon belül néhány pápa, mint III. Ince pápa (1160–1216 körül) egyházi reformokat és intézkedéseket hajtott végre, hogy fegyelmesse a papságot. Ezzel el akarta háritani az egyházon belüli sérelmeket, mint a hivatalok eladását és a falánkságot, amely az eretnek mozgalmakban való részvétel jelentősen erősítette. Ezzel párhuzamosan az egyház elkezdte mobilizálni erőit a XIII. században az eretnekség katonai legyőzésére a keresztes hadjáratok formájában. Törvényesen az eretnekség ellen akként léptek fel, hogy a korona elleni bűncselekményt kezelték, követőit az új inkvizitórius eljárás alkalmazásával üldözték, és egyházi intézményt (az inkvizíciót) állították fel az eretnekek üldözésére. Az *Ad extirpanda* pápai bullában (1252) IV. Ince pápa (1195–1254) engedélyezte a kínzás alkalmazását az inkvizitórius eljárásban az eretnekek ellen. Ez az észak-itáliai városok cselekményein alapult, amik a múltban kínzást alkalmaztak a rablóbandák ellen. A szekuláris hatalmak szintén üldözték az eretnekséget. II. Frigyes

Szent Benedek medálók, mint az ördög elleni védelem eszközei, XVII. és XIX. század

császár (1194–1250) eretnek törvényei tűz általi halált írtak elő büntetésként az eretnokséért. Az egyházi bíróságoknak nyújtott adminisztratív támogatás mellett, amelyeknek megtiltották a halálbüntetés ítélet hozását (latin: *ecclesia non sinit sanguinem*), a világi hatalmak saját érdekeiket követték. Végül is az eretnek visszatartása az eskütétel alól az egész feudális államrendszert veszélyeztette, amely az eskü alatt tett nyilatkozaton alapult.

VII. A közrend fenyegetése

Pusztító háborúk, pestis (a fekete halál), eredménytelen betakarítások, nagy éhezések ölték meg Európa népességének mintegy felét a XIV. században, egyedül és teljesen összetört az emberek világról alkotott képe egészen annak alapjáig. A halál állandó jelenléte és ez hatalmas bizonytalanságot és a reménytelenség érzését okozta. Sok családi kötelék bomlott fel. A szociális és gazdasági élet gyakran állt meg. Sokan csak a saját érdeküket keresték.

Az utolsó ítélet-hangulat fel erősítette a római katolikus egyházon belüli nagy szakadást (a

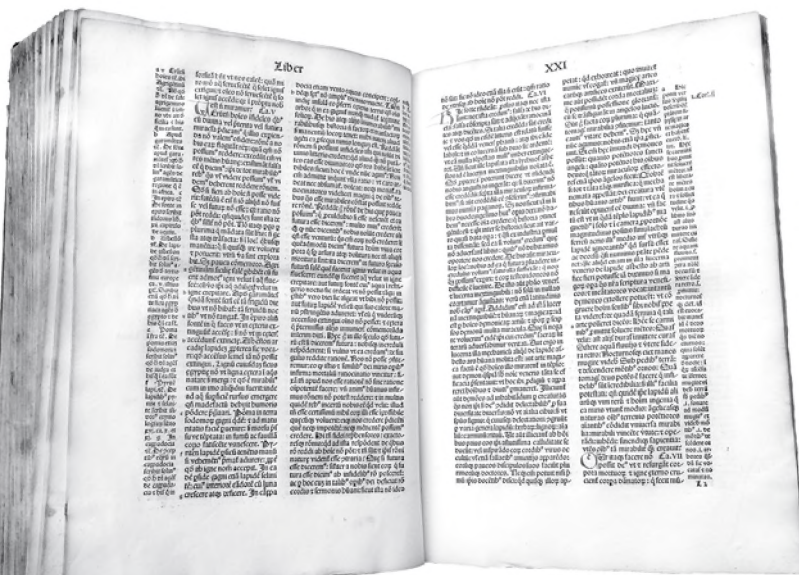
nagy nyugati szizmát). 1378 és 1417 között egy időben előfordult az is, hogy egyszerre három pápa versenyzett a pápai trónusért. Ez a krízis sok hívő számára vetett fel kétséget a katolikus egyház iránt, és megerősítette kívánságukat Isten közvetlen megtapasztalására. Számos ember sodródott az eretnek mozgalmak felé, mint a valdensék vagy a husziták.

A hirtelen halál élményét jól ismerték az emberek akkoriban. Szükségükben az emberek segítséget és védelmet kerestek Istentől, Jézustól és a szentektől. Az ima látható jeleként vagy a köszönet kifejezésére népszerűvé vált a fogadalmak adományozása képek vagy figurák formájában. Úgy tartották, az amulettek és talizmánok védelmet nyújtanak vagy jó szerencsét hoznak a mindennapi életben.

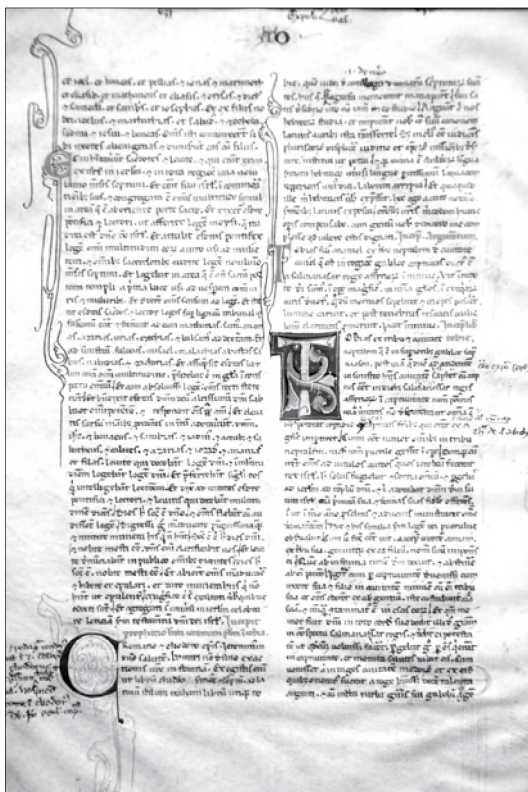
A világvége hangulat különösen elterjedt volt a művészetben. Az ikonok, melyek a XV. században bukkannak fel a halállal való táncot mutatják, és csontvázak képeivel figyelmeztetik a népeiséget a templomokban és a temetőekben: „Emlékezzél a halálra” (latinul: *memento mori*). Az Isten anyjáról készült ábrázolások, melyek az apokalipszis asszonyát ábrázolják a félholdon

Caravaca védő keresztjei, Dél-Németország (XVII. és XIX. század)

Szent Ágoston, *De Civitate Dei* (Isten városáról), Basel 1489

Lap a Bibliából, XIII. század és Amulet lánc, Alpesi régió, XVIII. és XIX. század

állva, általános látvánnyá váltak. Végül a késő középkor irodalma szintén küszködött a figyelmeztetés napról napra történő problémáival, mint Dante *Isteni színjátéka* vagy Brant erkölcsi darabja, *A bolondok hajója*.

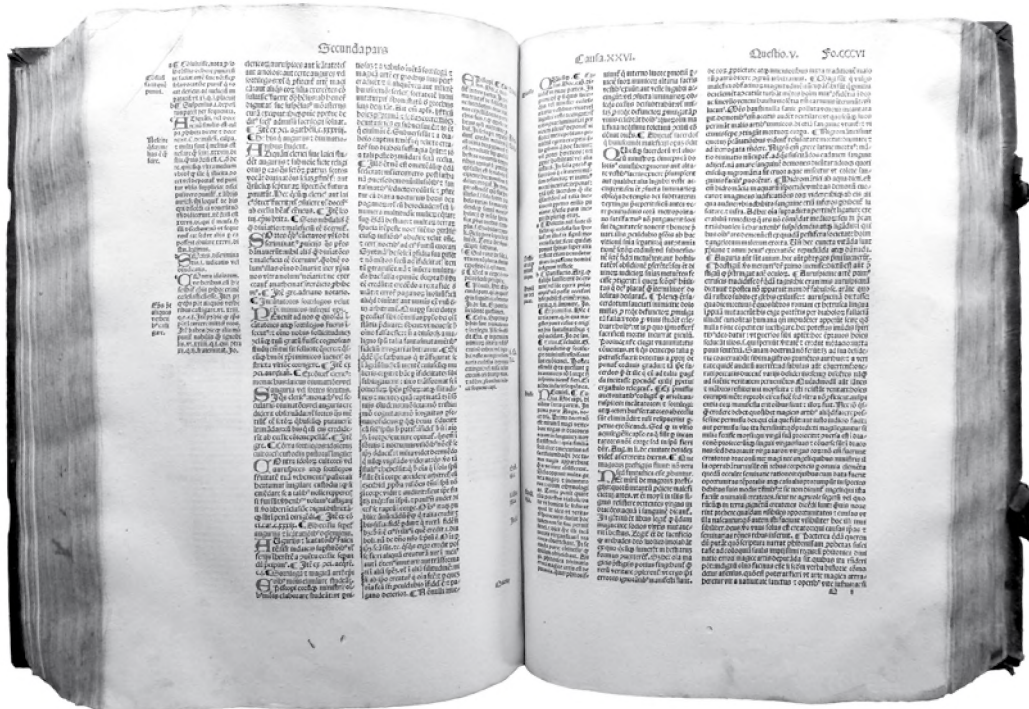
VIII. A boszorkányság bűncelekménye

A boszorkányságban, az ördöggel való lepakálásban és szexuális kapcsolatban, az eretek szombatban és az emberek levegőben repülésében való hiedelem régre és nagyon

messzire, néhány esetben a Krisztus előtti második évezredre vezethető vissza. A XV. században ezek a hiedelmek egyesültek a boszorkányság közhiedelmi formájával.

A boszorkányság bűncelekményének megszővegezése

Minden a Nyugati-Alpokban kezdődött, ahol vándor prédikátorok és inkvizitorok (vizsgálóbíró) úgy gondolták, hogy rábukkantak a boszorkányságra és az ördöggel való szövetségre. Ugyanekkor a konstanzi zsinat (1431–1449)

Canon Episcopi a Decretum Gratianiban (C.26.q.5.c.12.), Lyon, 1509

id. P. Brueghel: Szent Jakab és a varázsló Hemogenész (St. Jacob and the Magician Hemogenes), rézmetszet, 1565

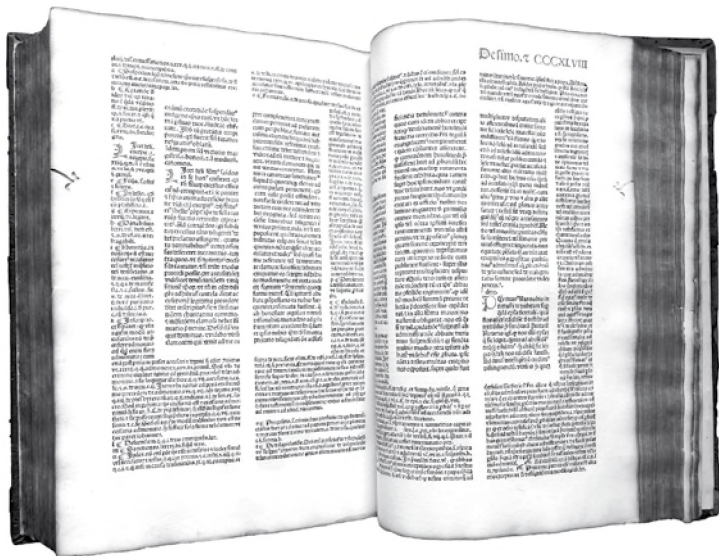
és a bázeli zsinat (1431–1449) – az egyházpolitika két mérföldköve – a világ közvéleményét a régióra fordította. Az alpesi régió európai kommunikációs centrummá és kulturális olvasztótégellyé vált. A valdensesk üldöztetése által lángra lobbanva, amely ugyanebben az időben történt, az intellektuális elit megvitatta az újonnan felmerülő, de gyakran homályos hiedelmeket és félelmeket.

Abban az időben az eretnekekbe vetett hagyományos hiedelmek gazdagodtak a gonosz igék kántálásával és a nők, eretnekek szombatra történő repülésével vasvillán, seprűnyélen vagy állatokon. A XV. század közepén a

valdensesk idején, a boszorkányok vagy démonok váltak gyakorivá az újra gondolt – világ szinten működő – szektáknak. A tanács képviselői terjesztették a hírt az új kollektív fenyegetésről szülőmegyejükben, mellyel a boszorkányoktól való félelmet is elterjesztették egész Európában.

Korai pamfletek a boszorkányságról

A boszorkányság és az eretnekség közötti tudományosan megalapozott kapcsolati folyamatot megtaláljuk az aláb-

Licet Heli dekeraría; In: IX. Gergely pápa, Dekrétumok, 1486

Fogadalmi tábla, olajfesték fán, 1635

J. Luycken: Mártírok színháza (Theatre des Martyrs), rézmetszet, 1700

(ahul). G. Pencz, A halál győzelme, rézmetszet, XVI. század kezdete

Ifj. H. Holbein, Haláltánc, kettő fametszet, 1530 körül

bi irodalmi műben ábrázolva, mely a bázeli zsinat idején keletkezett. Az egyik legkorábbi boszorkányságról szóló pamflet, a *Formicarius* (hangyaboly), Johannes Nider dominikánus szerzetes által alkotott (először 1437/38-ban kiadott) útmutató a prédikátorok részére, figyelmeztetett az új szekta (boszorkányok) veszélyére az alpesi régióban. A *Formicarius* egyértelműen megmutatta az eretnokség és a boszorkányság közötti tudományos összeköttetést a bázeli zsinat idején. Nider szerint minden gonosz ige kántálása az ördöggel kötött szerződésen alapult. Kétségbe vonta a boszorkányok repülésének létezését, és fenntartotta azt, hogy az ördöggel való hálás a nő akarata ellenére történt. Leírásai a szombatról még mindig az eretnoksombaton alapultak, de már a boszorkányságba való átalakulás első jeleit mutatták. A boszorkányságról való gondolkodás iskolájának fejlődése a bázeli zsinat idején megmutatkozott az *Ut magorum et maleficiorum errores* (1436 körül) traktátumban is. Írója, Claude Tholosan (Dauphiné prefektúra Briançon kerületének világi bíróságának legfőbb bírója) leírta tapasztalatait, amelyeket másodbíróként szerzett 1426 óta több mint 200 mágus és

Az apokalipszis asszonya fa, 1550 körül

malefica elleni tárgyaláson azért, hogy megsemmisítsék e bűnöző eretnekeket és szektákat. Ugyanúgy, mint Nider, Tholosan az ördöggel való lepaktálást tekintette a boszorkányság bármely formája alapvető előfeltételének. Mindamellet Tholosan sokkal jobban részletekbe bocsátkozott az ördöggel való paktumot illetően. A legfőbb bíró megkísérelt rámutatni a felelősség teljességére, amelyet annak a személynek kell viselnie, aki ilyen egyezséget köt az ördöggel. Számára a boszorkányok repülése és a szombat illúzió volt – teljes összhangban a *Canon episcopi* hagyományával. Szombatról szóló szcenáriója magában foglalta az ördög csókját, gyermekgyilkosságot, gonosz ígék kántálását és a paráználkodást, és többé-kevésbé hasonlított a boszorkányok szombatjának sztereotípiájára. Másrészt Tholosan különbséget tett a szombati gyűlésen az ördöggel való érintkezés és a saját idézésre történő, ördöggel való tényleges érintkezés között. Tholosan egyesítette a hétköznapi, babonából származó képeket az ötletekkel, amelyeket az eretnekekkel kapcsolatos viták hagytak az utókorra. Ennek során vilójában egyesítette az eretnokséget és a boszorkányságot. Végül a világi Tholosan

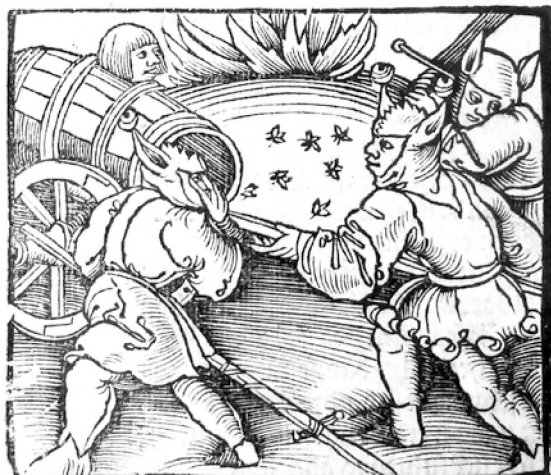
Fametszet Dantet ábrázolva, IN: D. Alighieri (1265–1321),
Velece, 1491

Bā nyth vñ hath LXXXII

So syndet he man dieck vnde vnreynicheyt
 Na Achabs dochter stellet mannich noch
 Vnd vallet yn sine sunde doch
 De düuel Asinodus nu had
 Vele gewalt yn dem elyken stad
 Id sint gar weynich Boos meer
 De Ruth begeren to der eeliken eer
 Des vyndetmen nicht dan ach vnde we
 Vnde criminoz te/kraznoz a te

Ban nyth vnde hath

Moz her Nydhard gheyt yn den rad
 Vooghünninge vnde hath wyd vmmegad
 Men vyndet groet nyd yn allen stad
 Dar vñe yd menniger wegen ouel gad

Fametszet a Rosszindulatot és a gyűlöletet ábrázolva,
 IN: S. Brant, *Das nye Ship van Arragonien*, Rostock, 1519

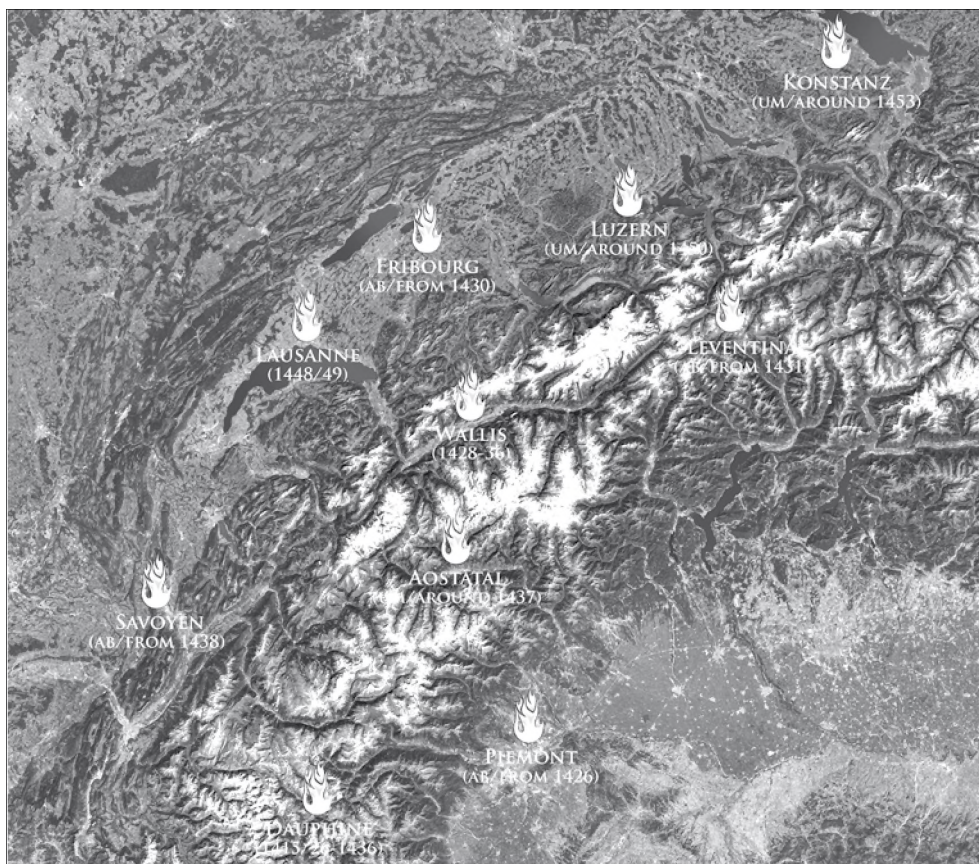
bíró kiállt amellet, hogy a boszorkányüldözéseket prioritásként kezelve a világi bíróságoknak kell végrehajtaniuk.

A *Champion des Dames* (Az asszonyok bajnoka) a XV. század másik fontos irodalmi műve volt, amelyet a női nemnek és a boszorkányok új szektájának szenteltek. Martin Le France foglalta írásba 1440 körül, és az elbeszélő költemény bemutatta a heves vitát. Az elbeszélésben az asszonyok bajnoka (franciául: *Champion*) megtagadta a boszorkányok repülésének és a szombat szcenáriók létezését, teljes összhangban a *Canon episcopi* hagyományával. A rendkívül élénk, egymásnak ellentmondó (franciául: *Adversaire*) beszámolója boszorkányokról és találkozóikról felfedte a boszorkányok új szektája ötletének egyesülését az eretnekekre vonatkozó polémikusok tudományos hagyományaival.

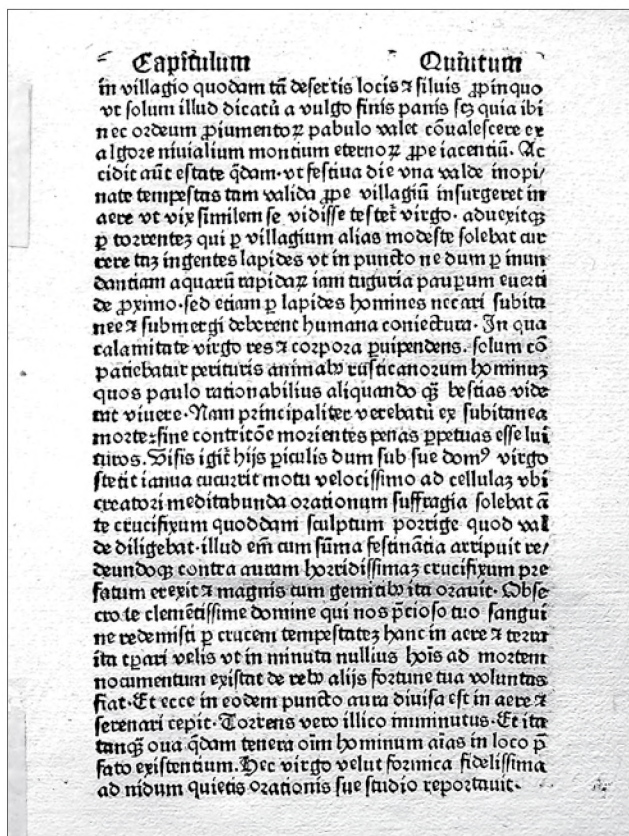
Az ismeretlen szerzőtől származó traktátum, az *Errores Gazariorum* (A „gazari” tévelygései) is a boszorkányok új szektájával foglalkozott. Savoyban íródott 1437 körül. Az *Errores* felvetette a boszorkánysággal kapcsolatos mellékbűncselekmények kérdését is, az ördöggel való közösülés kivételével. A legrészletesebb részt a szombat valóságban elfoglalt helyének szentelték. Itt a boszorkányok repülése valójában lehetővé válik, míg Nider puszta hallucinációnak minősítette. Nyilvánvalóvá vált, hogy az *Errores Gazariorum* a boszorkányszombatra fókuszál, habár még mindig előfordult, hogy az eretnekszombat a boszorkányszombat alapelemeivel gazdagodott (mint például az előkészületek a gonosz igék kántálására vagy gyógykenőcsök készítése boszorkányrepüléshez).

A boszorkányszombat felé növekvő összpontosítás megmagyarázza az újjászülető tudományos vitát is a *Canon Episcopi*ről, amely az éjszakai repülést hallucinációnak minősítette. Amíg azt gondolták, hogy sok boszorkány gyűlik össze különböző régiókból távoli helyeken boszorkányszombatra, alapvető fontosságú volt a szombati szcenárióhoz, hogy gyors közlekedési módjuk legyen a levegőben eltűnni. A boszorkányok repülése nélkül lehetetlen volt elképzelni nagy összejöveteleket boszorkányszombatra. Enélkül pedig nem lenne fenyegetés a gyorsan terjeszkedő és világszerte működő boszorkányszekta. Ebből következik, hogy a boszorkányüldözések szószólói meg akarták indokolni, miként lehetett a valódi repülés összeegyeztethető a *Canon Episcopi*val.

Turrecremata János bíboros feloldotta a tényleges repülés és a *Canon episcopi* közötti diszkrpanciát a *Canon Episcopi* megszorító alkalmazásának megteremtésével *Commentarius in Decretum Gratiani* című munkájában, amelyet 1445 körül írt. Turrecremata megszorította a *Canon* alkalmazhatóságát Herodias és Dianat használva az éjszakai repülés képeire. Mindamellet ez a *Canon* nem tett említést a boszorkányok új szektájáról, amelynek tagjai kétségtelenül az ördög segítségével repültek keresztül az égen. Hasonló érveket hozott fel a dominikánus inkvizitor és zsinat-teológus Nicholas Jacquier (később XII. Benedek pápa) munkájában, a *Flagellum haereticorum fascinariorum*ban (Az eretnek boszorkányok ostora, 1458). Mivel a boszorkányok szektája csak több évtizeddel a *Canon Episcopi* megírását követően formálódott meg, ezért erről nem esett szó a *Canon*ban. Emellet Jaquier igye-

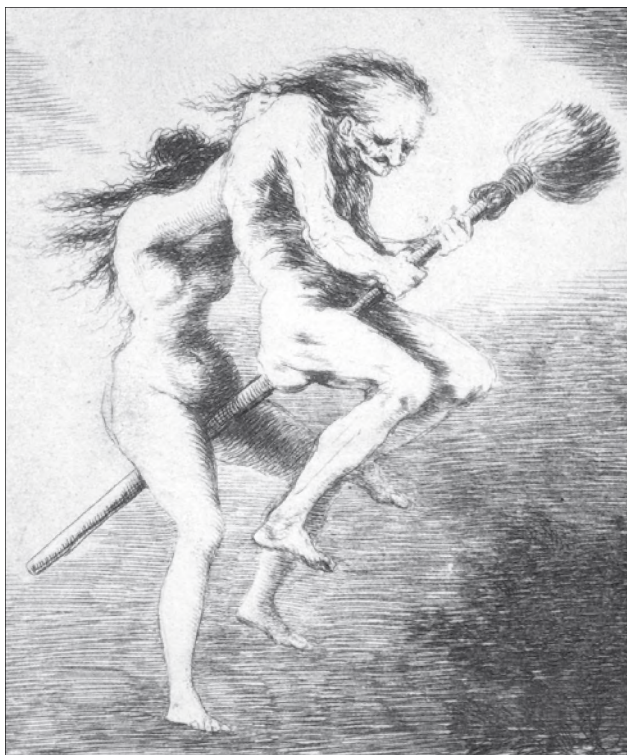
Korai boszorkányüldözések az alpesi régióban, térkép: Forest-Werbung GmbH, térkép-adat: Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO, Image Landstat

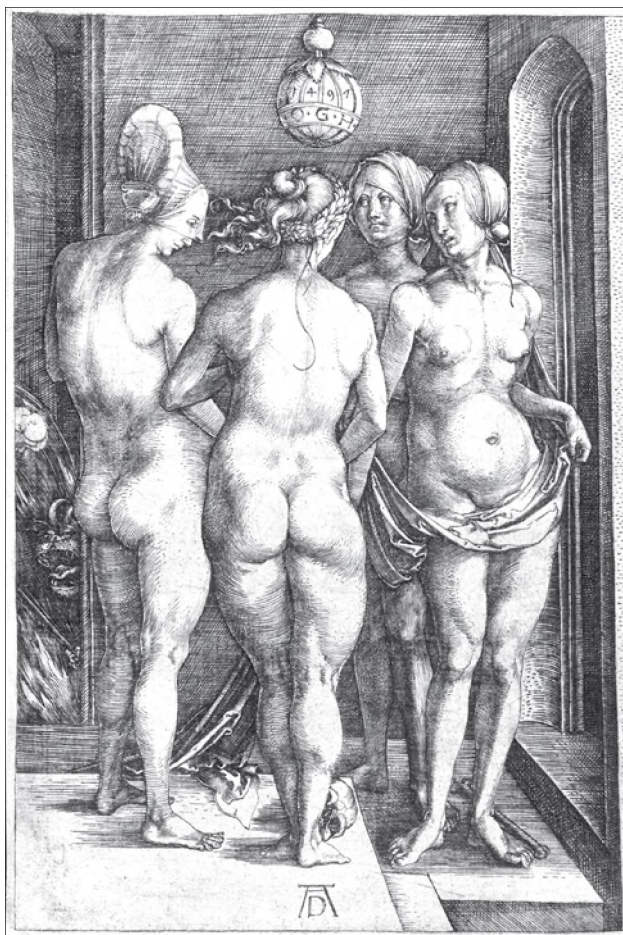
J. Nider *Incurabulum Formicarius* című munkájának egyik lapja, 1484 körül

kezett aláásni a *Canont* utalva annak *consilium particulare* (részleges zsinat, ellentétben az egyetemes zsinattal) eredetére. Az *Errores Gazariumnál* egyértelműbbé téve a fogalmakat, Jaquier összekapcsolta az eretnekszombatot a boszorkányok új fogalmával, és érvelései létrehozták a hiányzó kapcsolatot az eretnekszombat és a boszorkányszombat között. Ez megteremtette a boszorkányokat mint kollektív entitást, és lehetővé tette a boszorkányok tömeges üldözését – csakúgy, mint korábban az eretnekek szektái esetében. Turrecremata és Jaquier műveinek a jelentősége az, hogy teológiai igazolást adtak a valódi boszorkányre-pülésre a *Canon Episcopival* szemben.

Ezért történhetett 1460 körül: a legtöbb mellékbűncselekmény, ami korábban az eretnekséget és mágiát körülölelő elméletek része volt, egyesült a boszorkányság halmozott bűncselekményével. Megszületett a félelem a boszorkányok fenyegető új rendjétől. A döntő fókusz a boszorkányság bűncselekményén belül a boszorkányszombatra helyeződött, hogy demonstrálni lehessen, miszerint a boszorkányok szektába szervezték magukat, és ezért kollektív fenyegetést jelentenek. Nőket és férfiakat egyaránt megvádoltak boszorkánysággal körülbelül a XV. század közepéig. A XV. század második felében a nőnemű áldozatok száma megemelkedett. A boszorkányság bűncselekményének növekvő elnöiesedése számos faktoron alapult. Például a nőket sokkal fogékonyabbnak tartották a csábításra és a behódolásra. Továbbá a fantázia szülte képet a seprülővoglásról hagyományosan a nőknek tu-

F. de Goya: Linda Maestra, metszet, 1797-99

A. Dürer: A négy boszorkány (Four naked woman),
rézmetszet, 1497 körül

F. de Goya: Allá vá eso, metszet, 1799

lajdonították. A kortársak arról is meg voltak győződve, hogy a (gonosz) igék kántálása inkább női praktika volt.

Boszorkányok kalapácsa (Malleus Maleficarum)

A *Boszorkányok kalapácsa* (latinul: *Malleus Maleficarum*), amelyet Heinrich Kramer dominikánus inkvizítor (latinul: *Institoris*, 1430–1505 körül) adott ki 1486/87-ben, a boszorkányság nemek közötti semlegességének végét jelentette, és kizárólag a nőket helyezte középpontba. Kramer, aki perverz személyiségjegyeket mutatott, megalkotta az irodalomtörténet „legrosszindulatúbb könyvét”, amely reakció volt saját téves eredményeire inkvizítorként az alpesi régióban.

A *Summis desiderantes affectibus* (Minden sóvárgással) pápai bulla ellenére, amely kinevezte Kramert Felső-Németország inkvizítorává, ismételten világi és egyházi ellenállással nézett szembe inkvizíciós erőfeszítéseit illetően, emiatt megkérdőjeleződött számára a hatóságok buzgósága a boszorkányüldözések végrehajtásában. Ráadásul azon a véleményen volt, hogy az inkvizíció megbukott a boszorkányok elleni megfelelő, drasztikus fellépésben. Ezért Kramer igyekezett a hatóságokat felruházni a boszorkánytárgyalásokért való elsődleges felelősséggel a szekuláris bírók rettegett szigorúságának ismeretében. Szándéka volt a világi bírónak adni a vádemelés jogosultságát, versengve az inkvizícióval, de hozzá képest szubszidiárius jogkörrel.

H. Kramer: Boszorkányok kalapácsa - Malleus Maleficarum, Párizs, 1520

A *Boszorkányok kalapácsának* tartalma a gonosz igék kántálására összpontosított, amely előfeltételévé vált az ördöggel való szerződés kötés. A *Malleus Maleficarum* azt is állította, hogy a boszorkányok a valóságban és álmukban is képesek repülni. Jóllehet Kramer tudott a boszorkányszombat elméletéről, de azt apokrifnek minősítette. A *Boszorkányok kalapácsa* csak futólag említi az ördög kollektív imádását. Végül Kramer foglalkozott az ördöggel való közösüléssel is, de kizárólag a nők vonatkozásában. Szemben a korábbi traktátumokkal, az ördöggel való közösülést már nem a nő akarásával szemben állóként mutatta be. Ezzel pedig végül az ördöggel való hálás bűncselekménnyé vált, és lehetővé vált teljesen integrálni a boszorkányság kollektív

bűncselekményébe. A mű szisztematikusan a női nemre fókuszál, amikor szintén meghatározza a gonoszítottak egyéb fajtáit. Kramer megszüntette a boszorkányság régi dogmáját, és kodifikálta a nők mint boszorkányok diszkriminációját és stigmatizálását. Ettől a perctől kezdve beszélhetünk a boszorkányság koholt fogalmáról. A boszorkányság bűncselekményének feminizálásával és a szekuláris igazságszolgáltatásra ruházással a *Boszorkányok kalapácsa* vált a fokozatos fejlődés tökéletes kifejezőjévé és végső következményévé a boszorkányság fogalmának, és fontos kézikönyve lett az újkorban a boszorkányüldözéseknek.

Fordította: Mireisz Tímea

HIRTE, MARKUS

„Mit dem Schwert oder starken Glauben” – Luther und die Hexen (Zusammenfassung)

Der Aufsatz ist ein Teil von Aufsätzen, die im Rahmen von einer besonderen Ausstellung von Luther und seinem Hexenglauben im Mittelalterlichen Kriminalmuseum in Rothenburg ob der Tauber, Deutschland herausgegeben wurde. Das Aufsatzband erfasst drei Aufsätze über die Entwicklungsgeschichte Hexenglaubens (1.), über die Rolle und das Glauben von Luther bezüglich des Themas (2.), über die großen Hexenverfolgung im 17. Jahrhundert (3.) und es beendet mit einer Zusammenfassung. Selbstverständlich haben die Illustrationen (mehr als 100) eine

große Bedeutung und auch Rothenburg ob der Tauber, wo die Ausstellung fand statt und welche mittelalterliche Stadt selbst eine bunte Geschichte hatte. Die Übersetzung beschäftigt sich jetzt mit dem ersten Aufsatz, das eine umfassende Bild über die Erscheinung und Entwicklung der Theorien bezüglich den Hexen, der Zaubern und Irrgläubigern und die Reaktion (schriftliche Quellen) der Kirche, der „Tatbestand Hexerei“ und seine Elemente, die Bestrafung und die Änderung der Sorten und Maßen den Strafen für Hexerei vorliegt.

Képes György

A király a középkori dán monarchiában

A Magyarországon megjelent, Dániáról szóló történelmi ismeretterjesztő munkák nem mulasztják el megemlíteni, hogy a Dán Királyság „a világ legrégebbi monarchiája”,¹ Lester B. Orfield a skandináv jogfejlődés tárgykörében megjelent könyvében pedig egyenesen azt állítja, hogy „Európa legrégebbi állama”, melyről már a 700 körül keletkezett óangol *Beowulf-ének* is „létező királyságként beszél”.³ Ezek némiképp túlzó megállapítások, mint ahogy az is definíció kérdése, hogy valóban a jelenleg uralkodó dán királyi család-e a legrégebbi európai dinasztia. Kétségtelen, hogy Óreg Gorm (*Gorm den Gamle*, 934?–958) II. Margit jelenlegi királynő egyenes ági felmenője, azonban Gorm fiúágának már 1042-ben magva szakadt. Az Oldenburg- (*Oldenborg-*) ház 1448 óta uralkodik Dániában, 1863-tól pedig ennek a dinasztiának is egy oldalága, a Glücksburg- (*Glücksborg-*) dinasztia adja az államfőket.⁴

Pontosan nem tudjuk, mikor jött létre valamiféle kezdetleges dán államiség egy központi hatalom alatt. A *Beowulf* cselekménye valóban egy Hrothgar (*Hroðgar*) nevű „dán király” környezetében játszódik (feltehetőleg a VI. században), de hogy ez ténylegesen dán királyság lett volna, az a legnagyobb jóindulat mellett is erősen vitatható.⁵ Feltételezhető persze, hogy évszázadokon keresztül több kísérlet is volt a dánok egy fő alatti egyesítésére (mint például a VIII–IX. század fordulóján, Godfred idején),⁶ azonban bizonyos, hogy egészen a X. századig léteztek párhuzamos fejedelemségek, és uralkodtak királyok egymás mellett.⁷

A XII. század közepén íródott, a dán történelmet a IX. századtól tárgyaló Roskildei Krónika (*Chronicon Roskildense*) szerint a régi időkben „multi fuerunt reges in Dania” („sokan voltak a királyok Dániában”). Volt, hogy „ketten voltak Jyllandon, Fyn szigetén egy harmadik, Sjællandon egy negyedik, Skánében egy ötödik”. De „néha ketten voltak egész Dániában, néha egész Dániában volt egy, néha pedig egyazon király volt Dániában és Angliában”.⁸ Ennél szebben aligha lehet megfogalmazni az állandó központi hatalom – keresztény monarchia előtti időkre oly jellemző – hiányát. Nemritkán ugyanis több fejedelem egy időben uralkodott különböző területeken, vagy akár az ország egészére nézve osztották meg egymás között a hatalmat. Volt, hogy ugyanazon királyi nemzetség felnőtt férfi tagjai (testvérek, unokatestvérek) kormányoztak együtt, de olyan is, amikor egymással rokonságban nem lévő vezérek osztozkodtak az országon vagy annak egyes részein.⁹

A történettudomány mai állása szerint Dánia (*Danmark*) országnévkénti első említése is csak a X. század közepéről, Óreg Gorm és fia, Kékfogú Harald (*Harald*

Blåtand, 958–987) uralkodása idejéből való.¹⁰ Az egyik jellingi rúnakövön, melyet Gorm állíttatott felesége, Thyra emlékére, a „*Tanmarkar but*” felirat olvasható.¹¹ Gorm és Thyra házassága minden bizonnyal jelentős lépés volt az ország végleges egyesítése felé, ugyanis a király nyugati (jyllandi) volt, míg felesége keletről (Sjællandról vagy Skánéból) származott.¹² Dán Királyságról a hagyomány szerint így Gorm és Harald idejétől, a X. századtól beszélünk, és Harald uralkodásától számíthatjuk az európai típusú, keresztény dán királyság első korszakát (a kereszténység felvétele a 960-as években, az egyházszervezet kiépülése, nyugati minták megjelenése).¹³

Kai Horby dán történész a *Medieval Scandinavia* című, 1993-ban megjelent enciklopédiában Harald mellett másik két, XI. századi király jelentőségét is hangsúlyozza: az egyik II. Sven (*Sven Estridsen*, 1047–1074), akinek az idején a keresztény egyház szervezete, a püspökségek rendszere kialakult; a másik pedig IV. (Szent) Knud (1080–1086), aki jelentős adományokkal és privilégiumokkal támogatta az egyházat, 1101. évi szentté avatása pedig az önálló dán (akkor még: skandináv) érsekség létrejöttét segítette elő.¹⁴

A dán középkori állam ezen első korszakát (*Højmiddelalder*), amely a XIII. század második feléig tartott, a viking hagyományok és az európai feudális állam sajátos kevert változata, a nyugati minták megkésett, lassú (és nem teljes) átvétele jellemzi. A második korszak kezdetének a nemesek által 1282-ben V. Erik királlyal (*Erik Klipping*, 1259–1286) kiadott, „dán *Magna Cartaként*” is emlegetett *håndfæstninget*¹⁵ tekinthetjük, de ismert későbbi korszakhatár is a dán historiográfiában (XIV. század közepe).¹⁶

A késő középkorban (*Senmiddelalder*) az ország korlátozott monarchia lett, melyben a király és a rendek közötti hatalommegosztás a magyar királyi hitlevelekhez és az angol charterekhez hasonló *håndfæstningekkel* (*pacta conventák*) időről időre megerősített kontraktuson alapult.¹⁷ A rendi állam időszakát is két korszakra szokás osztani, melyek határát a királyi reformáció, a katolikus egyház hatalmának megsemmisítése útján 1536-ban végbement alkotmányos „forradalom” jelenti.¹⁸ A mai dán történetírás az 1282 előtti keresztény állam és a rendi monarchia első, 1536-ig tartó időszakát tárgyalja együtt „középkor” (*Middelalder*) címszó alatt.¹⁹

A király szerepe a dán középkori államban

A király (óészaki nyelven: *komungr*) szó – mint utaltunk rá – a X. századig több, egymással párhuzamosan vagy felváltva uralkodó; illetve a későbbi ország különböző részein vagy a meghódított területeken élő, harcoló népet vezető fejedelmet jelentett.²⁰ Ez korántsem jelenti azt, hogy ők valóban mind középkori értelemben vett uralkodók lettek volna – lehettek közöttük olyanok, akik azért nevezték magukat királynak, mert a legelőkelőbb nemzetséghez tartoztak, többségük pedig a harcosok által egy adott (tengeri) hadjáratra választott vezér lehetett.²¹

Az európai típusú, territoriális hatalom létrejöttét jelzi ugyanakkor a X. század második feléből származó, nagyobbik jellingi rúnakő felirata, mely szerint (Kékfogú) Harald „megnyerte egész Dániát és Norvégiát, és kereszténnyé tette a dánokat”.²² Ez alapján Haraldot – esetleg édesapját, Öreg Gormot – tekinthetjük a középkori Dánia első királyának. Jens E. Olesen szerint ugyanakkor I. (Nagy) Valdemárig (1157–1182) nem volt jellemző Dániára az egységes központi hatalom, sőt az a fiai, VI. Knud (1182–1202) és II. (Győzedelmes) Valdemár (1202–1241) időszakát követően ismét széthullott.²³ (Nagy Valdemár és fiai időszakát nevezi a dán történetírás „A Valdemárok korának” – dánul: *Valdemarstiden*.)

A viking kori fejedelmek (királyok) hatásköreitől, hatalmáról keveset tudunk. Az biztos, hogy a dánok igen nagy hadjáratokat vezettek, és azt is tudjuk, hogy már a VIII. században jelentős építkezések (a *Kanhave*-csatorna kiásása, a *Danevirke* földsánc tölgyfapalánkjainak lerakása) zajlottak náluk, melyekhez nyilvánvalóan szükség volt komoly szervező erőre, vezetésre. A frank- és németföldi misszionáriusok is nagyban függtek a dán királyok jóindulatától. Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy már Gorm és Harald időszakát megelőzően is létezhetett (időről időre) valamiféle hierarchikus hatalmi szervezet.²⁴

A király ugyanakkor nemcsak a viking korban, hanem még a későbbi, középkori dán jogfelfogás szerint sem volt több, mint *primus inter pares*, akit a szabadok azért választottak, hogy harcba vezesse őket (esetleg békeidőben a fenti, jelentősebb munkálatokat irányítsa).²⁵ Amikor nem volt ilyen „rendkívüli állapot”, döntéseket csak a szabadon gyűléseivel (a *ting*ekkel) együtt hozhatott. A viking uralkodók bármikor elmozdíthatók, megbüntethetők voltak, súlyosabb esetben meg is ölheték őket. *Kenneth Miller* szerint a mindenkori király tehetségétől, tekintélyétől függött, hogy milyen mértékben volt személyes beleszólása a közösség ügyeibe.²⁶

A király sokáig legfontosabb joga az volt, hogy hadba hívhatta alattvalóit. Ez az uralkodói jog a nemzeti korból ismert hagyományos hajóállítási kötelezettségből (*leding*) eredt, melynek lényege az volt, hogy a nemzet-

ségek vezetői (a törzsi előkelők) évente egyszer kötelesek voltak hajóikkal (azok teljes felszerelésével és személyzetével) a király rendelkezésére állni.²⁷ A *leding*ben lehetőségeihez képest mindenkinek részt kellett vennie, mely kötelezettség a középkorban két vonatkozásban is tovább élt: egyrészt egy általánosabb, a szárazföldi hadviselésre is kiterjedő védelmi kötelezettségben; másrészt a király részére fizetendő adók létrejöttében.²⁸

A középkori Európa jellemezhető valamelyest hasonlító monarchikus hatalom csak a XII. század végén jött létre Dániában. Ehhez – Jens E. Olesen dán történészprofesszor véleménye szerint – I. Valdemár elvitathatatlan tehetsége mellett az 1103–1104 (az önálló dán egyházatartomány megalapítása) után megerősödő dá-

niai egyházra és annak nem kevésbé tehetséges vezetőire, különösen *Eskil*, *Absalon* és *Anders Sunesen* lundi érsekekre is szükség volt.²⁹

A 12. századig a törvényalkotás joga (és általában a tartományi, esetleg országos jelentőségű döntések meghozatala, legyenek azok akár súlyos bűncselekményekben hozott egyedi ítéletek is) a szabadok tartományi gyűléseit, a *landsting*eket illette. A régi királyok szerepe békeidőben inkább végrehajtó jellegű volt.³⁰ *Eric Christiansen* a vikingek koráról írt művében idézi az izlandi *Halli stjórnit* („Makacs Halli”), Keménykezű Harald norvég király krónikását, aki egy, Sven Estridsen uralkodása idején tartott, a dán királyt norvég ellenfelével való békekötésre kötelező gyűlésről azt írja: „Jogos megmondani a fejedelmeknek mindent, mit népük kíván.”³¹

Eltételezve néhány bizonytalan, illetve inkább kompilatív jellegű jogforrástól (mint amilyen Szent Knud 1085. évi privilégiumlevele vagy a XII. század végi *vederlov* volt), a történettudomány VI. Knud 1200. évi, Skåne lakói

Kékfogú Harald által állíttatott jellingi rúnakő

részére kiadott, emberölésre vonatkozó dekrétumát tekinti az első, valóban a király által alkotott törvénynek, amelyet aztán mások is követtek, mint például a tüzesvaspróba betiltása 1216-ban.³² *Sverre Bagge* norvég történész arra hívja fel a figyelmet, hogy a királyi törvényalkotási jog „a királyi ítélkezés elterjedésével párhuzamosan fejlődött”.³³

A tartományi szokásjogokat összefoglaló gyűjtemények közül az 1241-ben kelt híres jyllandi jogkönyvről (*Jyske Lov*) mondhatjuk, hogy annak kezdeményezője az uralkodó volt.³⁴ II. Valdemár ezt – bár a viborgi *landsting*-gel is jóváhagyatta³⁵ – vordingborgi kastélyában, egy (a későbbi *Danehofokhoz* hasonló) arisztokratikus gyűlésen adta ki.³⁶ A jogkönyv sokat idézett rendelkezése szerint a törvényeket a király bocsátja ki (*kongen giver*), a tartomány pedig megerősíti (*landet vedtager*).³⁷ E szabályt 1256-ban I. Kristóf (1252–1259) is megerősítette, *Jakob Erlandsen* lundi érsek törekvései ellenében.³⁸

Sigurður Lindal izlandi jogtörténész professzor szerint a középkori Dániában nem jött létre a feudális Nyugat-Európára jellemző királyi törvényhozó hatalom.³⁹ Erik Klippingnek az 1282. évi *håndfæstning*ben (az első dán királyi hitlevélben) ígéretet kellett tennie arra, hogy a „valdemári törvényeket” nem változtatja meg. A törvényhozással kapcsolatos hasonló korlátozások a későbbi hitlevelekben is megjelentek.⁴⁰

A késő középkori dán királyok hatalmát és az azzal kapcsolatos, a kora újkor első másfél évszázadát is meghatározó közjogi felfogást jól példázza az a jellemzés, amelyet 1513 körül *Birger Gunnerson* érsek adott a dán királyról: ő a legmagasabb méltóság, aki „az országot használja, de nem birtokolja”, ha pedig nem megfelelően „használja” azt, helyéről elmozdítható. A valódi hatalmat tehát a *consiliarios, electores et regnicolas* gyakorolják.⁴¹

Királyválasztás

Dánia a középkorban mindvégig választott királyság (*valgkongedomme*) volt. A leghíresebb középkori krónikáiról, *Saxo Grammaticus* híres művében, a XIII. század elején írt *Gesta Danorum*ban a történelem előtti időkről szólva írja, hogy az ősök szokása az volt, hogy a földből kiemelkedő köveken állva szavaznak a királyuk személyére.⁴² Az uralkodókat e régi, viking kori szokások továbbéléseként sokáig ténylegesen a szabadok gyűlésein, a *landsting*eken választották.⁴³ A királyválasztás joga jellemzően egy-egy tekintélyes nemzetségre korlátozódott, azaz a gyakorlatban az elhunyt uralkodó legidősebb vagy legalkalmasabb túlélő férfi rokonát (nem feltétlenül a fiát) választották meg királlyá a gyűléseken.⁴⁴

A három legfontosabb tartománygyűlést Ringstednél (Sjælland és más kisebb szigetek), Viborgnál (Észak-Jylland) és Lund közelében, Arnedalnál (Skåne és a ma Svédországhoz tartozó többi, egykori kelet-dániai terület), a szabad ég alatt tartották.⁴⁵ Az első ismert, királyválasztásról szóló leírást a XII. század első felében íródott Roskildei Krónika közli (Sven Estridsen 1047. évi megválasztásáról).⁴⁶ *Inge Skovgaard-Petersen* értelmezése szerint Saxo négy tartományi gyűlést (Jylland és Skåne,

valamint Sjælland és Fyn szigetei) döntéseire utal a Gestában,⁴⁷ *Peter Kurrild-Klitgaard* azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a három fő *landsting* mellett az Odensénél (Fyn), valamint Urnehovednél (Dél-Jylland) tartott kisebb gyűlések ténylegesen csak ritkán szóltak bele a királyválasztásba.⁴⁸

A három legfontosabb gyűlés a hagyomány szerint Viborg, Lund, Ringsted (azaz Jylland, Skåne, Sjælland) sorrendben követte egymást,⁴⁹ az „első szavazat” tehát a viborgi gyűlést illette, azonban a többi *landsting* egyetértésére is szükség volt.⁵⁰ A választás akkor volt a leginkább zökkenőmentes, ha az előkelőknek már előzetesen sikerült egyezségekre jutniuk az új király személyéről. Ezekben az esetekben – mint például a Roskildei Krónika tanúsága szerint 1086-ban Olaf (1086–1095), 1137-ben III. Erik (1137–1146) vagy 1157-ben I. Valdemár trónra emelésekor⁵¹ – a gyűlések „végiglatogatása” már csak formalitás volt.⁵²

A tartományok között azonban nemritkán vita alakult ki az utód személyéről. Mivel a viborgi gyűlés döntése nem volt kötelező erejű a többi *landsting* számára, ez a konfliktus akár „ellenkirály” (*modkonge*) megválasztásához is vezethetett.⁵³ Épp ennek elkerülése, vagyis az ország egyben tartása érdekében döntöttek kétszer is úgy az előkelők, hogy Isorénél, az Ise-fjord bejáratánál tartanak egyeztető találkozót. Így történt 1074-ben, III. Harald (1074–1080) megválasztásakor, majd 1103–04 fordulóján is, amikor Sven Estridsen ötödik fiát, Nielst (1104–1134) is trónra emelték (amiről szintén nem volt korábban egyetértés a tartományok között).⁵⁴

E bölcs hagyománynak azonban sajnálatos módon a XII. század közepén valamiért vége szakadt. 1134-ben II. Erik (1134–1137) ellenében az urnehovedi gyűlés Harald Kesját választotta, akit aztán Erik 1135-ben (nyolc gyermekével együtt) kivégeztetett. 1141-ben a skåneiek Harald Kesja Olaf nevű (a mézárilást egyedülként túlélt) fiát választották ellenkirállyá (a korábban konszenzussal trónra emelt) III. Erikkel szemben.⁵⁵ 1146-ban pedig hiába választotta a viborgi gyűlés Knud Magnussent, a skånei és sjælland *landsting*ek Sven Grathe mellett tették le a voksukat, mely döntésükkel évtizedes (1157-ig tartó) polgárháborúba taszították az országot.⁵⁶

E viszályok kialakulásához jelentősen hozzájárult az a régi, viking korból eredő szemlélet, mely szerint a trónra lépést több tényező (harc sikerek, hódítások, uralkodásra való alkalmasság) is legitimálhatta, nem csak az egyenes ági leszármazás.⁵⁷ A gyűlések a középkorban utóbbit csak annyiban vették figyelembe, hogy amikor előzetesen számba vették azokat a személyeket, akik közül választani lehetett, e lehetséges jelöltek rendszerint az elhunyt uralkodó (vagy korábbi királyok – végső soron Öreg Gorm) férfi leszármazottai voltak.⁵⁸

A Valdemárok koráig az volt a leggyakoribb, hogy amikor egy uralkodó meghalt, legidősebb (esetleg legalkalmasabb) fiú követte a trónon,⁵⁹ ugyanakkor az erős és elismert X–XI. századi királyok a fiaik trónutódlását is el tudták fogadtatni,⁶⁰ ahogy Sven Estridsen is tette a viborgi, majd a lundi és ringstedi gyűléseken. Egyébként ekkor jelent meg először a birodalom oszthatatlanságának gon-

dolata: ahelyett ugyanis, hogy felosztotta volna országát fiaik között, Sven a *landsting*ek egyetértésével úgy rendelkezett, hogy a fiúk meghatározott sorrendben kövessék őt a trónon (és az egész országban uralkodjanak).⁶¹

A gyakorlatban mégis az lett Sven Estridsen „végakaratának” eredménye, hogy az ország a különböző ágak („Niels-ág” és „Erik-ág”) trónviszályai miatt végül polgárháborúba sülyedt. A harcból győztesen, sőt egyedüli túlélőként kikerülő I. Valdemár ezért úgy határozott, hogy fiát, Knudot 1170-ben társuralkodóvá (*medkonge*) koronáztatja Eskil lundi érsekkel. 1182-ben ennek ellenére megtartották a hagyományos királyválasztást is a *landsting*eken – az egyházi koronázás tehát egyrészt nem hozott létre trónöröklési rendet, másrészt a gyűléseken való megválasztást (beiktatás szükségességét) sem tudták vele felváltani.⁶²

Valdemár döntése rövid távon mégis helyesnek bizonyult: VI. Knud viszonylag problémamentesen tudta őt követni a trónon – csak Skánéban kellett (magának az érseknek, ekkor már Absalonnak) egy kisebb lázadást leverni.⁶³ VI. Knud gyermektelen volt, így utána öccse, II. Valdemár következett, aki szerette volna fenntartani a primogenitúra szerinti öröklést, ugyanakkor többi fiát sem akarta kisémmizni. Így amikor 1232-ben Erik nevű (második házasságából származó) idősebb fiát emelte társkirállyá, Ábel és Kristóf nevű gyermekei számára Slesvigben és Lollandon (a magyar alkotmánytörténetből ismert *ducatus*hoz hasonló) hercegségeket alapított. Ez 1250 után az (újabb) Erik-ág és az Ábel-ág trónviszályához, végső soron a központi hatalom ismételt meggyengüléséhez és a holsteini grófk befolyásának Dánia szuverenitása szempontjából majdnem végzetesnek bizonyult növekedéséhez vezetett.⁶⁴

Az Erik Klippinggel 1282-ben kiadott *håndfæstning* értelmében az ország egységét, a tartományok együttműködését a *Danehof* nevű arisztokratikus gyűlés, később pedig egyre inkább a szűkebb királyi tanács, majd országgyűlés (*rigsråd*) lett hivatott szolgálni. A késő középkorra a királyválasztás joga is az utóbbi kezébe került, azonban a *landsting*ek (rendszerint formális, néha azonban érdemi beleszólást is jelentő) utólagos beleegyezési, beiktatási joga is megmaradt.⁶⁵

1320. január 26-án II. Kristótot (1320–1326) már egy ilyen *Danehof*on választották meg, miután az azon részt vevő világi és egyházi előkelők ennek feltételeként megfogalmazták a dán történelem első választási hitlevelét (*valghåndfæstning*).⁶⁶ Amikor viszont Kristóf 1326-ban elmenekült az országból, a viborgi gyűlés hívta meg helyébe az ekkor 11 éves Valdemár slesvigi herceget (III. Valdemár, 1326–1329) a trónra.⁶⁷ A vele elfogadtatott *håndfæstning*ben kizárták a trónörökösnek (*futurus rex*) a király életében történő megválasztását,⁶⁸ ami Dánia választott királyság jellegét erősítette meg.⁶⁹

IV. Valdemárt (*Valdemar Atterdag*, 1340–1375) is a viborgi *landsting* választotta meg,⁷⁰ mint ahogy unokája, II. Olaf (1376–1387) halála után is a tartományi gyűlések kezébe került a kezdeményezés (Valdemár leánya, Margit régensi megbízatása, majd Pomerániai Erik királlyá választása 1396-ban).⁷¹ Az 1397. évi kalmari „egységle-

vél” (*unionsbrev*) ugyanakkor – svéd mintára – mindhárom skandináv államban (Svédország mellett Dániában és Norvégiában is) a tanácsok jogkörébe utalta a királyválasztás jogát, azzal a megkötéssel, hogy az utódot az előző (közös) uralkodó gyermekei közül kell kiválasztani, lezármazó hiányában pedig a három tanácsnak együtt kell döntenie az új (uniós) király személyéről.⁷²

Dániában az első, ténylegesen az országgyűlés által gyakorolt királyválasztásra 1440-ben került sor, amikor a *rigsråd* III. Kristótot (1440–1448) választotta Pomerániai Erik utódjául.⁷³ E döntést később az urnehovedi (dél-jyllandi) gyűlésen is jóváhagyatták, ami jó példa arra, hogy a dán tartományok szabad lakóinak a *landsting*ek alkalmazásával gyakorolt „ösi jogait” sem akarták megsérteni. *Knud J. V. Jespersen* dán történészprofesszor megjegyzi ugyanakkor, hogy a történettudomány a rendi korból egyetlen olyan esetről sem tud, amikor bármelyik tartomány gyűlése megtagadta volna a beleegyezését a tanács által előzőleg megválasztott király személyéhez.⁷⁴

1448-ban, I. Keresztély (1448–1481) megválasztásakor a *rigsråd* az országot „szabadon választott királysággá” nyilvánította, azzal az egyetlen (az *unionsbrev* rendelkezéseivel egyébként egybecsengő) korlátozással, hogy amennyiben az elhunyt királynak túlélő fiúgyermekai vannak, közülük kell megválasztani az új uralkodót.⁷⁵ János király (1481–1513) ez alapján megkísérelte elérni, hogy még életében örökösévé válasszák a fiát, Keresztély herceget (II. Keresztély, 1513–1523). Dániában a tartományi gyűléseken is jóváhagyta a trónutódlást, sőt a *rigsråddal* három alkalommal is megszavaztatta ugyanezt (utoljára 1512-ben). Ennek ellenére, amikor a következő év elején meghalt, a tanács úgy döntött, hogy újra szavaz, majd a végül negyedszer is megválasztott II. Keresztéllyel 1513. július 22-én kiadott *håndfæstning*ben megtiltották, hogy az uralkodó utódja megválasztását kérje a *rigsrådtól*.⁷⁶ Hasonló szabály került I. Frigyes (1523–1533) hitlevelébe is.⁷⁷

1483-ban az országgyűlés azt is nyilvánította, hogy a király halálával a királyi várak feletti rendelkezés joga (*slotslovsmyndighed*) a tanácsra száll át.⁷⁸ Ez a jogosultság az új király megválasztásában való szabad döntést (és különösen a feltételek szabad megállapítását), továbbá ennek megtörténtéig – azaz az *interregnum* idejére – az ország kormányzásának jogát biztosította az egyre nagyobb hatalommal rendelkező, az 1536 utáni (kora újkori) dán államban a királlyal egyenrangú alkotmányos tényezőként működő *rigsråd* számára.⁷⁹

Koronázás

Dániában a középkori, európai típusú (feudális) királyi hatalom a kereszténység felvételét követően kezdett kiépülni.⁸⁰ A Nyugaton már évszázadok óta szokásos koronázás csak viszonylag későn, a XII. század második felétől tudott gyökeret verni az országban. Az egyházi koronázás lényege a királyi és az egyházi hatalom közös érdeken alapuló kompromisszuma volt: az uralkodók a trónutódlás biztosítására, az ország egyben tartására törekedtek, ami-

ben az egyházi (szakrális) legitimáció is fontos tényező volt, az egyház pedig a királyi támogatás fejében biztosította számukra mindezt.⁸¹

Az első dániai (egyházi) koronázás megtörténetében ugyanakkor legalább ilyen fontos volt a német-római császárság szerepe is. A német uralkodók szinte a kezdetektől a dán királyok és királyi hercegek hűbéri alávetésére törekedtek. Ennek kapcsán többször előfordult a XII. század folyamán, hogy koronát küldtek számukra. Így tett III. Lothar német király (1125–1137, német-római császár 1133-tól) *Knud Lavard* slesvigi herceggel, akinek egyidejűleg egy Elbától északra fekvő német hűbérbirtokot is adományozott.

1134-ben ugyanő azzal a feltétellel bocsátott meg és küldött koronát Niels király fiának, a Knud Lavardot meggyilkoló Magnusnak, hogy az hűséget esküszik neki. 1152-ben pedig Barbarossa Frigyes (1152–1190, császár 1155-től) koronázta meg Sven Grathét, az egyik dán ellenkirályt, hasonló szándékkal. Ezek a világi (a császárnak való hűbéri alávetést szimbolizáló) koronázások voltak az első alkalmak, amikor dán uralkodók vagy trónkövetelők a középkori Nyugat-Európában már évszázadok óta bevett koronázással személyesen is találkoztak.⁸²

Az első, immár valóban egyházi szertartás keretében végrehajtott dániai koronázásra és felkenésre 1170. június 25-én, Keresztelő Szent János ünnepén került sor, amikor I. Valdemár Ringstedben – édesapja, Knud Lavard szentté avatásával egyidejűleg – Eskil lundi érsekkel megkoronáztatta idősebb fiát, Knud herceget.⁸³ (A Roskildei Krónika szerint Eskil már 1157-ben felkenete Valdemárt,⁸⁴ azonban erről az eseményről más leírás vagy egyéb bizonyíték nem maradt fenn, így hitelessége – az 1170. évi koronázásával ellentétben – a mai napig nem bizonyított.)⁸⁵

Az, hogy a herceg koronázására épp nagyapja, Knud Lavard szentté avatásával egy időben került sor, jól példázza a szakrális legitimáció jelentőségét.⁸⁶ A kanonizációval ugyanis a Valdemárok nemzetségének „őse”, a Magnus Nielsen által 1131-ben meggyilkolt volt slesvigi herceg a királyi dinasztíának egyenes ágon is biztosította egy szenttől való leszármazását. (Az 1101-ben kanonizált IV. Knud a Valdemároknak nem volt felmenője, hanem „csak” Knud Lavard nagybátyja volt.)⁸⁷

Az első dán király, akit nem apja életében, hanem már mint újonnan trónra lépő uralkodót koronáztak meg, II. Valdemár volt (I. Valdemár kisebbik fia, aki gyermekeken bánta, VI. Knud után következett az uralkodásban). Őt 1202-ben koronázta meg Anders Sunesen, az új lundi érsek.⁸⁸ II. Valdemár ugyanakkor – apja példáját követve – 1215-ben társkirállyá (*medkonge*) koronáztatta a fiát, az ifjú Valdemár herceget (*Valdemar den Unge*),⁸⁹ aki azonban 1231-ben (azaz még apja életében) elhunyt, így nem tudta őt követni a trónon.

II. Valdemár halála után a (második házasságából származó) fiai, Erik, Ábel és Kristóf között súlyos viszály alakult ki, amelybe már az egyház is beavatkozott. 1250-ben, Erik meggyilkol(tat)ását követően *Uffe Thrugotsen* lundi érsek azzal a feltétellel koronázta meg Ábelt (1250–1252), hogy megesküszik arra, nem terheli felelősség bátyja, IV. Erik (1241–1250) halálában.⁹⁰

Ekkoriban vált szokássá, hogy a királlyal együtt a házastársát is megkoronázzák. Az ismert leírások szerint így történt ez 1250-ben Ábel felesége, Mechtild, valamint 1252-ben I. Kristóf Margit nevű hitvese esetében is.⁹¹ *Jenny Jochens* dán történész szerint a királyné megkoronázásának különösen fontos eleme volt a felkenés, ugyanis azt ilyenkor afféle termékenységi rítusnak is tekintették – egyházi áldásként arra, hogy a királyi párnak gyermekei szülessenek.⁹²

Bár Ábel említett 1250. évi esküje minden bizonnyal hamis volt, az érsek ezt követően ő és utódai mellé álltak a trónvitában – különösen miután az ötvenes évek második felében Jakob Erlandsen érsek és II. Valdemár harmadik túlélő fiúgyermeké, I. Kristóf király között kiéleződött a konfliktus. Amikor 1258-ban Kristóf arra kérte az érseket, hogy koronázza még életében (társ)királlyá fiát, Erik herceget, a főpap megtagadta a kérés teljesítését, sőt (kiátkozás terhe mellett) a joghatósága alá tartozó püspököknek is megtiltotta a közreműködést.⁹³ (A nyomásgyakorlás csak részben volt sikeres: V. Eriket végül *Esger* ribei püspök koronázta meg – igaz, már csak Kristóf halála után.)⁹⁴

A XIV. században úgy tűnt, hogy megszakad a koronázás hagyománya. III. Valdemár és II. Olaf (IV. Valdemár unokája) esetében alighanem azért nem került erre sor, mert uralkodásuk idején még kiskorúak voltak (amikor III. Valdemárt 1329-ben lemondatták, 15 éves volt; II. Olaf pedig 17 éves korában hunyt el).⁹⁵ Az 1340-ben trónra lépő IV. Valdemárt viszont saját akaratából nem koronázták meg: ő a királyi hatalmat minden külső befolyástól mentesen akarta helyreállítani, s ebbe a koncepcióba sem az egyházi koronázás, sem a nemesség felé hitlevélben vállalt kötelezettségek nem fértek bele.⁹⁶

A kalmari unió idején aztán a koronázás ismét gyakorlattá vált. Kiemelt jelentőségű 1397-ben VII. Erik koronázási szertartása, amelyet gyámja, a három északi ország régense, Margit kezdeményezésére Kalmarban rendeztek, miután a király elérte nagykorúságát (pontosabban 15. életévének betöltését követően nagykorúvá nyilvánították).⁹⁷ Az ő utódját, III. Kristófit 1442–43 fordulóján, újév napján koronázták meg Ribében,⁹⁸ a következő királyt, I. Keresztélyt pedig 1449. október 28-án, immár Koppenhágában.⁹⁹

A koronázási szertartásokat 1170-től a lundi érsek vezette. (Mint Erik Klipping esetében láthattuk, csak különleges esetekben, a királyi és egyházi hatalom közötti konfliktus kiéleződése idején fordult elő, hogy nem az érsek, hanem más főpap – akkor a ribei püspök, mint „rangidős” – volt a *coronator*.¹⁰⁰) A késő középkorban az érsek mellett a szertartás fontos szereplői voltak az ország tanácsosai is. Ez már a *rigsråd* kiemelt szerepét példázza, nemcsak a királyválasztásban, hanem általában az alkotmányos életben. A tanácsurak jelenlétéről János 1483. évi és II. Keresztély 1514. évi koronázásával kapcsolatban is tudunk.¹⁰¹

Míg Magyarországon nemcsak a *coronator* személyének (esztergomi érsek), hanem a szertartás helyszínének (Székesfehérvár) is nagy jelentősége volt, Dániában ilyen hagyomány a középkorban nem alakult ki. Az első koro-

názást 1170-ben Ringstedben rendezték, ugyanakkor több hasonló eseményre itt már nem került sor. 1202-ben Anders Sunesen érsek a lundi székesegyházban koronázta meg II. Valdemárt, és itt tartották VI. Erik (1286–1319) szertartását is 1286-ban. *Erich Hoffmann* német (schleswig-holsteini) történész feltételezése szerint Lundban koronázhatták meg IV. Eriket és Ábelt is 1231-ben, illetve 1250-ben, azonban erről nem maradt fenn feljegyzés.¹⁰²

Logikus döntés lett volna az érseki székhelyen tartani a szertartásokat, de ez sem vált gyakorlattá. Az ifjú Valdemár herceget 1218-ban Slesvigben koronázták meg, V. Eriket 1259-ben Viborgban, II. Kristófit (és Erik nevű fiát) 1324-ben a vordingborgi királyi kastélyban, VII. Eriket 1397-ben a dél-svédországi Kalmarban, III. Kristófit pedig 1443. január 1-én Ribében. Az Oldenburg-házi királyok idején (1448-tól) az új királyi székhely, Koppenhága lett a koronázások helyszíne. A középkori koronázások tehát rendszerint püspöki, érseki székhelyeken zajlottak, de ez alól is voltak kivételek: Vordingborg és Koppenhága (s persze Kalmar is).¹⁰³

III. Kristóf 1443. újévi koronázási szertartásának még a végén tett a király ünnepélyes esküt; 1514-ben, II. Keresztély esetében viszont már ezzel kezdődött a ceremónia.¹⁰⁴ *Erich Hoffmann* szerint a változás az 1273. évi német koronázási *ordo* szerinti szabályok átvételére utal. Eszerint már a szertartás elején felteszik a kérdést a királynak, hogy igazságosan fog-e uralkodni, megvédelmezi-e az egyházat, az özvegyeket és árvákat (*scrutinium*); majd a ceremónia zárásaként, a koronázást és felkenést követően részletesebb esküt is kellett tennie (*professio*).¹⁰⁵ A koronázási eskü legfontosabb közjogi eleme – akárcsak a rendi kori Magyarországon – a választási feltételek tiszteletben tartására vállalt kötelezettség volt.¹⁰⁶

Håndfæstningek

A választási kondíciók elfogadása 1320, II. Kristóf királylyá választása óta volt fontos előzménye a királyválasztásnak. A királyi hitlevelek „prototípusa” V. Erik király 1282. évi *håndfæstningje* volt, amelyet – *Per Andersen* dán jogtörténész szavaival – „nem kizárhatóan az [1215. évi] angol *Magna Carta* inspirált”.¹⁰⁷ A *håndfæstning* szót (amely tükörfordításban „kézfogást” jelent)¹⁰⁸ a régi dán jogi nyelvben saját kezűleg aláírt oklevél értelemben használták. Mi a magyar alkotmánytörténetből ismert kifejezéssel hitlevélnek fordítjuk. Az első *håndfæstning* előzményeként Peter Kurrill-Klitgaard egyértelműen a fiatalabb fiúk kárpótlására adományozott hercegségeket említi, amelyek egy olyan időszakban gyengítették meg a királyi hatalmat, amikor a mágnások egyre erősebbek voltak.¹⁰⁹

A XIII. század elejétől ezek az arisztokraták (nemcsak a világiak, hanem a főpapok is) a *Danehof* nevű országos gyűlésen keresztül is egyre erőteljesebb befolyást tudtak gyakorolni. Az 1282. július 29-én V. Erikkel elfogadtatott első dán királyi hitlevélnek nem véletlenül lett az egyik legfontosabb kikötése, hogy a király köteles évente összehívni „a *parlamentumot*, melyet *hof*nak neveznek”, és az-

zal együtt kormányozni.¹¹⁰ Erik Klipping *håndfæstningje* ezenfelül a nemesi szabadság és tulajdon fontos – a *Magna Cartából* jól ismert – garanciáit is tartalmazta.¹¹¹

1319-ben, amikor VI. Erik fiúutód nélkül halt meg, a *Danehof* vette át a kezdeményezést. Annak fejében, hogy az elhunyt uralkodó (ekkor még kiskorú) öccsét, II. Kristófit uralkodóként elfogadja, feltételként írta elő *håndfæstning* kibocsátását, az 1282. évinél részletesebben szabályozva az egyes rendeket (különösen a nemességet és a papságot) megillető jogokat.¹¹² Ez volt az első példa a dán történelemben arra, hogy választási kondíciókat határoznak meg, és ez annak ellenére is gyakorlattá vált a későbbiekben, hogy Kristóf – nagykorúságának elérését követően – figyelmen kívül hagyta az 1320. évi hitlevél rendelkezéseit.¹¹³

1326-ban az 1320. évihez hasonló *håndfæstning* volt a feltétele III. Valdemár megválasztásának, majd fél évszázadnyi szünet következett: 1330-ban Kristóf tért vissza, 1332–40 között nem volt király, az 1340-ben trónra lépő IV. Valdemár pedig – amint a koronázás kapcsán is említettük – nem volt hajlandó hitlevelet kibocsátani. Sverre Bagge szerint ugyanakkor az 1360. évi „nagy országbéke”, azaz IV. Valdemár kalundborgi egyezsége a rendekkel sok tekintetben emlékeztet a *håndfæstning*ekre.¹¹⁴ A következő kifejezett választási hitlevél mindenesetre kétségekívül a kiskorú II. Olaf *håndfæstningje* volt, melyet 1376. május 3-án adtak ki. A dokumentumot a gyermekkorú uralkodó nevében szülei, Margit (*Margrete Valdemarsdatter*) és VI. Haakon norvég király (1343–1380) írták alá.¹¹⁵

A kalmari unió első évszázadában, különösen Margit régenssége, majd VII. Erik uralkodása idején ismét megerősödött a királyi hatalom, ami szükségtelessé tette a hitlevelek kibocsátását. Az 1397. évi koronázási oklevél (*kroningsbrev*) inkább volt Margit diktátuma, mint a rendek és a király (gyámja) közötti egyezség, az *unionsbrev* pedig csak tervezeti formában készült el ekkor, közjogi jelentőséget csak a XV. század közepén kezdett nyerni.¹¹⁶ A VII. Erik helyett az országtanács által 1440-ben a trónra hívott III. Kristóf ígéretet tett *håndfæstning* kibocsátására, azonban jelenlegi ismereteink szerint végül erre Dániában nem került sor (Svédországban 1441 áprilisában igen).¹¹⁷

Az Oldenburgok megjelenésével, 1448-tól kezdődően aztán két évszázados töretlen gyakorlattá vált a választási hitlevél kibocsátása.¹¹⁸ I. Keresztély 1448. szeptember 1-i *håndfæstningjében* – amely a legrégebb dán nyelvű királyi hitlevél¹¹⁹ – a tanács a korábbi hitlevelekhez képest újabb korlátozásokat is megállapított, mint például hogy külföldieknek dán vár nem adományozható, továbbá hogy a király minden „szokatlan kezdeményezéséhez” (*merkeligh ærende*) a tanács jóváhagyása szükséges.¹²⁰ Emellett az 1448. évi dokumentum már nem az időközben megszűnő *Danehof*, hanem a tanács fontos együtt döntései jogait sorolta fel: idetartozott a rendkívüli adó kivetése, a háború kérdésében való döntések meghozatala (azaz a hadüzenet és békekötés), valamint – az 1397. évi *unionsbrev*hez hasonló megfogalmazásban – I. Keresztély halála esetén a következő király megválasztása is.¹²¹

Per Andersen arra hívja fel a figyelmet, hogy bár a tanácsurak minden, trónra lépő király számára új tartalmú

*håndfæstning*et fogalmazták meg, ezek hasonló modellre épülnek. Mindenekelőtt a királynak ígéretet kellett tennie arra, hogy igazságosan fog uralkodni. Kötelezettséget kellett vállalnia továbbá arra, hogy a nemességgel együttműködve fogja kormányozni az országot; hogy szabad embert bírósági eljáráson kívül bebörtönözni nem fog; hogy az országos méltóságokat csak nemesekkel tölti be; valamint hogy háború és béke kérdésében csak a nemesekkel együtt határoz.¹²² *Leon Jespersen* dán történész-levéltáros szerint az uralkodói kötelezettségek ilyen egyoldalú megfogalmazása „a hatalmi ideológia logikus következménye volt”.¹²³

A rendi jogok helyzete a hitlevelekben szereplő kondíciók számának alakulásában is jól nyomon követhető. Erik Klipping „prototípusnak” számító 1282. évi *håndfæstning*jében tizennyolc szakasz szerepelt, míg II. Kristóf 1320. évi választási hitlevelében már harminchét, III. Valdemár 1326. évi *valghåndfæstning*jében pedig negyvenhat. A (szintén) kiskorú II. Olaf 1376. évi hitlevelével harmincöt kondíciót foglalt magában. Ezt követően hosszú ideig nem adtak ki *håndfæstning*et – talán ezzel is magyarázható, hogy I. Keresztély 1448. évi hitlevelébe csupán tizenhárom feltételt foglaltak bele. Ezután viszont a kondíciók számának jelentős növekedése figyelhető meg: Jánoséban (1483) ötvenegy, II. Keresztélyében (1513) hatvannyolc, I. Frigyesében (1523) hetvenhat szakasz volt, és csupán III. Keresztélynek a polgárháborúban (1534–36) aratott katonai győzelmének köszönhető, hogy az övében már újra csak harminchat.¹²⁴

A kaliforniai Berkeley Egyetem történésze, *James L. Larson* arra hívja fel a figyelmet, hogy II. Keresztély 1513. július 22-én kelt *håndfæstning*jének összeállítását egy hónapos egyeztetés előzte meg az uralkodó és a *rigråd* között.¹²⁵ A tanács világossá tette, hogy nem az öröklés jogán, hanem a *rigråd* – mint az ország „valódi uralkodója” – akaratából lehet valaki dán király, és tiszteletben kell tartania az arisztokrácia jogait.¹²⁶ Az 1513. évi hitlevél ennek megfelelően kiemelten védte a nemesi családok érdekeit. Jól példázza mindezt a nemesi földbirtokok közrendűek tulajdonszerzésével szembeni védelme, amely még arra is kiterjedt, hogy ha közrendű nemesi birtokot örökölt, azt köteles volt egy éven és egy napon belül egy nemesnek eladni. Az országtanács pozíciója is erősödött: a király háború és béke, adókivetés, sőt még az exporttilalmak kérdésében is csak a tanács jóváhagyásával határozhatott.¹²⁷

I. Frigyes 1523. évi hitlevele még ennél is szigorúbban korlátozta az uralkodói jogokat – ami nem csoda, hiszen az új király a II. Keresztélyt megbuktató főnemeseknek köszönhette hatalomra kerülését. Kimondta, hogy a király egyházi és világi javadalmat kizárólag dániai születésű nemesnek adományozhat; megtiltotta a királynak a földesurak és parasztbérlőik közötti jogviszonyokba való beavatkozást; a nemesség érdekében visszavonta a II. Keresztély által a városoknak juttatott kereskedelmi privilégiumokat; végül pedig előírta, hogy a királynak „minden ügyben” konzultálnia kell az országtanáccsal.¹²⁸

A rendi jogok tiszteletben tartásának közzismerten fontos garanciája volt az ellenállási jog (*ius resistendi*). Ennek első jelei már II. Kristóf 1320. évi választási hitlevelében

megmutatkoztak, de a legitim fegyveres ellenálláshoz való jog igazán csak a 15. századi *håndfæstning*ekben, különösen János 1483. évi hitlevelében jelent meg. Ennek lényege, hogy ha a király „igazságtalanul cselekedne”, a tanács jogosult megszabni a helyes irányt, ha pedig a király továbbra sem jár el helyesen, fegyverrel is ellene lehet szegülni anélkül, hogy az ellenálló a felségsértés bűnét követné el.¹²⁹

Kifejezett ellenállási záradékot először II. Keresztély 1513. július 22-ei hitleveléhez csatoltak.¹³⁰ Eszerint ha a király nem tartja be a *håndfæstning*ben foglaltakat „és amitől Isten óvjon, nem követné az országtanács utasításait”, az ország minden lakója jogosult fellépni ennek megakadályozására.¹³¹ 1523-ban a jyllandi nemesek fel is lázadtak ellene és nagybátyját, Frigyes slesvig-holsteini herceget hívták meg helyette a dán trónra. Utóbbi hitlevele még pontosabban megszövegezett ellenállási záradékot tartalmazott: ha a király túllépi hatáskörét, vele szemben az alattvalók megtagadhatják az engedelmességet.¹³²

Királyi címek

A magyar alkotmánytörténetben a király felségjogainak egyik csoportját tiszteleti jogoknak (vagy személyes felségjogoknak) nevezzük, és e kategórián belül tárgyaljuk a királyi címeket, melyek jelentős részben a Szent Korona ügynevezett társ- és igényországaihoz kapcsolódnak. A dán uralkodói titulátúra története is hasonló, bár a címek olyan mértékű halmozódása, mint a magyar királyoknál, Dániában még az északi-, illetve keleti-tengeri középhatalmi státusz idején sem volt jellemző.

Ahogy – Árpád-kori okleveleink tanúsága szerint – a XI. század végéig a magyar királyok sem „Magyarország királyai”, hanem „a magyarok királyai” (*Ungorum rex, Hungarorum rex*) voltak (és csak Könyves Kálmán idején találkozunk a *rex Hungariae* kifejezéssel), a dán uralkodók esetében sem az országterületre vonatkozó modernebb, hanem a népességre utaló hagyományos megnevezés terjedt el. Az *Annales Regni Francorum* már Sigfredet és Godfredet is *rex Danorum*nak nevezte,¹³³ de ezt a megnevezést használta Villásszakállú Sven (987–1014) fia, Nagy Knud (1019–1035) is.¹³⁴

1185 (Mecklenburg és Pomeránia meghódítása) után – *Roland Steinacher* diplomatikai kutatási szerint valamikor 1187–1193 között¹³⁵ – a titulátúra a „szlávok királya” címmel bővült (*Danorum Sclavorumque rex*),¹³⁶ ami dán fordításban ez „a vendek királya” (*Venders konge*) néven terjedt el. 1361-ben újabb népnév jelent meg: a *Gothorum rex* („a gótok királya”), amely a svéd királyi titulátúra része volt (*rex Sweorum et Gothorum*), IV. Valdemár pedig akkor illesztette saját címei közé, amikor – Skáne visszaszerzését követően – Gotland szigetét is sikerült elfoglalnia a svédektől.¹³⁷ A „vendek és a gótok királya” titulus (latinul: *Sclavorum Gothorumque rex*) annak ellenére 1972-ig a királyi címek között maradt, hogy Dánia a XVII. század közepén, az 1645. évi bromsebrói békében elveszítette Gotlandot.¹³⁸

A magyar királyi titulátúrával ellentétben a népnevekre való fenti megnevezéseket egészen a középkor végéig, a

dán–norvég (1380), majd a kalmari (1397) unió létrejöttéig nem váltotta fel a területiális alapú „Dánia királya” (*Daciae rex*). Az első, már valóban területiális hatalomra utaló titulus a királyi címek között nem is ez, hanem a *dux Juciae* volt (szó szerint „Jylland hercege”, valójában slesvigi herceg), amelyet értelemszerűen akkor használtak, amikor a dán királyi és a slesvigi hercegi cím egy kézben egyesült. Hasonló, a XIII. századtól a címek között időről időre feltűnő *dux Estoniae* („Észtország hercege”) is, amelyet 1346 augusztusáig használtak, amikor IV. Valdemár eladta Észtországot a Német Lovagrendnek.

1380. szeptember 12-én a még mindig kiskorú II. Olaf dán király VI. Haakon örököséként Norvégia királya is lett, amely egy újabb területiális jellegű cím, a „Norvégia királya” (*Norwegiae rex*) megjelenését eredményezte. Érdekesség, hogy amint Norvégia is bekerült a titulátúrába, a *Danorum*ot is felváltotta a *Daciae*: II. Olaf esetében a teljes cím *Daciae Norwegiae Sclavorum Gotorumque rex*, azaz „Dánia, Norvégia, a vendek és a gótok királya” (dánul: *Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers*) volt. Pomerániai Erik esetében 1396-tól alkalmazták a *Koningen af thissæ thry righæ* („e három ország királya”) kifejezést,¹³⁹ mely királyságok a teljes titulátúrában rendszerint *Daciae Sveciae Norwegiae...* (dánul: *Danmarks Svergies Norges...*), azaz Dánia, Svédország, Norvégia sorrendben szerepeltek.

VII. Erik a három északi királyság mellett a „Pomeránia hercege” (*dux Pomeraniae*, dánul: *Hertug i Pommern*) címet is viselte, ami III. Kristóf titulussai között már nem szerepelt, helyette ő *comes palatini Reni et dux Bavariae* („rajnai palotagróf és bajorországi herceg”) volt. Kristóf 1443 (dán királlyá koronázása) után használta az *archirex Daniae* („Dánia főkirálya”) címet is, ami – csakúgy, mint a magyar történelemből ismert *archiregnum* kifejezés – részben a több országra kiterjedő birodalom „főországára”, részben az uralkodó magas diplomáciai presztízsére utalt.¹⁴⁰

Végezetül a korszak utolsó változását az Oldenburg-ház megjelenése hozta a dán királyi titulátúrában. Az 1448-tól uralkodó I. Keresztély a *comes de Oldenborch et Delmenhorst* („Oldenburg és Delmenhorst grófja”, dá-

nul: *Greve i Oldenborg og Delmenhorst*) hozta magával, amely 1460 márciusában bővült a Slesvig hercege (ekkor már nem *dux Juciae*, hanem *dux Slesvicensis*)¹⁴¹ és Holstein grófja címekkel.

1474-től – Holstein hercegséggé válását követően¹⁴² – mindez a meglehetősen bonyolult *Slesvicensis ac Holsaciae, Stormariae et Ditmarsiae dux, comes in Oldenborg et Delmenhorst* (azaz „Slesvig és Holstein, Stormarn és Dithmarschen hercege, Oldenburg és Delmenhorst grófja”) szóösszetétellel változott. Holstein, Stormarn és Dithmarschen nem más, mint Nordalbingia három régi – *Brémai Ádám* 1075 körül írt Hamburgi Egyháztörténetében (*Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*),¹⁴³ is említett – szász szállásterülete. A *dominus Nordalbingiae* („Nordalbingia ura”) egyébként teljesen más körülmények között – Holstein, Hamburg és Lübeck meghódítására tekintettel – már II. Valdemár címei között is szerepelt.¹⁴⁴

A „gótok királya” címhez hasonlóan az Oldenburgok által hozott német hercegi és grófi titulások is megmaradtak 1972-ig, holott Dániának az 1864. októberi bécsi békeszerződésben nemcsak Holstein és Lauenburg tartományokról, hanem egész Slesvigról (azaz a Kongeå és az Ejder folyók közti teljes területről) is le kellett mondania Poroszország és Ausztria javára. Mindez erősen emlékeztet bennünket a magyar királyok úgynevezett „igénycímeire”, többek között arra, hogy a Szerbia királya (és a későbbi Románia területére utaló *rex Cumaniae*) titulásokat annak ellenére viselték 1918-ig, hogy ezen államok önálló létét az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetközi jogi értelemben elismerte.¹⁴⁵

1972-ben aztán e valaha oly dicsőséges, de már évszázadok óta csak papíron létező dán „*archiregnum*nak” szimbolikusan is vége szakadt. A jelenleg is uralkodó II. Margit királynő (1972–) ugyanis a modernizáció jegyében úgy határozott, hogy minden korábbi cím használatával felhagy, és magát csak *Danmarks dronning*nek, azaz Dánia királynőjének nevezi. A királynő koronázását követően a dán uralkodó teljes címe „Isten kegyelméből Dánia királynője” (*af Guds Nåde Danmarks Dronning*), ugyanis a XII. században a dán királyi címben is megjelent az „Isten kegyelméből” megjelölés.

KÉPES, GYÖRGY

Der König in der mittelalterlichen dänischen Monarchie (Zusammenfassung)

Die, in Ungarn veröffentlicht historische populärwissenschaftliche Werke über Dänemark, erwähnt, dass Königreich Dänemark „die älteste Monarchie der Welt“ ist, nach das Buch über die skandinavischen Rechtsentwicklung von Lester B. Orfield „der älteste europäischen Staat“ ist, über die, schon das altenglische Beowulf-Lied erwähnt. Zweifellos, dass Alter Gorm ein direkter Aszendent von II. Margits derzeitige Königin ist, aber die männliche Linie von Gorm in 1042 ausgestorben ist. Das Oldenburger Haus herrscht seit 1448 in Dänemark, obwohl von 1863 nur eines Nebenarms dieser Dynastie gibt die Staatsoberhauptes. In diesem Zusammenhang untersucht diese

Studie die Rolle des Monarchen im dänischen mittelalterlichen Staat, den königlichen Wahlprozess, Krönung und königliche Titel. Der „Archiregnum Dänemark“ ist in 1972 symbolisch am Ende gewesen, weil II. Margits derzeitige Königin (1972-) im Geiste der Modernisierung so bestimmt hat, dass mit der Benutzung allen früheren Titel aufgibt, und sich selbst nennt nur „Danmarks dronning“, Königin von Dänemark. Nach der Krönung der Königin, der vollständiger Titel des dänischen Monarchen ist „Gottes Gnade Königin von Dänemark“, (af Guds Nåde Danmarks Dronning).

- ¹ Lásd pl. Boldizsár Iván: *A gazdag parasztok országa*. Budapest, 1939, Franklin Társulat, 7. p; Kóvágó Pál: Egy kis történelem. In Kóvágó Pál: *Dánia*. Budapest, 1976, Panoráma, 22–38. és 36. p; Szűcs R. Gábor: *Dánia*. Változó Világ 34. Budapest, 2000, Press Publica Kiadó, 24. és 81. p; de így emlegeti *Helge Seidelin Jacobsen* is, Dánia történetéről megjelent angol nyelvű könyvének előszavában, lásd Seidelin Jacobsen, Helge: *An Outline History of Denmark*. København, 1986, Høst & Son Forlag, 5. p; *Frantz Wendt* szerint pedig „Dánia monarchia volt, amióta csak írásbeli feljegyzések léteznek”, lásd Wendt, Frantz: *Constitutional History*. In Rying, Bent (ed.): *Denmark. An Official Handbook*. København, 1970, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 107–113. p.
- ² Magyar nyelven lásd *Beowulf*. Ford.: Szegő György. Budapest, 2004, ELTE Anglisztika Tanszék.
- ³ Orfield, Lester B.: *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia, 1953, University of Pennsylvania Press, 1. p.
- ⁴ A királyi család hivatalos történetét lásd <http://kongehuset.dk/english/the-monarchy-in-denmark/History> (Letöltés: 2014. április 22.)
- ⁵ Derry, Thomas K.: *A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*. Minneapolis, 1979, University of Minnesota Press, 12–13. p.
- ⁶ *Britannica Encyclopaedia. Uralkodók és dinasztiák*. Budapest, 2001, Magyar Világ Kiadó, 218. p; Katus László: *Európa története a középkorban*. Budapest, 2014, Kronosz Kiadó, 383. p; Mezey Barna – Szenté Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 109. p.
- ⁷ Gelting, Michael H.: The Kingdom of Denmark. In Berend, Nora (ed.): *Christianization and the Rise of Christian Monarchy*. Cambridge, 2007, Cambridge University Press, (73–120. p.), 106. p; Pósnán László: *Skandinávia a középkorban*. Debrecen, 2012, Debreceni Egyetemi Kiadó, 18. p.
- ⁸ *Chronicon Roskildense* III. (a szerző fordítása). Latin nyelven lásd Gertz, Martin C. (ed.): *Scriptores minores historiae Dani-cae mediæ aevi ex codicibus denuo recensuit*. Vol. 1. København, 1917, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, (14–33. p.), 16. p.
- ⁹ Maund, Karen L.: „A Turmoil of Warring Princes”. Political Leadership in Ninth-century Denmark. *The Haskins Society Journal*, Studies in Medieval History 6. évf. 1994. (29–47. p.), 32–33. p.
- ¹⁰ Skovgaard-Petersen, Inge: The making of the Danish kingdom. In Helle, Knut (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Volume 1: *Prehistory to 1520*. Cambridge, 2003, Cambridge University Press, (168–183. p.) 168. p; Székely György: Skandinávia és Kelet-Európa: az államfejlődés kezdetei. In Klaniczay Gábor (ed.): *Európa ezer éve: a középkor I*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó, (270–281. p.), 270. p; Thurston, Tina L.: *Landscapes of Power, Landscapes of Conflict. State Formation in the South Scandinavian Iron Age*. New York, 2002, Kluwer, 156. p.
- ¹¹ Lund, Niels: ‘Denemearc’, ‘Tanmarkar but’ and ‘Tanmaurk ala’. In Wood, Ian – Lund, Niels (ed.): *People and Places in Northern Europe, 500–1600. Essays in Honour of Peter Hayes Sawyer*. Woodbridge, 1991, The Boydell Press, (161–169. p.), 161. p; Lund, Niels: Scandinavia, c.700–1066. In McKitterick, Rosamonde (ed.): *The New Cambridge Medieval History, Volume II: c.700–c.900*. Cambridge, 1995, Cambridge University Press, (202–227. p.), 215. p; Thurston, Tina L.: Pre-Viking and Viking Age Denmark. In Bogucki, Peter – Crabtree, Pam J. (ed.): *Ancient Europe, 8000 B.C. – A.D. 1000. Encyclopedia of the Barbarian World*. Volume II. New York, 2004, Charles Scribner’s Sons, (542–547. p.), 544. p. (A felirat valószínűsíthető jelentése: „Dánia díszé” – a szerző megj.)
- ¹² Thurston: i. m. [2002] 170. p. (Magyar szemmel nem nehéz e házasságba Géza és Sarolt, a magyar „nyugat” és „kelet” egybekelését beelátunk – és korántsem ez az egyetlen párhuzam Gorm és Géza életében – a szerző megj.)
- ¹³ Gelting: i. m. 80–81. p.
- ¹⁴ Horby, Kai: Denmark. In Pulsiano, Phillip – Wolf, Kirsten (ed.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, 1993, Routledge, (127–130. p.), 127. p.
- ¹⁵ A *håndfæstning* szó szerint „kézfogást” jelent. Lásd Nagy Gábor: *A középkori Svéd Királyság története*. Miskolc, 2012, Miskolci Egyetemi Kiadó, 83. p.
- ¹⁶ Lásd pl. Olesen, Jens: Middelalderen til 1536: fra Rejsekongedømme til Administrationscentrum. In Jespersen, Leon – Ladewig Petersen, Erling (ed.): *Danmarks Forvaltningshistorie I. Stat, Forvaltning og Samfund fra Middelalderen til 1901*. København, 2000, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, (3–48. p.), 24. p.
- ¹⁷ Rokkan, Stein: Dimensions of State-Formation and Nation-Building. In Hall, John (ed.): *The State. Critical Concepts*. Florence, 1994, Routledge – Taylor & Francis Group, (25–58. p.), 46. p.
- ¹⁸ Jespersen, Knud J. V.: *A History of Denmark*. 2. kiadás, New York, 2011, Palgrave MacMillan, 41. p. Az 1536 utáni dán államról bővebben lásd Képes György: Dánia központi államszervezete 1536–1660 között. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. szám 40–54. p.
- ¹⁹ Kiváló példa erre *Ole Feldbæk* dán történészprofesszor eddig három kiadást (2004, 2007, 2010) megélt, impozáns kiállítású történelm-könyve: *Feldbæk, Ole: Danmarks historie*. København, 2010, Gyldendal, 5. p. (az első két kiadás címe: *Gyldendals bog om Danmarks historie*, a 2010-ben megjelent harmadiké már csak *Danmarks historie* – a szerző megj.); lásd még: Horby: i. m. [1993/a] 127. p; Olesen: i. m. [2000] 24. p.
- ²⁰ Maund: i. m. 32–33. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/a] 168. p.
- ²¹ Bagge, Sverre: *Cross & Scepter: The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton, 2014, Princeton University Press, 25–26. p; Sawyer, Birgit – Sawyer, Peter: *Medieval Scandinavia: From Conversion to Reformation*. Minneapolis, 1993, University of Minnesota Press, 86. p.
- ²² Feldbæk: i. m. 18. p; Sawyer, Birgit – Sawyer, Peter: Scandinavia enters Christian Europe. In Helle, Knut (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Volume 1: *Prehistory to 1520*. Cambridge, 2003, Cambridge University Press, (147–159. p.), 147–148. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/a] 168. és 171. p.
- ²³ Olesen, Jens E.: A Danish Medieval „Empire” in the Baltic (1168–1227)? In Imsen, Steinar (ed.): *The Norwegian Domination and the Norse World, c. 1100 – c. 1400*. Trondheim, 2010, Tapir Academic Press, (263–290. p.), 265–266. p.
- ²⁴ Gelting: i. m. 76–77. p.
- ²⁵ Danstrup, John: History. In Rying, Bent (ed.): *Denmark. An Official Handbook*. København, 1970, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, (62–98. p.), 65. p; Orfield: i. m. 16. p; Rying, Bent: *Danish in the South and the North*. Vol. II.: *Denmark History*. København, 1988, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 10. p.
- ²⁶ Miller, Kenneth E.: *Government and Politics in Denmark*. Boston, 1968, Houghton Mifflin Company, 22. p.
- ²⁷ Horby, Kai: Royal Administration and Finances. Denmark. In Pulsiano, Phillip – Wolf, Kirsten (ed.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, 1993, Routledge, (538–539. p.), 538. p.
- ²⁸ Vogt, Helle – Tamm, Ditlev: Introduction. In Vogt, Helle – Tamm, Ditlev (ed.): *The Danish Medieval Laws. The Laws of Scania, Zealand and Jutland*. London – New York, 2016, Routledge, (3–42. p.), 37. p.
- ²⁹ Olesen: i. m. [2010] 266. p.
- ³⁰ Wolf, Kirsten: *Daily Life of the Vikings*. Westport, 2004, Greenwood Publishing Group, 113. p.
- ³¹ Christiansen, Erik: *Vikingek*. Budapest, 2008, Szukits Könyvkiadó, 155. p.
- ³² Andersen, Per: *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark. Medieval Law and Its Practice*. Volume 11. Leiden–Boston, 2011, Brill, 73. és 76. p; Lindal, Sigurdur: Early Democratic Traditions in the Nordic Countries. In Allardt, Erik et al. (ed.): *Nordic Democracy*. København, 1981, Det Danske Selskab, (15–43. p.), 23. p; Vogt,

- Helle: *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation. Medieval Law and Its Practice*. Volume 9. Leiden–Boston, 2010, Brill, 135–136. p; Skovgaard-Petersen, Inge: The Danish kingdom: consolidation and disintegration. In Helle, Knut (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Volume 1.: *Prehistory to 1520*. Cambridge, 2003, Cambridge University Press, (353–368. p.), 357. p; Strauch, Dieter: *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500: Eine Quellenkunde*. Berlin – New York, 2011, Walter de Gruyter, 49–50. p; Tamm, Ditlev – Jørgensen, Jens Ulf: Einleitung. In Tamm, Ditlev et al (ed.): *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)*. Rechtshistorische Reihe 363. Frankfurt am Main, 2008, Peter Lang, (13–28. p.), 15. p.
- ³³ Bagge: i. m. [2014] 101. p.
- ³⁴ Bagge, Sverre: The Scandinavian Kingdoms. In Abulafia, David (ed.): *The New Cambridge Medieval History, Volume V: c.1198–c.1300*. Cambridge, 1999, Cambridge University Press, [720–742. p.], 736. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/b] 357. p; Vogt–Tamm: i. m. 11–12. p.
- ³⁵ Tamm, Ditlev et al (ed.): *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)*. Rechtshistorische Reihe 363. Frankfurt am Main, 2008, Peter Lang, 36. p., a forrást kivonatosa német nyelven lásd uo. 44–52. p. [6. sz. forrás].
- ³⁶ Findeisen, Jörg-Peter: *Dänemark. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Geschichte der Länder Skandinaviens*. Regensburg, 1999, Verlag Friedrich Pustet, 64. p; Lauring, Palle: *A History of the Kingdom of Denmark*. København, 1960, Høst & Son Forlag, 90. p; Rying: i. m. 42. p; Strauch: i. m. 51. p.
- ³⁷ Línadal: i. m. 23. p; Strauch: i. m. 52. p., 3. sz. lábjegyzet: „*thæn logh, thær kunning giuær oc land takær with*”. Az idézetet lásd pl. Petersen, N. M. (ed.): *Kong Valdemar den Andens Jyske Lov*. Nordiske Oldskrifter IX. København, 1850, Det Nordiske Literatur-Samfund, 4. p.
- ³⁸ Pószán: i. m. 48. p.
- ³⁹ Línadal: i. m. 23. p.
- ⁴⁰ Bagge: i. m. [2014] 104. p; Strauch: i. m. 53. p.
- ⁴¹ Jespersen, Leon: The Constitutional and Administrative Situation. In Jespersen, Leon (ed.): *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. Odense, 2000, Odense University Press, [31–18.], 145. p.
- ⁴² Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum. The History of the Danes*. [Ed.: Friis-Jensen, Karsten, ford.: Fisher, Peter] Oxford, 2015, Oxford University Press, 20–21. p. [I. könyv 2.1. fejezet]
- ⁴³ Línadal: i. m. 20. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/a] 168. p.
- ⁴⁴ Wendt: i. m. 107. p.
- ⁴⁵ Bolton, Timothy: *The Empire of Crnut the Great. Conquest and the Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*. The Northern World 40. Leiden–Boston, 2009, Brill, 159. p; Hoffmann, Erich: The Unity of the Kingdom and the Provinces in Denmark during the Middle Ages. In Skyum-Nielsen, Niels – Lund, Niels: *Danish Medieval History. New Currents*. Viborg, 1981, Museum Tusulanum Press, [95–111. p.], 97. p; Rying: i. m. 10. p; Thurston: i. m. [2002] 88. p.
- ⁴⁶ Chronicon Roskildense IX. In Gertz: i. m. 22. p; Hoffmann, Erich: *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters*. Berlin – New York, 1976, Walter de Gruyter, 24. p; Pószán: i. m. 27. p.
- ⁴⁷ Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/a] 179. p.
- ⁴⁸ Kurrild-Klitgaard, Peter: The Constitutional Economics of Autocratic Succession. *Public Choice*, 103. évf. 2000, 1–2. sz., [63–84. p.], 81. p. [12. sz. jegyzet]
- ⁴⁹ Hoffmann: i. m. [1981] 100. p; Strauch: i. m. 49. p.
- ⁵⁰ Christiansen: i. m. 94–95. p; Hoffmann: i. m. [1981] 100. p; Katus: i. m. 387. p; Sawyer–Sawyer: i. m. [1993] 89. p.
- ⁵¹ Chronicon Roskildense IX. In Gertz: i. m. 24. és 32–33. p.
- ⁵² Hoffmann: i. m. [1981] 100. p.
- ⁵³ Kurrild-Klitgaard: i. m. 75. p.
- ⁵⁴ Hoffmann: i. m. [1981] 100. és 105. p; Kurrild-Klitgaard: i. m. 76. p; Rying: i. m. 14. és 17. p.
- ⁵⁵ Hoffmann: i. m. [1976] 86. p.
- ⁵⁶ Hoffmann: i. m. [1976] 86–87. p; Hoffmann: i. m. [1981] 105. p.
- ⁵⁷ Katus: i. m. 387. p.
- ⁵⁸ Kurrild-Klitgaard: i. m., 74–75. p.
- ⁵⁹ Uo.
- ⁶⁰ Bagge: i. m. [2014] 53. p.
- ⁶¹ Hoffmann: i. m. [1981] 100. p; Thurston: i. m. [2002] 129. p.
- ⁶² Línadal: i. m. 22. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/b] 367. p.
- ⁶³ Rying: i. m. 34. p.
- ⁶⁴ Findeisen: i. m. 64–65. p; Hoffmann: i. m. [1976] 116–118. p; Kühle, Ebbe: *Danmarks historie i et globalt perspektiv*. København, 2008, Gyldendal, 65. p; Hørbj: i. m. [1993/b] 538–539. p.
- ⁶⁵ Hoffmann: i. m. [1981] 107. p.
- ⁶⁶ Bagge: i. m. [1999] 725. p; Bagge: i. m. [2014] 150. és 163. p; Feldbæk: i. m. 36. p; Hoffmann: i. m. [1976] 139. p.
- ⁶⁷ Hoffmann: i. m. [1981] 107. p.
- ⁶⁸ Pószán: i. m. 51. p.
- ⁶⁹ Bagge: i. m. [2014] 53. p.
- ⁷⁰ Orfield: i. m. 18. p.
- ⁷¹ Feldbæk: i. m. 51. p; Hoffmann: i. m. [1976] 153. p; Kühle: i. m. 68. p; Riis, Thomas: The states of Scandinavia, c. 1390–c. 1536. In Allmand, Christopher (ed.): *The New Cambridge Medieval History, Volume VII: c. 1415–c. 1500*. Cambridge, 1998, Cambridge University Press, [671–706. p.], 674. p.
- ⁷² Riis: i. m. [1998] 676. p.
- ⁷³ Auge, Oliver: Ein Integrationsmodell des Nordens? Das Beispiel der Kalmarer Union. In Maleczek, Werner (ed.): *Fragen der politischen Integration im mittelalterlichen Europa*. Vorträge und Forschungen, 63. Ostfildern, 2005, Thorbecke, [509–542. p.], 523–524. p; Hoffmann: i. m. [1976] 159. p.
- ⁷⁴ Jespersen, Knud J. V.: Repression and Representation: Political Culture in Early Modern Scandinavia. In Jansson, Maija (ed.): *Realities of Representation. State Building in Early Modern Europe and European America*. New York, 2007, Palgrave MacMillan, [133–144.], 137. p.
- ⁷⁵ Hoffmann: i. m. [1976] 162–163. p; Olesen, Jens E.: Council of the Realm (Rigsråd). In Pulsiano, Phillip – Wolf, Kirsten (ed.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, 1993, Routledge, [111–113. p.], 112. p.
- ⁷⁶ Larson, James L.: *Reforming the North. The Kingdoms and Churches of Scandinavia, 1520–1545*. Cambridge, 2010, Cambridge University Press, 37. és 42. p.
- ⁷⁷ Olesen: i. m. [1993] 112. p.
- ⁷⁸ Uo.
- ⁷⁹ Jespersen, L.: i. m. 45–46. p.
- ⁸⁰ Orfield: i. m. 17. p.
- ⁸¹ Hoffmann: i. m. [1981] 98. p; Katus: i. m. 387–388. p.
- ⁸² Jochens, Jenny: *Coronation*. In Pulsiano, Phillip – Wolf, Kirsten (ed.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia* (Routledge, New York, 1993, 108. p.)
- ⁸³ Andersen, P.: i. m. 15. p; Hoffmann: i. m. [1981] 102. p; Hoffmann, Erich: Coronation and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia. In Bak M. János (ed.): *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1990, University of California Press, [125–151. p.], 131. p; Jochens: i. m. 108. p; Rying: i. m. 30. p; Sawyer–Sawyer: i. m. [1993] 90. p.
- ⁸⁴ Chronicon Roskildense IX. In Gertz: i. m. 33. p.
- ⁸⁵ Gelting: i. m. 88. p.
- ⁸⁶ Hoffmann: i. m. [1990] 131. p.
- ⁸⁷ Gelting: i. m. 88–89. p.
- ⁸⁸ Hoffmann: i. m. [1990] 131. p.
- ⁸⁹ Hoffmann: i. m. [1976] 116. p; Hybel, Nils: *Danmark i Europa, 750–1300*. København, 2003, Museum Tusulanum Press, 207. p.
- ⁹⁰ Hoffmann: i. m. [1976] 128. p; Rying: i. m. 43–44. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/b] 364. p; Vogt: i. m. 47. p.
- ⁹¹ Hoffmann: i. m. [1990] 132. p.
- ⁹² Jochens: i. m. 108. p.
- ⁹³ Hoffmann: i. m. [1976] 133. p; Rying: i. m. 44–45. p.

- ⁹⁴ Findeisen: i. m. 67. p; Hoffmann: i. m. [1976] 134. p; Pósn: i. m. 48. p. Érdekeség, hogy *Birgít és Peter Sawyer* a viborgi püspököt említ *coronator*ként (tévesen). Lásd Sawyer–Sawyer: i. m. [1993] 90–91. p. A tévedés onnan eredhet, hogy Viborgban történt a koronázás – a szerző megj.
- ⁹⁵ Hoffmann: i. m. [1990] 132. p.
- ⁹⁶ Orfield: i. m. 18. p.
- ⁹⁷ Auge: i. m. 516–517. p; Feldbæk: i. m. 51. p; Findeisen: i. m. 85. p; Kühle: i. m. 69. p; Riis: i. m. [1998] 675. p; Rying: i. m. 61. p.
- ⁹⁸ Auge: i. m. 523–525. p; Hoffmann: i. m. [1976] 161. p.
- ⁹⁹ Hoffmann: i. m. [1976] 164. p.
- ¹⁰⁰ Hoffmann: i. m. [1990] 131. és 136. p.
- ¹⁰¹ Hoffmann: i. m. [1976] 168. p.
- ¹⁰² Hoffmann: i. m. [1990] 131. p.
- ¹⁰³ Hoffmann: i. m. [1990] 131–132. p.
- ¹⁰⁴ Hoffmann: i. m. [1976] 168–169. p.
- ¹⁰⁵ Hoffmann: i. m. [1990] 133. p.
- ¹⁰⁶ Hoffmann: i. m. [1976] 169. p.
- ¹⁰⁷ Andersen, P.: i. m. 17. p.
- ¹⁰⁸ Nagy: i. m. 83. p.
- ¹⁰⁹ Kurrild-Klitgaard: i. m. 76. p.
- ¹¹⁰ Hybel: i. m. 239. p; Schück, Herman: Royal Assemblies (Parliaments, Estates). In Pulsiano, Phillip – Wolf, Kirsten (ed.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, 1993, Routledge, [544–545. p.], 544. p; Schück, Herman: The Political System. In Helle, Knut (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Volume 1: Prehistory to 1520. Cambridge, 2003, Cambridge University Press, [679–709. p.], 680. p; Kurrild-Klitgaard: i. m. 76–77. p.
- ¹¹¹ Kjersgaard, Erik: *Denmark's Magna Carta*. København, 1982, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs; Líndal: i. m. 27–28. p.
- ¹¹² Kan, Alekszandr Sz.: *A skandináv országok története*. Budapest, 1976, Kossuth Könyvkiadó, 51. p; Schück: i. m. [2003] 681. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/b] 366. p; Szűcs: i. m. 82–83. p.
- ¹¹³ Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/b] 366. p.
- ¹¹⁴ Bage: i. m. [2014] 244. p.
- ¹¹⁵ Kjersgaard: i. m. 6. p; Líndal: i. m. 27. p; Skovgaard-Petersen: i. m. [2003/b] 366. p. – a forrást lásd Nielsen, Herluf (ed.): *Diplomatarium Danicum* 4/1. (1376–1379) København, 1984, C. A. Reitzels Forlag, 49–57. p. [40. sz. irat]
- ¹¹⁶ Auge: i. m. 518. p; Larson: i. m. 13. p; Nagy: i. m. 169–170. p; Olesen, Jens E.: The Governmental System in the Union of Kalmar, 1389–1439. In Riis, Thomas (ed.): *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes I*. Odense, 1995, Odense University Press, [49–66. p.], 51. p; Schück: i. m. [2003] 683–684. p.
- ¹¹⁷ Olesen: i. m. [1993] 112. p.
- ¹¹⁸ Andersen, P.: i. m. 17. p; Jespersen, L.: i. m. 45. p; Kjersgaard: i. m. 6. p; Líndal: i. m. 27. p; Olesen: i. m. [1993] 112. p; Riis, Thomas: „Up ewig ungedeeft” – ein Schlagwort und sein Hintergrund. In Stamm-Kuhlmann, Thomas et al. (ed.): *Geschichtsbilder: Festschrift für Michael Salewski zum 65. Geburtstag*. HMRG Beihefte 47. Stuttgart, 2003, Franz Steiner Verlag, [158–167. p.], 159. p.
- ¹¹⁹ A hitlevélről készült fotót lásd http://danmarkshistorien.dk/uploads/pics/Den_aeldste_paa_dansk_skrævne_haandfaestning_Udstedt_af_Christian_den_Foerste_dat_Haderslev_1_sept_1448.jpg (Letöltés: 2016. január 4.)
- ¹²⁰ Maarbjerg, John P.: Regimen Politicum and Regimen Regale. Political Change and Continuity in Denmark and Sweden, c. 1450–c. 1550. *Scandinavian Studies*, 72. évf. 2000. 2. sz., [141–162. p.], 149. p. – a forrást lásd Andersen, Aage (ed.): *Den danske rigsglovgivning, 1397–1513*. København, 1989, C. A. Reitzels Forlag, 101–102. p.
- ¹²¹ Hoffmann: i. m. [1976] 162–163. p; Olesen: i. m. [1993] 112. p.
- ¹²² Andersen, P.: i. m. 17. p.
- ¹²³ Jespersen, L.: i. m. 45. p.
- ¹²⁴ Maarbjerg: i. m. 144. p.
- ¹²⁵ Larson: i. m. 40. p.
- ¹²⁶ Ylikangas, Heikki: The Crown and the Aristocracy in Co-operation in Denmark and Sweden (the 'Aristocratic Regime'). In Kouri, Erkki I. – Olesen, Jens E. (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Volume 2: 1520–1870. Cambridge, 2016, Cambridge University Press, [101–132. p.], 105–106. p.
- ¹²⁷ Larson: i. m. 42. p.
- ¹²⁸ Lockhart, Paul D.: *Denmark, 1513–1660. The Rise and Decline of a Renaissance Monarchy*. New York, 2007, Oxford University Press, 19. p; Ylikangas: i. m. 106. p.
- ¹²⁹ Bage: i. m. [2014] 273. p; Líndal: i. m. 28. p.
- ¹³⁰ Líndal: i. m. 28. p; Lockhart: i. m. 12. p.
- ¹³¹ Jespersen, L.: i. m. 46. p; Larson: i. m. 42. p. A forrást lásd Andersen, A.: i. m. 19–31. p.
- ¹³² Lockhart: i. m. 19–20. p.
- ¹³³ Pertz, Georg H. (ed.): *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* 6. *Annales Regni Francorum*. Hannover, 1895, Hahn, 49., 61., 103. és 118. p.
- ¹³⁴ Bolton: i. m. 155. p.
- ¹³⁵ Steinacher, Roland: Wenden, Slawen, Vandalen. Eine Frühmittelalterliche pseudologische Gleichsetzung und ihre Nachwirkungen. In Pohl, Walter (ed.): *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters*. Wien, 2004, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, [329–353. p.], 343. p. – a hivatkozott okleveleket lásd Christensen, Carl et al. (ed.): *Diplomatarium Danicum* 1/3. (1170–1199) & *Epistolae abbatis Willelmi de Paraclito*. København, 1976–1977, Munksgaard Reitzels, [143. és 179. sz. irat]
- ¹³⁶ Gelting: i. m. 89. p; Hybel: i. m. 216. p; Katus: i. m. 389. p; Olesen: i. m. [2010] 274. p; Steinacher: i. m. 343. p.
- ¹³⁷ Jørgensen, Frank – Westrup, Morten: *Dansk centraladministration i tiden indtil 1848*. Viborg, 1982, Dansk Historisk Fællesforening, 39. p; Nagy: i. m. 16., 58. p.
- ¹³⁸ Jørgensen–Westrup: i. m. 39. p.
- ¹³⁹ Auge: i. m. 520–521. p; Nagy: i. m. 173. p; Olesen: i. m. [1995] 50. és 55–56. p.
- ¹⁴⁰ Auge: i. m. 523–525. p; Hoffmann: i. m. [1976] 161. p; a magyar archiregnumról lásd Horváth Mihály: *Magyarország történelme. II. kötet. Az Árpád-ház kihalásától a mohácsi ütközetig*. Második kiadás. Átdolgozta: Dr. Hatvani Mihály. Pest, 1860, Heckenast, 542–543. p; illetve részletesen: Kisteleki Károly: „Archiregnum Hungariae”: Mítosz vagy valóság? – Megjegyzések a középkori Magyar Királyság területi és népességi aspektusairól. In Révész T. Mihály – Máthé Gábor (ed.): *Állam-, egyház-, jogtörténeti magyarázatok. Ünnepi tanulmányok Rácz Lajos tiszteletére, 65. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2013, Multiszolg Bt., 70–84. p.
- ¹⁴¹ Lásd Petersen, Henry: *Danske kongelige sigiller samt Sønderjyske hertugers og andre til Danmark kryttende fyrsters sigiller, 1085–1559*. København, 1917, C. A. Reitzel, XVI. p.
- ¹⁴² Jørgensen–Westrup: i. m. 40. p; Riis: i. m. [2003] 161. p. [23. sz. lábjegyzet].
- ¹⁴³ Latin nyelven lásd: Adam von Bremen: Hamburgische Kirchengeschichte. In Schmeidler, Bernhard (ed.): *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* 2. Hannover – Leipzig, 1917, Hahn; interneten elérhető pl. <http://hbar.phys.msu.su/gorm/chrons/bremen.htm> (Letöltés: 2014. december 3.). Angol fordításban lásd Adam of Bremen: *History of the Archbishops of Hamburg–Bremen*. Ford.: Tschan, Francis J. New York, 2002, Columbia University Press.
- ¹⁴⁴ Hybel: i. m. 216–217. p; Riis, Thomas: *Das mittelalterliche dänische Ostseeimperium*. Studien zur Geschichte des Ostseeraumes IV. Odense, 2003, University Press of Southern Denmark, 51. p.
- ¹⁴⁵ Ezzel kapcsolatos érdekes okfejtést lásd Kmety Károly: *Magyar közjog*. 6. kiadás. Budapest, 1926, Grill, 184–185. p.

A középkori és az újkori Magyar Királyságban az igazságszolgáltatás és a közigazgatás hivatalos nyelve a latin volt. A rendek azonban az 1790–1791. évi országgyűlésen a magyar nyelv hivatalossá tételére jogszabályt alkottak.¹ Ez a törvény még csak azt az uralkodói ígéretet tartalmazta, hogy a király a hivatalos ügyekben nem írja elő idegen nyelv használatát, ugyanakkor a kormányiszéki ügyeket latin nyelven tárgyalják. A kompromisszumos javaslat kidolgozása Pászthory Sándor fiumei kormányzó érdeme volt. 1792-ben újabb jogszabály született a magyar nyelv tanításáról és használatáról.² A törvény szerint a magyar nyelv tanításának az volt a célja, hogy a közhivatalt viselők kinevezésének képesítési feltételeként a magyar nyelv ismeretét elő lehessen írni. A helytartótanács és a vármegyék közötti levelezésben a magyar nyelv bevezetésére bizottság felállítását rendelték el, amelynek az volt a feladata, hogy a legközelebb összehívandó országgyűlésre jelentést dolgozzon ki a magyar nyelv hivatali használatáról. Ez a két törvény kivívta a magyarországi nemzetiségek, valamint a társult Horvát-, Szlavón- és Dalmátország rendjeinek tiltakozását, feliratait is. A román nemzetiség képviselői kidolgozták a *Supplex libellus Valachorum* (Az erdélyi oláhok kérelme) című nemzetiségi feliratot, amelyben kérték az arányos vármegyeyi és országgyűlési képviselőket és a román nemzet egyenjogúságának elismerését a magyar, a szász és a székely nemzettel az erdélyi közeletben. A horvát rendek a *Declaratio elnevezésű* feliratban tiltakoztak a magyar nyelv bevezetése ellen.³

A felállított bizottság 1808-ra dolgozta ki javaslatát a magyar nyelv hivatalossá tételéről, azonban a király ezt a javaslatot elutasította. Ugyanígy nem történt áttörés az 1825–1827. évi országgyűlésen sem. Végül az 1844. évi országgyűlésen született meg a jogszabály a magyar nyelv hivatalossá tételéről. Ebben az igazságszolgáltatás nyelveként először a magyar nyelvet jelölték meg.⁴ Mivel ekkor még nem létezett a közhitelesség szerveként a közjegyzőség intézménye, ez azt jelentette, hogy a hiteles helyek, valamint a városi és vármegyeyi közhitelességi szervek az okleveleiket magyar nyelven szerkesztették, és a hitelesítéseket is magyarul állították ki. Ezt követte az erdélyi országgyűlésen alkotott jogszabály, amely kimondta, hogy az Erdélyi Nagyfejedelemség területén is a közigazgatás és az igazságszolgáltatás nyelve a magyar, kivéve a szász nemzet területén.⁵ A nemzetiségi, kisebbségi nyelvhasználat felmerült igényeinek szabályozására azonban egyik törvény sem fordított gondot.

Az 1848. évi polgári forradalom új fejezetet nyitott a nyelvhasználat kérdésében. Az áprilisi törvények felállították a független magyar felelős minisztériumot, amely a polgári átalakulás elsődleges intézménye lett. 1848 nyarán a nemzetiségek egymás után jelezték követeléseiket anyanyelvük hivatalos használatának kérdésében. A magyar kormány azonban csak a társország esetében kívánt egyezkedni a nemzetiségi nyelvhasználatról. A horvátokkal történt megegyezés alapját a Deák Ferenc előterjesztés tartalmazó törvényjavaslat képezte, amely szerint a hadügy, a pénzügy és a kereskedelem kivételével minden ügy a magyar kormány tagja, a horvát miniszter jogkörébe

Rokolya Gábor

A nemzeti kisebbségek nyelvhasználat a polgári kor közjegyzői eljárásaiban

tartozik. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás nyelve a horvát, és kiépült volna a magyar bírói rendszertől független horvát igazságügyi szervezet. A tervezet az 1848. augusztus 27-én tartott minisztertanácsi ülés megtárgyalta, és a tervezet elutasítása esetén, Fiume státuszát fenntartva, a konföderációs államviszonyt is elképzelhetőnek tartotta.⁶

1848. augusztus 25-én Wesselényi Miklós az erdélyi románokról terjesztett be törvényjavaslatot, amely nem tartalmazott rendelkezést az igazságügyi viszonyokról. Az országgyűlés bizottságot küldött ki, amely a román nemzetiség képviselőivel közösen dolgozta ki törvényjavaslatát az erdélyi románokról. Az erdélyi 1848. évi XXXI. tc. tervezete biztosította volna a román nyelv használatát a közigazgatásban, illetve egy román ajkú ügynök (ügyvéd és bírósági tolmács) segítségével az igazságszolgáltatásban is.⁷ A törvényjavaslat a kiobbant szabadságharc eseményeinek következtében már nem került elfogadásra.

1849. március 4-én I. Ferenc József császár kiadta az olaszországi alkotmányt, amely a Magyar Királyságról leválasztotta Horvátországot és Fiumét, az Erdélyi Nagyfejedelemséget, és létrehozta a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot. A megmaradt Magyar Királyság területére a nemzetiségi nyelvhasználat általános elvét „a nyilvános és polgári élet minden viszonyaiban” elismerte azzal, hogy a részletes szabályokat külön rendelet fogja kimondani.⁸ A szabadságharc eseményeinek hatására Kossuth Lajos kormányzó és Nicolae Bălcescu tárgyalásait követően készült el a magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete, amely garantálta a román nyelv használatát a törvényhatóságok, valamint az esküdt-székek és az alsó törvényszékek előtti eljárásban.⁹ Ezt követte a képviselőház határozata 1849. július 28-án, amely az összes nemzetiség jogait elismerte a nemzetiségi nyelv használatára a közigazgatás és az igazságszolgáltatás területén. A megkésze hozott szabályozás törvényerőre már nem tudott emelkedni, mivel a szabadságharc elbukott. Az abszolutizmus alatt a hivatalos nyelv a német volt.

I. Ferenc József osztrák császár az 1858. február 7-én kelt császári pátensével az 1855. évi osztrák közjegyzői rendtartás hatályát a birodalom nem osztrák tartományaira is kiterjesztette. A közjegyzői kinevezés egyik feltétele a nyelvi jártasság az osztrák birodalom azon nyelveiben – „a helyben divatozó nyelvekben” –, ahová a kinevezés szólt. A közjegyző a közjegyzői okiratot ugyanúgy jogosult volt a német nyelven kívül más nyelven is felvenni, ha az a nyelv az okirat felvételének helyén használat-

ban volt. Ezt a rövid életű közjegyzőséget az Országbírói Értekezlet 1861. február 15-i határozatával megszüntette.

A nemzetiségi kérdés és benne a nyelvhasználat kérdése az abszolutizmus korában már csak az 1861. évi országgyűlés előkészítése kapcsán merült fel. 1861-ben a szlovákok Túrócszentmártonban, a szerbek Karlócán tartottak kongresszust, amelyeken a saját nyelvük hivatalossá tétele érdekében hoztak határozatokat. A képviselőház nemzeti bizottsága az 1861. évi jelentésében a törvényhatóságok nyelvének meghatározását a megyei közgyűlésre bízta, ugyanakkor az államhatóságok, így az igazságszolgáltatási szervezet ügykezelési nyelvének a magyar nyelvet jelöltte meg.¹⁰ Az ügykezelési nyelv fogalma Eötvös József javaslatára került be a jelentésbe mint kompromisszumos fogalom, mert így a magyar mint államnyelv kategóriát nem kellett kimondani, és ez lehetőséget adott a nemzetiségeknek saját nyelvük használatára.¹¹ A bizottsági jelentést az országgyűlés azonban már nem tudta tárgyalásra tűzni, mert az uralkodó az ülést feloszlatta.

Az országgyűlés végére készült el Csemegi Károly nemzetiségi kérdéssről szóló röpirata, amelyben kifejtette a nemzetiségi fogalom definiálatlan voltát, és úgy vélte, hogy a nemzetiségi kérdés helyes megoldását csak úgy lehet megtalálni, ha az ország integritása megmarad.¹² Erdélyben a románság nyelvi és vallási egyenjogúsítása tárgyában az 1863-as nagyszzebeni országgyűlésre készültek törvényjavaslatok. Az egyik javaslat szerint Erdélyben három országos nyelv létezett, a magyar, a német és a román, és hivatalos ügyeket a három országos nyelv bármelyikén egyaránt lehetett intézni. A törvényt a magyar képviselők távollétében a szász és román képviselők megszavazták, azonban 1865-ben ezeket a törvényeket, Erdély uniójával összhangban, visszavonták.¹³

Az 1865-ben összehívott országgyűlés a következő évben bizottságot küldött ki, hogy a nemzetiségi törvény szövegtervezetét dolgozza ki, és terjessze be a képviselőháznak. A bizottság működésével párhuzamosan a nemzetiségi képviselők egy csoportja, Mocsonyi Antal, Branovácsky István és Miletics Szvetozár a nemzetiségi nyelvekről dolgozott ki törvényjavaslatot. Ezt a javaslatot aláírták a nemzetiségi képviselők, köztük Maniu Aurel is. Ebben rögzítették, hogy az országos nemzetiségek a nyelveket minden hivatalos ügyben korlátozás nélkül egyformán használhatják.¹⁴ A bizottság 1867-ben készítette el jelentését, mivel akkor már egyes nemzetiségi képviselők is, így Miletics Szvetozár, sürgették a kérdés tárgyalását, félve attól, hogy a kiegyezési törvények vitája miatt a nemzetiségi kérdés háttérbe szorul.¹⁵ A bizottság elnöksége Nyáry Pál elnök és Kerkápolny Károly jegyző vezetésével az 1861. évihez hasonló kompromisszumos javaslatot dolgozott ki. Ebben hangsúlyozták, hogy a magyar nyelv az állami ügykezelés nyelve, ugyanakkor bármely nemzetiség polgára saját anyanyelvén jogosult eljárni. A pereskedő felek a bíróság előtt korlátozás nélkül használhatták anyanyelvüket.¹⁶ 1868 elején huszonegy szlovák nemzetiségű Szepes megyei község Dobránsky Adolf képviselő útján nyújtott be egy kérelmet az országgyűléshez, amelyben a szlovák nyelv használatának kimondását sürgette a bíróság előtti eljárásokban is.¹⁷

A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényjavaslatot a központi bizottság 1868. november 12-én terjesztette az országgyűlés elé. A javaslatban – az igazságszolgáltatás vonatkozásában – rögzítették, hogy az ország minden lakosa a bírósági eljárásban korlátozás nélkül használhatja az anyanyelvét. Ha azonban ügyvédi képviselőt vett igénybe, az állam hivatalos nyelvét, a magyart alkalmazták az eljárásban. 1868. november 17-én megszületett a magyar–horvát kiegyezési törvény, amely Horvátország területén a horvát nyelvet tette a hivatalos nyelvvé.

Az országgyűlés 1868. november 24-én kezdte el a nemzetiségi törvény tárgyalását. A képviselőházi vitában az első felszólaló Deák Ferenc volt, aki egy saját neve alatt előterjesztett, módosított javaslatot terjesztett elő, amelyben a magyar politikai nemzet fogalmát határozta meg. Ez a javaslat tovább erősítette a magyar nyelv pozícióját a nemzetiségi nyelvekkel szemben, mert kimondta, hogy a törvénykezés nyelvében az eddigi gyakorlat, vagyis a magyar nyelv használata változatlan marad.¹⁸ A képviselőházi vitában tulajdonképpen a központi bizottsági javaslat és a nemzetiségi javaslat vitája zajlott le. Az országgyűlés két háza a központi bizottság javaslatát fogadta el, és végül megszületett az 1868. évi XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, amely kimondta, hogy a törvényhatóságoknál a magyar és a nemzetiségi nyelv egyaránt használható, miközben az alsóbb fokú bíróságok előtti eljárásokban a törvényhatósági eljárásokban használt nyelv az irányadó.¹⁹ A nemzetiségi nyelvhasználatra vonatkozóan további jogszabály már nem született a dualizmus korában.

A nemzetiségi nyelvhasználat szabályozása a közjegyzői törvényben

A közjegyzői intézmény bevezetésére a kiegyezést követő igazságügyi reform keretében került sor. A polgári közhitelesség szervének létrehozását a további gazdasági fejlődés iránti igény kényszerítette ki. A polgári közjegyzőségről szóló jogszabályt az ügyvédi törvénnyel együtt alkották meg. A képviselőház a királyi közjegyzőkről szóló törvényjavaslat tárgyalását az 1874. április 20-i ülésén kezdte meg. Az általános vita első napján Kapp Gusztáv erdélyi szász nemzetiségű képviselő felvetette a nemzetiségi nyelvhasználat kérdését a közjegyzői eljárásokban, mert úgy vélte, hogy a közjegyzői törvény tervezete e kérdésben eltér a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényben lefektetett elvektől.²⁰ A vitára bocsátott tervezet szerint ugyanis a közjegyzői okiratokat csak magyar nyelven lehetett elkészíteni. A következő ülésen fenntartotta álláspontját, és kiegészítette azzal, hogy az állam hivatalos nyelvének ismerete nem adhat elégséges alapot a közjegyzői működéshez. Módosító javaslata a német nyelv, valamint egy további nemzetiségi nyelv tudását írta volna elő a közjegyzők részére.²¹ Bésán Mihály erdélyi román nemzetiségű képviselő mérsékeltbb javaslatában a magyar nyelven kívül még a közjegyző székhelyén elterjedt nemzetiségi nyelv ismeretét várta volna el a közjegyzők-

től. Bésán álláspontjához csatlakozott Bonts Döme erdélyi román nemzetiségi képviselő is, aki kifogásolta a német nyelv privilegizált helyzetbe hozását, mivel a magyar nyelven kívül minden nyelv nemzetiségi nyelvnek számított a hatályos jogszabályok szerint. Hedry Ernő viszont ezt a mérsékelt álláspontot sem fogadta el, az eredeti szövegezés fenntartását javasolta, mert úgy gondolta, hogy nemzetiségi vidéken egyébként sem élne meg olyan közjegyző, aki nem bírná a helyi nemzetiség nyelvét.²²

A tervezet folytatólagos tárgyalásán Tisza Kálmán Hedry álláspontját tette magáévá azzal a különbséggel, hogy a jogszabály koherenciája miatt nyelvi kérdésben a tervezet átfogalmazását javasolta, ezért a javaslatot visszautalta volna a tervezetet előkészítő központi bizottsághoz. Pauler Tivadar igazságügyi miniszter egyetértett ezzel a kezdeményezéssel. Trauschenfeld Emil erdélyi szász képviselő Kapp Gusztáv álláspontjához csatlakozva a német nyelv különleges helyzetét kívánta volna a kodifikációval megerősíteni. Wächter Frigyes szintén szász nemzetiségi képviselő viszont Kapp Gusztávval szemben Tisza Kálmán indítványát támogatta, és bár e kérdésben az ülésen további vélemény is volt, a képviselők a tervezet szövegezésének felülvizsgálatára kötelezték a központi bizottságot.²³

A bizottság a közjegyzői törvény módosított szövegét a május 4-i ülésen terjesztette elő. Máday Sándor bizottsági tag különvéleményt terjesztett elő, amely szerint a közjegyző csak magyar nyelven készíthet okiratokat. Kifejtette, hogy a közjegyző munkája csak a bizalomra épülhet, és az ügyfélnek ugyanúgy meg kell bíznia a közjegyző munkájában akár magyar, akár nemzetiségi nyelven készül az okirat. Bonts Döme sem a bizottsági szövegezését, sem a különvéleményt nem fogadta el, úgy vélte, a nemzetiségi törvény szerint kellett volna eljárni, ami azt jelentette, hogy a nemzetiségek nyelvét is lehetett volna használni a közjegyzői eljárásokban. Joannovics György délvidéki szerb nemzetiségi képviselő elfogadta Bonts módosító javaslatait a nemzetiségi törvény szabályainak a közjegyzői törvénybe való beépí-

tésére. Tisza Kálmán ugyancsak csatlakozott a Bonts-féle indítványhoz. Paczolay János félreértve a vita tárgyát azt javasolta, hogy a közjegyzői okirat kiadmánya a végrehajthatóság érdekében csak magyar nyelven legyen kiállítható. A képviselőház e kérdésben a központi bizottság javaslatát, valamint Máday Sándor különvéleményével szemben Bonts Döme javaslatát szavazta meg.²⁴ A vitában a véleményével kisebbségben maradt Paczolay János újból felvetette a közjegyzői okiratok végrehajtásának problémáját, mivel véleménye szerint a bírák csak magyar nyelven kötelesek tudni. Ezt a véleményt a képviselőház többsége nem osztotta, és fenntartotta a jogszabály módosított szövegezését.²⁵

A főrendiház előtti vitában gróf Keglevich Béla a jogszabály nyelvi kérdésben megszövegezett azon rendelkezését, amely kimondta, hogy a közjegyző azon nyelvre is kérhet nyelvi jogosítványt, amely a székhelyén működő törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelve, oly módon kívánta mellőzni, hogy módosító indítványt terjesztett elő. A főrendiház által

is megszavazott indítvány szerint a közjegyzői okiratokat csak magyarul lehetett kiállítani. A fél kérelmére viszont a kiadmányokat nemzetiségi nyelven is ki lehetett állítani, ezek azonban csak hiteles másolatnak minősültek, így nem fűződött hozzájuk a közvetlen végrehajthatóság joghatása. Az indítványt több főispán is támogatta azok közül, akik annak idején részt vettek a nemzetiségi törvény vitájában, például Tomcsányi József, Szapáry István és Szögyény-Marich László. Pauler Tivadar a tervezet szövegének megtartását javasolta. Ennek ellenére a főrendiház a Keglevich-féle módosítást fogadta el.²⁶

A főrendiház által módosított javaslatot a képviselőház az 1874. november 5-i ülésén tárgyalta, amikor a főrendiház és a központi bizottság tervezetét is elvetette, és végül Bonts Döme indítványát erősítette meg.²⁷ A főrendiház ismételt ülésén tárgyalta az ügyet, és ezúttal Radvánszky

Antal zólyomi főispán kívánt ragaszkodni a ház korábbi álláspontjához, miszerint csak magyar nyelven készülhet közjegyzői okirat. Vele szemben szólaltak fel azon vár-

Bésán Mihály közjegyző

Bésán Mihály festékes közjegyzői bélyegzője

megyék főispánjai, ahol jelentős nemzetiségi lakosság élt, így Ujfalussy Miklós Szatmár vármegyei, Mártonffy Károly Bács-Bodrog vármegyei, Ormos Zsigmond Temes vármegyei főispán, akik a Bonts Döme javaslatán alapuló közjegyzői nyelvi jogosítvány alapján engedték volna meg a nemzetiségi vagy más idegen nyelven történő okiratszerkesztést. A főrendiház szavazása ezt az álláspontot erősítette meg.²⁸

A képviselőház 1874. november 23-i ülésén Matics János délvidéki szerb nemzetiségű képviselő nem a főrendiház módosítását, hanem a képviselőház korábbi határozatát javasolta elfogadásra, amely szerint a közjegyzői kinevezés megadja a jogot a közjegyzői okiratok nemzetiségi nyelven történő felvételére. Bauszner Guido erdélyi szász nemzetiségű képviselő szintén ezt a javaslatot támogatta. A vitában felszólaló Tisza Kálmán is e mellett szólalt fel. Pauler Tivadar miniszter kijelentette, hogy a közjegyzőket az igazságügyi miniszter nevezi ki, és ő adja részükre a nyelvi jogosítványt is, ami kellő biztosítékot jelent a működésükhöz. A képviselőház elfogadta a főrendiház és a központi bizottság javaslatát a nemzetiségi nyelvhasználat kérdésében, így a törvény hatálybalépésének további akadályai nem voltak.

A hosszan elnyúló vitának köszönhetően az intézmény csak 1875 augusztusában kezdhetett el működését. A törvényjavaslat általános vitáját a közjegyzői törvény nemzetiségi nyelvhasználatról szóló vitája uralta, ami jól mutatta, hogy bár a képviselők találtak kompromisszumot a közjegyzői intézmény bevezetéséhez, a magyar államszeme és a nemzetiségek képviselői között szinte áthidalhatatlan szakadék volt. Egyben az is leszögezhető, hogy a nemzetiségi nyelvhasználat szabályozása a közjegyzői eljárásokban megfelelt az európai országok szabályozási elveinek. Rupp Zsigmond közjegyző a törvény általa írt kommentárjában hangsúlyozta, hogy a korabeli jogi szakirodalom is aggodalommal vegyes figyelemmel kísérte a nemzetiségi nyelvhasználat vitáját, mert ettől függött a nemzetiségi magyar állampolgárok bevonása a közjegyzői ügyletekbe, illetve a közjegyzői intézmény bevezetésének sikere.²⁹

A közjegyzői nyelvi jogosítvány kérdéséről

A közjegyzőkről szóló törvény hatálybalépésekor a nyelvi jogosítvány megadásának nem voltak kialakult formái. Kezdetben, mivel nyelvvizsga szükségességét nem írta

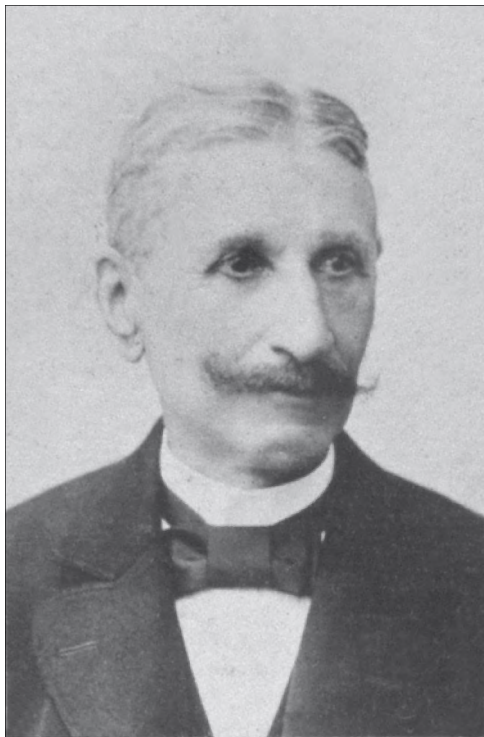
elő a jogszabály, a közjegyzők különböző igazolásokkal próbálták bizonyítani az adott nyelvben való jártasságukat. A közjegyzők és közjegyzőhelyettesek nyelvi jogosítvánnyal kapcsolatos ügyeinek intézése az Igazságügyi Minisztérium feladatkörébe tartozott.³⁰ Az 1880-as években

már kialakult az a szabály, hogy a magyar nyelven kívüli nyelvismeretet tolmácsvizsga letételével kell igazolni. Az az átfogó szabályozás, amely a polgári bírósági rendszer hatálybalépésekor, 1873-ban született, többször módosított rendeletet váltotta fel, végül 1916-ban született meg.³¹

A tolmácsvizsgára a törvényszék elnökénél lehetett jelentkezni. A vizsgára az jelentkezhetett, akit a törvényszék teljes tanácsa állandó tolmácsi kinevezésre kijelölt, vagy akit a belügyminiszter a fordító osztály tagjának vagy más közhatalóság állandó fordítónak alkalmazni kívánt, továbbá aki közjegyzőként nyelvi jogosítványt akart szerezni. A vizsga írásbeli és szóbeli részből állt. Az írásbeli részben egy polgári peres ítéletet, egy büntetőperben hozott ítéletet és egy végrendeletet vagy öröklési szerződést kellett magyarról idegen nyelvre, illetve idegen nyelvről magyarra fordítani. A fordítás-

hoz szótárt és nyelvtant nem lehetett használni. A szóbeli vizsga a nyelvi jártasság feltérképezésére szolgált. Indokolt esetben a miniszter a törvényszéki elnök kérésére a szóbeli vizsgát elengedhette. A tolmács vagy a nyelvi jogosítványt szerzett közjegyző működésének megkezdése előtt esküt tett. A tolmács a tevékenységéről naplót vezetett. A tolmács díját az eljáró bírói tanács elnöke határozta meg. A rendelet hatályát Fiumére is kiterjesztették, azonban miután ott az igazságszolgáltatás nyelve az olasz volt, a magyar nyelvű közjegyzői okiratok felvételéhez is nyelvi jogosítványt szükségeltetett.³²

Lehetőség volt arra is, hogy a közjegyző a kapott nyelvi jogosítvány birtokában a tolmácsi névjegyzékbe bejelentkezzen, és a törvényszék előtt tolmácsként eljárjon. Ez a tevékenység nem állt ellentétben a közjegyzői működéssel. Több esetben közjegyzőhelyettesek, közjegyzőjelöltek is szereztek nyelvi jogosítványt. Az Igazságügyi Minisztérium 1910-ben kiadott rendelete szerint közjegyzőhelyettes csak arra a nyelvre kaphatott nyelvi jogosítványt, amelyre már a királyi közjegyző is rendelkezett jogosítvánnyal. Miután ezt a rendeletet egy másik miniszteri rendelet felülírta, a korlátozás megszűnt. Ha a közjegyző nemzetiségi nyelvterületen lévő székhelyen dolgozott, és kivételesen nem ismerte az adott nemzetiség nyelvét, a tolmácsvizsgát az ügyfelek jobb kiszolgálása érdekében a közjegyzői írnokok is letehetők. Ez volt az eset Alsó-lendván is, ahol dr. Laubhaimer Oszkár királyi közjegyző

Bonts Döme közjegyző portréja

Rupp Zsigmond közjegyző portréja

Fekete László közjegyző portréja

írmoka, Horváth István rendelkezett szlovén nyelvű tolmácsi képesítéssel.

1920-ban a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása érdekében olyan szabályokat alkottak, amelyekkel kötelezően előírták a hites tolmácsok alkalmazását a törvényszékeken és a hozzá tartozó járásbíróóságokon is.³³ A kisebbségi, nemzetiségi nyelvhasználat a két világháború közötti Magyarországon nem jelentett gyakori problémát, mivel a nemzetiségi lakosság száma alacsony volt. Ebben az időszakban elsősorban a német nyelvi jogosítvány megszerzése volt a cél, és a közjegyzők nyelvi jogosítványai ügyében is döntő tolmácsvizsgáló bizottságnak a királyi közjegyzők közül dr. Fekete László budapesti közjegyző volt a tagja.

1938 és 1941 között a Felvidék, Kárpátalja, Erdély és a Délvidék egyes részeit visszacsatolták a Magyar Királysághoz, ami azt is jelentette, hogy a nemzetiségi lakosság száma hirtelen ismét megnőtt. A katonai, majd a polgári közigazgatás a problémát minden jogi eszközzel igyekezett

kezelni. A délvidéki közjegyzők kinevezésekor merült fel kérdésként, hogy a közjegyzők milyen feltételekkel kaphatnak nyelvi jogosítványt. Az erre vonatkozó rendelet ugyan nem változott meg, mégis sok olyan jogászt neveztek ki közjegyzőnek, aki a jogi diplomát a zágrábi vagy a belgrádi egyetemen szerezte meg, és a jogi szakvizsgát

Újvidéken tette le. Dr. Wagner Károly újvidéki közjegyző például szerb, horvát és német nyelvre kérte a nyelvi jogosítvány megadását. Kérelme elbírálásához csatolta a zágrábi és a bécsi egyetem rektora által kiállított iratokat is. Miután megállapították, hogy az egyetemet Zágrábban végezte, diplomáját elfogadták a nyelvismeret igazolásául, viszont az osztrák egyetem iskolalátogatási bizonyítványa már nem volt elegendő a német nyelvi jogosítvány megadásához.³⁴

A Szegedi Királyi Közjegyzői Kamara felterjesztésére a minisztérium a délvidéki közjegyzők vonatkozásában úgy foglalt állást, hogy kivételesen tolmácsvizsga nélkül is kaphatnak nyelvi jogosítványt azok a közjegyzők, akik korábban, a magyar impérium alatt közjegyzőhelyettesként már

14

Per semestre ^{primum} _{secundum} anni 189

Index scholarum et nomina magistrorum.	Quot per hebdom. horas scholarum habuisse sint.	Receiptum nomen testatur quaestor.	Receiptum nomen	Diem receptionis
			testatur magistri.	
<p><i>Legény nyelvi bizonyítvány a magyar nyelvű közjegyzői vizsgán való részvételéről 1900/01 évi alatti. Ezt a bizonyítványt a magyar nyelvű közjegyzői tan. biz. erre vonatkozóan a Cs. és K. Min. által előírtak felmentésére három hónapig tartó jogi bizonyítványt követően adták ki. Ennek ellenében a vizsgán részt vevő hallgatóknak egy évig meg kell tartani a vizsgán használt könyveket a vizsgaközpontban. A vizsga díja: 1000 Ft.</i></p>				

Gelletich Miklós közjegyző idegen nyelvi jogosítványos hitelesítése

kaptak illet, ha igazolják, hogy egyetemi tanulmányaikat az adott idegen nyelven végezték, vagy a szakvizsgát ezen a nyelven tették le. Az is kaphatott nyelvi jogosítványt, aki Jugoszláviában közjegyzői vagy fordítói kinevezést kapott. A minisztérium állásfoglalása tartalmilag megfelelt a Kolozsvári Királyi Közjegyzői Kamara részére adott korábbi rendeletnek.³⁵ A közjegyzők azonban nemcsak kisebbségi, hanem más idegen nyelvekre is kérhettek nyelvi jogosítványt, például angol, olasz és francia nyelvre is. 1944-ben a minisztériumban olyan állásfoglalás született, hogy a kinevezett közjegyzőnek nem kell újból letennie a tolmácsvizsgát, ha azt az adott nyelvből közjegyzőhelyettesként már letette. 1948-ban a megváltozott körülményeket jelzi, hogy dr. Feri Sándor közjegyző orosz nyelvi jogosítványt szerzett.

A nemzetiségi nyelven készült közjegyzői okiratokról

A királyi közjegyzőkről szóló törvény rendelkezései ugyan rögzítették, hogy az idegen nyelven készített közjegyzői okirat bevezető és záradéki részét magyar nyelven kell megszerkeszteni, a gyakorlatban mégis előfordultak olyan esetek, amikor ezt a szabályt nem tartották be. Mivel kezdetekben több közjegyző is idegen nyelven készítette el az okirat záradéki részét, az igazságügyi miniszter kénytelen volt a törvény egyértelmű rendelkezéseit rendeletileg megerősíteni. A vonatkozó miniszteri rendelet felhívta a királyi törvényszékek elnökeit, hogy tartassák be a törvény hivatkozott rendelkezését, ugyanakkor azt is rögzítette, miszerint lehetőség van arra is, hogy a magyar nyelvű bevezető és záradéki részt a közjegyző lefordítsa az okirat nyelvére. A rendelet be nem tartása esetére szankcióként előírta, hogy a törvényszéki elnökök a külföldi felhasználásra készült okiratok közjegyzői aláírásának felülhitelesítését tagadják meg.³⁶

Az ausztriai felhasználásra készülő, telekkönyvi bejegyzés alapjául szolgáló okiratokkal szemben további problémaként jelentkezett, hogy az osztrák telekkönyvi hatóságok elutasították az okiratokba foglalt változások bejegyzését, mivel a fordítási záradékok több esetben nem feleltek meg az osztrák törvény által előírt kellékeknek. A miniszter ezért elrendelte, hogy a közjegyzők fordításaiik helyességét a miniszter által kiadott nyelvi jogosítvány számára történő hivatkozással tanúsítsák. Ha e követelménynek eleget tettek, a törvényszék elnökének felülhitelesítése már nem volt szükséges.³⁷

A közjegyzői okiratok nyelvéről 1888-ig nem állnak rendelkezésre statisztikai adatok. A közjegyzői kamarák ugyan gyűjtötték az erre vonatkozó adatokat, azonban az Igazságügyi Minisztérium éves jelentésében az idegen nyelvű okiratokról nem szerepeltek adatok. Markó Sándor a Kassai Királyi Közjegyzői Kamara történetéről írott művében közölte, hogy a kamara területén dolgozó közjegyzők a kamara 25 éves fennállása alatt 6303 német és 4528 szlovák nyelvű okiratot készítettek. Ezzel szemben a közjegyzők ebben az időszakban 155 554 magyar nyelvű

okiratot foglaltak írásba. Ez arányaiban azt jelentette, hogy a magyar nyelvű okiratok 94%-ot, a német nyelvű okiratok 3,3%-ot, a szlovák nyelvű okiratok 2,7%-ot tettek ki, vagyis a nemzetiségi nyelven készített okiratok száma alatta maradt a kamarához tartozó tizenegy, részben felvidéki vármegye lakossága nemzetiségi megoszlásának. A nemzetiségi nyelven készített okiratok aránya 1887-ig folyamatos emelkedést mutatott, majd 1888-ban lecsökkent. Ennek magyarázata az volt, hogy 1888-ban egy igazságügyi miniszteri rendelet megkövetelte, hogy telekkönyvi ügyekben az ügyfelek az idegen nyelvű, bejegyzés alapjául szolgáló okiratok hiteles magyar nyelvű fordítását is csatolják. E rendelet hatálybalépését követően a nemzetiségi nyelven készített közjegyzői okiratok száma már nem emelkedett a korábbi szintre.³⁸

A Szombathelyi Királyi Közjegyzői Kamara területén összesen négy közjegyzői székhelyet érintett a nemzetiségi nyelven szerkesztett közjegyzői okiratok kérdése, azaz a nezsideri, a kismartoni, a soproni és a felsőöri közjegyzői körzetet. Nezsiderben 1899-ben 220 német nyelvű okirat készült a 120 magyar nyelvű okirattal szemben. Kismartonban fele-fele arányban készültek német és magyar nyelvű okiratok. Sopronban és Felsőőrben a német nyelvű okiratok aránya 25%-ot tett ki. A kőszegi közjegyzőség területén, bár jelentős számban éltek német nemzetiségű lakosok, kevés német nyelvű közjegyzői okiratot vettek fel a közjegyzők. A kamara 25 éves fennállása alatt készült 191 757 okirattól 30 587 készült német nyelven, ami az összes közjegyzői okirat 16%-ának felelt meg.³⁹

Az Igazságügyi Minisztérium 1888–1891. évi statisztikája szerint német nyelvű közjegyzői okirattól 1887-ben 6678, 1888-ban 5812, 1889-ben 4935, 1890-ben 4560, 1891-ben 3268 készült. Ebből sorrendben a legtöbb a Szombathelyi, a Temesvári és a Budapesti Királyi Közjegyzői Kamara területén került felvételre. Román nyelvű okiratokat csak a Kolozsvári, az Aradi és a Temesvári Királyi Közjegyzői Kamara területén vettek fel. Szlovák nyelven a Pozsonyi, a Kassai és a Budapesti Királyi Közjegyzői Kamara területén készültek okiratok. Szerb nyelven a Szegedi és a Temesvári Királyi Közjegyzői Kamara közjegyzői készítettek okiratokat.⁴⁰

1892 és 1895 között az okiratok száma hullámzó tendenciát mutatott. A német nyelvű okiratok száma 1892-ben 4119, 1893-ban 3670, 1894-ben 4055 volt. Román nyelvű okirattól 1892-ben 261, 1893-ban 222, 1894-ben 239 készült. A szlovák nyelvű közjegyzői okiratok száma 1892-ben 124, 1893-ban 109, 1894-ben 112 volt. Szerb nyelven 1893-ban 2, 1894-ben 4 okirat készült. Horvát nyelven a tárgyalt időszakban összesen 1 okiratot vettek fel, miközben a többi nemzetiség nyelvén nem készült egyetlenegy sem.⁴¹

A meglévő adatok 1902-től engedik követni a nemzetiségi nyelven készített okiratok statisztikai megoszlását. A megváltozott előírások miatt azonban már nem látható az okiratok kamaránkénti megoszlása. 1902-ben német nyelven 1825, szlovák nyelven 28, román nyelven 221, szerb nyelven 9, olasz nyelven 1492 okirat készült. Horvát nyelven nem vettek fel közjegyzői okiratot. Az olasz nyelvű okiratok száma a fiumei közjegyzők működését jelzi. Mivel

az igazságszolgáltatás nyelve Fiumében az olasz volt, az nem minősült nemzetiségi nyelvnek, viszont az államnyelv a Magyar Királyságban a magyar volt, így az olasz nyelvet mégis a nemzetiségi nyelvek közé sorolták.⁴²

1907-ben német nyelven 1396, szlovák nyelven 49, román nyelven 188, szerb nyelven 49, horvát nyelven 7, olasz nyelven 2010 okirat készült.⁴³ 1908-ban német nyelven 1137, szlovák nyelven 24, román nyelven 232, szerb nyelven 8, horvát nyelven 14, olasz nyelven 2026 okirat készült.⁴⁴ 1909-ben német nyelven 1156, szlovák nyelven 27, román nyelven 234, szerb nyelven 4, horvát nyelven 19, olasz nyelven 782 okirat készült.⁴⁵ 1910-ben német nyelven 1133, szlovák nyelven 75, román nyelven 189, szerb nyelven 2, horvát nyelven 9, olasz nyelven 2109 okirat készült.⁴⁶ 1911-ben német nyelven 1247, szlovák nyelven 21, román nyelven 287, szerb nyelven 2, horvát nyelven 8, olasz nyelven 1879 okirat készült.⁴⁷ 1912-ben német nyelven 1253, szlovák nyelven 31, román nyelven 756, szerb nyelven 13, horvát nyelven 9, olasz nyelven 378 okirat készült.⁴⁸

A világháború kitörése után a háborús évekre vonatkozó adatokat már nem publikálták. A rendelkezésre álló adatok azonban szemléletesen jelzik, hogy a nemzetiségek tényleges számarányához képest a nemzetiségi nyelv-

ven készült okiratok száma elenyésző mértékű volt.⁴⁹ Még szembevetőbb mindez, ha az adatokat a korszakban készült magyar nyelvű okiratok számával vetjük össze, ami 110 000–145 000 okirat volt évente. Ez alól kivételt a különleges státuszú Fiume képezett, mivel a közjegyzők a város lakosságának számával arányban állóan vették fel az olasz nyelvű okiratokat. Részben pénzügyi kérdés is volt, hogy milyen nyelven készültek az okiratok. Miután a nemzetiségi és az idegen nyelven készített közjegyzői okiratok díja a fordítási költségeket is tartalmazta, díjuk a szokásos magyar nyelvű okiratokhoz viszonyítva annak kétszerese volt.

A közjegyzői törvény tárgyi rendelkezéseit értékelve megállapítható, hogy az a jogkereső közönség számára korlátozás nélkül lehetővé tette az okiratok nemzetiségi és idegen nyelven való felvételét. Viszont a jelen tanulmány melléklete is bizonyítja, hogy bár a közjegyzők rendelkeztek a szükséges nyelvtudással, a nemzetiségi nyelven készített okiratok számát a drágább közjegyzői díj drasztikusan lecsökkentette. Következésképpen a törvényalkotó gondos munkája és a jogalkalmazók nyelvi képzettsége sem tette lehetővé a nemzetiségek számára, hogy a részükre garantált jogokkal élni tudjanak.

1. MELLÉKLET

A nyelvi jogosítvánnyal rendelkező közjegyzők névjegyzéke, 1942

Budapesti Királyi Közjegyzői Kamara

Budapest I. Dr. Rónay Tibor német, francia, angol, olasz
 Budapest II. Dr. Fekete László német
 Budapest II. Dr. Fodor Antal német
 Budapest III. Dr. Szilléry Péter német
 Budapest IV. Dr. Cholnoky Imre német
 Budapest IV. Dr. Hedry Aladár német
 Budapest V. Dr. Barcs Ernő német
 Budapest V. Dr. Lázár Ferenc német
 Budapest V. Dr. Somogyi Béla német
 Budapest VI. Dr. Antalffy Zsirus Aladár német, szerb
 Budapest VI. Dr. Holitscher Szigfrid német
 Budapest VI. Dr. Kozányi Pál német
 Budapest VI. Dr. Meixner László német
 Budapest VII. Dr. Horváth Kamilló német, román
 Budapest VII. Dr. Lukács Izsó román, német
 Budapest VII. Dr. Richter Richárd német, szlovák
 Budapest VIII. Dr. Haller Károly német, szerb, román
 Budapest VIII. Dr. Kőrössi Bertalan német, román
 Budapest VIII. Dr. Krenner Zoltán német, román
 Budapest IX. Dr. Markó István német
 Budapest X. Dr. Teőke Béla német, szlovák
 Budapest XI. Dr. Joannovits Jenő német
 Budapest XI. Dr. Lénárt Dezső német
 Budapest XII. Dr. Kaprinay Endre német
 Budapest XIII. Dr. Matheovits Ferenc német
 Budapest XIV. Dr. Szemerjay-Petrán Tibor német
 Adony: Dr. Ónody Gábor német

Bicske: Dr. Pekker Emil német
 Budafok: Dr. Bathó Kálmán német
 Cegléd: Dr. Fésüs György német, francia, horvát, olasz
 Gödöllő: Dr. Szentiványi Géza német, szlovák
 Gyöngyös: Dr. Gröber Aladár német
 Heves: Dr. Botka László német
 Ipolyság: Dr. Salkovszky Jenő szlovák
 Kalocsa: Dr. Lovasy Ernő német
 Kecskemét: Dr. Horváth Gedeon német
 Kiskunfélegyháza: Dr. Beniczky Géza német
 Kispeszt: Dr. Kovácsy Zoltán német
 Ócsa: Dr. Balassa János német, szlovák
 Pestszenterzsébet: Dr. Susich Ervin francia, német, olasz
 Pestszenterzsébet: Dr. Zakariás János német
 Ráckeve: Dr. Kiss Dezső német
 Sárbogárd: Dr. Csák Szilárd német
 Székesfehérvár: Dr. Kepes János német
 Újpest: Dr. Morvay Zsigmond román
 Újpest: Dr. Tárczay Rezső német
 Vác: Dr. ifj. Fésüs György német
 Verebély: Dr. Demény Gyula szlovák

Nyelvi jogosítvánnyal felruházott közjegyzőhelyettesek

Budapest: Dr. Keller László német
 Budapest: Dr. Kerényi Miklós német
 Budapest: Dr. Pollner Izidor német
 Budapest IV. Dr. Hedry László német
 Budapest V. Dr. Östör András német
 Budapest VII. Dr. Gedő Árpád német
 Budapest VII. Dr. Rónai Aross István német

Budapest VIII. Dr. Hirkó Boldizsár német
Budapest VIII. Dr. Kőrössi János német
Gödöllő: Dr. Konrád Gyula német
Kispest: Dr. Török Béla német

Debreceni Királyi Közjegyzői Kamara

Debrecen: Dr. Kozma György német
Debrecen: Dr. László Béla német
Hajdúnánás: Dr. Mándi András német
Huszt: Dr. Krausz József ruszin
Ilosva: Dr. Kántor Győző cseh, szlovák, ruszin
Karcag: Dr. Büky-Elbel Tibor német
Máramarosziget: Dr. Lingvaj Lajos román
Mezőtúr: Dr. Bognár József német, román
Munkács: Dr. Jaczkovits István cseh, ruszin
Nagykapos: Dr. Kiss Bálint szlovák
Nagykálló: Dr. Diemár Kálmán német
Nyírbátor: Dr. Varga Kálmán német
Nyíregyháza: Dr. Horthy István német, orosz, ruszin
Nyíregyháza: Dr. Kovács Dénes német, francia
Rahó: Dr. András Mihály cseh, rutén, szlovák
Szobránc: Dr. Maxim Jenő szlovák
Szolnok: Dr. Nemes József német, román
Törökszentmiklós: Dr. Rednik Gábor román
Ungvár: Dr. Csopey Gábor cseh, rutén, szlovák
Ungvár: Dr. Laczkó Béla cseh, szlovák, német

Kassai Királyi Közjegyzői Kamara

Kassa: Dr. Szmrecsányi Pál német, szlovák
Kassa: Dr. Vukovich István szlovák
Miskolc: Dr. Imreh Dénes német, román
Rimaszombat: Dr. Löcherer Géza szlovák
Sajószentpéter: Dr. Hajnal Bálint német
Szikszó: Dr. Degel Sándor német, angol

Nyelvi jogosítvánnyal felruházott közjegyzőhelyettesek

Beregszász: Dr. Skultéty László cseh, szlovák, német

Kolozsvári Királyi Közjegyzői Kamara

Beszterce: Dr. Apáthy Árpád német
Beszterce: Dr. Rosenthal János Gusztáv német, román
Csíkszereda: Dr. Erőss Péter román
Dés: Dr. Schilling Lajos német, román
Hídalmás: Dr. Nagy Elek román
Kolozsvár: Dr. Barabás Béla német, román
Kolozsvár: Dr. Ferencz József német, román
Kolozsvár: Dr. Deák Gyula német, román
Kolozsvár: Dr. Schilling Dezső román
Magyarláros: Dr. Decsán Gyula román
Marosvásárhely: Dr. Kovácsy Albert német, román
Marosvásárhely: Dr. Csiky László német, román
Nagykároly: Dr. Biró József román
Nagysomkút: Dr. id. Rápolti Nagy Jenő román
Nagyvárad: Dr. Petry Gyula német, román
Naszód: Dr. Bozac Emil német, román
Óradna: Dr. Sbarcea Simon német, román
Sepsiszentgyörgy: Dr. Ferencz Lajos román
Szamosújvár: Dr. Pongráz Ernő román

Szatmárnémeti: Dr. Csengery István német, román
Szatmárnémeti: Dr. Pogachias János román
Szászrégen: Dr. Szabó Béla román
Szászrégen: Dr. Ferenczy István román
Szilágycseh: Dr. Ujhelyi Sándor román

Nyelvi jogosítvánnyal felruházott közjegyzőhelyettesek

Beszterce: Dr. Luca János német, román
Kolozsvár: Dr. Nagy József román
Marosvásárhely: Dr. Császár Béla német, román
Marosvásárhely: Dr. Csiky Kálmán román
Szatmárnémeti: Dr. Grenzer Imre román

Pécsi Királyi Közjegyzői Kamara

Baja: Dr. Fehérvári Dezső német
Baja: Dr. Milassin Jenő német
Bácsalmás: Dr. Petrán József német
Bácsalmás: Dr. Tarajossy Sándor német
Bonyhád: Dr. Siklósi Tamás német
Curgó: Dr. Várnay Ernő német, román, szerb, horvát
Kaposvár: Dr. Májay Dezső német, román
Marcali: Dr. Fabuss Béla német, szlovák, cseh
Mohács: Dr. Krausz Győző német
Mohács: Dr. Szlávi Kornél német, szerb, szlovák
Perlak: Dr. Sebestyén Mátyás szerb, horvát
Pécs: Dr. Angyal Béla német
Pécs: Dr. Sziráky László német
Sásd: Dr. Barna Lajos német
Szekszárd: Dr. Szakáts István német
Szentlőrinc: Dr. Kószeghy Antal német
Szigetvár: Dr. Debreczeny Dezső német
Tab: Dr. Csonka Jenő német
Tamási: Dr. Kenderesy János német

Szegedi Királyi Közjegyzői Kamara

Apatin: Dr. Schmidt Konrád német, román
Gyula: Dr. Ikrič Arnold német, román
Hódmezővásárhely: Dr. Földes Béla német
Hódság: Dr. Rausch Alfréd német, szerb
Hódság: Dr. Wilmann Mátyás német, szerb
Kula: Dr. Keller Lőrinc német, szerb
Kula: Dr. Schick Károly német, szerb
Óbecse: Dr. Zelenay Miklós horvát, szerb
Orosháza: Dr. Pálovich István német
Palánka: Dr. Batta Péter horvát, szerb, német
Szabadka: Dr. Veréb Gyula német, szerb
Szabadka: Dr. Mamusich József szerb, német
Szeged: Dr. Gálffy Ferenc német
Szeged: Dr. Tarján Béla német
Titel: Dr. Mayer Jenő német, szerb
Topolya: Dr. Pummer Károly szerb
Újvidék: Dr. Magyar-Kossa Zoltán angol, francia, német, szerb
Újvidék: Dr. Wagner Károly horvát, német, szerb
Újvidék: Dr. Léh Tibor francia, horvát, szerb
Zenta: Dr. Ferenczi Antal horvát, szerb
Zenta: Dr. Király Károly horvát, szerb
Zombor: Dr. Hoffmann János német, szerb

Zombor: Dr. Tóth József német, szerb
Zsalya: Dr. Bottlik Dezső német, szerb

Szombathelyi Királyi Közjegyzői Kamara

Dunaszerdahely: Dr. Uhrovits Vendel szlovák
Érsekújvár: Dr. Puchlin Kázmér német, szlovák
Győr: Dr. Hanny Tódor német
Győr: Dr. Kiss Aurél német
Komárom: Dr. ifj. Paár Lajos német
Magyaróvár: Dr. Weidlich Lajos német
Muraszombat: Dr. Pintér Miklós szlovén

Ógyalla: Dr. Csákay Albert német
Párkány: Dr. Tamásfalvi Thury Géza német, román
Somorja: Dr. Zelliger Ernő szlovák
Sopron: Dr. Uray László német, román
Sopron: Dr. Östör Lajos német
Szombathely: Dr. Bárdi Ferenc német
Szombathely: Dr. Pottyondy Béla német
Tata: Dr. Paár Lajos német
Veszprém: Dr. Horváth Béla német
Zalaegerszeg: Dr. Telman Sándor német
Zirc: Dr. Pulay József német

ROKOLYA, GÁBOR

Sprachgebrauch der nationalen Minderheiten in notariellen Verfahren der bürgerlichen Ära (Zusammenfassung)

Die offizielle Sprache der Rechtsprechung und der Verwaltung war im mittelalterlichen und im neuzeitlichen Königreich Ungarn das Latein. Bei Entstehung des königlichen Notariats waren die Regeln des Gesetzes Nr. 1868:XLIV über den Sprachgebrauch der nationalen Minderheiten in notariellen Verfahren bereits in Kraft. Die Notariatsordnung der bürgerlichen Ära gewährte den Nationalitäten den Gebrauch ihrer Sprache in den notariellen Verfahren. Die Notare waren jedoch verpflichtet, eine Sprachlizenz zu erwerben, wenn sie eine Urkunde in einer anderen Sprache als die Staatssprache erstellen wollten. Der Justizminister erteilte ihnen diese Lizenz erst

nach einer bestandenen Dolmetscherprüfung. Notare, die auf von anderen Nationalitäten bewohnten Gebieten des Landes lebten, sprachen meist die Sprache der betroffenen Nationalität, und in vielen Fällen stammten sie sogar aus ihrer Reihen. Ein Hindernis der Verbreitung von Urkunden in der Sprache einer nationalen Minderheit war die Tatsache, dass Notare für ihre Erstellung einen höheren Betrag in Rechnung stellen durften. So konnten die Angehörigen einer nationalen Minderheit von ihren gesetzlich verbrieften Rechten trotz sorgfältiger Arbeit der Gesetzgebung und trotz Sprachkenntnisse der Notare nicht Gebrauch machen.

Jegyzetek

- ¹ 1790/91. évi XVI. törvénycikk, hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék. In Márkus Dezső dr. (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye (Magyar törvénytár). 1000–1873-ik évi törvénycikkek.* 1. kötet. Budapest, 1912, Franklin Társulat, 158. p.
- ² 1792. évi VII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról és használatáról. In Márkus Dezső dr. (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye (Magyar törvénytár). 1000–1873-ik évi törvénycikkek.* 1. kötet. Budapest, 1912, Franklin Társulat, 179. p.
- ³ „A horvát emlékirat politikai jelentősége abban rejlik, hogy Skerlec Miklós, a szerző és a horvát–szlavón megyék követei a horvát „nemzet”, mint politikai személyiség nevében tiltakoznak a magyar javaslat ellen s ennek védelmében kéri a nyelvi status quo fenntartását.” Kemény G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés története.* I. rész. *A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918.* Budapest, 1946, Gergely R., 12. p.
- ⁴ 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről. In Márkus Dezső dr. (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye (Magyar törvénytár). 1000–1873-ik évi törvénycikkek.* 1. kötet. Budapest, 1912, Franklin Társulat, 239. p.
- ⁵ „Minden törvényhatóság, valamint minden törvényszék és polgári közhatóság, mind tárgyalásaiban és jegyzőkönyvei szerkesztésében, mind tudósításaiban és kiadmányaiban a magyar és a székely nemzet kebelében a magyar, a szász nemzet kebelében pedig német nyelvet alkalmazand.” Kemény: *A magyar nemzetiségi kérdés története.* I. rész. *A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918.* Budapest, 1946, Gergely R., 20. p.
- ⁶ Balogh Sándor – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993.* Budapest, 2002, Napvilág Kiadó, 34–36. p.

- ⁷ Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből.* Kolozsvár, 1944, Minesserva, 55–46. p.
- ⁸ Balogh–Sipos: i. m. 39. p.
- ⁹ Balogh–Sipos: i. m. 41. p.
- ¹⁰ Balogh–Sipos: i. m. 48–49. p.
- ¹¹ „A kérdés nem az, hogy a nemzetiségek követeléseit visszautasítsuk, mi többé hatalmunkban nem áll, hanem az, hogy e követeléseket úgy teljessük, hogy ebből az országnak kára ne legyen.” Báró Eötvös József: *A nemzetiségi kérdés.* Budapest, 1903, Révai Testvérek, 281. p.
- ¹² Edvi Illés Károly – Gyovai Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei. A nemzetiségi kérdés a jelen és a jövő szempontjából.* 1. kötet. Budapest, 1904, Franklin Társulat, 18–45. p.
- ¹³ Mikó: i. m. 81–84. p.
- ¹⁴ Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (1867–1892).* 1. kötet. Budapest, 1952, Tankönyvkiadó, 5–8. p.
- ¹⁵ „Én tehát határozatul azt indítványozom, hogy a tisztelt ház a nemzetiségi ügy negyvenes bizottságát oda utasítani méltóztassék, hogy az albizottság munkáját haladéktalanul tárgyalás alá vegye, és munkálkodását azon idő alatt is, ha az országgyűlés e közben elnapoltatnék, folytassa, és akként bevégezze, hogy az újjólag összegyűlt országgyűlés első ülésében munkálatát előterjeszthesse.” Dr. Miletics Szvetozár óbecsei képviselő: Indítvány a nemzetiségi kérdés eldöntésének sürgetése tekintetében. Pest, 1867. június 21. *Képviselőházi Irományok 1865–1869.* 2. kötet. 223. p.
- ¹⁶ Balogh–Sipos: i. m. 54–58. p.
- ¹⁷ Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (1867–1892).* 1. kötet. Budapest, 1952, Tankönyvkiadó, 75–77. p.

- ¹⁸ Schlett István (szerk.): *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868*. Budapest, 2002, TTFK–Kortárs Kiadó, 198. p.
- ¹⁹ Balogh–Sipos: i. m. 93. p.
- ²⁰ *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 222. országos ülés 1874. április 20-án. 9. kötet. 399. p.
- ²¹ „Közjegyző csak teljes korú magyar honpolgár lehet, aki... az állam hivatalos nyelvét, a német nyelvet, és az illető vidéken divatozó nyelvekből még legalább egyet teljesen bírja stb.” *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 223. országos ülés 1874. április 20-án. 10. kötet. 9. p.
- ²² *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 223. országos ülés 1874. április 20-án. 10. kötet. 9–12. p.
- ²³ *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 224. országos ülés 1874. április 22-én. 10. kötet. 12–24. p.
- ²⁴ *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 232. országos ülés 1874. május 4-én. 10. kötet. 131–138. p.
- ²⁵ *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 233. országos ülés 1874. május 5-én. 10. kötet. 148–151. p.
- ²⁶ *Főrendiházi Napló 1872–1875*. XCIX. országos ülés 1874. június 30-án. 2. kötet. 295–302. p.
- ²⁷ *Képviselőházi Napló 1872–1875*. 297. országos ülés 1874. november 5-én. 13. kötet. 177–189. p.
- ²⁸ *Főrendiházi Napló 1872–1875*. CXII. országos ülés 1874. november 16-án. 3. kötet. 16–24. p.
- ²⁹ Rupp Zsigmond: *A magyar kir. közjegyzőségi törvény (1874. évi XXXV. törvénycikk) magyarázata. Különös tekintettel a közjegyzői intézmény történeti fejlődésére. Közjegyzők, közjegyzői segédek, bírák és ügyvédek számára*. Budapest, 1875, Tettey Nándor és Társa, 50 p.
- ³⁰ 1619/1895. (IV. 19.) IME számú rendelet. In Marschalkó János dr. (szerk.): *A hatályban levő igazságügyi miniszeri rendeletek rendszeres gyűjteménye*. 1. kötet. Budapest, 1896, Grill Károly, 3. p.
- ³¹ 58.600/1916. (XI. 30.) IM számú rendelet a királyi bírósági tolmácsokról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1916. 1973–1997. p.
- ³² 58.600/1916. (XI. 30.) IM számú rendelet a királyi bírósági tolmácsokról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1916. 1976–1980. p.
- ³³ 1262/1920. IM számú rendelet a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló 4044/1919. ME számú kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, 1920. 1. sz. 1–4. p.
- ³⁴ MNL Országos Levéltára K 579. Igazságügyi Minisztérium iratai. Dr. Wagner Károly újvidéki királyi közjegyző kérelme német és szerb–horvát nyelvjogosítvány elnyerése iránt, 1942.
- ³⁵ MNL Országos Levéltára K 579. Igazságügyi Minisztérium iratai. A királyi közjegyzők és közjegyző-helyettesek nyelvjogosítványa a visszafoglalt délvideki területen, 1940; A Kolozsvári Királyi Közjegyzői Kamara részére adott 35.000/1941. IM VIII. számú rendelet. 27.810/1875. (X. 1.) IM számú rendelet az idegen nyelvű közjegyzői okiratok bevezetése és záradékának magyar nyelven történő szerkesztéséről. In Marschalkó János dr. (szerk.): *A hatályban levő igazságügyi miniszeri rendeletek rendszeres gyűjteménye*. 1. kötet. Budapest, 1896, Grill Károly, 491. p.
- ³⁷ 35.513/1877. (VII. 17.) IM számú rendelet az Ausztriában használandó közjegyzői okiratok kiállításáról. In Marschalkó János dr. (szerk.): *A hatályban levő igazságügyi miniszeri rendeletek rendszeres gyűjteménye*. 1. kötet. Budapest, 1896, Grill Károly, 491–492. p.
- ³⁸ Markó Sándor: *A Kassai Kir. Közjegyzői Kamarának XXV. évi története (1875–1900). Elhangzott a kamara 1900. július 29-i közgyűlésén*. Rozsnyó, 1900, „Sajó-Vidék” Könyvnyomda, 5–6. p.
- ³⁹ Baditz Lajos: *Huszonöt év a kir. közjegyzők és a szombathelyi közjegyzői kamara életéből*. Budapest, 1904, Grill Károly, 86–87. p.
- ⁴⁰ *A magyar királyi Igazságügyi minisztérium működése 1888–1891*. Budapest, 1892, Pesti Könyvnyomda, 450–451. p.
- ⁴¹ *A magyar királyi Igazságügyi minisztérium működése 1892–1895*. Budapest, 1896, Pesti Könyvnyomda, 434–435. p.
- ⁴² *Magyarország igazságügye az 1902. évben*. Különnyomat. Budapest, 1904, Athenaeum, 70. p.
- ⁴³ *Magyarország igazságügye az 1907. évben*. Különnyomat. Budapest, 1909, Athenaeum, 20. p.
- ⁴⁴ *Magyarország igazságügye az 1908. évben*. Különnyomat. Budapest, 1910, Athenaeum, 21. p.
- ⁴⁵ *Magyarország igazságügye az 1909. évben*. Különnyomat. Budapest, 1910, Athenaeum, 20. p.
- ⁴⁶ *Magyarország igazságügye az 1910. évben*. Különnyomat. Budapest, 1912, Athenaeum, 21. p.
- ⁴⁷ *Magyarország igazságügye az 1911. évben*. Különnyomat. Budapest, 1913, Athenaeum, 21. p.
- ⁴⁸ *Magyarország igazságügye az 1912. évben*. Különnyomat. Budapest, 1914, Athenaeum, 21. p.
- ⁴⁹ Az 1880. évi népszámlálás szerint Magyarország lakossága Erdélyvel együtt összesen 13 728 622 fő volt, nemzetiségi megoszlás szerint az országban 6 156 088 magyar, 1 798 373 német, 1 790 476 szlovák, 2 323 788 román, 342 351 ruszin, 605 725 szerb–horvát, 203 767 egyéb nemzetiségű ember élt. Keleti Károly: *A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján*. Budapest, 1882, Magyar Tudományos Akadémia, 14. p.

Erik Štenpien

Adalékok a Bohuslav-féle döntvénytár történetéhez

A csehszlovák Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság

1918. október 28-án kikiáltották az első Csehszlovák Köztársaságot. Az új állam sürgős teendői közé tartozott a jogrendszer áthangolása és a bírósági hatalom gyakorlásának megszervezése. A jogrend recepciója a 11/1918 sz. törvény által történt, míg a Legfelsőbb

Közigazgatási Bíróságot osztrák minta alapján a 3/1918 sz. törvény szabályozta. A 3/1918. sz. (ún. novemberi) Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságról és a hatásköri viták eldöntéséről szóló törvényt 1918. november 2-án fogadta el a csehszlovák Nemzeti Tanács.

A törvények rendelkezéseinek értelmében az egész csehszlovák jogterületre vonatkozólag azonnali hatállyal érvényesnek tekintette a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságról szóló 36/1876 sz. (ún. októberi) birodalmi törvényt, valamint a Birodalmi Bíróság felállításáról szóló 143/1867 sz. birodalmi alaptörvényt, amennyiben e törvények a közigazgatási hatóságok vagy a közigazgatási hatóságok és bíróságok közötti hatásköri viták eldöntéséről rendelkeztek. A csehszlovák Alkotmánybíróság ekkor még nem létezett. Figyelemre méltó, hogy a 3/1918 sz. törvény a Törvénytárban korábbi szám alatt került kihirdetése, mint a Nemzeti Tanács 1918. október 28-i 11/1918

sz. törvénye, mely magát a csehszlovák állam létrehozását deklarálta.¹ Ez arra enged következtetni, hogy a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság megalapítását a jogalkotó rendkívül fontosnak tekintette. (A törvény „szellemi atyja” Ferdinand Pantůček volt.)²

A Legfelső Közigazgatási Bíróság hatáskörébe tartozott

1. az alanyi jogok közjogi védelme egyes, tételesen meghatározott ügyek kivételével,
2. a hatásköri viták eldöntése,
3. a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság Mandátumvizsgáló Tanácsának tevékenysége.³

Az első pontban megjelölt kizárás a szabadalmi ügyekre, választásokkal kapcsolatos vitákra, a főiskolai tanárok és magáncensek fegyelmi ügyeit eldöntő Felső Fegyelmi Bizottság határozataira, a hadsereg fegyelmi hatáskörében kibocsátott döntésekre, közigazgatási intézkedésekre és kinevezésekre vonatkozott. (Nem terjedt ki viszont a kizárás a kinevezési jogokra vonatkozó ügyekre általában, valamint a kormány kartellbizottságról szóló határozataira sem, melyek ellen nem volt lehetséges a kartellbíróság előtt panasszal élni.)

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság döntötte a rendes bíróságok és közigazgatási hatóságok között⁴ zajló ügyekben, mégpedig pozitív és negatív hatásköri összeütközés esetében⁵ egyaránt; a tartománygyűlés és a központi kormányhivatalok között hatásköri összeütközés esetében, valamint a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság és a rendes bíróságok, továbbá a tartományok autonóm szervei között szintén pozitív hatásköri összeütközés feloldása érdekében.

A vitákban döntő tanács hatásköréből állt, közülük hárman voltak a Legfelsőbb Bíróság és hárman a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság tagjai.

A Mandátumvizsgáló Tanács a képviselők mandátumának elvesztéséről határozott abban az esetben, ha azok politikai pártját feloszlatták. A Mandátumvizsgáló Tanács ez esetben hivatalosan indított eljárásban határozott.⁶

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság székhelye Prágában, az Igazságügy-minisztériummal egy épületben volt.

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság természetes és jogi személyek jogainak védelmét egyaránt szolgálta (feltéve, hogy a jogi személy nem államhatalmi szervként lépett fel). Jogvédelmet azonban csak abban az esetben nyújtott, ha az alanyi jog sérelmét, s nem pedig az általában vett közérdek sérelmét konstataáltak. Eljárás akkor

indulhatott, ha az indítványozó beadványában a közigazgatási hatóság törvénytelen határozatának vagy egyéb intézkedésének őt érintő, jogsértő mivoltára hivatkozott. Az indítvány érvényesítésének feltétele volt az összes, közigazgatási hatóság előtti eljárásban alkalmazható jogorvoslat kihasználása. Szükséges volt még a panasz ügyvédi ellenjegyzése, valamint a panaszolt határozat kézbesítésétől számított 60 napon belül történt beadás. A panasznak felfüggesztő hatálya nem volt, ezt azonban a panaszos kérelme alapján bizonyos esetekben engedélyezhette a panaszolt határozatot kibocsátó hatóság.

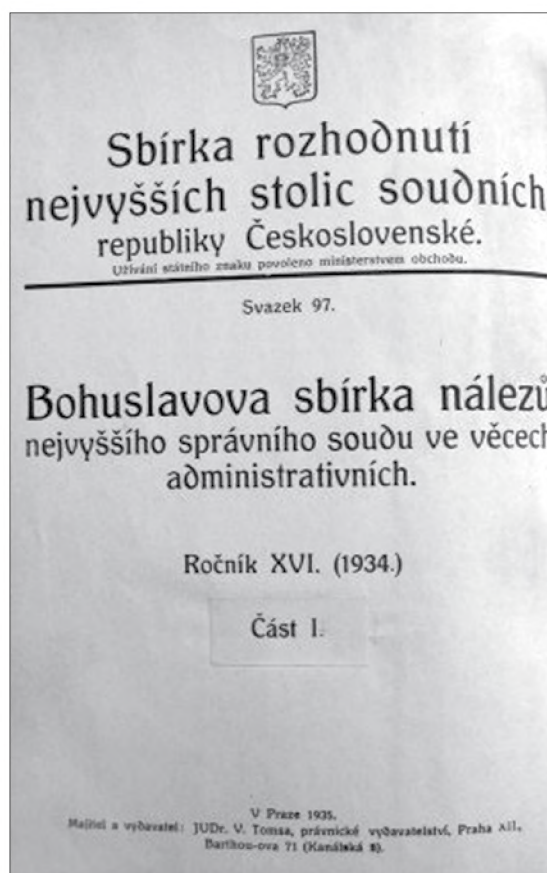
Szabály szerint az eljárás szóbeli és nyilvános volt, csak kivételesen került sor zárt ülésre. Az alperes állami vagy közigazgatási szervet azon minisztérium kiküldött képviselője képviselte, mely minisztérium hatáskörébe tartozott

a panaszolt határozat; az alperes hatóságot ügyvéd nem képviselhette. A törvénytelen határozatokat a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság megszüntette, a korábban eljáró közigazgatási hatóság pedig köteles volt az ügyben újra határozni.⁷

Alapítása idején a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság első és másodelnökből, négy tanácselnökből és 20 tanácsosból állt.⁸ A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság élén az első és a másodelnök álltak. Az első elnök a bíróság igazgatója volt, ő irányította és ellenőrizte a hivatalos ügyek intézését. A hatályos jogszabályok tiszteletben tartása mellett joga volt az ügyekben döntő, plenáris és fegyelmi tanácsokat is létrehozni. Ő osztotta szét a hivatalos teendőket a tanácsosok és a más alkalmazottak közé.

A bíróság tanácsokban határozott. A bírósági tanácsokat általában egy tanácselnök és négy tanácsos alkotta. Bizonyos esetekben azonban a bíróság tanácsa a tanács elnökéből és csak két tanácsosból állt. 1930-ban a tanácselnökök számát 9-re és a tanácsosok számát 48-ra növelték. Az elnököket és tanácsosokat az államelnök nevezte ki.⁹ A tanácsok összetételénél az az elv honosodott meg, hogy a tanácsosok felének bírói hivatal betöltésére alkalmas végzettsége kell legyen. Az adók és járulékok ügyeiben állandó tanácsok jöttek létre, melyek együttesen a bíróság pénzügyi szakosztályát alkották.¹⁰

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságról szóló „új” törvényt 164/1937 sz. alatt publikálták. Technikailag új törvényről van szó, tartalmi szempontból viszont az új szabályozás semmit sem változtatott az 1875-ben elfogadott birodalmi törvény alapelvein. A törvény 55 szakaszt tartalmazott. Fő célja az eljárás felgyorsítása volt.¹¹ A tör-

vény hatályban maradt Csehszlovákia területén (a háborús éveket kivéve, amikor a Szlovák Köztársaságnak saját törvénye volt) egészen 1952 végéig, amikor is a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság megszűnt.

A Bohuslav-féle Döntvénytár

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság működésének legfontosabb szakasza a döntéshozatal volt. A döntéshozatal alapvető jellemzője a fórum minőségében és pártatlanságában rejlett, melynek segítségével garantálni tudta a jogbiztonságot a közigazgatási hivatalok törvénytelen határozatainak vonatkozásában. Felbecsülhetetlen szolgálatot tett a törvényalkotónak is, mely főleg az új állam első éveiben tapasztalatok hiányában szenvedett.¹²

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság magáról a jogról érdemben nem határozott, csupán a közigazgatási határozat törvényességét vizsgálta. A törvényes állapot helyreállítása (megtalálása), vagyis maga a döntéshozatal, a per tárgyat képező kérdésre adandó válasszal összefüggő jogi szabályozás szakszerű és szabályozott bírósági vizsgálata volt. A határozatok rendelkező részének (enunciátumának) szövegéből a panaszos megismerhette helyben hagyott vagy elutasított kérelmének indoklását.¹³

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság legfontosabb feladatainak egyike volt a határozatok kihirdetése. A döntések publikálása lehetőséget adott a csehszlovák közigazgatási gyakorlat egységesítésére.

A két háború közötti Csehszlovákiában a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság európai szintű törvénytörvényként működött. Széles körű döntéshozatalát több Döntvénytár dokumentálja. A legjelentősebb ezek közül az ún. Bohuslav-féle Döntvénytár volt,¹⁴ melyben a határozatokat folyamatosan közzétették, melyek így komoly minőség-növelő hatást gyakoroltak a csehszlovák közigazgatási gyakorlatra.¹⁵ A Bohuslav-féle Döntvénytár monumentális mű, címét szerkesztőjéről, Josef Václav Bohuslavról, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság tanácselnökéről kapta.¹⁶ A Döntvénytár egyes kötetekben szisztematikus rendben olvashatók a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság határozataiban található a közigazgatási és pénzügyi ügyekben kifomált jogi vélemények.

Az 1918 és 1948 közötti években a Bohuslav-féle Döntvénytárban több tízezer jogi vélemény került publikálásra. Maga a Döntvénytár így száz kötetet tartalmaz. A világháborús időkben a határozatokat két nyelven publikálták (a bal oldalon németül, a jobb oldalon pedig csehül). A határozatok jellege alapján két alapvető részre osztották a Döntvénytárat. A Boh. A cím alatt a közigazgatási döntések, Boh. F pedig a pénzügyi határozatok kerültek publikálásra. A határozatok mintegy hatoda a napjainkban is érvényes még. A teljes Döntvénytárhoz ma már nehezen lehet hozzájutni. A kivatok azonban szerencsésére rendszeresen megjelennek az elektronikus adatbázisokban is.¹⁷

A Bohuslav-féle Döntvénytár a cseh tudományos akadémia könyvtárában elérhető, melynek kutatószobájában ki lehet kölcsönözni bármely kötetét. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság alább következő, szerző által kiválasz-

tott határozatai a bíróság széles hatáskörét dokumentálják. Véleményünk szerint a mai olvasó részére is izgalmas olvasmányt kínálnak.

Földbirtokreform

A 118/1920 sz. törvény 2. szakasz 9. bekezdésének szabályozása nem jogositja fel az Állami Földbirtokhivatalt arra, hogy az elfoglalt föld tulajdonosait akadályozza az irattár áthelyezésében arra hivatkozva, hogy áthelyezésük által az állam által átvett ingatlanokon való gazdálkodást megnehezítené.¹⁸

(1930. március 8-i 3.746 sz. határozat).

Ügy: Ján Sch., Sch község (ügyvédje: Dr. František Bukovský, Prága) az Állami Földbirtokhivatal ellen (fő szakítkár Dr. Zamouřil) a nyilvántartások, könyvtárak és levéltárak elhelyezésének ügyében

Rendelkező rész: A panaszolt határozatot jogellenessége miatt megszüntetik.

Indoklás: Az 1928. október 1-én kelt végzés a panaszos levéltárának (igazgatóságának) T. községben határidőt szabott „a levéltárakról és nyilvántartásokról szóló megállapodás iránti javaslatra” szóló nyilatkozatra, melyet, ha nem tesz meg, az Állami Földbirtokhivatal kénytelen lesz megindítani a patrimonialis és gazdasági igazgatás nyilvántartások és levéltárak átvételéről szóló eljárást a kárpótlási törvény 23. szakaszának értelmében.¹⁹ Az eljárás azokra a földbirtokokra vonatkozott volna, melyek a birtokreform által az Állami Földbirtokhivatal kezelésébe kerültek. A hivatal nem vette figyelembe a tulajdonos későbbi nyilatkozatát, és úgy határozott, hogy a kiszabott határidő a kárpótlási törvény az ingatlanok szándékozott átvételét szabályozó 3. szakaszának értelmében záros határidő volt. Az Állami Földbirtokhivatal egyben arra hívta fel a panaszos figyelmét, hogy nem ért egyet a levéltárak szándékozott áthelyezésével, mivel annak következtében állami átvételüket követően megnehezülne a rendes további gazdálkodás. Ezért az Állami Földbirtokhivatal az említett nagybirtokok tulajdonosával szemben a 118/1920 sz.²⁰ törvény 2. szakasz 9. bekezdésének értelmében úgy határozott, hogy a V. és B. nagybirtokokon található levéltárak, nyilvántartások, valamint igazgatási könyvtárak és kézi irattárak maradjanak biztonságosan elhelyezve és kezelve az addigi helyükön mindaddig, amíg az állam át nem veszi az említett erdőbirtokokat, s amíg a kárpótlási törvény 33. szakaszának értelmén nem határoz az iratok átvételéről is.

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság a panaszolt határozatról a következően határozott:

A panaszos a bepanaszolt végzés azon része ellen hoz fel kifogást, mely által az alperes hatóság ellenezte a V és D uradalom levéltárainak C községbe való áthelyezését. Álláspontját a 118/1920 sz. törvény 2. szakasz 9. bekezdésének rendelkezésével támasztotta alá, és a panaszlót kötelezte a V. és D. nagybirtokok levéltárainak, nyilvántartásainak és igazgatási könyvtárainak az addigi helyükön biztonságban tartására és megfelelő kezelésére az erdei nagybirtokok állam általi átvételéig, amikor is a kárpótlási

törvény 33. szakaszának értelmében az állam nem határoz az iratok átvételéről. A panaszos azt hozta fel, hogy az alperes hatóság utasításával a 118/1920 törvény által megszabott tevékenységi körét túllépte.

A per keretein kívül esnek azon kifogások, melyek által a panaszos panaszában érvelni próbál, hogy ti. adott körülmények között az Állami Földbirtokhivatalnak nincs joga a kárpótlási törvény 33. szakaszának értelmében teljes egészében vagy részben átvenni a meghatározott levéltárakat és nyilvántartásokat. E kifogásokkal a panaszos a kárpótlási törvény 33. szakaszának értelmében megindított, a levéltárak és patrimoniális, valamint gazdasági nyilvántartások átvételéről szóló eljárásban érvelhet. Az eljárást az Állami Földbirtokhivatal a panaszolt határozat 1. bekezdésének értelmében csak akkor indítja meg, ha a kiszabott határidőn belül nem sikerül egyezményt kötni. A levéltár átvételéről szóló rendelkező rész azonban a panaszolt határozatban nem található.

Az idézett 118/1920 sz. törvény 2. szakasz 9. bekezdésének értelmében az állam által kisajátított, azonban eddig át nem vett vagyon jó állapotban való tartásához, ami a rendes gazdálkodás köteletségének egyik alaprészt képezi,²¹ a levéltárak, nyilvántartások, kézi könyvtárak és igazgatási könyvtárak (a családi ügyek kivételével) biztonságos elhelyezése és kezelése is hozzátartozik.

A 330/1919 sz. törvény²² 7. szakasz 2. bekezdésének értelmében a hatóság jogosult ellenőrizni a kisajátított, azonban eddig át nem vett vagyon rendes kezelését, így az Állami Földbirtokhivatalnak jogában áll utasításokat és tilalmakat hozni, ha azt észleli, hogy a 118/1920. sz. törvény 2. szakasz 9. bekezdésében meghatározott levéltárak, nyilvántartások és könyvtárak kezelése nem megfelelő, vagy sérelem fenyegeti azok állagát. A panaszolt határozat értelmében azonban ezt a hatóság nem észlelte, és csak azért tiltotta meg a levéltár áthelyezését, hogy az ne eredményezze a nagybirtokok Állami Földbirtokhivatal általi átvétele után további rendes kezelésük megnehezítését.

A 118/1920 sz. törvény 1. és 2. szakasz értelmében a gazdálkodó személy nem mentesítheti magát a rendes gazdálkodás kötelessége alól, arra hivatkozva, hogy a birtokreform céljából az állami átvétel után bizonyos intézkedésekre nem lesz többé szükség. Így az Állami Földbirtokhivatal sem akadályozhatja meg a gazdálkodó személy bizonyos gazdasági cselekményeit csak azért, mert az Ál-

lami Birtokhivatal általi átvétel után ez az átvett nagybirtokok feletti rendes gazdálkodást megnehezítené.

Ezért a panaszolt határozatban található ellenkező vélemény törvénybeütközőnek bizonyul.

Oktatásügy

A polgári iskola tanárává kinevezett alapiskolai tanárnak szolgálati díját emelő 780 csehszlovák korona összege a tanár polgári iskolába való alkalmazása után is változatlan marad (a 104/1926 sz. törvény²³ 7. szakaszának 3. bekezdése), még akkori is, ha később a tanár szolgálati díjának 7. fokozata lesz alkalmazandó.²⁴ (1930. március 11-i 3.818 sz. határozat)

Ügy: Pavlína F., B. községből (ügyvédje: Dr. Bedřich Mautner, Prága) az Oktatásügyi, és népművelési minisztérium ellen a szolgálati díjakról való végzés ügyében.

Rendelkező rész: A panasz indokolatlan, ezért elutasítatik.

Indoklás: Az Iskolai Tanács 1926. szeptember 1-én kelt végzése 1926. január 1-ére vonatkozóan panaszos beszámítható szolgálati idejét 24 év, 9 hónap és 15 napban,

tehát a 104/1926 sz. törvény 38. szakasz 0. bekezdésének értelmében kerekítve 25 évben határozta meg. A panaszos polgári iskolába történt alkalmazása 1919. szeptember 15-én, szolgálatának 6. évében történt. A határozat értelmében a panaszost 1926. január 1-én a 8. fokozatú szolgálati díj illeti meg, melynek összege 24 480 csehszlovák korona. Továbbá jogosult 4800 csehszlovák korona összegű cselekvési díjra. Panaszos szolgálati díja 1928. január 1-én növekszik, amennyiben a törvény által meghatározott feltételeket teljesíti. Ez ellen a panaszos 1926. október 26-án kifogással élt, miszerint a panaszolt végzés alapján a polgári tanár szolgálati díját emelő összeg csak 780 csehszlovák koronában állapították meg, annak ellenére, hogy őt 1926. január 1-től a 8. jövedelmi kategóriába so-

rolták, így őt a 104/1926 sz. törvény 7. szakasz 3. bekezdése értelmében 1080 csehszlovák korona összegű szolgálati díj emelés illetné meg.

Az Iskolai Tanács 1928. január 31-i végzésével a panaszos kifogásait a 104/1926 sz. törvény 7. szakasz 3. bekezdése, valamint 37. szakasz 4. bekezdése értelmében

elutasította a következőkre hivatkozva: „Az idézett jogszabályok értelmében a polgári iskolák alkalmassági vizsgálással rendelkező tanárokat, akik végleges vagy átmeneti tanárokká vannak kinevezve, olyan összegű szolgálati díj illeti őket meg, mely a 7. szakasz 3. bekezdése értelmében járna nekik, ha a polgári tanárrá való végleges vagy átmeneti kinevezésük idején a 104/1926 sz. törvény hatályos lenne. A polgári iskolába történt alkalmazása idején – 1909. szeptember 15-én – a panaszos szolgálati ideje 5 év és 8 hónapot tett ki, aminek következményeképpen az átkerüléskori alkalmazási összeg 780 csehszlovák korona lett, ugyanis amennyiben a 104/1926 sz. törvény 1909. szeptember 15-én már joghatályos lenne, a panaszlót a meghatározott napon a 2. jövedelmi kategória összegű bér élvezetei illetnék meg. Így a 1926. szeptember 1-én kelt végzés helyesen állapította meg a panaszost 1926. január 1-től megillető bérévezetek összegét.” Ez ellen a panaszos fellebbezést nyújtott be, melyet azonban az Iskolai Tanács végzésében foglaltak alapján elutasítottak.

A határozat ellen a panaszos panaszt nyújtott be, mely ügyében a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság így határozott:

A 104/1926 sz. törvény 37. szakasz 4. bekezdésének értelmében a polgári iskolai tanításra alkalmassági vizsgálással bír, polgári iskolába kinevezett tanárok – kik csoportjához a panaszos is tartozik – állétele úgy lehetséges, hogy olyan szolgálati díjat kapjanak, mely az idézett törvény 7. szakasz 3. bekezdése értelmében megilletné őket, ha a polgári iskolába való kinevezésük napján a 104/1926 sz. törvény már hatályos lenne. Az idézett jogszabály értelmében a polgári iskola tanárainak az új, 104/1926 sz. törvény értelmében szabályozott díjazásra való alkalmazását olyan vélelem mellett lehetséges megvalósítani, mintha a polgári iskolába való átvételük napján a 104/1926 sz. törvény már hatályos lenne. A polgári iskolai pótlékalap megállapításakor csak az a döntő, a szolgálati díj mely fokozatában lett volna a tanár a polgári iskolába való átlépése idején besorolva, nem pedig az, hogy a szolgálati díj mely fokozatához tartozott 1926. január 1-én. E pótlékalap összege (780 vagy 1080 csehszlovák korona) a törvény mindkét idézett szabályának értelmében állandó, mely a szolgálati díj későbbi emelése során (magasabb jövedelmi kategóriába való átsorolása alkalmával) nem változik.

Ennek ellenkezőjét a törvény 7. szakasz 3. bekezdéséből nem lehet levezetni úgy, ahogyan panaszos teszi, hogy ti. „ha őket 7. vagy magasabb jövedelmi kategóriájú szolgálati díj illeti meg!” fordulatra hivatkozva. Vagyis arra hivatkozva, hogy a törvény a jelenkori szócsatolást használja, mivel a jelenkori szócsatolás a polgári iskolába való átlépés idejére vonatkozik. Ennek ellentétjére olyan hivatkozással sem lehet következtetni, hogy a fenti magyarázat azokat a tanárokat károsítaná, kik polgári iskolára jogosító oktatási képesítésüket korábban szerezték meg, és azonnal átléptek a polgári iskolába. E vonatkozásban károsításról egyáltalán nem lehet szó, mivel éppen az a tanár, aki szolgálati pályájának korábbi szakaszában átlépett a polgári iskolába, több, 300 vagy 600 csehszlovák korona

összegű béremelést kap, mint az, aki később került a polgári iskolába. Éppen ezért a 7. szakasz 3. bekezdése 1080 csehszlovák korona összegű (tehát 300 koronával magasabb) polgári iskolai pótlékalapot szab ki azon tanárok részére, kik később lépnek át a polgári iskolába, mint azok, akik ezt megtették fiatalabb szolgálati korukban.

Konkrét esetben a panaszos polgári iskolába történt átlépése 1909. szeptember 15-én esett meg. A panaszos áthelyezésénél tehát ez a nap, illetve azok a jutalmak voltak a döntők, melyek azon a napon megillették volna őt, ha a 104/1926 sz. törvény már hatályban lett volna, és nincs jelentősége annak, milyen jutalmak illették meg 1926. január 1-én. A panaszos 1926. szeptember 15-én kétségkívül a 7. vagy magasabb jövedelmi kategóriájú bérré lett volna jogosult, áthelyezése idején 780 csehszlovák korona összegű polgári iskolai pótlékalap illeti meg. A panasz nem utal arra, hogy a panaszos bérének megállapítása máskülönben törvénybe ütközne.

Lakással való ellátás

A háztulajdonos pusztá akarata a házban lakni, vagy a házban saját kiházasított gyermekeit elhelyezni nem elegetendő ahhoz, hogy a lakás a 118/1928 sz. törvény²⁵ 13. szakasz 3. bekezdésének értelmében kizárva legyen a lefoglalásból.²⁶

(1930. március 22-i 10.747/29 sz. lelet)

Ügy: Peregrin W. és Josef W., H. községből a prágai tartományi hivatal ellen a lakás lefoglalása ügyében

Rendelkező rész: A panasz indokolatlan, ezért elutasították.

Indokok: V. község járási hivatala 1928. december 14-i végzésével a 118/1928. sz. törvény 9. szakasza értelmében megállapította, hogy Rudolf N. főörrmester más községbe való szolgálati áthelyezése után az 1922. augusztus 19-től használt lakása megüresedett, és a lakást a Jan B. törzsrörmester számára foglalta le. Panaszosok fellebbezésükben törvényellenességére hivatkozva kifogásolták a lefoglalásról szóló végzést. Kifogásukat a 118/1928 sz. törvény 13. szakasz 3. bekezdésének rendelkezésével támasztották alá azzal, hogy ti. a lakást Josef W., a ház társtulajdonosának kiházasított, ugyanazon nevű fia részére szánták, aki most D. községben lakik, és naponta kétszer kénytelen utazni a H. községben való gyárba, ahol dolgozik. Ez önmagában is indokolná a hazaköltözést, de emellett családi és kereskedelmi okok miatt is szükséges, hogy az ifjabb Josef W. átköltözzön az apja házába H. községben. Arra is rámutattak, hogy H. községben más alkalmas helység is létezik, ahol meg lehet nyitni egy csendőrállomást, és B. törzsrörmester számára megfelelő lakást találni. A panaszolt végzés alapján a tartományi hivatal elutasította a fellebbezést, rendelkező részében arra hivatkozva, hogy a 118/1928. sz. törvény 13. szakasz 3. bekezdésében fogalmazott lakásszükségletet úgy kell értelmezni, hogy vagy a ház tulajdonosának, vagy saját kiházasított gyermekeinek nincs saját lakásuk, esetleg meg nem felelő lakásuk van. Ez esetben viszont ilyen szükséglet nem áll fenn, mivel

az ifjabb Josef W. megfelelő saját lakással rendelkezik, mely munkahelyétől kevesebb mint 15 percnyi távolságban fekszik. A szükséglet fogalma nem a vállalat vagy a ház tulajdonosának igényére vonatkozik, hogy a háztulajdonos kiházasított fia, aki a gyárában dolgozik, minél közelebb lakjon az üzeméhez.

E határozat ellen a panaszos panaszt nyújtott be, mely ügyben a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság így határozott:

A 118/1928 sz. törvény 13. szakaszának 3. pontja arról rendelkezik, hogy azokat a lakásokat nem lehet lefoglalni, melyeket a hát tulajdonosa saját maga vagy saját kiházasított gyermekei részére hasznosítja. Az alperes hatóság e fogalmat abban az értelemben értelmezi, hogy a lakás szükséglete akkor áll fenn, ha a ház tulajdonosának vagy saját kiházasított gyermekeinek saját lakásuk nincs, esetleg csak meg nem felelő lakásuk van. A panasz éppen ez ellen az értelmezés ellen próbálta felvenni a harcot azzal a kifogással, hogy túlságosan szűk. A panaszos véleménye szerint a törvényalkotó szándéka az volt, hogy megengedje a háztulajdonosoknak saját házukban található lakások-

nak saját maguk vagy kiházasított gyermekük részére történő felhasználást.

Azonban a törvényt csak úgy lehet értelmezni, ahogyan ezt a szavak jelentése vagy a törvényalkotó szándéka enged meg. A törvényalkotó szándékának megalapozása pedig csakis a törvény alapján lehetséges. Ami nem olvasható ki a törvényből, vagy ami belőle logikusan értelmezéssel ki nem következethető, azt nem lehet a törvényalkotó magnyilvánulásának vagy nyilvánvaló szándékának tekinteni. Az idézett törvény 13. szakaszának 3. pontja arról rendelkezik, hogy nem lehet lefoglalni azokat a lakásokat, amelyekben a ház tulajdonosa vagy kiházasított gyermekei lakni kényszerülnek. Nyilvánvaló, hogy a törvényből nem következethető ki a törvényalkotó szándéka arra, hogy mindenféle megokolás nélkül lehetővé teendő a tulajdonos házában az ő maga vagy gyermekei lakhatása. A jogalkotó szándéka arra vonatkozott, hogy akkor lépjen életbe a rendelkezés, ha nekik a lakásra valójában szükségük van. A panaszos érvelését tehát, hogy ti. a törvény célzata ellentétes a végzéssel, a lakásra való szükséglet hangsúlyozó törvény nem támasztja alá.

ŠTENPIEN, ERIK

Ergänzungen zur Geschichte des Bohuslav-Reiches (Zusammenfassung)

Die Studie beschäftigt sich mit den Entscheidungen der Höchster Verwaltungsgerichtshof. Dieses Tribunal ist betrachtet für einen hochwertigsten Justiztribunalen in dem Anfang der 20. Jahrhundert. Der Autor vorzustellen der Fachöffentlichkeit drei Erkenntnissen von Höchster Verwaltungsgerichtshof – erstes in dem Betreff von der Agrarreform (der Beschwerdeführende war erfolgreich),

zweites – in dem Betreff von der Schulwesen, und drittes in dem Betreff von der Wohnungsbestellung (die Beschwerdeführenden waren erfolglos). Alle Erkenntnisse ausweisen die Merkmale der normativen Rechtsschule – diese Rechtsschule, wie machte von der erste Tschechoslowakei eine juristische Großmacht.

Jegyzetek

- Sedláček, Stanislav: Prvorepublikové Československo a správní soudnictví. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2001, 1. sz., 71. p.
- Novotný, Josef: Nejvyšší správní soud: (historické poohlédnutí na naše správní soudnictví, jeho přítomnost a nutnost neodkladných změn). I. část. *Správní právo*, 1999, 32. évf., 2. sz., 79–80. pp.
- Sedláček: i. m. 73. p.
- A közigazgatási hatóságnak törvényes definíciója nem volt.
- Pozitív hatásköri összeütközésről akkor van szó, ha adott ügyben hatáskörét több állami szerv is megállapítja. Negatív hatásköri összeütközés esetében az ügyet nem akarja eldönteni senki.
- Sedláček: i. m. 74. p.
- Janák, Jan – Hledíková, Zdenka: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, 342. p.
- Mazanec, Michal: *Správní soudnictví*. Linde Praha a. s., 1996, 31. p.
- Schelle, Karel – Schelleová, Ilona: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945–1989. In: Malý, Karel – Soukup, Ladislav: *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Praha, 2004, Karolinum, 344. p.
- Slovník veřejného práva Československého*. Praha, 2000, Eurolex Bohemia, svazek II. I – O: Hácha, Emil: NSS, 827 p.
- Hendrych, Dušan (ed.): *Správní právo*. Praha, 2006, VI. rész, 536. p.
- Novotný: i. m. 81. p.
- Ondruš, Radek: *Výbraná rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních 1918–1948 a jejich využití v současné aplikáční praxi*. Praha, 2001, Linde, 15. p.

- Bohuslav Josef Václav (1863–1952)*. A Mladá Boleslav-i gimnázium növendéke, 1888-ban szerezte meg Prágában jogi doktori diplomáját. Bírói pályafutását a Nové Benátky és Brandýs nad Labem járási bíróságain kezdte. Folytatta a prágai polgári és büntetőbíró-ságon, majd a Felső Bíróságra került, ahol Dr. Pantůček figyelmét felkeltve dolgozott, hogy 1918 után a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságon kínáljon neki állást. Itt tanácsosként, később tanácselnök-ként tevékenykedett. 1928-ban nyugdíjaztatták. Az ún. testvéri pénz-tárak választott bíróságának elnöke volt. Jelentős volt szakirodalmi tevékenysége, orosz és lengyel nyelvből fordított számos munkát. Legjelentősebb művei: Hagyatéki eljárás, Végrehajtási rend gyakorlat (1897), Hitelező és adós (1901). A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságon szerkesztője volt a bíróság hivatalos döntvénytárának, mely ezáltal a Bohuslav-féle Döntvénytár elnevezést nyerte. Mivel Josef Václav Bohuslav az Alkotmánybíróságon is dolgozott, a Bohuslav-féle Döntvénytárban a szerkesztése alatti években az Alkotmánybíróság döntvényeit és elvi határozatait is publikálták. Navrátil, Michal: *Almanach československých právníků*. Praha, 1930, Michal Navrátil, 39. p.
- Sedláček: i. m. 76. p.
- Mazanec, Michal: Nejvyšší správní soud: historie. In *Nejvyšší správní soud* [online]. Brno: Nejvyšší správní soud, aktual. 17. 01. 2013 [Idézve: 2017. 11. 10.] Lásd <http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174>

¹⁷ Lásd pl. MAZANEC, Michal: *Správní soudnictví*. Praha, 1996, Linde, 34. p; szintén a cseh Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság honlapja: <http://www.nssoud.cz>. Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*. Svazek VI, část II. Praha, 1925, Právnické vydavatelství v Praze; Bohuslav, J. V.: *Sbírka nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*. Svazek VII. Praha, 1925, Právnické vydavatelství v Praze. NSS, *Kniha judikátů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*. Svazek I., judikáty z let 1918–1923. Praha, 1927, Právnické vydavatelství JU. Dr. V. Tomsa, NSS, *Kniha judikátů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*, svazek, II., judikáty z let 1924 – 1928. Praha: Právnické vydavatelství JUDr. V. Tomsa, 1930, NSS, *Kniha judikátů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*, svazek, III., judikáty z let 1929 – 1933. Praha: Právnické vydavatelství JUDr. V. Tomsa, 1935, NSS, *Kniha judikátů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*, svazek IV.,

judikáty z let 1934 – 1938. Praha: Právnické vydavatelství JUDr. V. Tomsa, 1939.

¹⁸ Bohuslav-féle Döntvénytár, 8478. sz. határozat.

¹⁹ A 329/1920 sz. törvény az egykori nemesség vagyonának kisajátításáról szolt, az állam által kezelt nemesség vagyonáért megtérítést ígért a volt tulajdonosoknak.

²⁰ Az elsajátított birtokvagyonon való gazdálkodásról szóló törvény.

²¹ A kárpótlási törvény 6. szakasza, valamint a 118/1920 sz. törvény 1. szakasza.

²² A Birtokhivatalról szóló törvény.

²³ A tanárokról szóló törvény – az alap- és polgári iskolák tanárainak szolgálati díjait szabályozta.

²⁴ Bohuslav féle Döntvénytár, 8479. sz. határozat.

²⁵ A lakással való ellátás rendkívüli rendelkezéséről szóló törvény többek között az államhivatalnokok lakására való lakások lefoglalásáról szolt.

²⁶ Bohuslav-féle Döntvénytár, 8514. sz. határozat

Szigeti Magdolna

A németek kitelepítése a jogszabályok tükrében

Magyarország az 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény¹ értelmében kötelezte magát a háborús bűnösök felelősségre vonására. A márciusban elfogadott földreformrendelet miatt sürgőssé vált az egyezményben foglalt végrehajtása, hiszen meg kellett oldani a nincstelenek földhöz juttatását. Még ebben a hónapban megszületett az a törvény, amely kimondta a „volksbundisták”, azaz a hazaárulók birtokainak elkobzását. Áprilusra a pártok is megfogalmazták és közzétették állásfoglalásaikat a németek felelősségre vonását illetően. A magyarországi németek kitelepítését a Szociáldemokrata Párt kivételével 1945 tavaszára minden hazai párt támogatta.²

A második világháborúban az európai hadszíntéren történő befejezését követően, 1945.

július 17-én a szövetséges nagyhatalmak vezetői konferenciára gyűltek össze a Berlin közelében lévő Potsdamban található Cecilienhof nevet viselő palotában. Harry S. Truman, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, I. V.

Sztálin, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Népbiztosai Tanácsának elnöke és Winston S. Churchill, Nagy-Britannia miniszterelnöke, valamint Clement R. Attlee voltak jelen, aki akkor a brit kabinet jelentős pozícióját töltötte be, Lord President of the Council tisztségét viselte. Kíséretükben voltak a három kormány külügyminiszterei: V. M. Molotov, J. F. Byrnes úr és A. Eden úr, továbbá a vezérkari főnökök és más tanácsadók.

A július 17-e és 25-e közötti időszakban kilenc ülést tartottak. Ezután a konferenciát felfüggesztették két napra, arra az időre, amíg Angliában kihirdették az általános választások eredményeit, melynek következtében július 28-án Attlee miniszterelnökként tért vissza a konferenciára E. Bevin, az új külügyminiszter kíséretében. A konferencia idején rendszeresen találkozott a három kormányfő a külügyminiszterek kíséretében, és rendszeresen tanácskoztak a külügyminiszterek is. Naponta üléseztek azok a bizottságok is, amelyek a külügyminiszterek tanácskozásait készítették elő.

Az 1945. augusztus 2-án véget ért konferencián fontos határozatok és megállapodások születtek. Eszmecsere folyt számos egyéb kérdéstről is. Ezeknek a problémáknak a tárgyalása a Külügyminiszterek Tanácsa előtt folyt, amelyet a konferencia hozott létre. Erről a konferenciáról, amely

megerősítette a három kormány közötti kapcsolatokat, és kiszélesítette együttműködésük és kölcsönös megértésük kereteit, Truman elnök, Sztálin generalisszimusz és Attlee miniszterelnök azzal a meggyőződéssel távozott,

Vorosilov marsall aláírásával látja el a magyar–szovjet fegyverszüneti egyezményt (Moszkva, 1945. január)

hogy kormányaik és népeik az Egyesült Nemzetek többi tagjával együtt az igazságos és tartós béke létrejöttét biztosítják.³

A potsdami egyezmény XIII. pontja az alábbiakat mondja ki:

„A konferencia a következő megállapodásra jutott a németeknek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való kitelepítését illetően:

A három kormány, miután megvizsgálta a kérdés minden oldalát, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba. Egyetértenek abban, hogy mindenfajta áttelepítésnek, amelyre ténylegesen sor kerül, szervezeten és humánus módon kell végbemennie. Mivel a nagyszámú németeknek Németországba való érkezése növeli a megszálló hatóságokra amúgy is nehezedő terheket, a három kormány úgy véli, hogy mindenekelőtt a németországi Ellenőrző Tanácsnak kell tanulmányoznia ezt a problémát, különös figyelemmel arra, hogy ezeket a németeket arányosan osszák el valamennyi megszállási övezet között. Az Ellenőrző Tanácsban működő képviselőiknek azt az utasítást adják, hogy lehetőleg minél előbb tájékoztassák kormányukat arról, hogy az említett lakosság milyen számban érkezett máris Németországba Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról, és hogy tegyenek javaslatot arra, mikor és milyen ütemben folytatódjék a továbbiakban a lakosság áttelepítése, figyelembe véve a Németországban fennálló helyzetet.

Ezzel egyidejűleg a csehszlovák kormányt, a lengyel ideiglenes kormányt és a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságot tájékoztatják majd a fentiekről, és azt javasolják nekik, hogy tartózkodjanak a német lakosság további kiutasításától, amíg az illető kormányok meg nem vizsgálják az Ellenőrző Tanácsban részt vevő képviselőik jelentését.”⁴

A fenti XIII. pontot nyelvtanilag elemezve csak arra a következtetésre juthatunk, hogy a potsdami konferencia javaslatot fogalmaz meg egy, az érintett országokból érkező problémafelvetésre. Ha ez csak javaslat, miért tekintettük ezeket a javaslatokat kötelezőnek, kinek és miért jelentett problémát az egyes országokban élő németek jelenléte, milyen politikai akarat húzódott a németek kitelepítése mögött, Magyarország miért van nevesítve ebben az ajánlásban – ezen kérdésekre választ kapunk az alábbi áttekintés alapján.⁵

A magyarországi németek kitelepítése kapcsán elengedhetetlen a Beneš-dekrétumok megemlézése.

Edvard Beneš, mint az 1938-ban szétesett Csehszlovákia emigráns kormányának elnöke 1943 decemberében Moszkvában cseh kommunista vezetőkkel tárgyalt a háború utáni szláv nemzetállam megalakításáról, mely elképzelés szerves része volt az ország nem szláv lakosságának egyoldalú kitoloncolása. A Moszkvában élő kommunisták – ma már köztudott – nem gondolkodhattak másként, mint a szovjet vezetés, tehát feltehetőleg Sztálin ezt az elképzelést már akkor támogatta.

A Beneš-dekrétumokon Beneš elnök azon 1945. május 14. és október 27. között kiadott 143 rendeletét értjük, melyek közül 13 közvetlenül, körülbelül 20 közvetve érintette a két kollektívan bűnösnek tekintett etnikumot, a magyarokat és a németeket. Ezek közül Beneš 1945. augusztus 2-án kiadott 33. elnöki dekrétuma járt a szlovákiai magyarság számára a legsúlyosabb következményekkel. A rendelet – az 1945. április 5-én meghirdetett kassai kormányprogram szellemiségének megfelelően – automatikusan megfosztotta őket állampolgárságuktól, ami a nyugdíj és más állami járadékok megvonását, az állami alkalmazásból való elbocsátást is jelentette. A magyar nemzetiségű magánalkalmazottak elbocsátását egy,

Edvard Beneš (Kozlany, 1884. május 28. – Sezimovo Ústí, 1948. szeptember 3.)

1945 júniusában kiadott rendelet írta elő. Betiltották a magyar nyelv használatát a közéleti kommunikációban, kizárták a magyar hallgatókat az egyetemekről, feloszlatták a magyar kulturális egyesületeket, befagyasztották a magyarok bankbetéteit. Lehetővé tették és szabályozták a németek és magyarok földjeinek elkobzását, melyekre csehek és szlovákokat telepítettek.⁶

A kassai kormányprogram meghirdetésétől 1945 végéig a csehszlovák népbíróságok mintegy 75 000 szlovákiai magyart, elsősorban értelmiségieket, ítéltek el háborús bűnösnek, és utasítottak ki az országból.

Tömeges deportálások zajlottak 1946 novemberétől 1947 februárjáig a katonaság segítségével, melynek során kb. 44 ezer személyt, férfiak mellett nőket, gyerekeket és öregeket szállítottak fűtetlen marhavagonokban Szlovákiából Csehországba. A cseh vasútállomások ember-piacokká váltak, ahol a cseh gazdák kiválaszthatták a számukra tetsző és megfelelő munkásokat. A deportált magyarok hátrahagyott vagyonát az állam vagyonkezelőknek minősített ún. bizalmiak számára adta át, akik idővel tulajdont szereztek ezen a vagyonon.

A potsdami konferencián és a párizsi békekötést megelőző tárgyalásokon a nyugati szövetségesek elutasított-

ták a magyarok egyoldalú kitelepítését – ellentétben a hárommillió német kisebbséggel. A Szovjetunió támogatásával, és annak elhitetésével, hogy ha nyíltan nem is, de hallgatólagosan a nyugati szövetségesek is támogatják a csehszlovák elképzelést, végül sikerült rábírnia a magyar kormányt, hogy 1946. február 27-én aláírja a lakosságcsere-nevezzett egyezményt. A szlovákiai magyarok kényszermunkára történő elhurcolása Csehszlovákián belül része volt a Magyarországra irányuló nyomásgyakorlásnak, amelynek célja a lakosságcsere-egyezmény végrehajtása volt.

A Gyöngyösi János magyar külügyminiszter és Vladimír Clementis csehszlovák külügyi államtitkár által aláírt lakosságcsere-egyezmény értelmében a csehszlovák hatóságok annyi szlovákiai magyart voltak jogosultak Magyarországra áttelepíteni, amennyi magyarországi szlovák önként jelentkezett a Szlovákiába való áttelepülésre. Az egyezmény megkötése után a szlovák hatóságok nagyarányú toborzási akcióba kezdtek a Magyarországon élő szlovákok körében. Érveiket elsősorban arra alapozták, hogy jól működő gazdaságokat és könnyebb életet ígértek.

Magyarország számára rendkívül hátrányos volt ez az egyezmény. A magyar fél vállalta, hogy a meghatározott kvótán

felül átveszi a háborús bűnösöket is. Ennek érdekében a csehszlovák bíróságok tömegesen vonták felelősségre a háború alatt állítólag elkövetett bűneikért a felvidéki magyarokat. Végül több mint 70 ezer személyt írtak össze, akiknek háborús bűnösöként kellett volna elhagyniuk szülőföldjüket.⁷

Csehszlovákia végül a deportálások elindításával bírta rá a magyar kormányt a lakosságcsere lebonyolítására. 1947 áprilisától a végleges adatok szerint a Magyarországról Szlovákiába önként áttelepült 60 257 szlovákkal szemben 76 616 magyar volt kénytelen a szülőföldjét elhagyni. Óriási különbség mutatkozott azonban a hátrahagyott vagyonban. Mivel a szlovák hatóságok általában a módosabb gazdákat jelölték ki az áttelepülésre, a szlovákok által Magyarországon hagyott 15 ezer kataszteri holddal és 4400 lakóházzal szemben a Magyarországra áttelepített magyarok 160 ezer holdat és 15 700 lakóházat hagytak maguk mögött. Az utolsó áttelepülők 1949 nyarán lépték át a csehszlovák–magyar határt.

Mi az összefüggés a szlovákiai magyarok Magyarországra történő áttelepítése és a magyarországi németek kitelepítése között? Ha a fenti számokat szemügyre vesz-

szük, akkor egyszerű a válasz: kellett a hely az áttelepülők számára.

Arra a kérdésre, hogy miért csak Magyarországot említi a Potsdami Egyezmény a vesztes országok közül, Bibó István ad magyarázatot.

1945 nyár elején Jugoszláviából elüldözött bukovinai székelyek elhelyezése érdekében a Parasztpárt és a

Kommunista Párt támogatásával Magyarországon svábokat üldöztek el a házaikból. Egész falvakat hajtottak ki a mezőkre, ott álltak az emberek naphosszat esőben, minden ellátás nélkül. Bibó István így emlékezik: „Mikor én erről az első híreket megkaptam, felháborodtam az emberiség nevében, de azt is éreztem, hogy ha most a zsidóirtás után egy csaknem olyan svábertás következik, ezúttal tisztán saját üzembem, ez csak a magyar névhez kapcsolódó gyalázat mennyiségét fogja szaporítani.”⁸

Bibó Erdei Ferenchez, az akkori belügyminiszterhez fordult segítségért, aki először kételkedve fogadta a történetet, majd a Minisztertanács elé terjesztette az ügyet. A Minisztertanács úgy határozott, „hogy a kérdést a legegyszerűbb a potsdami értekezlet elé terjeszteni, és megkérdezni, van-e szándékuk német kitelepítést elrendelni Magyarországon is”. Bibónak lelkiismeret-furdalása volt, mert

ugyan a legjobb szándékkal, de mégis ő indította el a németek kitelepítésének ügyét.

Erdei rendelete alapján háromtagú bizottságokat állítottak fel, melyeken a minisztérium által kiküldött megbízott elnökölt. Az elnök kijelölt egy svábellenes és egy svábarát intézményt, amely lehetett a Parasztpárt vagy a Szociáldemokrata Párt, vagy lehetett magyar vagy német helyi közművelődési szervezet, és ezek jelölték ki a két ülnököt. A gyakorlatban nem mindig a rendelet előírásainak megfelelően születtek a döntések, de Bibó úgy gondolta, a számarányokat tekintve mégis reális döntések születtek, a svábok kb. 10 százalékát minősítették számon kérhetőnek, 5 százalékát érdemeket szerzettnek, a többi ártatlannak, semlegesnek. A számonkérhetőség három kategóriába történő besoroláson alapult: a Volksbund-vezető, a Volksbund-tag és Volksbund-támogató. A negyedik kategóriába azokat sorolták, akik semleges magatartást tanúsítottak a német hatalommal és ideológiával szemben, az ötödikbe pedig azokat, akik fasisztaellenes érdemeket szereztek.

Hiábavalónak bizonyult ez a felmérés, mert 1945. november 17-től Nagy Imre lett a belügyminiszter, akinek

Gyöngyösi János
(Berki, 1893. május 3. – Budapest, 1951. október 29.)

utasítása alapján előkészítették a sváb kitelepítéséről szóló jogszabály javaslatát. Ha volt is e tárgyban a pártok között egyeztetés, a kommunista és parasztpárti álláspont valószínűleg, melynek értelmében mindenkit kitelepítendőnek ítélték, aki 1941-ben német anyanyelvűnek vallotta magát. Kovács Imrétől, a Parasztpárt képviselőjétől származik az a megjegyzés, hogy a svábok egy batyuval menjenek el, ahogy jöttek.⁹

Sokan igazságtalannak tartották a törvényjavaslat által felvázolt megoldást. Az 1941. évi népszámlálás alkalmával az emberek külön nyilatkozhattak a nemzetiségi és külön az anyanyelvi hovatartozásukról. A magyarországi nemzetiségi és anyanyelvi hovatartozást jelölte meg, kivéve a svábokat, akiknek az egyharmada magyar nemzetiségűnek, azonban német anyanyelvűnek vallotta magát.¹⁰ Ez az annak idején antihitlerista állásfoglalásnak minősült,¹¹ hiszen kockázatos volt ez a megkülönböztetés az akkori hatalmi viszonyok között. Az 1941-es népszámlálási adatok szerint 477 966 személy vallotta magát német anyanyelvűnek, és 303 527 személy német nemzetiségűnek.¹² Köztudomású volt, hogy sok Volksbund-érzelmű jegyző meghamisította a népszámlálási adatokat, így afféle hitelvesztést jelentett a népszámlálási adatok ilyen felhasználása. De a Szovjetunió által megszállt országban a kommunisták akaratára érvényesült.

Ezzel összhangban több szabályozás is született. A 3820/1945. ME rendelet értelmében felülvizsgálták a magyarországi németek múltbéli tevékenységét. A 12.330/1945 ME rendelet kötelezte őket a lakhelyük elhagyására. A rendelet 1. §-a értelmében „Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.”

A választójogról szóló 1945. évi VIII. törvény¹³ gondoskodott a még Magyarországon maradt németek polgárjogi jogfosztásáról. Az 5. § 8. pontja értelmében a választójogból ki van zárva, „aki a nyábjirtokrendszer

megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló 600/1945. M. E. sz. rendelet 5. §-a értelmében hazaárulónak, háborús vagy népellenes bűnösnek minősül, azért, mert a német fasizmus politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta, vagy önkéntes jelentkezéssel német, fasiszta katonai vagy rendfenntartó alakulatba belépett, vagy valamilyen német katonai vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött, vagy ismét felvette német hangzású családi nevét, és ellene a hivatkozott rendelet 4. §-a alapján e törvény hatályba léptéig ilyen okból az elkobzási eljárás megindult...”

Ugyanezen rendelet 5. §-ának 10. pontja tovább bővíti a választójogból kizártak körét, mely szerint azok, „akikre

nézve a 3820/1945. M. E. sz. rendelet alapján alakult bizottság megállapította, hogy a Volksbundnak vezetője, tagja vagy támogatója volt, vagy akiről ennek híján is kétséget kizáróan megállapítható, hogy a Volksbundnak, Kulturbundnak vagy Hitler-Jugendnek tagja volt, vagy magát német nemzetiségűnek vallotta”, szintén nem vehetnek részt a magyarországi választásokon.

Nagy Imre belügyminisztersége alatt 1946. január 15-én kiadott, a kitelepítés végrehajtását szabályozó 70.010/1946 BM. számú rendelet egyszerűsítette a döntéshozók munkáját. A rendelet értelmében a kitelepítés alól mentesítettek aránya nem haladhatta meg a járás, a megyei jogú város vagy a megye német lakosságának

10 százalékát. Tehát az „ártatlanok” számát adminisztratív úton korlátozta, és eltekintett a személyes politikai felelősség tényleges vizsgálatától. A német nemzetiségűeket kiszolgáltatta egy belügyminiszteri biztos által vezetett bizottságnak, amely helyben, kénye-kedve szerint dönthetett, elismeri-e az ártatlanságot, vagy sem.

Eltékvintve annak vizsgálatától, hogy a valóságban hogyan születtek a minden kétséget kizáró megállapítások, elkeserítő tény, hogy több évszázaddal azután, hogy ugyan eltérő időpontokban, de az emberek egyenlőségét mégis alkotmányos iratok rögzítették (1776: Függetlenségi Nyilatkozat, 1789: Az Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata), pusztán azt, hogy valaki újra felvette né-

Erdi Ferenc

(Makó, 1910. december 24. – Budapest, 1971. május 11.)

met hangzású nevét, avagy magát német nemzetiségűnek vallotta, Magyarországon elegendő oknak tartották a jogalkotók a választójogból való kizáráshoz.

A kitelepítés lebonyolítására felállított Népgondozó Hivatal¹⁴ adatai szerint a magyar kormány 1946 és 1948 között legalább 185 ezer német nemzetiségit fosztott meg állampolgárságától, valamint teljes ingó és ingatlan vagyonától, és telepített ki a romokban heverő Németországba, ahol – mint tudjuk – nem fogadták szívesen az oda érkezőket. 1946 és 1947 közt kb. 135 ezer főt az USA által megszállt övezetbe telepítettek, 1948 végéig pedig további kb. 50 ezer főt a Szovjetunió által megszállt övezetbe. Tóth Ágnes történész adatai szerint összesen mintegy 248 600 kataszter hold föld került a magyarországi németektől a magyar állam tulajdonába. 1941-ben a magyarországi németeknek összesen kb. 60 400 háza volt. Ebből 1945 és 1948 közt 44 750 ingatlant (azaz ennek 74,1 százalékát) vett el tőlük a magyar állam.¹⁵

A fent nevezett jogszabályok hatálya alá eső jogfosztott, de mégis Magyarországon maradt németek számára a magyar állampolgárságot és egyenlőséget a 84/1950. számú MT rendelet adta vissza, és biztosította. „Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a személyek, akik nem telepítették át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak (...) magyar állampolgárok, és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel együtt minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”¹⁶

A magyar parlamentben egyetlen képviselő emelte fel a hangját a történetek miatt. 1947. november 5-én Gróh József keserűen vádolta a magyar honatyákat, rávilágított arra, hogy a németek kitelepítése nagy szégyen. Egy évvel korábban fogadtunk el egy törvényt – mondta Gróh József –, amelyben megfogalmaztuk, hogy az a szégyen, ami ebben az országban a zsidóságot érte, nemcsak az emberiség örök értékeivel nem egyeztethető össze, hanem a magyar ember erkölcsiségével sem. Most ugyanez tesszük a németekkel. A vagyont pedig, ami a németek kezében a magyar gazdaságot gazdagította, hagyjuk elpusztulni. A németek hátrahagyott házaiba telepesek költöznek, vagy még rosszabb, lumpen elemek, és az állatok és a szerszámok értéktelenné válnak. Jogtalan dolog a németek vagyonát kártalanítás nélkül elvenni. Nem félnek – tette fel Gróh a kérdést képviselő társainak –, hogy Magyarországot majd elítélik a nemzetközi szabályok alapján, és sokat kell ezért még fizetnünk? Majd Szent István idézetével zárta beszédét, aki fiát figyelmeztette a következőre: „Becsüld meg országod idegen népeit, sok hasznod lesz belőle, mert az egynyelvű ország gyenge és törékeny.”¹⁷

A németek kitelepítésével több probléma megoldását tervezte a magyar kormány: a földkérdés megoldását, a kollektív felelősséggel vádolt németység kitelepítését, a menekültek elhelyezését, valamint a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény kielégítését. Szégyen teljes megoldási kísérlet volt ez, amely – Gróh József szavaival élve – csak „fájdalmat, kínt, értékes emberek

Kitelepítettekkel teli vonat (1946)

halálát, és vagyonok megsemmisülését” okozta.¹⁸ A szlovákiai magyarok és magyarországi németek kollektív bűnösségén alapuló át- és kitelepítései összegegyeztetetlenek voltak az emberi jogokkal, ellentétben álltak a

nemzetközi jog általános elveivel, a diszkrimináció és a kényszermunka tilalmával, valamint a tulajdon sérthetlenségének elvével. A túlélők szerint jóvátenni ezt már nem lehet.¹⁹

SZIGETI, MAGDOLNA

Aussiedlung der Deutschen im Spiegel der Rechtsnormen (Zusammenfassung)

Ungarn verpflichtete sich im Sinne des Moskauer Waffenstillstandsabkommens vom 20. Januar 1945, Kriegsverbrecher verantwortlich zu machen. Wegen der im März erlassenen Verordnung über die Bodenreform mussten die Vorgaben des Abkommens baldmöglichst erfüllt werden, um Besitzlosen Bodenbesitz zukommen zu lassen. Noch im gleichen Monat wurde das Gesetz über die Konfiszierung von Besitz der „Volksbundisten“, also der Hochverräter erlassen. Bis April formulierten und veröffentlichten auch die Parteien ihre Stellungnahme zur Verantwortlichmachung der Deutschen. Außer der Partei der Sozialdemokraten befürworteten alle Parteien Ungarns die Aussiedlung der Deutschen. Durch die Aussiedlung

der Deutschen wollte die ungarische Regierung mehrere Probleme gleichzeitig lösen: Bodenreform, Aussiedlung der kollektiv schuldigen Deutschen, Unterbringung der Flüchtlinge, Erfüllung des Abkommens über den Bevölkerungsaustausch zwischen der Slowakei und Ungarn. Die Umsiedlung der slowakischen Ungarn und die Aussiedlung der ungarländischen Deutschen, begründet durch ihre Kollektivschuld, waren jedoch unvereinbar mit den Menschenrechten, mit den allgemeinen Grundsätzen des Völkerrechts, mit dem Verbot der Diskriminierung und der Zwangsarbeit, sowie mit der Unantastbarkeit des Eigentums.

Jegyzetek

- Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó, 5. p.
- Zinner Tibor: *A magyarországi németek kitelepítése*. Budapest, 2004, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 7. p.
- Szanakojev, S. P. – Cibulevskij, B. L. (szerk.): *Teherán, Jalta, Potsdam Dokumentumgyűjtemény*. Budapest, 1972, Kossuth Könyvkiadó, 182–183. p.
- Teherán, i. m. 399–419. p.
- Borsody István: Potsdam és a magyarországi németek kitelepítése. *Új Látóhatár*; 1. sz. (1981), 167–176. p.
- Popély Árpád – Sutaj, Stefan – Szarka László: A Benes-dekrétumok és a magyar kérdés 1945–1949. In *Történeti háttér, dokumentumok és jogszabályok*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2007, Attraktor Kiadó, 7. p.
- Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig: trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, 2007, Kalligram.
- Bibó István (1911–1979). *Életút dokumentumokban*. Litván György, S. Varga Katalin (szerk.). Budapest, 1995, 1956-os Intézet, Osiris–Századvég, 252–254. p.
- Föglein Gizella: A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében. Gondolatok egy könyv kapcsán. In *A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján*. Budapest, 1996, Országos Német Önkormányzat, 155. p.
- Dobos Balázs: A magyarországi németek kitelepítése az 1941-es népszámlálás tükrében. *Kisebbségkutatás*, 14. évf. 3. sz. 2005, 398–402. p.
- Egyértelmű állásfoglalás volt Mindszenty József részéről, amikor 1942-ben a német eredetű Pehm nevet felcserélte szülőfaluja nevére.
- Az 1941-es népszámlálás demográfiai adatok községek szerint*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1941, Stephaneum Nyomda Részvénytársaság, 8–9. p.

- Tóth Ágnes: A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után. /Bács-Kiskun megye múltjából/ Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2000, 144. p. In *Az 1941-es népszámlálás 3/a. Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret*. Főmunkatárs: Dallos Ödönne. Budapest, 1983, Történeti statisztikai kötetek.
- Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás – 1945. In Földes György – Hubay László (szerk.): *Parlamentari választások Magyarországon 1920–1998*. Budapest, 1999, Napvilág Kiadó, 208. p.
- Felállításáról a 1710/1945. M. E. sz. rendelet rendelkezett.
- Tóth Ágnes: i. m. 144. p.
- 84/ 1950. sz. MT rendelet 3. § (1), Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. I. 1951, 271–272. p.
- Országgyűlési Napló 1947. I. kötet, az országgyűlés 16. ülése, 1947. november 5. 817–818. p.
- Országgyűlési Napló 1947. I. kötet, az országgyűlés 16. ülése, 1947. november 5. 817. p.
- Balogh Sándor: A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról a második világháború után. *Elmélet és Politika: Információs Szemle*, 4. sz. 1981, 96–130. p.
- Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése, 1945–1950*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó, 231. p.
- Frey Dóra: Büntetés bűn nélkül? A kollektív bűnösség koncepciója a jogforrásokban a magyarországi németek vonatkozásában a második világháború után. In *Jogtörténeti parerga: ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely (szerk.). Budapest, 2013, ELTE Eötvös Könyvkiadó, 100–109. p.
- Zielbauer György: *Adatok és tények a magyarországi németek történetéből, 1945–1949*. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó, 142. p.

Csutorás Gábor

A magyar közigazgatási szakemberek elméleti és gyakorlati képesítési követelményeinek jogtörténeti áttekintése

1. Bevezetés

A magyar közhivatalnokok elméleti és gyakorlati képesítési követelményeinek szabályozása tekintetében nem beszélhetünk egyenes irányú, egyenletes jogfejlődésről, összességében azonban mégis egy folyamat rajzolódik ki, amely napjainkban is intenzíven halad tovább.

A témakör vizsgálata a magyarországi hivatásos közszolgálat formálódásától kezdhető meg, hiszen csak ekkortól beszélhetünk olyan közhivatalnokokról, akik képesítésével kapcsolatban jogszabályi előírások jelentek meg. Az európai kontinensen 1713 utánra tehető az első hivatásos tisztviselői kar kifejlődése, mikor Poroszországban megkezdődött az áttérés a közhivatalnokok esetében a készpénzbeli kifizetésekre, és megerősödött többek között a kiválasztás során a vizsga letételének elve. Magyarországon ugyanakkor a 19. század közepéig nem létezett hivatásos és szakképzettséghez kötött közszolgálat, 1867 után viszont megkezdődött egy olyan fejlődés a közigazgatásban, amelyhez hasonló korábban nem volt tapasztalható.¹

A részletekbe menő vizsgálat előtt röviden tisztázni szükséges, kinek a képesítési előírásait vizsgáljuk, tehát ki is pontosan „a közhivatalnok”. A közhivatalnok definícióját az 1874-ben kiadott *Pénzügyi Szolgálati Szabályzat*-ban találhatjuk meg elsőként, kiegészülve az egyéb állami alkalmazottak körével. Ez alapján „állami tisztviselő az, akit az államfő, vagy miniszter, vagy kinevezési jogkörrel felruházott hatóság a törvényileg megállapított fizetési osztályokban felsorolt állások egyikére kinevez, hivatalos esküt tesz és az állam igazgatásában vagy az államvagyon kezelésében részt vesz”. 1878-ban a *Csemegi-kódex* már tágabban fogalmazott és az igazságszolgáltatás, közalapítványok, kórházak, tébolydák alkalmazottait és a kir. közjegyzőket is külön említette a közhivatalnokok körében.

Később az 1940. évi XVIII. tc.²² életbelépésével már a közzoktatási, honvédelmi területen, vagy az állam vagy törvényhatóság üzemében feladatokat teljesíteni köteles minden személyt, a szolgálatot teljesítő katonákat is közhivatalnokként határozták meg. Egy nagyobb ugrással a jelenleg hatályos szabályozás közszolgálati tisztviselőn

2011-től a törvényben meghatározott közigazgatási szervek feladat- és hatáskörében eljáró vezetőt és ügyintézőt érti, akik a közigazgatási szerv feladat- és hatáskörébe tartozó ügyeket érdemi döntésre előkészítik, illetve a döntést felhatalmazás esetén kiadmányozza.

A különböző meghatározásokban olyan kulcselemek fedezhetők fel, mint a szolgáltató, aki lehet maga az állam, vármegye, város, község, köztisztület, közigazgatási szerv, akinek erre képességét jogszabály elismeri; a megbízás, amely sosem általános feladatkörre, hanem a munkamegosztásnak megfelelő valamely állás betöltésére vonatkozik; valamint a megbízás jogi formája, amely csak közigazgatási aktussal keletkezhet.³

Megállapíthatjuk, hogy a közhivatalnok definíciója szintjén sosem volt kiemelt szempont valamely speciális képesítési, képzettségi követelménynek való megfelelés, ugyanakkor előbb az alkalmazás általános és speciális feltételei (ezen belül az iskolai végzettségre vonatkozó követelmények), majd a konkrétabb képesítési előírások is fokozatosan kezdtek körvonalazódni a jogszabályokban, és ezekkel párhuzamosan a közigazgatási szakemberek szisztematikus képzése és képzési szintjének növekedése is megindult az országban.

Írásomban azt követem nyomon a vonatkozó közszolgálati jogszabályokon keresztül, hogy miként alakult a mindenkor közhivatalnokok képesítési követelményeinek szabályozása és ennek mentén a közigazgatási szakemberképzés hazánkban a hivatásos közszolgálat megjelenésétől a mai magasan képzett tisztviselői kar létrejöttéig.

2. Elméleti képesítési követelmények és közigazgatási képzések kialakulása

A hivatásos közszolgálat kialakulása idején még általános elfogadott vélekedés volt, hogy a közigazgatáshoz elegendő a „józan ész”, ugyanakkor a jogot mint tudományt az erre képző intézményekben kell elsajátítani. A „dilettáns igazgatás korának” felfogását tükrözik az első köztörvényhatósági, községi törvények: a közigazgatást olyan dolognak tekintették, amelyhez szinte mindenki érthet. Az 1870: *XLII. t.-c. a köztörvényhatóságok rendezéséről*⁴ alapján a szakigazgatásban csak a főjegyző, árvaszéki elnök és tisztügyész állások voltak jogi végzettség igazolásához kötöttek, sőt ha az illető már korábban viselt hasonló közhivatalt, akkor az is elegendőnek bizonyult a kinevezéshez.

A községek rendezéséről szóló 1871: *XVIII. tc.*⁶ a községi és körjegyzői állást a törvényhatóság által kiküldött szakbizottság előtt teendő jegyzői szigorlathoz kötötte. Az 1855. évi osztrák egyetemi reform kényszerű adaptálása aztán hosszú időre meghatározta a magyar jogászképzést, hatása nagyon sokáig érezhető volt a tekintetben, hogy a közigazgatási szakemberek számára a jogászképzés maradt túlsúlyban. Egy kétszintű képzési rendszer jött létre, melynek meghatározó jogszabályai a *köztisztviselők minősítéséről* szóló 1883: *I. tc.*⁷ és a községi közigazgatási tanfolyamokról szóló 1900: *XX. tc.* voltak.⁸

A dombóvári főszolgabírói hivatal alkalmazottai és hozzátartozói az épület bejáratánál 1904-ben⁵

Ebben az időszakban egyrészt az egységes jog- és államtudományi képzés, másrészt a jegyzőképzés párhuzama figyelhető meg. Előbbi keretében szerzett végzettség mint a községi alkalmazás feltétele jelent meg az 1883:I. tc.-ben, a községi jegyzők számára pedig az érettségi vizsga mellett a négy féléves közigazgatási jegyzőképző tanfolyam került előírásra. A feltételeket más törvények és rendeletek is kiegészítették, hiszen akkoriban a közhivatalnokok szolgálati jogviszonyát nem kodifikálták egységesen, nem beszélhetünk egységes községi szolgálati pragmatikáról.

Az 1883:I. tc. kiterjedt az állami, törvényhatósági és községi szolgálatra egyaránt. A közigazgatás felső szintjén, tehát minisztériumokban fogalmazói szakon, a törvényhatósági és a városi igazgatásban pedig a vezető tisztségviselők alkalmazásához a jogvégzettséget írta elő.⁹ Eközben a közigazgatás alsó szintjén a községi adminisztrációban az államosított tanfolyamok által intézményesített formában szakképzett jegyzők jelentek meg a 19. század végére.

Később erőteljes nyomás indult a különböző szakmák részéről a kvalifikációs erőt jelentő jogi diploma primátusával szemben, melyek két fontos eredményt hoztak a 20. század elején. Egyrészt létrejött a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, ahol a közgazdasági karon közigazgatási szakosztály indult, az itt megszerezhető „közgazdaságtudományi tudori” oklevél pedig a közigazgatási foglalkoztatásban egyenrangú lett a „jog vagy államtudományi tudori” diplomával a *közigazgatás rendezéséről szóló 1929:XXX. tc.*¹⁰ alapján.

A jogszabály szerint a közigazgatás körében fogalmazási tennivalók ellátására hivatott állásokra már gyakornokként is csak az volt alkalmazható, aki a tudomány-egyetemen jogi vagy államtudományi doktori vagy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdaságtudományi karának közigazgatási szakosztályán közgazdaságtudományi oklevelet szerzett. Másrészt ugyanezen jogszabály nyomán bevezetésre került a közigazgatási gyakorlati vizsga, melyet még a jogvégzettségnek is le kellett tenni, ha a közigazgatásban vezető tisztséget kívántak betölteni, ennek részleteit a következő fejezetben mutatom be.

A jogi és közgazdasági oklevelek mellett egyéb speciális előírások megjelenéséről is beszélhetünk. Így például azon minisztériumok központi igazgatásánál, amelyek külön szakképzettséget igénylő ügyeket intéztek, vagy például az állami számvevőszéknél különös szakképzettséget igénylő teendőkre a fogalmazási szakon olyanokat is lehetett alkalmazni, akik egyetemi doktori oklevél mellett államszámviteltani vizsgát is tettek.

A közhivatalnoki alkalmazás feltételei közt természetesen az elméleti képzés mellett csak egy volt, általános alkalmazási kelléknek számított még például a magyar állampolgárság, erkölcsi megbízhatóság, egészség, nem, legalább 18. életév betöltése, nemzethűség, államnyelv ismerete.¹¹ A gyakorlati képzésre vonatkozó előírások csak a 20. században jelentek meg, ugyan a közigazgatási gyakorlati vizsgát már az 1883:I. tc. is előírta, ténylegesen csak 1934-től került bevezetésre, és ekkor sem az egész községi szolgálatra nézve.

3. Gyakorlati képesítési követelmények kialakulása

A polgári korszakban a gyakorlati képesítéseknek több fajtája is ismert volt, így például a tisztiorvosi vizsga, vagy a bírói és ügyvédi vizsga, kutatásban azonban csak a közigazgatási gyakorlati vizsgára fordított figyelmet. A gyakorlati közigazgatási vizsgát a 1933:XVI. tc.¹² hívta életre. Ez alapján a jogi képesítéshez kötött olyan közigazgatási állásra, amely a IX. vagy magasabb fizetési osztályba van sorolva, csak azt lehetett alkalmazni és előléptetni, aki teljesítette a közigazgatási gyakorlati vizsgát is. Kivétel volt ez alól a törvényhatóság első tisztviselője és a megyei város polgármestere.

A gyakorlati vizsgára az volt bocsátható, aki az elméleti képesítés megszerzése után főiskolai képesítéshez kötött közigazgatási állásban legalább hároméves gyakorlatot szerzett. A 2310/1934. M. E. sz. r. azt is előírta, miszerint a gyakorlati idő tartama alatt a munkakör időnkénti megváltoztatásával módot kellett nyújtani arra, hogy az adott igazgatási ág egész területét át tudja tekinteni a jelölt, és gyakorlatot szerezhessen.¹⁴

A gyakorlati vizsga általános és szakvizsgából állt. Előbbinek csak szóbeli, míg utóbbinak írásbeli és szóbeli része is volt. Az általános rész a közigazgatás egészét felölelő gyakorlati ismeretekre terjedt ki, ez mindenkinek kötelező volt, kivétel azoknak, akik az egységes ügyvédi-bírói vizsgával rendelkeztek. A szakvizsga az egyes igazgatási ágakra vonatkozó szakismeretkből állt, ennek négy típusa volt: belügyi, pénzügyi, vallás- és közoktatás-ügy és nevelési, valamint közgazdasági és közlekedésügyi. A tárgyban illetékes miniszter irányítása alá tartozó minisztériumnál vagy annak alárendelt közigazga-

tási szervnél alkalmazott tisztviselőknek a rájuk irányadó szakvizsgatípust kellett letenni.

Szigorú feltétel volt a gyakorlati vizsgával kapcsolatban, hogy aki azt a jogi képesítéshez kötött állásra alkalmazásának napjától számított hat év alatt nem tette le – és ha más állásban nem nyert alkalmazást –, akkor a hat év elteltét követő harmadik hó végével a szolgálatból el kellett bocsátani, és úgy kellett tekinteni, mint akit szolgálatképtelenség okából bocsátottak el.

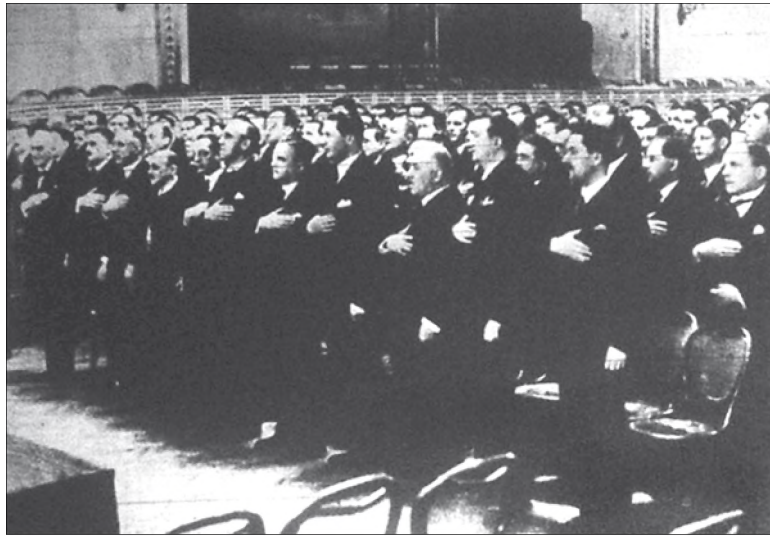
1946. december 31-ig az 1941: XIX t.-c. átmeneti rendelkezése alapján a IX. fizetési osztályban fogalmazó állásban foglalkoztatható volt gyakorlati vizsga nélkül is a tisztviselő, ugyanakkor az előmenetel feltételeként írták elő, tehát magasabb

állásba nem kerülhetett, ha a jogi képesítéshez kötött állásra való alkalmazásának napjától számított hat év alatt nem tette le azt.¹⁵

4. A képesítési követelmények háttérbe szorulása az 1949–1989 közötti időszakban

A második világháborút követően az addig jellemző fejlődési folyamattal szemben csökkent a képesítési követelmények szintje, sőt a szakmai előírások eltörlésre kerültek. Az 1150/1945. M. E. sz. rendelet egyes különleges képesítéshez kötött foglalkozásokat kivéve lehetőséget adott a képesítés alól való felmentésre, így főként a munkáspártok minél több káderüket felelős pozícióba tudták juttatni.¹⁷ Különösen a vidéki közigazgatásban szorult érezhetően háttérbe a szakszerűség: elterjedt a zsákmány-rendszer, szétesett a korábbi zártrendszerű személyzeti politika.

Az 1956-ig tartó időszakban ritkán ke-

Tömeges fővárosi tisztviselői kinevezések és eskü a Vigadóban 1940-ben¹³

A közigazgatási továbbképző tanfolyam megnyitása a belügyi palotában, 1941-ben: vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter megnyitóját mondja; mellette balra Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszter; jobbra Bornemisza Géza iparügyi miniszter és Mártonffy Károly egyetemi tanár¹⁶

rült szóba a képzési előírások kérdése, sőt kifejezetten a képzettség elleni tendenciák uralkodtak: a járási vezetőknek például mindössze 3,5%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, 13,2% középiskolaival, a többiek ennél alacsonyabban, de hasonló volt a helyzet a megyei és községi vezetésnél is. A jegyzőképzés megszűnt, új tartalommal Államigazgatási iskolák és Tanácsakadémia keretében zajlott a közigazgatási dolgozók képzése.¹⁹

Az első lépés a képzési előírások visszavezetése irányában az 1021/1960. (IX. 3.) kormányhatározat volt, mely a tanácsok végrehajtó bizottságai titkárságainál és szakigazgatási szerveinél bevezette a képzési követelményeket, ugyanakkor ez a már ott dolgozók lehetőségeit vette figyelembe.

Így felsőfokú végzettséget csak szűk körben írt elő, elsősorban vezetők részére. A követelmények teljesítésére is viszonylag hosszú időtartamot adtak meg, sőt a 40 éven

felüliek számára már nem is volt előírás. E kormányhatározat tehát előrelépésnek tekinthető az előző évekhez képest, a gyakorlatban azonban továbbra is a politikai rátermettség szempontja érvényesült igazán.²⁰ Az 1968-as személyzetpolitikai határozat már hangsúlyozta, hogy a politikai és az intellektuális alkalmassági mód az állások betöltéséhez egyaránt fontos, a valószínűleg azonban ezt követően is a politikai követelmények teljesítését vizsgálták a kiválasztás és képzés során. A következő, 1974-es szabályozás is megtartotta a vezető kiválasztás elveit, de utalt arra, hogy bizonyos beosztásokban elképzelhető a politikai vagy az intellektuális követelmény nagyobb súlya. Új elemként megjelent a politikai képzettség megállapítása is

a vezetői munkakörökben, valamint a képzési előírásokba is bekerült a szakmai végzettség mellett a politikai képzettség.²¹

Budapest VIII. ker. Kerületi Tanács, Állami Anyakönyvvezetőség 1954-ben¹⁸

Újszász városi tanács dolgozói 1955-ben²²

A második világháború után először a 25/1977. (VII. 9.) MT rendeletben szerepeltek mind vezető, mind ügyintéző állásúakra követelmények, ugyanakkor megdöbbenő, hogy ezek a központi szerveknél alacsonyabbak voltak, mint a helyi szerveknél.²³ A közigazgatás saját oktatási rendszerének kiépítési szándéka is ebben az időszakban jelent meg: a közgazdasági szakközépiskolákban igazgatási és ügyviteli tagozatok, a gimnáziumokban igazgatási fakultáció és a tanácsakadémiák jöttek létre, valamint a képzési időtartamok is megnöttek. A közigazgatási személyzeti politika új szakaszát azonban az 1978-ban működését megkezdő Államigazgatási Főiskola létrejötte jelentette, hiszen innentől jelenik meg nagy számban a kifeje-

Budapest VI. kerület, a Belügyminisztérium Külföldieket Ellenőrző Országos Hivatala 1980-ban²⁵

zetten a közigazgatásban történő munkavégzésre képzett személyi állomány, és ennek számára szükségessé vált az előmeneteli rendszer megteremtése. A főiskolai képzés mellett az intézmény feladataként jelent meg az egységes községi szakvizsga, az általános államigazgatási ismeretek szakvizsga előkészítése, megszervezése is.

Az 1979-ben, majd 1983-ban hozott párthatározatokból további elmozdulás érzékelhető a szakmaiság irányába. A káderek kiválasztásakor az új felismerésnek, kezdeményezésnek, felelősségvállalásnak a készségét, a végrehajtás megszerzésének és ellenőrzésének képességét is hangsúlyozzák, valamint a vezetőképzési és kiválasztási gyakorlat tökéletesítését. A magas szintű közgazdasági és műszaki felkészültség mellett ekkorra már fontosnak tartották olyan tulajdonságok kifejlesztését is, mint például a szocialista vállalkozói készség, a gazdasági környezet változásai iránti érzékenység, a jó emberismeret. Összességében azonban elmondható, hogy a rendszerváltásig nem jutottak el a személyzetpolitika törvényi szintű szabályozásáig, és mindvégig „káderkérdésnek” tekintették a közigazgatási személyzeti politikát.²⁴

5. Közigazgatási szakemberképzés a rendszerváltást követően

A közigazgatás valós szükségletei, a jelentős számú magasan képzett tisztviselő iránti igény hatására már a nyolcvanas évek közepén felmerült az egyetemi szint megteremtése a felsőfokú közigazgatási képzésben. A jogásként

végzetek a közigazgatási területen egyrészt túlképzettek (a közigazgatási munkában nem hasznosuló tárgyak miatt), másrészt alulképzettek voltak, hiszen nem tanultak például a korszerű közigazgatásban szükséges településfejlesztést, informatikát, önkormányzati gazdálkodást stb. Mindezekre tekintettel az Államigazgatási Főiskola szakemberei már 1991-ben kidolgozták a közigazgatási szak-

emberképzés kétfokozatú modelljét, melyben hároméves főiskolai szint, majd másfél éves igazgatásszervező mesterképzés szerepelt.²⁶

Bár a program széles körben elfogadásra került, a főiskolai szintű közigazgatási szakemberképzésről való továbblépés csak 2000-ben történhetett meg, a Budapesti Közgazdaságtudományi

és Államigazgatási Egyetem létrejöttével, majd 2004-től a Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Karán kezdődött meg az egyetemi szintű végzettséget szerző okleveles közigazgatási szakértők, később okleveles közigazgatási menedzserek képzése.

A felsőfokú közszolgálati szakemberképzés új, elkülönült, a kormányzat alá rendelt formában egységes alapokra helyezése történt meg az 1278/2010. (XII. 15.) Kormányhatározat nyomán²⁷ a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létrehozásával, ahol a Közigazgatás-tudományi Karon, majd 2016-tól az Államtudományi és Közigazgatási Karon folyik jelenleg is, önálló intézményként a képzés a közigazgatási személyi állomány utánpótlása céljából, míg a szakemberek továbbképzése az egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézetének keretei között zajlik. A közigazgatás-tudomány történetében is jelentős állomásnak tekinthető a Magyary Zoltán és Lőrincz Lajos tudományos munkájára és eredményeire támaszkodó Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2013-as elindulása, mely a legmagasabb intézményi szintre emelte a közigazgatási szakemberek képzését.

6. Képesítési előírások fejlődése az 1990-es években

A rendszerváltás után került sor – a magyar jogfejlődés során első alkalommal – a köztisztviselőkre vonatkozó egységes szabályozás, azaz a személyi állomány jogviszonya lényeges elemeinek egy jogszabályban történő rendezésére.

A köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény (Ktv.)²⁸ deklarálta, hogy a közszolgálati jogviszony olyan fokozott követelményeket támaszt a köztisztviselőkkel szemben, melyek meghaladják a magánjogviszonyban dolgozók kötelelességeit, és az alkalmazási feltételek között „meghagyva” a Magyar Zoltán nyomán fentebb összefoglaltakból a magyar állampolgárságot, büntetlen előéletet és cselekvőképességet. Az iskolai végzettséggel kapcsolatos kinevezési feltételek állománycsoportonként kerültek meghatározásra az alábbiak szerint:

- Köztisztviselő az I. besorolási osztályban csak felsőfokú iskolai végzettséggel volt kinevezhető. Központi költségvetési szerv alaptevékenysége keretében csak felsőfokú végzettségű köztisztviselőt alkalmazhatott. A kormánytagokra, politikai államtitkára, címzetes államtitkára nem terjedtek ki az iskolai végzettségi követelmények, ugyanakkor kormány főtanácsadói és miniszteri főtanácsadói munkakör például csak egyetemi végzettséggel volt betölthető.
- Köztisztviselő a II. besorolási osztályban legalább középfokú végzettséggel volt kinevezhető, ugyanakkor amint felsőfokú végzettséget szerzett, az I. besorolási osztályba kellett átsorolni.
- Ügykezelőt legalább középfokú végzettséggel lehetett kinevezni, tehát legalább kétéves szakiskolai és hároméves szakmunkásképzőben szerzett végzettséggel is, viszont ügykezelő osztályvezető megbízáshoz szükséges volt a középiskolai végzettség és az ügykezelői (közigazgatási) alapvizsga.
- Fizikai alkalmazotti kinevezéshez legalább alapfokú iskolai végzettség volt szükséges.²⁹

A jogviszony létesítésének iskolai végzettséggel kapcsolatos feltételei többszintű szabályozással kerültek rendezésre, hiszen a fenti általános követelményeken túl külön jogszabály jelent meg a köztisztviselők képzési előírásairól szóló 9/1995. Korm. rendelet³⁰. A szabályozás megelégedett a munkakör betöltéséhez feltételek támasztásával, tehát nem tért ki arra, hogy a szakmai ismereteket szinten is kell tartani, vagy tovább kell fejleszteni, holott már a 90-es években jelentkező szakmai kihívások indokoltá tették volna, hogy a részvétel továbbképzéseken is kötelezettség, ne csak jogosultság legyen. Emellett a szabályozás nem is mindig volt pontos, hiszen alig több mint kétszáz különböző munkakört nevesített, míg az Egyesült Államok közigazgatásában már 1978-ban, csak a fizikai dolgozók körében 350 féle munkakört definiáltak. A munkakörök csak megnevezésre kerültek, tartalmukat nem határozták meg. Ugyanazon munkakört sok esetben közép- és felsőfokú képzettséggel, vagy egymástól távol álló diplomákkal (orvosi vagy jogi) egyaránt be lehetett tölteni. Az igazgatásszervezői diploma 64 különböző elnevezésű munkakör esetében jogosított a betöltésre, míg a közigazgatási diploma 72, a jogi diploma pedig 121 munkakörben volt elfogadott. Azaz legalább minden második közigazgatási munkakör betölthető volt jogi diplomával, és e diploma egyébként a végzettségek felsorolásában is következetesen az első helyre került, néha a szakirányú képzettséget is megelőzve.³¹

Hiányosságai ellenére a képzési előírásokról szóló kormányrendelet komoly előrelépés volt, hiszen a köztisztviselőknek már a munkakör betöltéséhez speciális szakmai, képzési követelményeket írt elő. Az ügykezelőkre és fizikai alkalmazottakra külön jogszabályban megállapított képzési követelményeket kellett alkalmazni. Fentiek mellett a közigazgatási szervek belső szabályzatokban alkalmazási feltételként együttesen és külön-külön további szakképzéseket, szakmai vagy közigazgatási gyakorlatot, továbbá idegen nyelv ismeretét is előírhatták.

A képzési előírások fejlődésének jelentős állomása, hogy újra törvényi szinten, a Ktv.-ben került szabályozásra a jegyzők képzése, ahol az igazgatásszervező végzettség a jogász végzettséggel egyenrangúként jelent meg. A törvény alapján jegyzővé, körjegyzővé, megyei jogú város kerületi hivatalvezetőjévé, aljegyzővé az volt kinevezhető, aki igazgatásszervezői vagy állam- és jogtudományi képzéssel rendelkezett, és legalább kétéves szakmai gyakorlatot szerzett.

A képzési előírások alól a központi államigazgatásban nem volt adható felmentés. A községi önkormányzat képviselő testülete ugyanakkor ideiglenesen, különösen indokolt esetben adhatott felmentést, de ennek időtartama nem haladhatta meg a képzés megszerzéséhez szükséges időtartamot. Az időtartam eredménytelen elteltét követően a jogviszony megszűnt. Külön szabály vonatkozott az 5000 fő lakost meg nem haladó községi önkormányzat képviselő-testülete számára a jegyző, aljegyző kinevezésével kapcsolatban, hiszen itt is felmentés volt adható, ha az érintett személy megkezdte tanulmányait, de itt sem tarthatott tovább a felmentés a képzés megszerzéséhez szükséges időtartamnál. Főjegyző, illetve az őt helyettesítő aljegyző esetében pedig megjelent az okleveles közigazgatás képzés is, de ehhez az álláshoz nem volt elegendő az igazgatásszervező diploma.³²

7. A közigazgatási alap- és szakvizsga megjelenése

A Ktv. két kötelező képzést (vizsgát) vezetett be a köztisztviselői képzési rendszerbe. Elsőként az előmenetel szabályozása kapcsán a közigazgatási alapvizsgát, melynek teljesítését a kinevezéstől számított egy (illetve középfokú végzettségűek esetében két) éven belül írta elő. Sikertelen teljesítés a jogviszony megszűnését vonta magával, míg a közigazgatási szakvizsgát kevésbé szigorú, ám jelentős előrelépési feltételként határozta meg. Utóbbi sikeres teljesítése volt a feltétele az I. besorolási osztály első lépcsőjéről való továbblépésnek, azaz az illetmény növekedésének.

A többszintű szabályozás itt is megjelenik, hiszen a törvény széles körben biztosított lehetőséget a rendeleti szabályozásra, mivel a legtöbb e tárgykörben szabályozandó kérdés szervezési jellegű feladat, mely nem érinti a köztisztviselő jogait és kötelelességeit. Így született meg a máig hatályos 35/1998. (II. 27.) Korm. rendelet a közigazgatási szakvizsgáról.³³

Az alapvizsga kapcsán fontos kiemelni, hogy letételét a törvény minden köztisztviselő számára – függetlenül attól, hogy a közigazgatás mely területén és mely szintjén, milyen szervnél dolgozik – tette kötelezővé, röviddel a közszolgálatba lépést követően. A vizsga célja a közigazgatásba érkezők megismertetése a közigazgatás jellemzőivel és a közigazgatási munka sajátosságaival, olyan tartalmakkal, melyek különösen azok számára jelentenek új ismereteket, akik más területen szereztek iskolai végzettséget vagy szakmai gyakorlatot.³⁴ Ezt támasztotta alá a Ktv. alapján meghatározott mentesülő kör: a 25. § (6) bekezdés alapján mentesült az alapvizsga alól az állam- és jogtudományi doktori, igazgatásszervezői, okleveles közgazdász képesítést, illetve a Rendőrtiszti Főiskolán oklevelet szerzett köztisztviselő.

A szakvizsga – nevével ellentétben – szintén általános és gyakorlati ismereteket jelentett, a tananyag nagyobbik része általános, egységes, és csak kisebb része kapcsolódott egy-egy szakterülethez. Emellett konkrét feladatok kapcsán mérte az elemző, problémamegoldó, szervezési, jogalkalmazási, döntéshozatali készséget. A vizsgázók köre úgy került szabályozásra, hogy az az I. besorolási osztályba sorolt köztisztviselő (később kormánytisztviselő) tehet szakvizsgát, aki közigazgatási alapvizsgát tett, vagy az alól mentesült, és közigazgatási szervnél szerzett legalább két éves gyakorlattal rendelkezik. Ahogy korábban utaltam rá, e vizsga az előmenetel szigorú feltétele, ami különösen jól érzékelhető a pályakezdőként kinevezett tisztviselőknél, hiszen ők közigazgatási szakvizsga hiányában nem sorolhatók a tanácsos besorolási fokozatba. A vezetőkre is speciális szabályok vonatkoznak, így például vezető köztisztviselő (valamint a jegyző, főjegyző) közigazgatási szervnél szerzett gyakorlat nélkül is tehet közigazgatási szakvizsgát, ha pedig a vezetői kinevezéskor nem rendelkezik jogi vagy közigazgatási szakvizsgával, akkor a kinevezéstől számított két éven belül le kell tennie. A határidő elmulasztása – amennyiben az neki felróható okból történik – a jogviszony megszüntetésével jár.

A szakvizsga esetében a mentesülők köre szűkebben került megállapításra az alapvizsgához képest: a jogi szakvizsgával rendelkezők, valamint az OKV elnöksége (később a KTK) által teljes körűen közigazgatási jellegűnek minősített tudományos fokozat és az annak alapján adott mentesítés jelenthetett csak „kibúvót” a teljesítés alól.

8. Képesítési előírások alakulása az új évezredben

A törvényi szintű szabályozás megjelenését követően a köztisztviselők képzettségi szintje jelentős növekedést mutatott: 1994 és 2006 között 20%-kal nőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkező köztisztviselők aránya. Igaz, ebben az időszakban a diplomások (és többdiplomások) száma is jelentősen növekedett az országban. Mára a diplomás köztisztviselők aránya több mint kétharmados. Az egyetemi szintű közigazgatási szakemberképzés megjelenéséig mindenképp elmondható, hogy az igazgatásszer-

vezői diploma inkább a közigazgatás alsóbb, végrehajtó típusú pozícióiban elfogadott, és a jogi végzettség predestinál leginkább a vezetői pozíció betöltésére a magyar közigazgatásban.³⁵

A közszolgálati jogviszony még egységesebb szabályozásra került az új évezredben azzal, hogy az erős nemzetudatra épülő és értékelvű tisztviselői hivatás megteremtése, kiszámítható életpálya nyújtása érdekében megszületett a közszolgálati tisztviselők jogállásáról szóló 2011. évi CXCV. törvény.³⁶

A jelenleg is hatályos törvényből kifejezetten az alkalmazási, képesítési feltételekre vonatkozó új elemeket kiemelve meg kell említeni a központi államigazgatási szervek számára alaptevékenységük körében felsőfokú iskolai végzettségű, pályakezdő kormánytisztviselők alkalmazásával kapcsolatos szigorítást. Az ilyen kormánytisztviselő számára előírás az angol, francia vagy német nyelvből az államilag elismert nyelvvizsga megléte, a funkcionális tevékenységet kivéve pedig középiskolai végzettségű kormánytisztviselő alkalmazása alaptevékenység keretében továbbra sem lehetséges.

Új típusú, szociális jellegű szempont mérlegelését hozta a törvény arra a speciális esetre vonatkozóan, ha egy kiválasztási eljárás során a munkakör betöltéséhez előírt szakmai végzettséggel, szakképzettséggel, szakképesítéssel, tapasztalattal, képességgel egyformán rendelkeznek a jelöltek. Ilyenkor kormányrendeletben meghatározottak szerint előnyben lehet részesíteni azt a személyt, aki több gyermeket nevel.

A jegyzői kinevezés feltétele úgy változott a korábbi törvényhez képest, hogy megjelent elfogadott végzettségként az okleveles közigazgatási menedzser is, valamint a Közigazgatási Továbbképzési Kollégium (KTK) által teljes körűen közigazgatási jellegűnek minősített tudományos fokozat alapján adott mentesítés lehetősége, továbbá e kinevezési feltételek közé került beemelésre a közigazgatási vagy jogi szakvizsga letétele is.

Az új törvény felhatalmazása alapján született meg, a *közszolgálati tisztviselők képesítési előírásairól* szóló 29/2012. (III. 7.) Korm. rendelet,³⁷ mely jelenleg is hatályos, és már köztisztviselőkre és kormánytisztviselőkre egyaránt kiterjed, nem vonatkozik viszont az aljegyzőre, jegyzőre és főjegyzőre. A rendelet 1. és 3. mellékletében összesen 183 különböző feladatkörre határozza meg az I. és II. besorolási osztályban azon képesítéseket, amelyeknek megléte a tisztviselői kinevezés feltétele. Amely feladatkörnél a II. besorolási osztályra nincs előírás, ott csak felsőfokú végzettségű kinevezés lehetséges. Mindenesetre a feladatkörök csaknem felét még mindig elláthatja közép- és felsőfokú végzettségű tisztviselő egyaránt, és egy 2014-es – a képesítési kormányrendelet felülvizsgálatára irányuló – kutatás eredménye alapján a munkáltatók is hasonló arányban látják elláthatónak a közigazgatási feladatköröket.³⁸

Elmondható emellett az is, hogy a közigazgatás szerteágazó ügycsoportjai és a változó igényekre tekintettel a rendelet a mai napig nem tudja teljesen lefedni a különböző munkaköröket, a felsőoktatási és a szakképzési rendszer változásait korlátozottan követi, így folyamatosan felülvizsgálatra, aktualizálásra szorul.³⁹

A közszolgálati tisztviselőkről szóló új törvény megerősítette a Nemzeti Közszolgálati Egyetem szerepét, hiszen ha jogszabály másként nem rendelkezik, a közszolgálati tisztviselők számára a továbbképzést ez az egyetem biztosítja. E tekintetben szigorodott is a szabályozás, mivel a részvétel a továbbképzésen a kormánytisztviselőnek kötelező, amennyiben az központilag vagy az államigazgatási szerv által elrendelésre kerül számára. A közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. Kormányrendelet⁴⁰ alapján ma már négyéves továbbképzési időszakokban, tanulmányi pontok megszerzésével, belső- és közszolgálati továbbképzésekkel vagy vezetőképzésekkel kell teljesíteni a képzési kötelezettséget.

9. Közigazgatási vizsgák változásai az új évezredben

A közigazgatási vizsgák kapcsán egy rövid időszakban beszélhetünk rendszerszintű változásról: a 2007. évi LXXXIII. törvény úgy módosította a korábbi Ktv.-t, hogy az alapvizsgát felváltva 2009-től a versenyvizsga került előírásra kinevezési feltételként, valamint megjelent a kötelező és központosított pályázatás is az államigazgatásban. E rendelkezésekről azonban a jogalkotó rövid időn belül vizsztatért a korábbi alap- és szakvizsga rendszeréhez.³⁵

Napjainkra bővült a közigazgatási alapvizsga alóli mentesülők köre: 2012. szeptember 1-jétől a nemzetvédelmi és katonai képzési területre tartozó szakon olyan felsőfokú végzettséget szerzőkkel, amely külön jogszabály alapján tartalmazza az alapvizsgának megfelelő képzési és vizsgakövetelményeket, illetve a 2012. augusztus 16-át követően a Magyar Közigazgatási Ösztöndíjprogram sikeres záróvizsgázóival. A közigazgatási szakvizsga kapcsán a KTK részben is közigazgatási jellegűnek minősítheti a kormánytisztviselők tudományos fokozatát, ebben az esetben az adott kormánytisztviselő a közigazgatási szakvizsgának abból a részéből (kötelező vagy választható tárgy) tesz vizsgát, amelyre a mentesítés nem vonatkozik. Emellett a 274/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet szerint teljesített rendészeti szakvizsga is egyenértékű a közigazgatási szakvizsgával. További „új engedmény”, hogy 2011 óta a KTK különösen indokolt esetben engedélyezheti a szakvizsga teljesítését közigazgatási szervnél szerzett kétéves gyakorlat hiányában is.

A technikai fejlődés eredményeképpen az „írásbeli” alapvizsga mára egy számítógéppel véletlenszerűen generált 45 perces feladatsor megoldását jelenti, ellenőrzött körülmények között. A szakvizsga a kötelező és választható vizsgatárgyak írásbeli és szóbeli vizsgával történő teljesítéséből áll. Értékelése szigorú, hiszen bármely vizsgatárgy bármely részének eredménytelensége esetén a szakvizsga nem teljesített. A közigazgatási vizsgákkal kapcsolatos tevékenységek korábban a Magyar (majd Nemzeti) Közigazgatási Intézet, ma az NKE feladatkörébe tartoznak.

A legfrissebb változásokat a gyakorlati képesítési követelmények rendszerében az állami tisztviselőkről szóló 2016. évi LII. törvény hozta.⁴¹ A törvény alapján állami

tisztviselői jogviszony csak azzal létesíthető, aki az NKE „közigazgatási tanulmányok” szakirányú továbbképzése keretében megszerezhető szakképzettséggel rendelkezik, vagy vállalja, hogy kinevezésétől számított két éven belül megszerzi e szakképzettséget. A vezetői munkakörbe kinevezett állami tisztviselőnek pedig a vezetői munkakörbe történő kinevezéstől számított öt éven belül meg kell szereznie a „kormányzati tanulmányok” szakirányú szakképzettséget. E szabályozással lényegében felváltja az „egyszerű” közigazgatási vizsgákat egy mind időtartamában, mind tartalmában bővebb és korszerűbb módszertan szerint nyújtott ismeretanyag, melynek elsajátítása a jogviszony létesítésének és fenntartásának feltételévé válik a közigazgatásban dolgozók (egyre bővülő köre) számára.

Összegzés

Írásomban a magyar közhivatalnokok elméleti és gyakorlati képesítési követelményei, ehhez kapcsolódó vizsgái, az iskolai végzettséget érintő alkalmazási feltételek és a közigazgatási képzés fejlődésének rövid történeti bemutatására törekedtem a vonatkozó jogszabályokon keresztül. Vizsgálatom időtávja a hivatásos közszolgálat kialakulásától napjainkig terjedt.

Kutatásom alapján a jogfejlődési folyamat meghatározó állomásai időrendben a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. t.-c., a községi közigazgatási tanfolyamokról szóló az 1900: XX. tc. és a közigazgatási gyakorlati vizsgáról szóló 1933: XVI. t.-c. megszületése. Fordulópont volt az Államigazgatási Főiskola, majd a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létrejötte, az egységes törvényi szintű szabályozás a köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvényben, valamint a köztisztviselők képesítési előírásairól szóló 9/1995. Korm. rendelet és a közigazgatási szakvizsgáról szóló 35/1998. Korm. rendelet, végül a közszolgálati tisztviselők jogállásáról szóló 2011. évi CXCV. törvény, a közszolgálati tisztviselők képesítési előírásairól szóló 29/2012. Korm. rendelet és az állami tisztviselőkről szóló 2016. évi LII. törvény.

Összegezve az utóbbi közel 150 év eseményeit kirajzolódik a közhivatalnokok képesítéseit tekintve egy olyan fejlődési pálya, mely mind a jogi szabályozás szintjének és színvonalának emelkedését, mind a követelmények szigorodását és a képzettségi szint növekedését mutatja. A dilettáns közigazgatástól másfél évszázad alatt egy olyan részletes szabályozással megalapozott rendszer működtetéséig jutott hazánk, amelyben egy közigazgatási szakemberek felsőfokú képzésével foglalkozó önálló intézmény egyre magasabb szinten vonja be kötelező jelleggel a közigazgatási (tovább)képzésbe a tisztviselőket.

A 19. század végi érettségizett, a törvényhatóság által kiküldött szakbizottság előtt szigorlatot tevő jegyző mára csak jogász vagy felsőfokú közigazgatási végzettséggel rendelkező szakember lehet, aki jogi vagy közigazgatási szakvizsgát is tesz. Míg a hivatásos közszolgálat kialakulásakor szinte bárkiből lehetett közhivatalnok, ma az állami tisztviselők számára kinevezési feltétel egy kifejezetten közigazgatási szakirányú szakképzettség meg-

szerzése. Sőt, a 30/2016. (XI. 15.) MvM rendelet 10. §-a alapján már a civil kapcsolati és kommunikációs, valamint fejlesztési és projekt feladatkörhöz kapcsolódó munkakörökben az érettségi végzettséggel rendelkező állami tisztviselő kötelezett a kinevezésétől számított hét éven

belül a felsőfokú közigazgatás-szervező végzettség megszerzésére.⁴² A további fejlődés tehát hosszú távon a felsőfokú közigazgatási végzettség megszerzésének előírását is hozhatja a közhivatalnokok számára.

CSUTORÁS, GÁBOR

Rechtshistorischer Überblick über die theoretischen und praktischen Qualifikationsanforderungen an ungarische Verwaltungsbeamte (Zusammenfassung)

In der Studie werden die theoretischen und praktischen Qualifikationsanforderungen an ungarische Beamte, die damit verbundenen Prüfungen und die Anstellungsbedingungen dargestellt, sowie ein kurzer historischer Überblick über die Entwicklung der Ausbildung zum Verwaltungsfachmann im Spiegel der einschlägigen Rechtsnormen geboten. Die untersuchte Zeitspanne umfasst die Zeit von der Aufstellung des berufsmäßigen öffentlichen Dienstes in Ungarn bis zur Entstehung des heutigen, hochqualifizierten Beamtenstandes. Es wird die Rechtsentwicklungs-

bahn dargestellt, die insgesamt sowohl die Ebene und das Niveau der rechtlichen Regelung, als auch die immer strengeren Anforderungen und ein zunehmendes Ausbildungsniveau zeigt. Es wird verfolgt, wie Ungarn in etwa hundertfünfzig Jahren von der dilettantischen Verwaltung bis zu einem in allen Details geregelten System gelangt ist, in dem die obligatorische, immer höhere Ausbildung der Verwaltungsbeamten in einem selbstständigen Institut stattfindet.

Jegyzetek

- ¹ Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás*. Budapest, 1942, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 58–68. p.
- ² 1940. évi XVIII. t.-c. a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről 3. §.
- ³ Kajtár István: A közszolgálat személyzete 1919–1944. In *A magyar közszolgálat – Közigazgatási szakemberképzés a XX. században*. Budapest, 1995, Államigazgatási Főiskola, 8–9. p.
- ⁴ 1870: XLII. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről 67. §.
- ⁵ FOTO: FORTEPAN / Erky-Nagy Tibor adományozó.
- ⁶ 1871: XVIII. tc. a községek rendezéséről 74. §.
- ⁷ 1883: I. tc. a köztisztviselők minősítéséről.
- ⁸ 1900: XX. tc. a községi közigazgatási tanfolyamokról.
- ⁹ Máthé Gábor: A magyar közigazgatási képzés történeti modellje. In *A magyar közszolgálat...* i. m. 117–120. p.
- ¹⁰ 1929: XXX. tc. a közigazgatás rendezéséről.
- ¹¹ Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás*. Budapest, 1942, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 394–398. p.
- ¹² 1933: XVI. tc. a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. tc. módosításáról és kiegészítéséről 39. §.
- ¹³ *Husadik Század*.
- ¹⁴ 2310/1934. M. E. rendelet.
- ¹⁵ 1941: XIX. tc. a törvényhatósági bizottsági és a községi képviselőtestületi tagsági jogról, továbbá a gyakorlati közigazgatási vizsgára vonatkozó átmeneti szabályokról 8. §.
- ¹⁶ *Husadik Század*.
- ¹⁷ 1150/1945. M. E. rendelet.
- ¹⁸ FOTO: FORTEPAN / Krasznai Gyula adományozó.
- ¹⁹ Lőrincz Lajos: A szocialista zsákmányrendszerrel a merit-system küszöbéig. In *A magyar közszolgálat...* i. m. 91–96. p.
- ²⁰ 1021/1960. (IX.3.) Kormányhatározat.
- ²¹ Lőrincz: i. m. In *A magyar közszolgálat...* 96–101. p.
- ²² Újszász város honlapja.
- ²³ 25/1977. (VII. 9.) MT rendelet a központi államigazgatási szervek vezetőinek és ügyintézőinek képzési rendszeréről.
- ²⁴ Lőrincz: i. m. In *A magyar közszolgálat...* 101–105. p.
- ²⁵ FOTO: FORTEPAN / Magyar Rendőr adományozó.
- ²⁶ Baka András: A közigazgatási szakemberképzés egyetemi modellje. In *Magyar Közigazgatási Kamara – A közigazgatás személyi állománya 5. füzet*. Budapest, 1995, Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., 131–136. p.
- ²⁷ 1278/2010. (XII. 15.) Kormányhatározat.
- ²⁸ 1992. évi XXIII. törvény a köztisztviselők jogállásáról.
- ²⁹ György István: *Közszolgálati jog*. Budapest, 2007, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 68–69. p.
- ³⁰ 9/1995. Korm. rendelet köztisztviselők képzési előírásairól.
- ³¹ Gajduschek György: *Közszolgálat*. Budapest, 2008, KSKZ ROP 3.1.1. Programigazgatóság, 224–225. p.
- ³² György: i. m. 69–70. p.
- ³³ 35/1998. Korm. rendelet a közigazgatási szakvizsgáról.
- ³⁴ Gajduschek: i. m. 222–223. p.
- ³⁵ Gajduschek: i. m. 225–231. p.
- ³⁶ 2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztviselőkről.
- ³⁷ 29/2012. (III. 7.) Korm. rendelet a közszolgálati tisztviselők képzési előírásairól.
- ³⁸ Bokodi Márta – Hazafi Zoltán – Kun Attila – Petrovics Zoltán – Szakács Gábor: *Közszolgálati életpálya és emberi erőforrás gazdálkodás*. In Hazafi Z. (szerk.): *Új közszolgálati életpálya. Emberi erőforrás gazdálkodás és közszolgálati életpálya kutatás*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 76. p.
- ³⁹ Petró Csilla: *A közszolgálati életpálya elemei. Továbbképzési tananyag*. Budapest, 2014, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 9. p.
- ⁴⁰ 273/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet a közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről.
- ⁴¹ 2007. évi LXXXIII. törvény.
- ⁴² 2016. évi LII. törvény az állami tisztviselőkről.

1.1. Előszó

Magyarországon a vitás igények érvényesítése alapvetően állami, bírósági útra tartozik, ezért az állampolgárokkal szemben elvárás, hogy jogaikat törvényes úton érvényesítsék. Ez alól a főszabály alól azonban találhatunk kivételeket mind a polgári, mind pedig a büntetőjog területén. Már az Alaptörvény is kimondja, a „Szabadság és Felelősség” rész V. cikkében, hogy „Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához”.

A Polgári Törvénykönyv² (továbbiakban: Ptk.) a tulajdon- és birtokvédelem körében engedi meg az egyéni fellépést, a birtok jogos önhatalommal történő védelmét, míg a Büntető Törvénykönyv³ (továbbiakban: Btk.) büntethetőséget kizáró okként nevesíti a jogos védelmet.

A ma uralkodónak számító felfogás szerint a jogos védelem törvénybe iktatásának alapja az, hogy a jogosan védekező olyan támadást hárít el, melynek megakadályozására a bűnüldöző szervek lennének jogosultak és kötelesek. Ha ezek a szervek az említett kötelezettségüknek nem képesek eleget tenni, a megtámadott számára lehetővé kell tenni a védekezés jogát. A jogszerűen védekező tehát lényegében a társadalom védekezését valósítja meg a támadóval szemben.⁴ Az állam tehát nem tud minden esetben eleget tenni a polgárok megvédésére vonatkozó kötelezettségének, következésképp védelmi jogából egy meghatározott részt átenged a polgárainak.

Munkámban a jogos védelem, illetve a jogos önhatalom bemutatására vállalkozom. A Legfelsőbb Bíróság, illetve a Kúria határozatait is felhasználva igyekszem bemutatni e két jogintézményt, melynek érdekében harminc jogos védelemmel, illetve jogos önhatalommal kapcsolatos esetet vizsgáltam meg. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként viszonyul e két jogintézmény egymáshoz, egyáltalán említhető-e „egy napon”, egy határozatban egy polgári- és egy büntetőjogi jogintézmény.

1.2. A jogos védelemről általában

„Nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.”⁵

A Btk. idézett rendelkezése alapján látható, hogy a jogos védelem voltaképpen nem más, mint az egyénnek az államhatalom közbejötté nélkül gyakorolható önvédelme.⁶ Mégsem azonosítható az önvédelemmel, hiszen ahogyan arra a jogintézmény neve is utal, a védelem tárgya nem kizárólag a megtámadott személye és vagyona lehet, hanem más személye és vagyona védelme érdekében is kifejezhető jogos védelmi cselekmény.

A személy elleni támadás a jogirodalom szerint az életet, a testi épséget, az egészséget, a nemi erkölcsöt és egyes személyhez fűződő jogokat sérti vagy veszélyezteti.⁷ A jogos védelem tárgya alapvetően tehát a személy és

Deák Viktória¹

Jogos védelem és jogos önhatalom – az ítélezési gyakorlat tükrében

„Védjed magad, még nincsen veszve semmi.”
(Madách Imre)

a vagyon. Fontos kiemelni, hogy a köz/közérdek védelme az 1950. évi II. törvénnyel került be a tényállásba.⁸ Ebbe a körbe sorolhatjuk a közrend és közbiztonság védelmét, az államigazgatás és az igazságszolgáltatás zavartalan működését, illetve a vagyoni jellegű érdekeket.⁹

A jogos védelem megállapításának első feltétele a jogtalan, intézett vagy közvetlenül fenyegető támadás. „*Támadásnak, illetőleg a támadás közvetlen veszélyének objektív fennállása hiányában a jogos védelmi helyzet nem áll fenn.*”¹⁰ Az első fontos feltétel, hogy a támadásnak mindenképpen jogtalannak kell lennie, jogos támadással szemben nincs jogos védelem. Nem állapítható meg a jogos védelmi helyzet azon esetekben sem, amikor mindkét fél a jogtalanság talaján áll, így például a kölcsönös verekedések során.¹¹ Egységes az ítélezési gyakorlat abban, hogy nem állapítható meg a jogos védelmi helyzet annak javára, aki a kihívást elfogadva, vagy kölcsönös szidalmazás, fenyegetőzés után tettelegességbe bocsátkozik.¹² Annak ellenére, hogy a jogos védelem megállapításának feltételei általában konjunktívak, azaz valamennyi feltételnek fenn kell állnia ahhoz, hogy jogos védelemről beszélhessünk, az első feltétel mégis vagylagos annyiban, hogy a jogtalan támadásnak nem kell feltétlenül intézettnek lennie, elegendő, ha a támadás csupán fenyegető. A joggyakorlat akkor tekinti a támadást intézettnek, ha a támadó már megkezdte a törvényi tényállás megvalósítását, közvetlenül fenyegetőnek pedig akkor, ha annak megkezdése rövid időn belül várható.¹³ Ezt rögzíti a 4/2013. BJE is. A jogirodalom általában csak az aktív, tevéleges magatartást tekinti támadásnak, a mulasztással előidézett veszélyhelyzetben való cselekvésre a végszükség szabályait rendelik alkalmazni.¹⁴

A jogos védelemnek szintén alapvető feltétele a jogtalan támadással szembeni védekezés. A védelmi cselekménynek elhárító jellegűnek kell lennie. Belovics Ervin szerint az elhárítás olyan aktív magatartás, mely a támadó ellen irányul, és kimeríti a Btk. különös részében meghatározott valamely bűncselekmény tényállási elemeit.¹⁵ Az elhárító magatartás addig tarthat, ameddig a támadás tart, vagy amíg a támadás folytatásának lehetősége fennáll. Ezt követően már az időbeli túllépés esete forog fenn, ami megalapozhatja a büntetőjogi felelősséget.¹⁶ A támadás után kifejtett erőszak ugyanis már nem a védekezés, hanem a megtorlás körébe esik, ami kizárja a jogos védelem szabályainak alkalmazhatóságát.¹⁷

A jogos védelem megállapításának további feltétele a szükségesség. A szükségesség követelménye már a Csemegei-kódexben is jelen volt. Az azóta hatályban lévő törvényeink is mind tartalmazták ezt a követelményt, s természetesen az ítélkezési gyakorlatban is megfigyelhető az alkalmazása. A szükségesség alkalmazását illetően nem alakultak ki komolyabb viták, a jogirodalom és a jogalkalmazói gyakorlat is egységes abban, hogy a védekezés addig jogos, amíg az a támadó magatartás elhárításához szükséges.¹⁸

Az arányosság kérdését illetően közel sincs akkora egyetértés a jogirodalomban, mint a szükségességet illetően. Bár konkrétan egyik büntetőtörvényünk sem fogalmazta meg az arányosság követelményét, a jogalkalmazói gyakorlat hosszú időn keresztül egységes volt abban, hogy a jogos védelem megállapításának a szükségesség mellett az arányosság is feltétele. S bár a szükséges szó sem nyelvtanilag, sem a közértelemezés szerint nem tartalmazza az arányosságot, a bírói gyakorlat ezt is érti rajta.¹⁹ Az arányosság követelményét tehát voltaképp a bírói gyakorlat alakította ki. Ujvári Ákos szerint aggályos a törvényi definícióban nem szereplő, s alkotmányossági aggályokat is felvető „arányosság-követelmény”. Nézete szerint ez olyan többlet, ami a védekezőt sújtja, s ellehetetleníti a védekezést.²⁰ Életellenes támadások esetén az arányosság kérdése fel sem merülhet, hiszen a védett jogtárgyak azonos értékűek, s ebben az esetben kizárt, hogy az elhárító cselekmény súlyosabb sérelmet okozzon, mint amilyen a támadás fenyegetett. A bírói gyakorlat ebbe a kategóriába sorolja a nemi szabadság elleni erőszakos támadásokat is.²¹

Az új Btk. kétségkívül az arányosság kérdésének területén hozta a legnagyobb változást, hiszen bevezette az ún. szituatív jogos védelem intézményét. Ezen intézmény lényege, hogy a törvényben meghatározott körülmények fennállta esetén a jogalkotó egy megdönthetetlen vélelmet állít fel amellel, hogy a támadás a megtámadott személy élete ellen irányult, s így az elhárító magatartás arányosságát nem kell vizsgálni.²²

Támadás azonban nem pusztán személyek, hanem javak ellen is irányulhat. „A javak védelme magába foglalja a vagyoni jogok, valamint az ezek tárgyául szolgáló vagyontárgyak polgári jogi és büntetőjogi védelmének jogát is.”²³ Ebben az esetben sajátosan alakul a támadások elleni védekezés megítélése. Ilyenkor ugyanis a támadás és a védekezés eltérő jogi tárgyak ellen irányul, így „a legnehezebb kérdések közé tartozik annak meghatározása, hogy mennyire terjedhet a vagyon megtámadása esetében szükséges védelem”.²⁴ A tisztán vagyon elleni támadások elhárításának határvonalai tekintetében sem az új Btk., sem a 4/2013. BJE sem ad eligazítást.²⁵ Abban viszont egységes a jogirodalom, hogy tisztán vagyon elleni támadások esetén a támadó életének kioltása egyértelműen elfogadhatatlan.²⁶

1.3. A jogos önhatalomról általában

A jogos önhatalom a birtokvédelem egyik megengedett eszköze. Tekintettel azonban arra, hogy az önhatalom a mások akaratával szembeszegülő, kényszerrel, fenye-

gető fellépéssel történő érdekérvényesítést jelenti, ezért jogállami körülmények között a magánerővel történő igényérvényesítés csak az állami birtokvédelmet kiegészítő szereppel bírhat, és jogilag elismert és szabályozott eszközként sem ronthatja le az állami jogvédelem elsődlegességét. A jogállamiság eszméjéből következik ugyanis, hogy akár jogilag megalapozott egy tényleges állapot, akár nem, kizárólag az államnak van joga erőszakkal beavatkozni az egyének vagyoni viszonyaiba. A jogos önhatalom ezért rendkívüli birtokvédelmi eszköz, és kizárólag akkor vehető igénybe, ha a hatékony hatósági fellépésre nincs idő.²⁷

A birtok római jogi gyökere az *usus*. A XII táblás törvény még nem ismerte a birtokvédelmet, ezt a praetor vezeti be, főként az *ager publicus* használójának védelmére. Ez a birtok tényén nyugvó védelem volt, ami azt jelentette, hogy pusztán birtoka alapján, a tulajdonjog bizonyítása nélkül kaphatott a birtokos gyors és hatékony védelmet.²⁸ A birtok tehát tény, míg a tulajdon jogkérdés. A birtokviszonyt tipikusan a tényleges helyzet határozza meg, és nem az, hogy valaki jogosult-e a birtoklásra, s milyen jogcímen. Birtokos az, aki a dolgot hatalmába keríti, vagy hatalmában tartja, illetve birtokos lehet az is, aki ténylegesen nem tartja birtokában a dolgot, de a dolog felett – tulajdonjoga folytán vagy más jogcímen – hatalmat gyakorolhat.²⁹ A birtokvédelem célja, hogy megakadályozza a mindenkori birtokállapot jogszerűségétől történő megváltoztatását vagy megzavarását.³⁰

A Ptk. tilos önhatalomnak nevezi a jogszerűség nélküli birtokháborításokat. „A birtokost birtokvédelem illeti meg, ha birtokától jogszerűen megfosztják vagy birtoklásában jogszerűen megfosztják (a továbbiakban: tilos önhatalom).”³¹ A tilos önhatalom objektív fogalom, nem feltétele a rosszhiszeműség, vétkeesség. Megvalósítható jóhiszemű magatartással is.³²

A birtokvédelem megvalósulásához a régi Ptk.³³ két eszközt kínált. Az egyik a birtokháborítás önhatalommal való megakadályozása, illetőleg a már elkövetett birtokháborítás következményeinek önhatalommal való elhárítása.³⁴ Az erre vonatkozó rendelkezéseket az új kódex szinte változatlanul tette magáévá. A másik eszköz a közjog által nyújtott birtokvédelem igénybevétele volt,³⁵ mely a régi Ptk.-ban alapvetően a jegyző eljárást jelentette. Az új Ptk. annyiban módosított a korábbi szabályozáson, hogy már nem követeli meg az egyéves határidő elteltét a bírósághoz fordulás előtt. „Tilos önhatalom esetén a birtokos az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését kérheti a bíróságtól. A bíróság a birtoklásból való jogosultság alapján dönt. A békés birtoklásban megzavart fél jogosultságát vélelmezni kell.”³⁶

A jogos önhatalom tekintetében, a Ptk. szövegét értelmezve, arra a megállapításra juthatunk, miszerint a törvény egyértelműen meghatározza, hogy a birtokos milyen feltételek szerint, és milyen körben jogosult az önhatalomra. A jogos önhatalom gyakorolható a birtok ellen irányuló támadás esetén azzal a céllal, hogy a birtokos a támadást elhárítsa. Fontos, hogy a birtok ellen irányuló támadás fogalma szűkebb, mint a birtokháborításé. A birtokháborítás fogalmát ugyanis a megfosztás és a háborítás együtt al-

kotja, a birtokháborítás a birtokkal kapcsolatos közvetlen rendelkezési hatalom megszorítása.³⁷ Támadás csak az a magatartás, mely közvetlenül a dolog felett gyakorolt hatalmat fenyegeti, nem pedig a dolog rendeltetésszerű használatához fűződő érdeket. Pusztán a használatához fűződő érdeket zavaró magatartást erőszakkal elhárítani nem lehet.³⁸

A hatósági fellépés tekintetében, „*az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy a birtok elvesztése után az elsődleges birtokvédelmi eszköz a hatósági eljárás igénybevételevel történő birtokvédelem*”.³⁹ A törvény az önhatalmat csak akkor engedi meg, ha az egyéb birtokvédelmi eszköz igénybevételevel járó idővesztés a birtokvédelmet meghiúsítaná. Éppen ezzel kapcsolatban merülnek fel dilemmák a jogos önhatalom alkalmazásával kapcsolatban. Ugyanis az eredményesség szempontjából kétségkívül hatékonyabb, ha a birtokban megsértett fél önhatalommal él, ámde a jogállami igényeket az elégítené ki, ha várna a formalizált eljárási kereteket betartó hatóság fellépésére.⁴⁰

A jogos önhatalom alkalmazásának további feltétele az arányosság elvének érvényesülése. Az arányosság követelménye azt jelenti, hogy az önhatalom csak a birtok megvédéséhez szükséges mértékben gyakorolható. A szükséges mérték két oldalról közelíthető meg. A birtokos a tényleges birtok megvédésének célzatával fejthet ki önhatalmat, azaz nem alakulhat át a magatartása megtorlássá, illetve a birtok megvédése során nem okozhat nagyobb hátrányt a birtoksértőnek, mint amilyen őt érte a birtokháborítás következtében.⁴¹

2.1. Birtokvédelem a büntetőjogban

A vagyon jogos védelmének büntetőjogi megítélése nem egyszerű feladat, hiszen a birtokvédelem jogszabályi keretei a polgári jog talaján belül biztosítanak védelmet az állampolgárok számára, mégis lehet olyan esettel találkozni, amikor a büntetőjogi felelősség alkalmazása is felmerül.⁴²

Az LB 15. számú irányelvében nem esett szó a vagyon elleni támadások elhárítása során kifejtett jogos védelemről, az arányosságot kifejezetten az élet- és testi épség elleni bűncselekmények vonatkozásában határozta meg.⁴³ Véleményem szerint a 4/2013-as BJE, és főként az új Btk. hozott némi változást ezen a téren, méghozzá a szituációs jogos védelem intézménye által. Az új kódex ugyanis az arányosság vizsgálatának elvetését a személy ellen intézett támadásokon túlmenően megengedi akkor is, hogyha jogtalan behatolás történik a lakásba, amennyiben az éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan valósul meg.⁴⁴ Az arányosság vizsgálatát elvetendő továbbá akkor is, ha a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történik jogtalan behatolás.⁴⁵

Sz. Gy. terhelt ellen – még a régi Btk. szabályait alkalmazva – magánlaksértés büntette miatt volt folyamatban eljárás.⁴⁶ Az ügy tényállása szerint a terhelt házasságának felbontása előtt elköltözött a különvagyonként tulajdonában lévő közös lakásukból, s a bontóperi tárgyaláson is abban állapodott meg a feleségével – az ügy sértettjével

–, hogy a lakást kizárólag a feleség, és a közös gyermekük jogosultak használni addig, amíg a terhelt vásárol egy új lakást a gyermekük részére. Megállapodtak abban is, hogy ha ez megtörtént, akkor a sértett a gyermekkel együtt kiköltözik a lakásból, s azt a terheltnek átadja. A terhelt fél évvel később eladta a közös lakást, s három lakást is felajánlott a sértettnek, melyeket megvásárolt volna, de nem tudtak megegyezni. Mivel a sértett nem volt hajlandó elhagyni az időközben eladott közös lakást, így a terhelt az ajtózárak megfúrásával és a kémlelőablak berúgásával jutott be a lakásba, ahol összecsomagolta a sértett ingóságait, s azokat elszállíttatta.

A bíróság jogi álláspontja szerint a magánlaksértés törvényi tényállásában szereplő „másnak a lakása” nem tulajdoni helyzetet jelöl, hanem tényleges állapotot, így a védelem azt illeti meg, aki a lakásba jogszerűen költözött be, s ténylegesen ott lakik. A bírói gyakorlat ugyanis következetes abban, hogy ha a lakás használója jogszerűen költözött be a lakásba, és ott is lakik, akkor megilleti a lakás használatához való jog, akkor is, ha a bent tartózkodáshoz a jogcíme időközben megszűnt. A bemenetel minden más esetben jogellenes. Így az ott nem lakó személy, a meglévő jogos érdekeit is csak más módon érvényesítheti jogszerűen.

Jelen esetben tehát a sértett esetleges rosszhiszemű, a terhelt jogos érdekeit sértő magatartása sem volt elegendően erős jogcím az önkényes bemenetelre, így az jogellenesnek minősült.

Szintén sor került a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapítására S. T. terhelt ügyében is.⁴⁷ A terhelt és a sértett között birtokháborítás miatt keletkezett nézeteltérés, a sértett garázsa ugyanis túlépítés következtében 13 m²-nyi területen a terhelt feleségének ingatlanán helyezkedett el. A terhelt és a sértett között a birtokvitából adódó polgári per még folyamatban volt akkor, amikor a terhelt reggel hat órakor a birtokvita tárgyát képező garázst egy traktorral úgy vontatta el, hogy az építmény a benne lévő tárgyakkal együtt egészében használhatatlanná vált. A sértettet ezzel több mint 250 000 Ft-nyi kár érte. A Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy a terhelt ezzel megvalósította a rongálás büntettét. Annak ellenére ugyanis, hogy a polgári jog szabályai szerint a birtokos a birtoka ellen irányuló támadást önhatalommal is elháríthatja, cselekménye csak addig terjedhet, ameddig az a tényleges birtok megvédését célozza. Magatartása nem alakulhat át megtorlássá, nem okozhat a birtokháborítónak aránytalanul nagyobb kárt, mint amilyen őt a birtokháborítás következtében érte, mert ebben az esetben ő is jogellenes cselekményt valósít meg.

Jelen esetben erről volt szó, hiszen a garázs csak zavarva a terheltet az ingatlan rendeltetésszerű használatában, ráadásul nem állt fent a veszélye annak, hogy a más birtokvédelmi eszköz igénybevételevel járó idővesztés meghiúsítaná a birtokvédelmet.

2.2. Jogos védelem a birtokvédelem területén

P. T. terheltet önbíráskodás és súlyos testi sértés büntetőben találta bűnösnek a Kúria.⁴⁸

A terhelt és J. Sz. sértett házasságon kívüli életközösségben éltek, kapcsolatukat azonban megszakították. Közös gyermeküket az anya gondozta. Együttélésük alatt egy gépjárműre tettek szert, melynek tulajdonosa a sértett volt, s bár az életközösség megszakadásakor a gépjárművet a terhelt magával vitte, annak közterheit továbbra is a sértett viselte, aki többször jelezte, hogy a jármű használatára igényt tart. Amikor a terhelt láthatás céljából közös gyermeküket beültette a járműbe, a sértett szintén beült a jármű bal első ülésére, s kihúzta az indítókulcsot a műszerfalból. A terhelt a kulcs visszaszerzése érdekében csuklón ragadta a sértettet, majd jobb kezével, ököllel, közepes erővel, legalább három alkalommal megütötte a sértett homlokát és orrát. A terhelt jelentős fizikai erőfőlénnyel volt, az általa kifejtett erőszak hatására a sértett kiejtette kezéből a kulcsot, s a terhelt többszöri rúgásainak eredményeként hanyatt kiesett az autóból. Sérüléseinek tényleges gyógytartama négy hét volt. A terhelt védője indítványában arra hivatkozott, hogy a járművet a terhelt vásárolta, s annak birtokosa is ő volt, így megillette őt a birtokvédelem.

A Kúria arra a kérdésre kereste a választ, hogy megillette-e a terheltet a birtokvédelem, s amennyiben igen, annak szükséges mértékét nem lépte-e túl. A Kúria indokolásában kifejtette, hogy a kulcs birtokosa valóban a terhelt volt, akit a sértett megfosztott a birtokától, így őt a birtokvédelem megillette. Viszont azzal, hogy megragadta a sértett csuklóját, aki ennek következtében a kulcsot a kezéből kiejtette, már megvédte a birtokát, a sértett további bántalmazása már nem volt szükséges, ezzel messzemenően túllépte a birtokvédelemhez szükséges mértékét, így cselekményét megtorlásnak kell tekinteni.

A terhelt indítványa azonban nemcsak jogos önhatalomra, de jogos védelemre is hivatkozott, hiszen a terhelt javait – az indítókulcsot – jogtalan támadás érte. A Kúria azonban nem adott helyt a jogos védelemre való hivatkozásnak, mivel a terhelt a sértettet a kulcs visszaszerzéséhez

szükséges mértékét lényegesen meghaladóan bántalmazta, ráadásul a kulcs visszaszerzését követően is. A jogos védelmi helyzet pedig csak addig állhat fenn, ameddig a támadás tart.

Látható, hogy a Kúria a jogos védelem és a jogos önhatalom megállapíthatóságát is azért vetette el, mert a terhelt mindkét esetben túllépte az elhárítás szükséges mértékét mennyiségben és időben egyaránt.

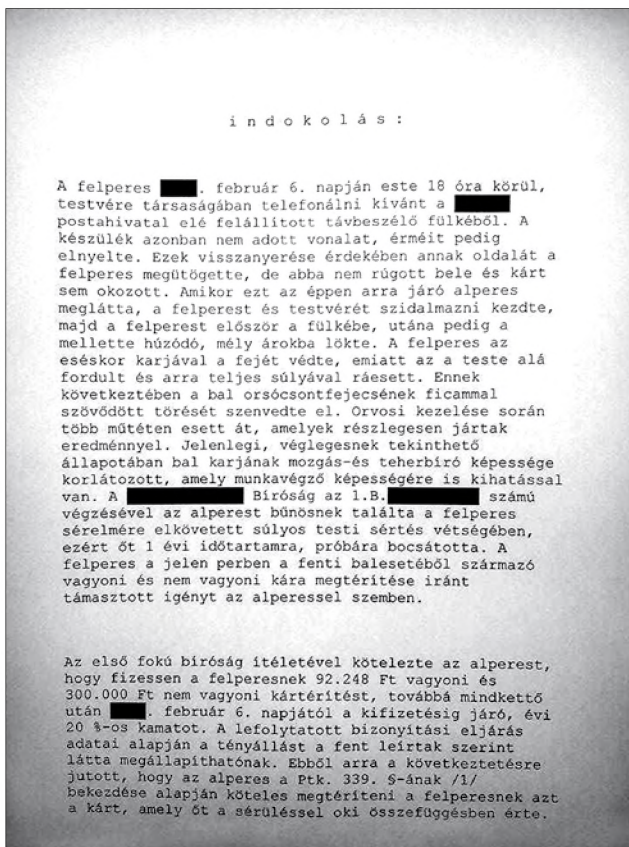
Hasonló a tényállása a következő esetnek,⁴⁹ de ebben az ügyben a Legfelsőbb Bíróság a Városi és a Megyei Bíróság ítéletét megváltoztatva Sz. D. terheltet a testi sértés vádjá alól felmentette.

A tényállás szerint a terhelt és a sértett házassága megromlott, válóperük is folyamatban volt. Közös gyermeküket az anya gondozta. Az egyik láthatás alkalmával a sértett észrevette, hogy a terhelt zsebében egy diktafon van elhelyezve, s míg a terhelt a gyermekétől búcsúzott, kivette a diktafont a terhelt zsebéből, s azt felszólítás ellenére sem adta vissza. Ezért a terhelt megragadta a sértett diktafont tartó kezét, s dulakodni kezdtek, melynek az vetett véget, hogy a sértett elengedte a diktafont. Az elsőfokú bíróság szerint jogos védelemről jelen esetben azért nem lehet szó, mert a sértett jogtalan táma-

dása már befejeződött, amikor a terhelt a tényállásban tanúsított magatartást megvalósította.

A terhelt védője felülvizsgáló indítványában arra hivatkozott, hogy a terhelt jogos védelmi helyzetben cselekedett, hiszen a vagyona ellen a sértett jogtalan támadást intézett. A terhelt kizárólag a vagyontárgya visszaszerzése érdekében fejtette ki azt az ösztönszerű mozdulatot, ami a földre kerülésüket idézte elő.

A Legfelsőbb Bíróság a védő indítványát alaposnak találta, ám eltérő indokból. Kifejtette, hogy az eljáró bíróságok helyesen tekintettek el a jogos védelem alkalmazásának lehetőségétől, ugyanakkor más okból helytelenül vontak le következtetéseket a terhelt bűnösségére. Ugyanis az eljáró bíróságok figyelmen kívül hagyták a Ptk.-ban szabályozott, a birtokost megillető birtokvédelmi rendelkezéseket. Jelen esetben a sértett megfosztotta a birtokától a terheltet azzal, hogy tőle a diktafont elvette. A terhelt felszólítás ellenére sem kapta azt vissza, s a köztük fennálló haragos viszony miatt alappal feltételezhető, hogy más birtokvédelmi eszköz igénybevétele megghiúsítaná a

Kúriai határozat

birtokvédelmet. Nem kétséges ugyanis, hogy a hatósági út igénybevételelől gyors és hatékony birtokvédelmet nem remélhetett. A terhelt kizárólag a birtok visszaszerzése érdekében ragadta meg a sértett karját, s miután a sértett elengedte a diktafont, a terhelt már nem bántalmazta, tehát nem lépte túl az elhárításhoz szükséges mértéket sem. Mivel tehát magatartása nélkülözötte a jogellenességet, bűncselekmény nem valósult meg.

Ebben az esetben tehát, bár a jogos védelem szabályai itt sem voltak alkalmazhatók, a Legfelsőbb Bíróság indokoltan látta a jogos önhatalmat, s mivel annak határait a terhelt nem lépte túl, így őt a vád alól felmentették.

Nem adott helyt a Legfelsőbb Bíróság H. Gy. terhelt esetében sem a jogos védelemnek.⁵⁰ A terhelt azt követően oltotta ki a sértett életét, hogy alkalmi ismeretséget kötött annak élettársával, akivel együtt töltötte az éjszakát a sértett lakásán. A hazaérkező sértett felszólítására sem volt hajlandó elhagyni a lakást, ezért a sértett egy 45 cm hosszú faragott széklábbal támadt a vádlottra. Dulakodni kezdtek, a vádlott elvette a sértettől a széklábat, majd 5-6 nagy erejű ütést mért a fejére, úgy, hogy a második ütés után megrogyott. A sértett másnap belehalt a sérüléseibe.

A Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy a vádlott magánlaksértést követett el azzal, hogy a távozásra felszólítást követően is a lakásban maradt, így a sértett a jogos önhatalom körében járt el, amikor megkísérelte a vádlottat a lakásból eltávolítani. Ez azt jelenti, hogy nem volt olyan jogtalan támadás, ami ellen jogos védelemnek lett volna helye.

A fenti három ügy is jól példázza, hogy a birtokháborítással összefüggő ügyekben gyakran merül fel a jogos védelem alkalmazhatóságának kérdése, de mint az a fentiekből is látszik, egyik esetben sem látta megalapozottnak a Kúria/Legfelsőbb Bíróság az erre való hivatkozást.

Ennek oka pedig az, hogy „*általában irányadó, hogy a jogszabályban megengedett birtokvédelmi eszközök gyakorlása a másik oldalon a jogos védelem megállapítását nem eredményezheti. [...] Az önhatalom, mint a birtokvédelem eszköze azonban, [...] csak a birtok megvédéséhez szükséges mértékben tekinthető jogszerű, a jogszabály által megengedett fellépésnek. Ezt meghaladóan azonban jogtalan, amely ellen már jogos védelemnek lehet helye.*”⁵¹

Hasonlóan foglalt állást Ujvári Ákos is, aki szerint a jogos önhatalom gyakorlását lehetővé tevő magatartás nem feltétlenül alapoz meg jogos védelmi helyzetet. Ez csak akkor lehetséges, ha a jogszabályba ütköző magatartás egyúttal büntetőjogi értelemben büntetendő is. Továbbá, egy Btk.-ban nem szabályozott jogellenességet kizáró ok fennállása (például a Ptk.-ban írt jogos önhatalom) soha nem eredményezheti a Btk. szerinti jogos védelmi helyzet megállapítását.⁵² Hivatkozik továbbá a jogrend egységességének elvére is. A polgári jog vagy a közjog szerint fennálló jogellenességet kizáró ok ugyanis közvetlenül a büntetőjogban is alkalmazható. A büntetőjog szubszidiárius jellegéből fakad, hogy egy más jogterületen megengedett magatartás tényállásszerűsége esetén sem büntetendő, nem lehet materiálisan jogellenes.

2.3. Jogos védelem vagy kártérítés?

Kutatásom során arra a megállapításra jutottam, hogy a polgári kollégium által hozott ügyekben a jogos védelem alkalmazhatóságának kérdése azokban az ügyekben merül fel, ahol a felperes kártérítés megállapítását kéri.

Az első ügy tényállása a következő.⁵³ A felperes este 18 óra körül, testvére társaságában telefonálni kívánt a b.-i postahivatal elé felállított távbeszélő fülkéből. A készülék azonban nem adott vonalat, érméit pedig elnyelte. Ezek visszanyerése érdekében annak oldalát a felperes megütögette, de abba nem rúgott bele, és kárt sem okozott. Amikor ezt az éppen arra járó alperes meglátta, a felperest és testvérét szidalmazni kezdte, majd a felperest először a fülkébe, utána pedig a mellette húzódo, mély árokba lökte. A felperes az eséskor karjával a fejét védte, emiatt az a teste alá fordult, és arra teljes súlyával ráesett. Ennek következtében a bal orsócsontfejének ficammal szövődött törését szenvedte el. Az elsőfokú bíróság az alperest bűnösnek találta a felperes sérelmére elkövetett súlyos testi sértés vétségében. A felperes a jelen perben a fenti balesetből származó vagyoni és nem vagyoni kára megtérítése iránt támasztott igényt az alperessel szemben.

Az elsőfokú bíróság ítéletével kötelezte az alperest, hogy fizessen a felperesnek 92 248 Ft vagyoni és 300 000 Ft nem vagyoni kártérítést. A másodfokú bíróság az alperes fellebbezése folytán meghozott jogerős ítéletével az elsőfokú bíróság döntését lényegében annak helyes indokai alapján helybenhagyta. A fellebbezésben foglaltakra figyelemmel kiemelte, hogy az alperes nem a jogos védelem jogi helyzetében cselekedett.

Osztotta a másodfokú bíróság érvelését a Legfelsőbb Bíróság is, és kiemelte, hogy „*a perben semmi olyan tény, vagy körülmény nem nyert bizonyítást, amely a felperes bármilyen közrehatását támasztotta volna alá, illetőleg amely az alperesnek a helyszínen való megjelenését, felperessel szembeni fellépését indokoltá tette volna*”. Ezért az alperesnek magatartása következményeit teljes terjedelmében viselnie kell.

Ebben az ügyben tehát a felperes jogos védelmi helyzetre való hivatkozása alaptalan volt, így kártérítési kötelezettsége alól nem mentesülhetett.

Ha viszont a Legfelsőbb Bíróság úgy látja, hogy a jogos védelmi helyzet megállapítható, akkor van lehetőség a mentesülésre. Így történt abban az ügyben, amelyben a bíróságnak arról kellett döntenie, hogy „*az alperesnek a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdésén alapuló kártérítő felelőssége fennáll-e, illetőleg az alperes jogos védelmi helyzetben és olyan módon okozta-e az I.r. felperes sérüléseit, amely a kártérítő felelősséget kizárja*”.⁵⁴

A Legfelsőbb Bíróság arra a megállapításra jutott, hogy egyértelműen a felperesek jogtalan támadása teremtette meg az alperes jogos védelmi helyzetét. Bár az alperes túllépte az elhárítás szükséges mértékét, de tekintettel a körülményekre – az alperes a házastársával dulakodott, aki szóban is fenyegette őt, majd vele szemben három személy lépett fel támadólag az ablakok betörését követően, gázsprayt alkalmazva – a Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy jelen esetben az alperestől nem volt elvárható,

hogy felismerje a védekezés szükséges mértékét, ezért a védekezés módjának alkalmazásánál felróhatósága nem állapítható meg. A jogos védelem határainak túllépése ugyanis jogellenes magatartás, melynek menthetőségét a felróhatóság körében kell értékelni. Jelen esetben tehát az alperes magatartása nem volt felróható, következképp a kártérítési felelőssége sem volt megállapítható.

A kártérítéssel kapcsolatos ügyek utolsó csoportját azok az esetek alkotják, amelyeknél a bíróság a kármegosztás mellett döntött. Az ügy tényállása⁵⁵ szerint a bekövetkező kár a felperesek jogelődjének halála, akit az alperes vadászpuskájával agyonlőtt. Az elsőfokú bíróság úgy határozott, hogy az ezzel okozott kárt köteles megtéríteni, mivel nem bizonyította, hogy jogos védelmi helyzetben cselekedett.

A másodfokú bíróság az ítéletet részben megváltoztatta, értékelve a felek felróható magatartását, az alperesre terhesebb 70-30%-os kármegosztást alkalmazott. A Legfelsőbb Bíróság ezt helybenhagyta. Ítéletében rögzítette, miszerint kétségtelenül megállapítható, hogy az alperest jogtalan támadás érte, hiszen a sértett (a felperesek jogelődje) egymás után kétszer rálőtt. Ez kétségkívül olyan jogtalan támadás, mely az alperes élete, testi épsége ellen irányult, így azt el kellett háritania. Így a válaszul adott két célzás nélküli lövése még a jogos védelem körében értékelhető. Ezt követően azonban az alperes elbújt egy vastagabb fa mögé, ahonnan a sértettet egy darabig nem is látta. Amikor a fegyverét már nem használó sértett legközelebb felbukkant, az alperes célzott, halálos lövést adott le, amely már viszont a korábbi támadás elhárítása érdekében nem volt feltétlenül indokolt, így a védekezéshez szükséges mérték az alperes túllépte. Az sem állapítható meg, hogy az alperes menthető félelemből vagy felindulásból cselekedett így.

A Legfelsőbb Bíróság utalt arra is, hogy a 70-30%-os felelősség megállapításának nem az az indoka, hogy a tragikus eseménynél a sértett és az alperes kölcsönösen lövöldöztek egymásra, hanem az, hogy az adott pillanatban a tudatosan cselekvő alperes felróhatósága lényegesen súlyosabb volt, mint a második lövésnél már kifejezett támadó szándékot nem mutató sértetté.

3. Összegzés

A jogos védelem és a jogos önhatalom létjogosultságának egyaránt alapja, hogy az állam nem tud mindenhol jelen lenni a maga védelmi eszközeivel, ezért lehetővé teszi állampolgárai számára is a védekezés jogát, még hozzá úgy, hogy saját védelmi jogaiból egy meghatározott részt átenged a polgárai számára.

Bár egyik oldalon egy büntetőjogi, a másik oldalon pedig egy polgári jogi jogintézménnyel találjuk magunkat szembe, a jogos védelemnek és a jogos önhatalomnak a létezésük indokaitól eltekintve is vannak közös jellemzőik. Ilyen közös jellemző az, hogy a vagyoni javaink védelme érdekében felléphetünk jogos védelemmel vagy jogos önhatalommal, sőt szintén közös jellemzőként erre más személy is jogosult lehet. Mindkét esetben fontos azonban, hogy a védelmi magatartásnak arányosnak kell lennie a támadással, egyik esetben sem okozható nagyobb sérelem, mint amilyennel maga a támadás fenyegetett. Az arányosság követelményeinek megsértése ugyanis mindkét esetben a megtorlás, a bosszú kategóriájába esik, amely már jogellenes cselekedetnek minősül.

A Legfelsőbb Bíróság/Kúria esetjogából is világosan kitűnik, hogy ez a két intézmény gyakran szerepel együtt ugyanabban a határozatban. Bár a jogos önhatalom a polgári jog területére eső fogalom, mégis, annak indokolatlan alkalmazása vagy a korlátait túllépő magatartás tanúsítása már a büntetőjogi felelősséget alapozhatja meg.

Áttekintve az esetjogot, azt tapasztaltam, hogy a birtokháborítással összefüggő ügyekben gyakran hivatkoznak jogos védelemre. Am egységes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy ha egy jogág elismer egy magatartást jogszerűnek – például a polgári jog a jogos önhatalmat –, akkor amennyiben ez a magatartás szükséges és arányos, úgy a másik oldalon nem lehet jogtalan támadásnak vélni, ezáltal nem adhat alapot a jogos védelem szabályainak alkalmazására. Ez egyaránt következik a jogrend egységességének elvéből, illetve a büntetőjog szubszidiárius jellegéből.

Annak ellenére tehát, hogy a jogos védelem és a jogos önhatalom két különböző jogág keretein belül nyertek szabályozást, mégis, egy adott ügyben gyakran egyszerre kell figyelemmel lenni rájuk, ugyanis nem egymástól függetlenül létező és működő jogintézményekről van szó.

DEÁK, VIKTÓRIA

Notwehr und berechtigte Eigenmacht – im Spiegel der Rechtsprechungspraxis (Zusammenfassung)

Die Existenzberechtigung der Notwehr und der berechtigten Eigenmacht besteht darin, dass der Staat mit seinen Schutzmitteln nicht überall präsent sein kann, und deshalb gewährt er seinen Bürgern das Recht zur Verteidigung, und zwar auf die Art und Weise, dass er einen bestimmten Teil seiner Schutzrechte an seine Bürger abtritt. Obwohl man auf der einen Seite ein strafrechtliches und auf der

anderen Seite ein privatrechtliches Rechtsinstitut antrifft, bestehen zwischen Notwehr und berechtigter Eigenmacht außer ihrer Existenzgrundlage weitere Gemeinsamkeiten. Aus den Fällen des Obersten Gerichtshofs / der Kurie ist eindeutig ersichtlich, dass die beiden genannten Rechtsinstitute häufig in einem und demselben Beschluss zusammen anzutreffen sind. Die berechtigte Eigenmacht ist

zwar ein Begriff des Privatrechts, aber ihre ungerechtfertigte Anwendung oder ein Verhalten über ihre Grenzen hinaus kann schon eine strafrechtliche Verantwortlichkeit begründen. In Sachen der Besitzstörung beruft man sich häufig auf Notwehr, aber die Rechtsprechung ist sich da-

rüber einig, dass ein notwendiges und verhältnismäßiges Verhalten, das von einem Rechtsgebiet als rechtmäßig anerkannt wird, auf der anderen Seite nicht als unberechtigter Angriff eingestuft werden, und somit nicht als Grundlage zur Anwendung der Regeln der Notwehr dienen kann.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg (IX-14/6/2/2017. iktatószámú szerződés). A szerző a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hallgatója.
- ² 2013. évi V. törvény: a Polgári Törvénykönyvről.
- ³ 2012. évi C. törvény: a Büntető Törvénykönyvről.
- ⁴ Belovics Ervin: Gondolatok a jogos védelem körében kifejezhető védelmi cselekményről. *Rendészeti Szemle*, 7–8. évf. 2007, 106. p.
- ⁵ 2012. évi C. törvény: 22. § (1) bekezdés.
- ⁶ Novák Zsófia: A jogos védelem jogintézményének történelmi fejlődése, szabályozási megoldásai. *Büntetőjogi tanulmányok*, 15. évf. 2014, 15. köt. 213. p.
- ⁷ Petrovics Aletta: A jogos védelem intézménye és aktuális kérdései. *Bibó jogi és politikatudományi szemle*, 2. évf. 2014, 1., 101. p.
- ⁸ 1950. évi II. törvény: 15. § (1).
- ⁹ Szatmári Csaba: Jogos védelem és végszükség, avagy ellentmondások a löfegyver-használati jog körül. *Belügyi Szemle (1995–2006)*, 52. évf. 2004, 109. p.
- ¹⁰ BH 1995.685., BH 2002.212., BH 2003.50.
- ¹¹ Polgár András: A jogos védelem és a végszükség napjaink ítélkezési gyakorlatában. *Büntetőjogi tanulmányok*, 14. évf. 2013, 14/2. köt. 7–10. p.
- ¹² BH 2002.172, BH 2004.94.
- ¹³ Belovics Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest, 2009, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó, 88. p.
- ¹⁴ Bede Zsolt: A jogos védelem elméleti és gyakorlati kérdései. *Belügyi Szemle (1963–1990)*, 26. évf. 1988, 11, 20. p.
- ¹⁵ Belovics, 2007: i. m. 107. p.
- ¹⁶ Petrovics, 2014: i. m. 102. p.
- ¹⁷ Edvi Illés Károly: *A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1909, Révai testvérek irodalmi intézet, 340. p.
- ¹⁸ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1914, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 146. p.
- ¹⁹ Fedor Attila: Gondolatok a jogos védelemről. *Magyar Jog*, 22. évf. 1975, 12, 722. p.
- ²⁰ Ujvári Ákos: Az élethez való jog és a jogos védelem összefüggései. *Iustum Aequum Salutare*, 2006/1–2. 92. p.
- ²¹ Belovics Ervin: A jogos védelem új rendszerének kialakulása a magyar büntetőjogban. *Kriminológiai tanulmányok (2000–)*, 50. köt. 2013, 202. p.
- ²² 2012. évi C. törvény: 22. § (2).
- ²³ Alföldi Ágnes Dóra: Jogos védelem a birtokvédelem területén. *Ügyészek Lapja*, 18. évf. 2011, 1, 38. p.
- ²⁴ Edvi: i. m. 297. p.
- ²⁵ Ujvári Ákos: A jogos védelem és az arányosság kérdései a 4/2013. Büntető jogegységi határozat tükrében. *Magyar Jog*, 61. évf. 2014, 4, 215. p.
- ²⁶ Belovics 2009: i. m. 118–119. p.
- ²⁷ Serák István: Dogmatikai, történeti és összehasonlító adalékok a polgári jogi birtokvédelem rendszerének hatékonyságához. *Állam- és Jogtudomány*, 56. évf. 2015, 2, 61. p.
- ²⁸ Petrik: i. m. 289. p.
- ²⁹ Uo. 294. p.
- ³⁰ Uo. 301. p.
- ³¹ 2013. évi V. tv: 5:5. § (1).
- ³² Molnár Judit: A birtok védelme önhatalommal. In *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma*. Miskolc, 2002, Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa, 157. p.
- ³³ 1959. évi IV. tv: a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről.
- ³⁴ Lásd 1959. évi IV. tv: 190. §, és 2013. évi V. tv: 5:6. §.
- ³⁵ Lásd 1959. évi IV. tv: 191. §.
- ³⁶ 2013. évi V. tv: 5:7. §.
- ³⁷ Molnár: i. m. 157. p.
- ³⁸ Lásd Bfv. I.483/2003/5. szám.
- ³⁹ Lásd Bfv. III.1900/1995/5. szám.
- ⁴⁰ Serák: i. m. 61. p.
- ⁴¹ Molnár: i. m. 157. p.
- ⁴² Alföldi: i. m. 35. p.
- ⁴³ Uo. 38. p.
- ⁴⁴ Lásd 2012. évi C. tv:22. § (2) b) pont.
- ⁴⁵ Lásd 2012. évi C. tv: 22. § (2) c) pont.
- ⁴⁶ Lásd Bfv. III.791/2002/5. szám.
- ⁴⁷ Lásd Bfv. 483/2003/5. szám.
- ⁴⁸ Lásd Bfv. I. 1354/2011/5. szám.
- ⁴⁹ Bfv.I. 1276/2010/7. szám.
- ⁵⁰ Lásd Bf. III.924/1995/3. szám.
- ⁵¹ Lásd Bfv. II.766/2007/5. szám.
- ⁵² Ujvári Ákos: A jogos védelem és a birtokvédelem viszonya az EBH.2007.1584. számú határozatában. *Jogelméleti Szemle*, 2010, 4. szám. Lásd még <http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari44.html>
- ⁵³ Lásd Pfv. IV.20.259/1996/3.
- ⁵⁴ Lásd Pfv.III.21.648/1999/7. szám.
- ⁵⁵ Lásd Pfv. IV.22.367/1993/9. szám.

Drócsa Izabella

Az államellenes bűncselekmények szabályozása Magyarországon

Különös tekintettel az
1921: III. törvényben meghatározott
államfelforgatás büntetére

I. Áttekintés: a politikai bűncselekményekre vonatkozó értékítéletek átalakulása a XX. században

Finkey Ferenc szerint „*az anyagi büntetőjognak nincs kényesebb, bizonytalanabb és tisztázatlanabb kérdése, mint a politikai bűncselekmények fogalma*”.¹

Már a XIX. században, az európai büntető törvénykönyvek kodifikálása során kifejezésre jutott ezeknek a büntetteknek a társadalomra való veszélyessége azáltal, hogy általában a különös rész első fejezetében kerültek meghatározásra,² azonban egységes definíció megalkotására ebben az időben még nem került sor. Ez elmondható volt a Csemegi-kódex (továbbiakban: Btk.) tényállásaira is, ugyanis a politikai jelző elő sem fordul a törvényben.³ Ettől függetlenül a magyar büntető jogrendszerben elszórtan jelen voltak azok a szabályok, amelyek a politikai bűncselekmények léteire utaltak:⁴ például a Btk. 7. §-a által meghatározott időbeli hatály szerint e törvény rendelkezései akkor is alkalmazhatók, ha az illető az I., IV., IX. fejezetbe foglalt bűncselekmények elkövetése miatt a magyar állam területén kívül már egyszer elítélték, és az ellene ott kiszabott büntetését letöltötte,⁵ bizonyítékként szolgál továbbá az államfogház büntetési nem bevezetése, amelyet a miniszteri indoklás szerint a politikai deliktumok elleni szankcióként vettek fel a Btk. rendelkezései közé.⁶

E bűncselekmények megítélésének változása főleg társadalmi szinten volt érzékelhető: míg a XIX. században az elkövetőket élesen elhatárolták az ún. köztörvényes bűnözőktől, tekintettel arra, hogy ebben az esetben különböző értékek, elképzelések ütköztek egymással, addig a XX. században az a nézet vált uralkodóvá, mely szerint „*az elkövetők politikai objektumot sértének meg politikai célzattal*”.⁷ Ez utóbbin olyan eseteket értendők, mint hogy az elkövető szándéka kiterjed az állami életben való részvételre, annak egy meghatározott irányba való terelésére, valamint politikai ideológiájának érvényre juttatására. Abban az esetben, ha már személyes indokok is közrejátszottak

a bűncselekmény elkövetésében, elveszítette politikai jellegét.⁸ Ezeknek a bűncselekményeknek a jogi tárgya pedig lényegében nem más, mint az állam politikai rendje, más néven az alkotmány.⁹

Ezen deliktumok megítélésének változása a közfelfogásban is érzékelhető volt, mert az elkövetők elveszítették „privilegizált helyüket” a tettesek körében, aminek köszönhetően már nem különböztették meg őket a köztörvényesektől. Ezt azonban nem minden esetben fogadták el a rabok: példaként hozható fel Rákosi Mátyás, aki váci börtönbüntetése alatt rabtársaival éhségstrájkba kezdett, melynek célja az volt, hogy köztörvényesekből politikai elítélteknek minősítsék át őket.¹⁰

II. Az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló büntetteket és vétségeket meghatározó büntető jogszabályok a XX. század első felében

Már a világháború előtti időkben is több kritika érte az akkor hatályban lévő Csemegi-kódex (továbbiakban: Btk.) IV. fejezetét – Az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás – annak hiányosságai miatt. Közfelfogássá vált ugyanis, hogy az e kérdésben szabályozott tényállások igen szűken vannak meghatározva, vagyis nem szabályozza az izgatás minősített eseteit, és az elkövetési módok közül hiányzik a nyilvánosság meghatározása, ami miatt több ilyen cselekmény nem vonható a Btk. hatálya alá. Problémaként merült fel továbbá az enyhe büntetési tételek meghatározása, pedig az izgatás elkövetői osztályharcok, forradalmak kitörésével veszélyeztetik a társadalmat.¹¹ Ezeknek a hiányosságoknak a kiküszöbölésére Magyarországon már az I. Népköztársaság rendszerében is nagy hangsúlyt fektettek a különböző állam ellenes cselekmények visszaszorítására. Ez a törekvés törvényi szinten is megjelent, ugyanis elfogadásra került a Népköztársasági államforma védelméről szóló 1919: XI. néptörvény, melynek célja az „*ellenforradalmi szervezkedések ellen, de ugyanakkor méginkább a forradalom továbbfejlesztéséért küzdő kommunista mozgalom letörése*” volt.¹² Végül a törvény nem került érdemben alkalmazásra, majd az 1919-ben hatalomra jutott proletárdiktatúra olyan súlyos károkat okozott, amelyeket a későbbiekben megfelelő törvényi reformokkal igyekeztek ellensúlyozni.¹³ Rövid idő alatt elkészült egy törvényjavaslat, melynek célja az állami és társadalmi rend megvédése volt, melyet *Ferdinándy Gyula* igazságügyi miniszter 1920. augusztus 25-én a Nemzetgyűlés elé terjesztett, aki azt 1921. március 16-án fogadott el. A törvény *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény* (a továbbiakban: Átv.) néven vált ismertté.¹⁴

Ahhoz, hogy látható legyen, milyen hatással bírt az Átv. megalkotása a magyar büntetőjogi szabályozásra, fontos megvizsgálni, hogy milyen törvényi rendelkezések sze-

repeltek az akkori Btk.-ban, amelyek az állami és társadalmi rend védelmében alkottak. A 127. § (2) bekezdése szerint felségsértés büntettét képezi azon cselekmény, amely közvetlenül arra irányul, hogy a magyar állam alkotmányát erőszakkal megváltoztassa. Ezt kiegészítve a 131. § büntetéssel sújtja azt a szövetséget, amely azzal a szándékkal jött létre, hogy a felségsértés törvényi tényállását megvalósíthassák. A 134. § a felségsértés azon esetét pönalizálja, ahol gyülekezeten, nyilvánosan, szóval, vagy irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése, közszemlére kiállítása által egyenes felhívást intéz. Végül a 135. § feljelentési kötelezettséget állapít meg arra nézve, akinek hitelt érdemlő tudomása van arról, hogy felségsértés büntettét készülnek elkövetni, és annak megakadályozására még reális lehetőség van.¹⁵ Fontos kiemelni továbbá, hogy ezen tényállásokat előkészületi szakaszba jutásuk esetén enyhén vagy egyáltalán nem büntették.

Az Igazságügyi Bizottság az Átv. törvényjavaslatának véleményezésekor azon nézetének adott hangot, mely szerint a Btk. 127. §-a csak abban az esetben alkalmazható, ha az elkövető cselekménye közvetlenül irányul a fennálló jogi és társadalmi rendre, előkészület esetén pedig olyan enyhe büntetési tételt határoztak meg, hogy az semmiféle elrettentő hatást nem gyakorol az esetleges bűnelkövetőkre. Kiemeli továbbá, hogy az első világháborút követő belpolitikai helyzet azoknak az ún. „állambontó törekvéseknek” köszönhető, amelyek először a hadsereg fegyelmét bontották meg, majd az állami és társadalmi rendet zilálta szét. Így e törvény célja a jövőbeni, hasonló cselekmények elnyomása.¹⁶

Tehát a fentiekből kiolvasható, hogy e törvény célja a hatályos Btk. kiegészítése annak érdekében, hogy megakadályozzák a különböző tömegmozgalmak kialakulását. Angyal Pál és Finkey Ferenc is ezt tisztázta: Angyal szerint a törvényre azért van szükség, mert a Btk. az „előkészületi stádiumban fogyatékos”, „így szükséges az előkészületi cselekmények büntetlenségére vonatkozó alaptételt áttörni az új szabályozással. Véleménye szerint a törvény célja a megelőzés, vagyis „nevelő hatást a társadalom egészé-

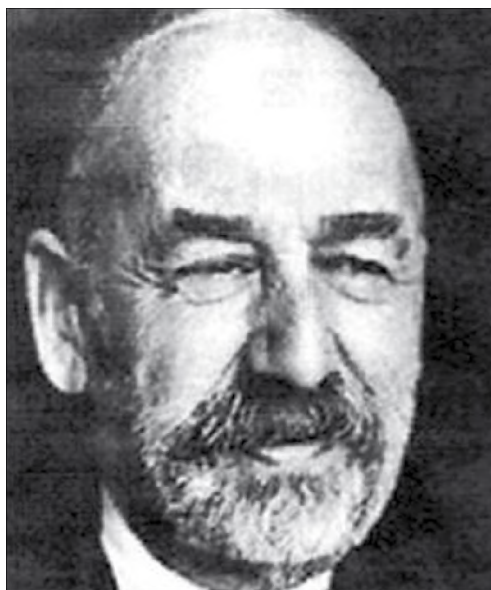

Ferdinandy Gyula (Kassa, 1873. június 1. – Szikszó, 1960. január 16.)

re gyakorolni, s így mintegy beleigazodva a szociális nevelés nagy feladatkörébe, a szociál-etikai ember kialakításának nagy munkájában vesznek részt”.¹⁷ Finkey e kérdést politikai kontextusból kívánta megközelíteni – mely szerint az államnak „feltétlen joga és kötelessége” védekezni azon kommunista, anarchista propaganda ellen, amelyek veszélyeztetik az állami és társadalmi rendet. Vagyis az államnak e védelmi funkciója nemcsak a külföldről jövő támadások, hanem a belföldön kialakult szervezkedések esetében is ugyanolyan fontos.¹⁸

Ezzel szemben a kor több neves jogásza nem értett egyet a kiegészítő szabályozás szükségességével. Vámbéry Rusztem A rendjavaslat című cikkében „büntetőjogi csempészárú” jelzővel illette a

törvényt. Kritikájának kiindulópontja az állam és társadalmi rend mint fogalom. Szerinte ez olyannyira elvont, hogy nem alkalmas védett jogi tárgy szintjére emelni, így magának a törvénynek sincs semmi értelme. Másik fontos tézisének alapja a „büntetőjog konzerváló ereje”, vagyis a gazdasági, társadalmi, etikai alapokat nem a büntetőjog hozza létre az országban, épp ellenkezőleg: „a büntetőjog kifejezője az állami és társadalmi rend stabilitásának”. Tehát egy törvény megalkotásával nem lehet megelőzni egy forradalom kitörését.¹⁹ Okfejtésével Angyal Pál helyezkedett szembe, aki szerint a Btk. már több esetben nyújtott védelmet elvont fogalmak számára, ilyen volt többek között az istenkáromlás törvényi tényállása, ahol a védett jogi tárgy az Istenre vonatkozó megfelelő kifejezések használata volt.²⁰ Emellett a büntetőjog szerepét akként határozza meg, mint ami részt vesz a rend megteremtésében, és nem csak kifejezi azt, ezáltal nagyobb nevelő erőt tulajdonít neki, mint kortársa. Ehhez igazodva a büntetőjogot mint afféle „nevelő fétet” határozza meg.²¹

Vámbéry Rusztem (Budapest, 1872. február 29. – New York, 1948. október 24.)

Fontos még megemlíteni Győri Ákos nevét is, aki a Rákosi-Vágyi-per védőbeszédében kitért az Átv. szükségességére. Véleménye szerint „soha még nem gyógyított meg társadalmi bajokat, nem oldott meg társadalmi problémákat a porkoláb, a foglyár és a magánzárka”.²²

Összességében látható, hogy milyen ellentéteket váltott az Átv. megalkotása a 20-as évek elején. Véleményem

szerint az, hogy mennyire volt hasznos, nehéz egyértelműen állást foglalni, mert mindegyik elméletnek megvan a maga logikája és igazsága. Ettől függetlenül viszont fontosnak tartom kiemelni azt a történelmi-politikai helyzetet, valamint azt a törekvést, hogy ne ismétlődjön meg még egyszer az a belpolitikai katasztrófa, mint ami 1919-ben. Ennek fényében ugyanis elismerendő az a törvényhozási alkotómunka, amelyet a társadalom megerősítése céljából vittek végbe.

III. Az államfelforgatás alap- és minősített esetei

Az alábbiakban fontosnak tartom kiemelni az Átv. rendszeréből az államfelforgatás büntetési és vétségi alakzatát tekintettel arra, hogy ez volt az a tényállás, amely a leg-részletesebben került szabályozásra.

Az Átv. 1. §-a szerint az államfelforgatás büntetést követi el, „*aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet*”. Vétséget pedig az követ el, „*aki ily mozgalomban vagy szervezkedésben tevékenyen részt vesz, úgyszintén aki ily mozgalmat vagy szervezkedést előmozdít*”.²³ Finkey Ferenc szerint a szabályozás célja ez esetben nem más, mint a kommunista, anarchista propaganda csírájában való elfojtása. E szakasz tehát nem az izgatás különféle elkövetési magatartásait, hanem ezeknek előzményeit: a tömegmozgalmak megsemmisítését és működtetését kívánja megakadályozni.²⁴

Az első, közéleti szempontból jelentős perre – ahol e törvény alapján került sor a felelősségre vonásra – 1925-ben került sor, Rákosi Mátyással szemben, aki 1924-ben, illegálisan érkezett vissza Magyarországra a kommunista párt újjászervezése érdekében.²⁵ Elsőként lázadás vádjával statáriális bíróság elé állították, azonban később illetékességük hiányában a törvényszék által felállított tanács folytatta a perét. Ennek keretében államfelforgatás büntetnének kísérlete miatt nyolc és fél év fegyházbüntetésre ítélték.²⁶ Fontos kiemelni, hogy az eljárásnak nem csupán az volt a jelentősége, hogy a volt Tanácsköztársaság egyik népbiztosát lehetett felelősségre vonni, és igazságot szolgáltatni, hanem sajnos az akkori kommunista vezetést a pereket ideológiájuk népszerűsítésére használták fel. Rákosi Mátyás perén keresztül azt kívánták tolmácsolni a társadalom felé, hogy Magyarországon nincs igazságszolgáltatás, a bíróságok csak a jogot alkalmazzák, így a jogállam helyett egy diktatúrát építettek ki az új közjogi berendezkedéssel.²⁷

Az államfelforgatást szabályozó törvényi tényállásának a Nemzetgyűlés előtt való megvitatása során kérdésként merült fel a szabadságjogok és az Átv. egymáshoz való viszonya, ahol több képviselő hangot adott abbéli féltelmének, hogy a törvény hatálybalépését követően olyan cselekmények is bűncselekménynek vagy vétségnek lesznek nyilvánítva, amelyek eredeti rendeltetésük szerint a gondolat szabadság oltalma alá tartoznának. Ezzel kapcsol-

latban *Turi Béla* nemzetgyűlési képviselő a következőket mondta: „*ez a javaslat tehát annyira nem ellenkezik a közszabadságokkal, hogy ha törvényerőre emelkedik, alkotmányos úton még a kommunizmust is követelni lehet.*”²⁸

A törvényjavaslatban eredetileg a „*jogellenes*” szó szerepelt, majd az Igazságügyi Bizottság véleményező munkája során helyettesítették azt az „*erőszakos*” jelzővel. Jelentésük szerint ennek egyik oka az volt, hogy szűkebbé tegyék a tényállás megfogalmazását, megakadályozva ezzel, hogy olyan cselekmények is a törvény hatálya alá tartozzanak, amelyek nem valósítanak meg bűncselekményt, másrészt pedig ezzel akarták közelebb hozni a Btk. szellemiségéhez.²⁹

A fent említett megszorítás oka a szabadságjogoknak, különösen a szabad gondolat- és véleménynyilvánítás szabadságának tiszteletben tartása. Fontosnak tartotta ugyanis a törvényhozó, hogy a törvény megtartsa azt a kényes egyensúlyt, hiszen ennek hiányában az alapvető szabadságjogok sérülnének meg. Márpedig az állami élet fejlődésének alapfeltétele, hogy a különböző meggyőzéseknek hangot adva lehessen a felmerülő kérdéseket megoldani.³⁰

A fent kifejtett probléma jelenik meg *Szálasi Ferenc* perében is. Ugyanis 1935-ben megalapította a Nemzeti Akarat Pártját, ezt követően 1937-ben jelentette meg annak első lapját, amelynek provokatív hangneme miatt a pártot feloszlatták, őt pedig letartóztatták.³¹ Miskolczy Ágost főügyész helyettes így foglalta össze a Szálasi Ferenc ellen felhozott vádakát: „*A Szálasi-féle mozgalom az ezeréves alkotmány megváltoztatását kívánja. Szálasi célja, szándékai annyira zavarosak, hogy őszintén szólva meg sem értettem. Szálasi Ferenc mozgalma veszélyezteti az állam és a nemzet törvényes rendjét. Megállapította az első bírói fórum, hogy Szálasi mozgalma a polgárháború veszélyét rejti magában.*” A bíróság helyt adva érvelésének, államfelforgatás büntette miatt háromévi fegyházbüntetésre és ötévi hivatalvesztésre ítélte.³² Látható tehát, hogy Szálasi ebben az esetben alapvetően a véleménynyilvánítás alapjogát kívánta gyakorolni, azonban gondolatainak tartalma komoly veszélyt jelentett a fennálló társadalmi rendre, ezért helyénvaló volt az Átv. rendelkezéseinek alkalmazása.

Az Átv. 1. § 3. bekezdése az államfelforgatás bűncselekményének minősített esetét határozza meg. E szerint azok a kezdeményezők, vezetők, résztvevők és előmozdítók, ha a „*mozgalom vagy szervezkedés céljára nagyobb mennyiségű fegyvert, lőszert, robbanó vagy az emberi élet kioltására alkalmas más szert vagy anyagot szereztek be, amennyiben erről tudtak, vagy azt kellő gondossággal mellette előre láthatták volna*”,³³ az államfelforgatás súlyosabb alakzatát valószínűsítik meg.

Figyelemre méltóbb azonban az Átv. 2. §-nak 1. bekezdése, ugyanis az ún. delictum complexumot, vagyis összetett bűncselekményt konstruál meg. Tehát összekapcsolja az 1. § 1–2. bekezdésben meghatározott bűncselekményt egy olyan más, a Btk. által büntetendővé nyilvánított tényállással, melyet a mozgalommal vagy szervezkedéssel összefüggésben követtek el.³⁴ A törvényjavaslat Indokálása szerint törvénybe emelésére és súlyosabb büntetési

tétel meghatározására azért volt szükség, mert itt már nem egyszerűen csak a szervezkedés vagy mozgalom kialakításáról van szó, hanem konkrét bűncselekményekről, amelyek elősegítik az ott megfogalmazott célokat, vagyis a társadalomra való veszélyesség itt már fokozottabban jelen van, mint a korábbi tényállások esetében.³⁵

Ennek a tényállásnak kiemelt példája lehet Tisza István miniszterelnök meggyilkolása, hiszen az 1918-ban lejátszódó őszi őrzsás forradalom előmozdítására szolgált, de ugyanígy megemlíthetőek a Tanácsköztársaság alatt elkövetett rablások, zsarolások és más erőszakos bűncselekmények, amelyekkel a meglévő rendszert kívánták megszilárdítani. Ez esetben teljesen közömbös, hogy vezetők utasítására vagy önkéntesen valósultak meg ezek a cselekmények, a lényeg az a tény, hogy segítették a diktatúra fennmaradását.³⁶

Összességében látható, hogy ezzel a jogszabályhellyel a törvényhozó egy különleges felelősségi formát hozott létre az akkori büntetőjogi szabályozásban, ami a felbujtói minőség tettesi rangra való emelését jelenti, de hasonlít még az ún. eredményfelelősség alakzataira is, hiszen olyan bűncselekményért vagy vétségekért történik meg a felelősségre vonás, amelyet nem a mozgalomban részt vevők követtek el, csupán tudomásuk volt róla.³⁷ Tehát akkor is felelnek a nagyobb fokú veszélyért az érintettek, ha létrehozásában sem felbujtói, sem bűnsegédi minőségben nem működtek közre. Vagyis a büntetés jogalapja objektív: „*elkövettség ténye*” tekinthető relevánsnak.

Angyal Pál egy külön elnevezést is alkotott erre az elkövetési magatartásra. Véleménye szerint a büntetés alapja a következő: „*aki tehát a lavina megindításában vagy*

továbbcsuszamlásában részt vett, az feleljen azokért a veszélyekért és sérelmekért, amelyek előállottak az ő közreműködésén kívül, ha azok bekövetkezéséről tudott vagy tudhatott.” Ebből kiindulva a felelősség e formáját ún. lavina-felelősségnek hívja.³⁸

IV. Összegzés

Meggyőződésem, hogy minden jogi aggálytól függetlenül az akkori körülmények között helyes volt e törvény megalkotása. A Csemegi-kódex a Tanácsköztársaság bukását követő megváltozott körülményekre már nem tudott kellő védelmet nyújtani, hiszen az államellenes bűncselekmények megítélése, minősége, elkövetési formái jelentős változásokon mentek keresztül. A büntetési tételek megemlése, a tényállások tágabb körben való definiálása pedig kellő elrettentő erővel bírt az 1920-as években. A nagy gazdasági világválság Magyarországra való begyűrűzése, valamint 1933-ban Hitler kancellári kinevezése azonban megállította ezt a fejlődést, és az államellenes bűncselekmények száma megint emelkedett.

Az Átv. sikerességét az is alátámasztja, hogy a II. világháború után újabb kísérletet tettek egy rendtörvény elfogadására, ez volt a *demokratikus államrend és a demokratikus köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvény*, azonban a későbbi kommunista hatalom átvételnek köszönhetően alkalmazása átmeneti volt.

Összességében tehát e törvény – álláspontom szerint – egészen a II. világháború kitöréséig védelmet tudott nyújtani a politikai szélsőségek visszaszorítására.³⁹

DRÓCSA, IZABELLA

Regelung der Straftaten gegen den Staat in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf das Verbrechen, geregelt in Gesetz Nr. 1921:III. über Aufwiegelung gegen den Staat (Zusammenfassung)

Der Kodex Csemegi konnte keinen genügenden Schutz mehr gewähren und keine angemessenen Antworten auf die nach Sturz der Räterepublik entstandenen Fragen geben, denn die Beurteilung der Straftaten gegen den Staat, ihre Qualität und ihre Begehungsformen änderten sich erheblich. Mit Rücksicht darauf erwies sich das Erlassen dieses Gesetzes – unabhängig von den rechtlichen Hindernissen – unter den damaligen Umständen als richtig. Die Verschärfung der Strafen und eine erweiterte Definition der Tatbestände hatten in den 1920er Jahren eine aus-

reichende Abschreckungskraft. Nachdem aber die Wellen der großen Weltwirtschaftskrise Ungarn erreicht hatten und Hitler 1933 zum Reichskanzler ernannt worden war, blieb diese positive Entwicklung stehen und die Zahl der Straftaten gegen den Staat nahm erneut zu. Den Erfolg des Gesetzes Nr. 1921:III zeigt der Versuch nach dem 2. Weltkrieg, ein neues Ordnungsgesetz zu erlassen. Es war das Gesetz Nr. 1946:VII zum Schutz der demokratischen Staatsordnung und der demokratischen Republik, aber es wurde dank der späteren Machtübernahme durch die Kommunisten nur vorübergehend angewendet.

Jegyzetek

¹ Finkey Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a büntető törvénykönyv*. Budapest, 1927, MTA, 1. p.

² Barna Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon, különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására*. Győr, 2015, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., 13. p.

³ Finkey 1927: i. m. 4. p.

⁴ Uo.

⁵ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799>

⁶ Finkey 1927: i. m. 5. p.

⁷ Barna 2015: i. m. 13., 15. p.

⁸ Finkey 1927: i. m. 10–11. p.

⁹ Finkey 1927: i. m. 12. p.

¹⁰ http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5644&catid=85:r&Itemid=67&lang=hu

¹¹ Finkey 1927: i. m. 175. p.

- ¹² Kovács Kálmán: Államjogi változások a Magyar Népköztársaság idején 1918/1919-ben. *Jogtudományi Közöny*, XXIV. évfolyam 2–3. szám, Budapest, 1969, Lapkiadó Vállalat, 74. p.
- ¹³ Finkey Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*. Budapest, 1923, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 175. p.
- ¹⁴ Angyal Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. 4. kötet: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. III. t.-c.*, Budapest, 1928, Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, 2. p.
- ¹⁵ Edvi Illés Károly – Degré Miklós: *A magyar büntető törvénykönyvek zsebkönyve*. Budapest, Révai Testvérek Irod. Intézet R.-T., 66–68. p.; Angyal 1928: i. m. 5. p.
Vö. Löw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (1878:5. tc.) és teljes anyaggyűjteménye. I–II. kötet*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, 1880; Angyal Pál: *Felségsértés, királysértés, hűtlenség, lázadás, hatóságok büntetőjogi védelme*. Budapest, 1930.
- ¹⁶ *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Irományai*. VII. kötet, hiteles kiadás, Budapest, 1921, Az Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomdája, 106–107. p.
- ¹⁷ Angyal 1928: i. m. 7. p.
- ¹⁸ Finkey 1923: i. m. 178. p.
- ¹⁹ Vámbéry Rusztem: A rendjavaslat. *Jogtudományi Közöny*, Budapest, LVI. évfolyam, 1921. március 15-i szám, 41. p.
- ²⁰ Edvi–Degré 1928: i. m. 88. p.
- ²¹ Angyal 1928: i. m. 8. p.
- ²² Heuberth Gusztáv – Müller Viktor (szerk.): *Perbeszédék Gyűjteménye*. I. kötet, Pécs, 1928, Dunántúli Egyetemi Nyomdája, 70. p.
- ²³ Edvi–Degré 1928: i. m. 646. p.; Angyal 1928: i. m. 28. p.
- ²⁴ Finkey 1923: i. m. 182. p.
- ²⁵ Varga Krisztián: *Ellenség a baloldalon – Politikai rendőrség a Horty – korszakban*. Budapest, 2015, Jaffa Kiadó, 132. p.
- ²⁶ http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5644&catid=85:r&Itemid=67&lang=hu
- ²⁷ http://www.schmidtmaria.hu/szakma/eloadasok/perek_es_ellenperek_1948_.html
- ²⁸ Angyal 1928: i. m. 46. p.; *Nemzetgyűlés naplója*. VIII. kötet, 504. p.
- ²⁹ Uo., *Nemzetgyűlési ir.* VII. kötet, hiteles kiadás, Budapest, 1921, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 100. p.
- ³⁰ Angyal 1928: i. m. 44. p.; *Nemzetgyűlési ir.* VII. kötet, 310. p.
- ³¹ Tóth Veronika: *Szálasi Ferenc pere*. Miskolc, 2014, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék, 10. p.
Vö. Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Budapest, 2013, Jaffa Könyvkiadó.
- ³² http://hu.rightpedia.info/wiki/Sz%C3%A1lasi_pere_1938-ban
- ³³ Edvi–Degré 1928: i. m. 646. p.
- ³⁴ Uo. 654–655. p.; Angyal 1928: i. m. 60. p.
- ³⁵ *Az 1920. február 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai*. IV. kötet, hiteles kiadás, Budapest, 1921, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 311. p.
- ³⁶ Finkey 1923: i. m. 183. p.
- ³⁷ Degré Miklós: Az állami és társadalmi rend védelméről szóló új törvény (1921:III. tc.). Szerkesztette Angyal Pál. *Magyar Jogi Szemle*, II. kötet, Budapest, 1921, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 296. p.; Angyal 1928: i. m. 64. p.
- ³⁸ Angyal 1928: i. m. 65–66. p.

Rigó Balázs*

Hatalmi legitimációs eszközök Aphra Behn II. Jakab koronázása alkalmából írt költeményében

Beköszöntő**

Régi igazság, hogy a kor nem érdem, hanem adottság, továbbá hogy a múlt idővel megszépül. Az ember születésnapja *sui generis* boldog és szép esemény, amely során az öröm felülkerekedik, hiszen az ünnepelt

* Rigó Balázs, tanársegéd, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. E-mail: rigobalazs@ajk.elte.hu ORCID ID: 0000-0003-0112-9546

** A szerző ezúton szeretné megköszönni konzulensének áldozatos munkáját, egyszersmind hatvanadik születésnapja alkalmából felköszönteni prof. Földi Andrást, az MTA doktorát, a Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék tanszékvezető egyetemi tanárát. Isten éltesen, Professzor Úr!

a már leélt élet eredményeinek a számbavételével és az idővel folytatott örök harca során megállapíthatja, hogy mi mindent ért el. Így a kor mint adottság valóban egy tevékeny élet érdemévé alakulhat át, és ezzel lesz az ünnep igazán időtálló.

A természetes személy születése jogász szemmel nézve többféle jogot keletkeztet. Legfontosabb ezek közül, hogy megszűnik az a függő jogi helyzet, melynek során a magzat csak feltételesen lehet jogok alanya, viszont születésétől fogva már teljes jogképességgel rendelkezik. A magzat tehát a fogantatásától számított életének újabb szakaszába lép, ezúttal már az élve születésből következően teljes jogalanyisággal rendelkezik, míg teljes cselekvőképességét – a részletszabályoktól eltekintve – nagykorúságával éri el. Eddig az időpontig a gyermek, majd a fiatal göröcsösen akarja bizonyítani, hogy ő már nagyfiú, nagylány, sőt önálló akarattal és igényekkel rendelkező, szuverén individuum, ezért ennek során egyre hevesebben kér részt a felnőttek világából, mintha nagykorúságáig állandó bizonyítási kényszerben élne. Miért ez a bizonyítási vágy, amely kamaszoknál többnyire már harcosabb megfogalmazásban és kifejezésben, a lázadásban nyilvánul meg? Feltehetőleg az identitásunk része, hogy igazoljuk, hogy életkortól függetlenül a társadalom egyenjogú, autonómiával rendelkező, szabad tagjai vagyunk, avagy csak a szülőknél, környezetünknek akarjuk bizonyítani értékességünket, ezáltal szintén az énképünket és identitásunkat igazolva. Jogász nyelven megfogalmazva ezeket a pszichológiai tevékenységeket, mintha legitimitási prob-

lémával küzdené az egyén egész élete, főként nagykorúvá válása pillanatáig. Mintha folyton igazolnia kellene saját létjogosultságát, ez az igazolási vágy, más kifejezéssel ez a becsvágy, a motiváció, hogy hagyjunk valamit magunk után, de legalábbis kivívjuk környezetünk elismerését.

A születés kapcsán utalnunk kell Popper Péter unos-untalan leírt megállapítására, miszerint az ember minden társadalmi cselekménye és közösség iránti igénye ellenére mégsem társas lény, mivel a legfontosabb cselekményei során magára van hagyatva, akárhányan is veszik körbe, gondoljunk itt a születésre, betegségek legyőzésére, halálra. Az ember így szembesül önmagával, önmaga kiszolgáltatottságával, és ez félelmet kelt benne. A pszichológiában tudományos közhely, hogy az embert mind a születésekor, mind a halálakor olyan feszültség éri, amelynek feldolgozása egész életén végigvonul, így szorongást kelt. Ez a két feszültség – korántsem cinikusan megközeleltve (!) – az, hogy valójában, nem tudjuk kik a szüleink, hiába valljuk már a római jog óta a *mater semper certa est* elvét, valójában csak elfogadjuk, hogy a szüleink azok, akik. Vannak közös emlékeink, fényképeink, és valójában a megkérdőjelezés teljes elvetéséig interiorizáljuk, hogy ők azok, akiknek a vére vagyunk. Jogászi nyelven ezt úgy írhatjuk, hogy az ember első társadalmi cselekménye valójában a jóhiszeműség szülei személyének elfogadása iránt, tehát hogy ő legálisan született, pontosabban fogant – ezt a régi jogi nyelv a törvényes és törvénytelen gyermek megkülönböztetéssel illette. Ennek a legalitási válságnak a megoldására tudatosan vagy tudattalanul – szintén kizárólag jogi terminológiával élve – mindkét fél részéről a szülői mivolt legitimitációja történik, melynek legjelentősebb eszközt az érzelmek jelentik.

A másik feszültség még súlyosabb, hiszen az ember idővel egyre inkább retteg a haláltól. Ez a rettegés, szembe nem nézés a modern európai társadalmakban különösen szofisztikált módon jelenik meg, gondoljunk csak a legnyilvánvalóbb formájára, a nyelvre. Számátalan kifejezés létezik, hogy megszépítse a születés mellett a legtermészetesebb emberi cselekedetünket, a halált. „Örök álomra szenderült. Elment. Kialudt élete gyertyája.” Ez a feszültség, vagyis a haláltól való szorongás valójában egy biztosan bekövetkező végső állapottól való félelem, mely az időmúlással egyre közelebb kerül, és egyre erősebbé válik. Az időmúlás mint jogi tény ellen azonban még a jog sem léphet fel, ez adja erejét. Ebben az esetben sok ember úgy küzd a szorongás ellen, hogy megpróbál minél teljesebb, sűrűbb, eseménydúsabb életet élni. Azok, akik a végletekig fokozzák az élet eseményekkel, élvezetekkel való megtöltését, a hedonisták. Ők azonban saját csapdájukba esnek, hiszen a biológiai értelemben vett élet ritkán tűri, hogy a végletekig kihasználják. Ezzel valójában egy önbeteljesítő jóslatként a hedonisták saját csapdájukba esnek, és siettetik életük végét, amelyet látva más hasonló módon gondolkodók még inkább élvhajhász életet élnek, ezáltal még hamarabb elfárad a szervezet, és a kör bezárul. Ebből a körből nyilvánvalóan a megelégedettség révén lehetne kitörni, de az emberi mohóság ellen sem a jog, sem a pszichológia nem találta még fel az ellenszert.

Részösszegzésként azt szeretnénk láttatni, hogy az egyén mind születése, mind elmúlása, halála révén bizonyos saját maga létéből következő (*apodiktikus*) ellentmondásokat, feszültségforrásokat hordoz. Ezek a pszichológia nyelvén szorongást, depressziót okoznak, míg a jogi nyelvben a jóhiszeműség, a legalitás, a legitimitáció és az időmúlás fogalmaival ragadhatók meg.

Természetesen tisztában vagyunk, és valljuk, hogy a gyermekvállalás a legnemesebb, legtiszteletreméltóbb és a legnagyobb felelősséggel járó emberi cselekmény, melynek leírása még a legnagyobb költők által is csak közelítheti a valóságot, de azt el nem érheti. Jelen bevezetőnk kizárólag csak analógiaként és *captatio benevolentiae*ként szolgál.

Az egyén születésénél láttuk a jogi-pszichológiai problémákat. Az analógia felállításához azonban szükségünk van másik jelenségre, amellyel összevetjük a fenti jogi-pszichológiai sítót. Ezt II. Jakab (1685–1688) trónra lépésében és koronázásában véljük megtalálni. Vagyis konkrétan abban, hogy II. Jakab hatalomra jutásakor milyen legalitási, majd legitimitációs kihívásokkal szembesült, és ezeket milyen technikákkal próbálta orvosolni. A konkrét – azaz II. Jakab trónra kerülése és koronázása – sík mellett viszont szembesülhetünk egy elvontabb, ám korántsem elméleti problémával. Hogyan legitimitálja a hatalom saját létét? Miért és milyen eszközöket használ a legitimitáció érdekében? Legfőképpen, meddig veszi, veheti igénybe ezeket a technikákat?

A királykoronázás és az arról hírt adó költemények legitimitációs relevanciája

Jakab, mint minden monarcha uralkodása hivatalosan ünnepélyes szertartással kezdődött. Köztársasági államformák esetében az új kormányzás kezdete pontosan szabályozott beiktatással, eskütétellel, az új országgyűlés felállításával, mandátumlevelek átvételével stb. nyílik meg, monarchikus államformák esetén erre a koronázás szolgál. A koronázás során a szertartás ünnepélyességét az isteni uralkodó felkenése, a koronázási jelvények mint szakrális tárgyak használata, a társadalom színe-javának a megjelenése, az esemény ritka és időszakos volta, az uralkodó és a társadalom általi kölcsönös hűségeskü – szintén részben szakrális, tehát isten színe előtti – letétele jelzi. A koronázási ünnepségek fényét – a közjogi szokások mellett – a gazdag és bőséges lakoma, a csillogó pompa, a ruhákkal, ékszerekkel, fegyverekkel, építkezésekkel, egyszerűval gazdagsággal való elengedhetetlen hivalkodás mindig is emelte. Ennek a mulatság- és fényűzésáradatnak elemét képezik a koronázási dicshimnuszok (*panegyricus*), melyeket vizsgálatukkal két okból emelünk ki.

Tisztában vagyunk vele, hogy a jogtörténet számára többek között a koronázási menet vizsgálata is hasznos lehet, mivel a menetet a pillanatnyi társadalmi rangot tükrözve alkalmas a társadalom rétegeinek, illetve a hivatali beosztásnak (*archontológiának*) a leírására. Sőt, a menetbeli sorrend adott esetben lehetővé teszi egyedi kor-

mányzati aktusok magyarázatát is, ugyanis a személyek, érdekesoportok befolyását és annak változását tükröző elhelyezkedése a koronázási menetben a társadalom számára is nyilvánvalóvá válik. Természetesen a koronázás során letett eskü, a különféle szertartásrendek vagy a koronázási menet külföldi tagjainak, azaz a külkapcsolatok személyi megnyilvánulásának vizsgálata is jelentőséget hordoz. Magától értetődő, hogy kutatás tárgyára alkalmas a koronázás pénzügyi lebonyolítása, a fedezetének a feltárása. Kevés jogtörténeti, azonban annál több kultúrtörténeti eredménnyel kecsegtethet a lakoma során feltálat ételek, a viselt ruhaköltemények leírása, stb.

Mindezek mellett figyelmünkkel mégis a koronázási költeményeket tüntetjük ki. Ennek oka egyrészt abban rejlik, hogy mivel a versek szövegek, ezek elemzése a jogtörténetész számára módszertanilag a legtöbb felsorolt jelenségnél közelebb áll. Sőt, ugyan szöveg és vers mivoltuk önmagában még sok más kutató számára is természetesen érdeklődést kelthetnek, azonban a versek elemzésében jelen van egy *differentia specifica*, mely révén a jogtörténetészek is kellő felvértezéssel vizsgálhatják őket, ez pedig tág értelemben vett kiáltvány (deklaráció) jellegük. Erre a jellegre abból következtethetünk, hogy nyomtatásban az egész társadalom, tehát a koronázáson részt nem vevők számára is elérhetővé váltak, tehát az iratok publikálásuk révén nem vesztek a sűrke hétköznapiok homályába. Elsődleges céljuk így az esemény rögzítésében és a hírközlésben rejlett.

További okunk a vizsgálatra, hogy a kiáltványok a kora újkorban (is) normákként tekintendők, mivel a Stuart uralkodók – tehát a közhatalom – a Titkos Tanácsban meghozott rendeleteiket, parancsaikat (*order*) is kiáltvány (*declaration* vagy *proclamation*) formában adták ki. A koronázási dicshimnuszok keletkezését vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy azok természetesen formailag és tartalmilag sem kiáltványok, de jellegük, szerepük nagyban közelít hozzájuk, hiszen céljuk, hogy az egész társadalom számára elérhetővé váljanak, mind területi, mind személyi hatályukat tekintve. További szándékuk a közhatalom ünneplésére létrejöttének a kifejezése, ezáltal annak jelzése, hogy megszűnik az az *ex lex* állapot, melynek során a régi és az új uralkodó közti időintervallum – sokáig korántsem csak formailag – *interregnumnak* állítható be.¹ Így válik az uralkodó dicsőségét és koronázását zengő pusztá versből a hatalom kezdetéről létrejött deklaráció jellegű írott szöveg. Ezt azzal a további érveinkkel bizonyítjuk, hogy ezeket a dicshimnuszokat sok esetben az udvarhű, tehát uralkodói jóváhagyással, ráhatással, sőt anyagi támogatással működő nyomdák publikálták, így tulajdonképpen egy közhatalmi aktusnak, a koronázásnak a kihirdetését testesítették meg ezek a versek.

Vállalva az állítás támadhatóságát, azt is megkockáztatjuk, hogy a dicshimnuszok a deklaratív hatály és jelleg mellett némely konstitutív tulajdonsággal is rendelkeztek. Erre abból következtetünk, hogy a koronázás elmaradása bizonyos mértékű hiányosságot jelölt az uralomváltás legalitásában és ennek következtében már az uralkodás során az uralkodó hatalmának a legitimitásában is. A koronázás hiánya ugyanis annak megtörténteig szégyenfolt-

ként kísérte végig az uralkodót, amennyiben ennek nem praktikus (szervezésbeli) okai voltak. Természetesen nem a dicshimnusz konstituálta az uralkodó hatalmát, még csak nem is a kizárólagosan a koronázás maga, hanem amellett az öröklési rend betartása, a rendek általi választás, a kölcsönös hűségeskük és a felkenés együttese.² Mégis, ezen aktusok érvényessége a jelen nem levők számára az arról való értesüléssel, a kihirdetéssel vált kétséget kizáróan normatívvá. A jog nem tudása magától értetődően nem mentesített már a kora újkorban sem, mégis okkal volt elvárható az alattvalók számára, hogy tudják, kinek tartoznak engedelmisséggel, főleg, amíg a hatalom anynyira személyhez kötött volt, mint a kora újkorban. Vagyis valamilyen szintű nyilvánosság, tehát a deklaratív elem mindenképpen szükséges volt az új uralkodó hatalomátvételéhez. Ezt a nyilvánosságot fejezte ki a nyomtatásban megjelent dicshimnuszok áradata, az írásbeliség elterjedése előtt a középkorban például az érméken az uralkodók profiljának a cseréje szolgálta ugyanezt a célt. Ebben és csakis ebben a tekintetben – miként a normák érvényességének mind a mai napig a kihirdetés is szükséges eleme – tekintjük az uralkodói koronázást, pontosabban a róluk készült dicshimnuszokat konstitutív jellegűeknek.

Feltételezésünk szerint a dicshimnuszoknak a fent említett funkciók, nevezetesen az esemény rögzítése, a társadalom számára való hírközlés, továbbá közjogi értelemben a koronázás mint közhatalmi aktus kihirdetése mellett lenniük kellett más céljuknak is. Most nem a szerző önmaga számára elvárt honoráriumára gondolunk, hanem a hatalom jellegéből és a dicshimnuszok szövegezéséből fakadó immanens funkciókra. Ezeket fogjuk megvizsgálni. Mi volt a mélyebb funkciója a dicshimnuszoknak a nyilvánvaló talpnyalás, valamint a deklaratív hatályú és némi konstitutív jellegű hírközlés mellett?

Hipotézisünk alapján Jakabnak a dicshimnuszok terjesztésével és a koronázás pompájának kinyilvánításával, továbbá Francis Sandforddal megíratott, és az uralkodásának harmadik évében, 1687-ben kiadatott, *Coronation of James II* című könyvével³ hatalmának a legitímálása volt a célja. Hiszen Jakabot az ún. kizárási válság (*Exclusion Crisis*) során (1679–1681) a parlament ki akarta zárni a trónutódlásból. Ennek oka Jakab nyíltan vállalt katolicizmusában rejlett. Emellett Jakabnak a rozsházi összeesküvés (*Rye House Plot*) révén az élete is veszélyben forgott (1683), ám a merénylet, melyet veterán cromwellianusok terveztek mind II. Károly, az uralkodó, mind Jakab, a trónörökös ellen, kudarcba fulladt. Jakab uralkodása kezdetén továbbá két lázadást is lever, melyek szintén a trónöröklés jogosságát kérdőjelezték meg.⁴ Jakabnak így a nyilvánvaló alkalmassága mellett, melyet a könnyen elért győzelmekkel mutatott meg, érdekében állt, hogy a koronázás során a nyers erő mellett máshogy is legitímálja hatalmát, pedig trónra lépésekor rendkívül nagy népszerűségnek örvendett, valamint reménytelen várakozással tekintettek uralma elé.⁵

Ennek a legitímációs kísérletnek eszközei a már hivatkozott koronázási dicshimnuszok. A dicshimnuszok botcsinálta és valóban szépiroi hivatást űző szerzők tollából nagy mennyiségben, ezért érthető módon eltérő irodalmi

színvonalon születtek. Így mennyiségére, összetettségére, színvonalára tekintettel jelen tanulmányunkban Aphra Behn, az egyik első angol vers- és drámaíró, műfordító, a restauráció költőnője harminc pindaroszi strófából álló, húszoldalmi terjedelmű, eposzi szerkezetben írt költeményét elemezzük.⁶

A dicshimnuszok funkcióinak általános áttekintése után, azok nagy számára és terjedelmére tekintettel célszerűnek látszik tartalmuk bizonyos témakörök szerinti csoportosítása. Ezek a csoportok a következők: 1. a koronázás mint alkalom, 2. a múzsa megszólítása, 3. az uralkodó megnevezései, 4. az uralkodó célja, joga, kötelessége, 5. a királyné megszólítása és szerepe, 6. a nép kötelessége. A csoportválasztás indoklását a csoportoknál külön-külön végezzük el.

A koronázás mint alkalom

A koronázás jelentőségét a fent már leírtak mellett azzal egészítjük ki, hogy maga a koronázás adja a dicshimnuszok létrejöttének jogalapját, így az érthető módon jelentős terjedelemben és az első szerkezeti egységet elfoglalva jelenik meg a versekben. A hatalom és a jog szempontjából pedig a koronázás közhatalmi aktus, amely a hatalom születésének, az uralkodás kezdetének a felkenés mellett a legfőbb konstitutív eleme, és ezáltal mind a társadalom, mind az uralkodó számára kiindulási pontként szolgál.⁷ Ez a közhatalmi lét azáltal is jelentőséget kölcsönöz a koronázásnak, hogy a kora újkori dinasztikus tulajdonosi szemlélet szerint az öröklési rend, illetve az öröklési szerződés megkötése az uralkodócsalád magánügye. Így az a magánjog területére tartozik,⁸ azonban a koronázással mint nyilvános eseménnyel az uralkodó a közjog terrénumába lép be. A középkorban az uralkodásra való alkalmasság (idoneitás) még csak személyes képesség volt, az újkorban ez a hadsereg vezetésének a monopóliumát jelentette. A felkenés az egyház által az uralkodó alkalmasságának az elismerése volt. A kölcsönös hűségeskü az uralkodó és a rendek részéről és az uralkodói fogadalmak, esküik, hitlevelek mind paktumok, így magánjogi vonásuk az erőteljesebb, míg a közjogi jelleget a rendek általi választás és a koronázás adta a hatalom létrejöttéhez.⁹

A forrásokban a koronázásról mint alkalomról tucat-számra találhatunk jelzős szerkezeteket. Ezek közül az alábbiakat tartjuk kiemelendőnek. A koronázás hatalmas, tekintélyes nap (*Mighty Day*)¹⁰, amely többször megéne-

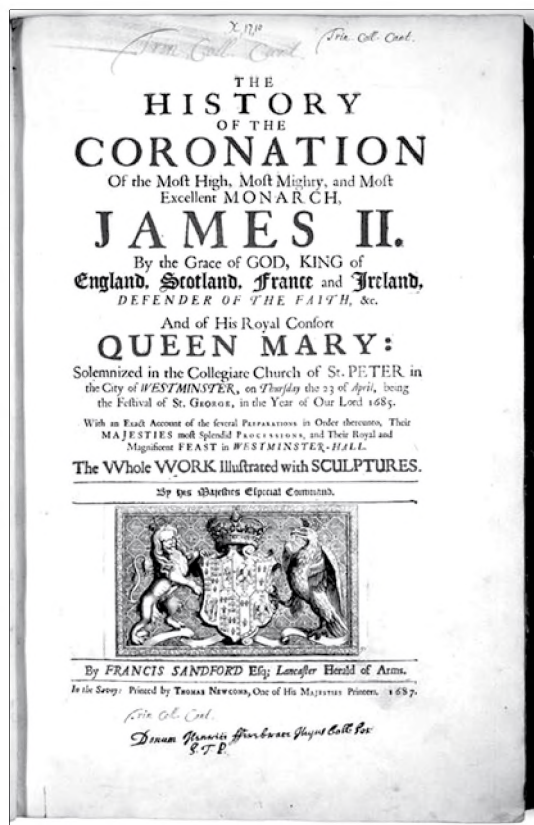
kelt isteni témaként (*Divine a Theam*)¹¹ egyszersmind szent is (*Holy-day*)¹². Az alkalom szentsége a nyilvánvaló egyházi felkenésre, azaz az isteni kiválasztottságra

való utalás mellett, magának az ünnepségnek az isteni védelméért is jelzi. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a kora újkorban, különösen Angliában a vallásháborúk, a protestantizmus és a katolicizmus harcában Jakab nyíltan vállalt katolikussága¹³ fényében az isteni hatalomra, a Napra mint égitestre és a koronázás szentségére utaló terminológia nem csak ártatlan és tetszést kiváltani szándékozó szóvirágok halmaza.

A fentiekből következik, miszerint a koronázás elsődleges célja, hogy a szépség és fenség kifejeződésre jusson (*express / Beauty and Majesty*)¹⁴, amely alkalom természetesen isteni oltalom alatt áll. A koronázás és az arról szóló egyik mű másik bevallott célja, hogy ellágyítsa az érzéseket (*May feel the very Zeal with which I write; / [...] to tender sense*),¹⁵ mégpedig azért, hogy az érzelmekre hason. (*That future Lovers when they hear, / Your all-ador'd and wond'rous chareacter; [...] / May find the Holy Passions you*

inspire.)¹⁶ A forrásidézetben szereplő szerelmesek szent szenvedélye sem az az egyértelmű utalás, amelynek első ránézésre tűnik, ugyanis Jakab híresen szenvedélyes személyiség volt, továbbá élt a köztudatban az a szenvedélyessége is, amellyel a katolikus vallást védte,¹⁷ hiszen éppen ennek a következtében, sőt a katolikusoktól való félelemből akarták a kizárási válság kapcsán a trónöröklés rendjét megváltoztatni. Jakab szenvedélye emellett, érthető módon őszinte szókimondással párosult, amely gyakran a kérlelhetetlen nyers és heves stílus miatt parancsainak zsarnoki jelleget kölcsönözött. Jakab kormányzása és az annak során felmerülő konfliktusok megítélése, kezelése így magától értetődően érzelmi alapon történt,¹⁸ ezt azonban a koronázás során még csak a szent szenvedély Cassandrát idéző sora jelezte előre.

Az ünnepélyesség kifejezése az isteni lelket is megérintő mennyei dallam útján történik, melynek során az ünneplők, azaz az áldottak megtanulnak énekelni és szeretni, olyannyira, hogy még az isteni harag is vidámmá válik. (*Such Heavenly Notes as Souls Divine can warm, / Such wond'rous touches as wou'd move / And teach the Best to Sing and Love! / And even the Anger of a God wou'd Charm!*)¹⁹ A zene visszatérő elem a koronázás során, hiszen a múzsákkal még az angyalok is dalra fakadnak. (*All the Muses, and the Angels sing!*)²⁰

Francis Sandford Jakab koronázásáról írt művének címlapja

Az érzékek és a szenvedély összekötése az érzelmek és a zene révén megnyitja a mennyországot, a Föld virágba borul, egyetemes öröm és harmónia árad szerteszét a koronázás áldott napján. (*And Heav'n all open'd to survey / The Mighty Triumphs of the Blessed Day: / And Earth had drest herself in all her Bloom, / And sent abroad a universal joy! / [...] all was Harmony above.*²¹) A fenti sorokból következően a szeretet első ránézésre szintén katolikus fogalom, hiszen a koronázás isteni jellege és az alkalom szentsége kiegészül az egyetemes öröm hirdetésével (örömhír = evangélium), mely Jakab koronázását jelenti. Ez utóbbi utalás az Újszövetségre is érthető, így az Újszövetség három szent elve, a hit, a remény és a szeretet minden nehézség nélkül kiolvasható a műből. A szeretetnek azonban nem csak vallási szerepe van, mivel a dicsőséget tompítja és elodázza. (*Love will make humbler Glory wait too long.*²²)

A koronázás során az érzelmek, az öröm és a nap szentsége révén, magától értetődik, hogy az ünnepség célja a profán és vulgáris gondolatok kizárása, a mindennapi bajok elkerülése, az anyagi nehézségek elfeledése, a testi szükségletek elnyomása, a parázna vágy elfojtása, a panaszok elhallgattatása. Mindezek révén ezen a megáldott szent napon az öröm egyetemessé válik, és elhozza a földi paradicsomot a koronázáson résztvevőknek. (*They disdain / A vulgar thought to entertain; / Big with Prophetick Joy, they lab'ring wait / To utter Blessings wonderful and great; / This day no rough Fatigues of Life shall vex, / No more Domestick Cares the mind perplex; / All common thoughts are lost in the vast crowd of Joy, / This Jubilee! this Sacred Holy-day! / The Soul resolves for Mirth and*

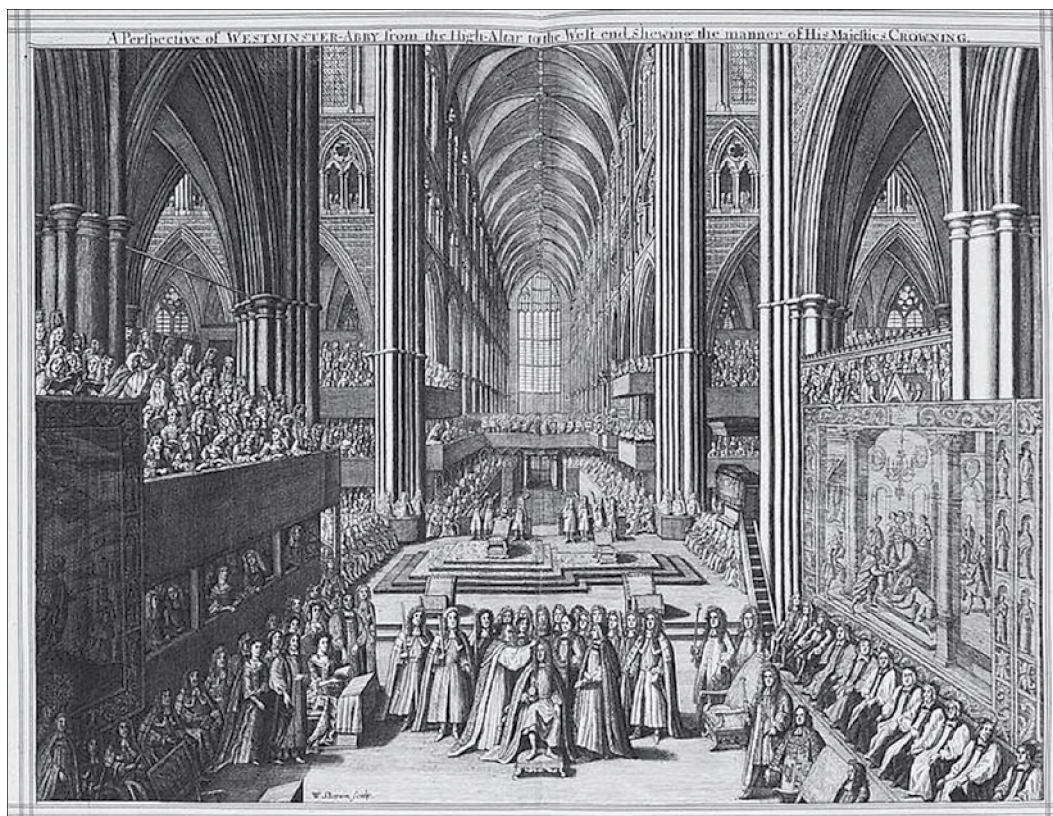
*Play. / She leaves all Worldy thoughts behind, / And in Her hast out-strips the wanton Wind; / The Poor Man now forgets his pressing needs, / No Penury his exalted looks confess, / Neglects the Body, while the Soul he feeds / On fancy'd pleasures fearce arriv'd in guess. / No sad Complaints ascend the Sky's, / No Nymphs reproach'd in Lovers sighs, / Or Maid forsaken, bends her lovely eyes.*²³)

A forrásokból tehát látszik a koronázás ünnepélyessége, fenségessége, magasztossága és szakralitása. Ez a szakralitás sokszor a műzsan keresztül jelenik meg, ezért külön foglalkoznunk kell a műzsa megszólításával.

A műzsa megszólítása és megnevezései

A műzsa segítségül hívása fogalmilag az eposzok kezdő szerkezeti egysége (*invokáció*), azonban figyelemre méltó kettősségre juthatunk, ha közelebbről megvizsgáljuk a látszólag egyszerű megszólítást. Aphra Behn pindaroszi strófában írt eposzi szerkezetet követő műve különösen érdekes ebből a szempontból. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a barokk műneme az eposz, így jobban érthető, hogy más irodalmi műnemet, jelen esetben a lírát hatja át. Az óákra jellemző pindaroszi strófa pedig erős érzelmi zaklatottságot tükröz.

A mű első sora a következőképpen kezdődik. *Arise my Muse! Advance thy Mourning Head / And cease lamenting for the Mighty Dead!* Első ránézésre könnyű dolgunk van, hogy lefordítsuk. Kelj fel Múzám! Emeld fel gyászoló

A koronázás az oltárról nézve

fejedet, és hagyd a sajnálatot a hatalmas hallott felett! Ez a fordítás szöveghű, megfelel az eposzi sajátosságoknak, és egyszerű. Ezt a vonulatot követi a múzsa többi megszólítása is, melyben gyengéd angyalnak, istenkének, a menny első hírnökének (*soft Angel, little God, first Messenger of Heaven*)²⁴ címezi őt a költő. A koronázás ünnepélyességénél fent láttuk, hogy a múzsa feladata, hogy szeretetre, énekre, öröme buzdítsa a hallgatóságot. Ez eddig a szó szerinti, első jelentését tükrözi a soroknak, azonban van egy másik olvasat is a sorok mögött.

Láttuk, hogy a szerző összeköti a múzsát az égiekkel, angyalnak, hírnöknek személyesíti meg, aki ráadásul égi hatalommal is rendelkezik (*to whom the Great Command was given*).²⁵ Jogosan tehetjük fel a kérdést: miért van szüksége egy múzsának parancsolásra? Ez a hatalom és a múzsának isteni attribútumokkal való felruházása készítet arra, hogy ismét megnézzük az első sort, és újabb kérdéseket tegyünk fel. *Arise my Muse! Advance thy Mourning Head / And cease lamenting for the Mighty Dead!* Miért a múzsa szomorkodik? Hiszen az uralkodónak hunyt el a testvére, akinek a helyébe lépett. Olyannyira fontos ez a tény, hogy II. Jakab sok deklarációját testvére, a néhai II. Károlyra való egysoros mondattal való emlékezéssel kezdi. A múzsa szerepe, hogy a szerzőnek ihletet sugalljon, ebben az ihletben pedig van valami transzcendens, hiszen az isteni szikra nem magyarázható meg racionális módon. Ebből a szempontból indokolt, hogy a múzsa nem szomorkodhat, azonban valójában nem is a múzsa szomorkodik, hanem az uralkodó. Sőt, a múzsának semmi szüksége isteni parancsra, hatalomra. Fent láttuk, hogy a múzsára a mindennapi gondok elűzését is kötelességként rója a szerző, ez pedig nem lehetséges, mert ez nem a múzsa feladata.

Valójában a költő a koronázásról akar írni, de nem a múzsának, hanem az uralkodónak, az uralkodó tehát a koronázást személyesíti meg, vagyis az uralkodó adja az inspirációt az alkotáshoz. Így tulajdonképpen az uralkodó a múzsa. Ez a magyarázat az első sorra. Ennek következtében az első sort, az egyszerű *Kelj fel Múzsám!* helyett, az *Emelkedj, uralkodóm!* mondattal célszerű fordítani. Természetesen a korban nem fordították sehogy, azonban a kétértelműség elég áthajlást biztosított, hogy ne csak híradásként tekintsék a verset. Sőt, az uralkodó és a múzsa, azaz az uralkodó és az istenség képének egymásra vetítése, II. Jakab fanatikus katolikus hitét ismerve egy harmadik ányalat létre is következett enged. Egészen másként olvassuk a mennyország első hírnöke kitélt, ha tudjuk, hogy az uralkodó életét és uralkodását a katolikus hit védelmére, sőt erősítésére tette fel. Sőt, egy negyedik értelmezési síkot is megengedhetünk magunknak. Az *arise*, *emelkedik*, *felkel* ige a Napra is vonatkozik, hiszen a Nap kel fel, és az angolban is a *rise* igét használják ennek leírására. Vagyis az uralkodó immár nemcsak a múzsával és ezért istenséggel, isteni jelleggel egyenlő, hanem a Nappal is, amely a végső hatalom szimbóluma.²⁶ Ez a megállapítás pedig annak fényében kerül más megvilágításba, hogy ha tudjuk, hogy a Napkirály II. Károly és II. Jakab unokatestvére volt, és mind a kettőjük főként a belpolitikában többé-kevésbé tudatos módon őt próbálta má-

solni, egyszersmind hatalmát és ezáltal részben személyét példaképnek is tekintették. A költői képből, az esztétikum-ból tehát igen komoly tartalmi üzenetet hordozó célkitűzés, politikai program lett. Az uralkodók programjai pedig legelőször saját neveikben öltenek testet, ezért a következő fejezetben az uralkodó megnevezéseit vizsgáljuk meg.

Az uralkodó megnevezései

Az előző gondolatmenet alapján láttuk, hogy az uralkodó és a múzsa képének egymásra vetítéséből következően eddig csak kétértelmű utalás történt az uralkodóra. Nézzük meg, melyek a nevének nevezett szerepek, amelyeket az uralkodó ellát! Mivel és milyen célból egészülnek ki az uralkodó címei?

A jellemzésének klasszikus formája, mely a király külsejére vonatkozik, semmi különöst nem mutat. A múzsa feladata, hogy a szépség és fenség, maga a gyengéd Adonis megtestesülését kifejezze (*Beauty and Majesty in such a dress, soft Adonis*)²⁷, ahogy az uralkodó hősnek (*Royal Hero, Hero of th'expecting World*)²⁸ titulálása, még ha több mint tucatszor fordul elő a forrásokban, sem a legfontosabb jelző, ahogy a királyi úr (*Royal Sir*)²⁹ is túl általános címzés. Az elbűvölően kedves fiú (*Charming Boy*)³⁰ kitétel, pedig ismerve Jakab csökönyösségét és dogmatikus gondolkodását,³¹ legfeljebb némi enyhítő célzattal írott kedveskedésnek, azaz érzelmi ráhatásnak tűnhet. Ugyanakkor, ha valamit Jakabtól a koronázáskor elvártak az élvhajhász, vérbő, hedonista II. Károly után, akkor az a határozottság és céltudatosság volt. Egy következő címzés szintén érzelmi sikot mutat, méghozzá, amikor az ünneplő tömegetől és a múzsától azt várja a költő, hogy áldja meg a királyság reményét és örömét (*to bless the Kingdoms Hope and Joy*).³² Szintén az érzelmekre próbál hatni a vers, amikor az uralkodónak a háború szörnyűségei között is a könnyőreletességét emeli ki, méghozzá nem a szépségétől függően, hanem amikor csak megteheti. (*Merciful as that, when e're he can redress!*)³³ A három érzelmekre ható, megszerettetésre való utalás, hogy az uralkodó vidám, ő maga az öröm forrása és egyben reménység, valamint hogy könnyőreletes arra enged következtetni, hogy nemcsak a külsőt, hanem a belsőt is megcélozva akarja magát elfogadtatni.

II. Jakab sikeres katona, hadvezér, aki még flottaparancsnoki tapasztalataiból tengerészeti hadviselésről szakkönyvet is írt,³⁴ így nem meglepő, hogy ő a hódító Mars, a háború istene, aki bátorságot öntött az angol seregekbe, és megfutamította az egyesült külföldi hadakat.³⁵ (*God of War, Conquering God, New Courage to the fainting Troops He gave / And by His great Example taught 'em to be Brave.*)³⁶ Jakab hadi sikereinek máig ható emléke New York neve, ugyanis a második angol-holland kereskedelmi háború (1665–1667) során, Jakab még Duke of York minőségében volt a flotta főparancsnoka, így az angol győzelemmel végződő háború során a győztesek Új-Amszterdamot New Yorkra nevezték át.³⁷ Jóllehet, a hadi sikerek és a hadsereg, azaz az erőszak birtoklásának kizárólagossága adja egy hatalom erejének fizikai alapját, amely során a hatalom erede-

te puszta ténykérdéssé fajul, azaz annak megvizsgálásává, hogy ki parancsol a hadseregnek. Mégis, a hadi sikerek esetelésénél³⁸ izgalmasabbak számunkra azok a titulusok, amelyek hatalommal, vallással kapcsolatosak, mivel a fenti erőszak-monopólium eszmei megerősítés nélkül lóg a levegőben, és legfeljebb csak beletörődni lehet a hatalom birtokosának személyébe, nem pedig azonosulni vele. Így a legitimitást elősegítendő, a puszta erőn kívül más attribútumok kellene az uralkodónak, amellet hogy tündöklő Marsként csillogjon az égen.

Az uralkodó azonban nemcsak a hadak istene, hanem egyéb isteni jelleggel is rendelkezik. Megnevezései között találjuk a haza isteni védnökét, az isteni királyt, aki üdvözli a (nap)keleti szelet, mely meghozza a három királyok felől a hírt. (*Godlike Patron, Godlike King, [...] as that welcome Eastern Wind.*³⁹) Az uralkodó, aki Isten alkotása, és akire a menny lenézett, és közben elégedetten mosolygott (*Heav'n look'd down and smil'd, well-pleas'd with what 'thad made*⁴⁰); tehát isteni védelem alatt áll. Ez az isteni jelleg és védelem azonban kevés. Az uralkodó ezzel a védelemmel legfeljebb az eddig idézett hős, hadvezér vagy a szépségben tündöklő fenség lehet. Amikor azonban Jakobot az egyetlen, igaz isteni hatalom képviselőjeként (*True Representer of the Pow'rs Divine!*⁴¹) illeti a költő, akkor már a hódító isten, isteni patrónus és isteni király is más megvilágításba kerül. Jakab, illetve a költő Jakabnak tehát abszolút isteni hatalmat vindikál, ezáltal válik az uralkodó és felesége szent párrá, illetve szent királlyá és királynévá (*Sacred Pair, Sacred King and Queen*⁴²).

A fent elemzett katolikusság, a parancsolási jog, azaz a hatalom, amelyről most már tudjuk, hogy isteni eredetű hatalom, az uralkodó megnevezései között is kiegészül a Nappal mint az isteni abszolút hatalom jelképével. Jakabot ugyanis a fényesség istenének (*God of Luster*⁴³) címezi a költő, aki ragyogásával egyeduralkodóként, azaz monarchaként és nem csak királyként tündökölhét (*Glittering Monarch*⁴⁴). A monarcha és a király látszólag ugyanazon kifejezések, azonban Jakab koronázási ceremóniájának végén a pompás tűzijáték eredményeként a 'PATER PATRIAE' fogalom mellett a 'MONARCHIA' szó ragyogott az égen, mely egyértelmű utalás a Napkirály abszolút monarchiájára.⁴⁵ Ezt a célzást a kortársak is értették.

A titulusok között az abszolút hatalommal rendelkező isteni uralkodó képe mellett megjelenik a kor másik meg-

határozó eszméje, a royalista toryk patriarchális államelmélete is, melynek fő reprezentánsa Sir Robert Filmer. Az elmélet magva, hogy az atyai hatalom természetes, mivel az ember teremtése óta fennáll. Az embert és a természetet Isten teremtette, így Ádám volt az első és egyetlen családfő, aki teremtésétől kezdve, elsőségénél fogva abszolút atyai hatalommal rendelkezett, akinek hatalmában

a többi leszármazó családfő osztozott.⁴⁶ A család Filmernél azonos a politikai közösséggel, ebből fakadóan az atyai hatalom azonos a politikai hatalommal.⁴⁷ Ezzel Ádám nemcsak családfő, ősatya, patriarcha, hanem az első uralkodó, monarcha is lesz, akitől az uralkodók származtat(hat)ják hatalmukat.⁴⁸

A politikai, uralkodói hatalom tehát a kezdetektől fogva természetes és abszolút. Mivel a monarcha hatalma Ádámon keresztül Isten akaratának megnyilvánulása, e hatalom teljes mértékben legitim, s az iránta tanúsított feltétlen engedelmség erkölcsi parancsként Isten

iránti engedelmség is.⁴⁹ A patriarchával szembeni ellenállás tehát magával Istennel való szembeszegülés, így az ellenállás és az engedetlenség bűn, ezt fejezte ki fent az uralkodó szentségét tükröző megszólítás is. Az engedelmség és hűség pedig erkölcsi kötelesség az atyai uralkodó felé.

Az elmélet fényében már nem meglepő, hogy amikor a költő Jakabot az isteni hatalom első képviselőjeként illeti, egyből párhuzamot von az elsőszülött emberrel, akit Isten örök életre szánt, mígnem Éva hatására elárulták Istent. (*Such [True Representer of the Pow'rs Divine] was the first Born-Man, / Heav'n did for an immortal Race design, / E're the first bright deluded Maid / To sense of Fear, the Lord of All betray's.*⁵⁰) Ezen a ponton azonban nem merül ki a patriarchalizmus, valamint sem a hatalomra, sem az érzelmekre való utalás. Jakab ugyanis egy személyben bátor, szeretetteljes, igaz, őszinte, akiben mint királyban az alattvalók megtalálják az atyát is. (*Remaining as thou art, brave, Love, true / Thou, in by King, will find Father too.*⁵¹)

A patriarchalizmus ennyire pontos leírása a koronázási költeményben több jelenségre enged következtetni. Egyrészt lehet hízélgés és utalás a költő részéről, Robert Filmer Patriarchájára, amelyet éppen a kizárási válság apropóján jelentettek meg a toryk, Jakab trónöröklésének alátámasztására.⁵² Másrészt lehet Jakab szándéka, hogy

A tűzijáték a precízen megkomponált elemekkel

ez megjelenjen róla, éppen ugyanebből a célból.⁵³ Ezen a ponton azonban ellentmondásba ütközünk, pontosabban Jakabnak ez a tette nyitott kapuk döngetése lenne, mivel már megkoronázták, és elfoglalta a trónt. A lázadókat ráadásul leverte, így látszólag külső fenyegetettség nem merült fel a hatalmával szemben.⁵⁴ Jakabnak tehát már nincs szüksége az elsősülöttség jogának nyomatékosítására, sőt jogának az erőltetése éppen a visszájára fordulna, azaz beismerő vallomásként hatna, hogy valójában mégsem ő következett volna a trónon. Ebből következik, hogy utóbbi esetben nem gondolhatunk másra, mint hogy a korszalem része az uralkodók atyai hatalmának *expressis verbis* kifejezése.

Az uralkodó korántsem jelképes és költői titulussal van tükrözve-e feladataikat, céljait az uralkodás során? Vagy csak megmaradnak hangzatos programneveknek, és a történelem majd eldönti, hogy beváltották-e a hozzájuk fűzött reményeket? Milyen jogokat vindikál magának, és milyen köteleességeket vállal magára az uralkodó, ha meg akar felelni a címeinek? Mit várnak el tőle alattvalói? Ezeket a kérdéseket járjuk körbe a következő fejezetben.

Az uralkodó célja, joga és kötelessége

Az uralkodói címek sok esetben programnevek, azaz megmutatják, hogy milyen céljuk volt az uralkodóknak uralkodásuk kezdetén. Erre szolgál kitűnő példaként a japán császárok neve, amely minden esetben felvett név, és az uralkodás leendő eszmeiségét hivatott tükrözni (Meiji – felvilágosult, Shouwa – harmonikus és békés, stb.). A programnév ugyanakkor az uralkodás kétes jogcímét is hivatott elleplezni (Sarrukín, azaz törvényes uralkodó, tehát valószínű puccsal került hatalomra, ahogy a Bíborbanszületett melléknév is az uralkodó kétes származását takarja), hiszen annak, aki tényleg törvényes utód, nincs szüksége ennek nyomatékosítására. Meg kell különböztetnünk azonban ezeket a neveket az uralkodók ragadványnevétől, mely bizonyos tulajdonságot, de korántsem uralkodói célt jelöl, többek között ilyen a nagy, bölcs, igazságos, nyakigláb, szép, oroszlánszívű, ferdeszájú stb. Továbbá meg kell jegyeznünk, hogy ezeket a neveket az uralkodók nem saját maguknak választják, hanem környezetüktől vagy az utókortól nyerik el őket.

Az uralkodói programnevek azért is szorulhatnak vizsgálatra, mert ha az uralkodó ezekre kellő komolysággal tekint, akkor a nevekől következő vagy éppen a nevekben megjelölt tulajdonságok és feladatok megvalósításáért mint célokért, jogokat vindikálhat magának. Ez a különbségtétel mégis ugyanarra a következményre vezethet, hiszen ha az uralkodó akár jogalapként, akár célként tekint a nevére, az az államberendezkedés és az uralkodói politika megváltoztatásával járhat. A középkorban sok-sok király tartotta magát lovagkirálynak, így vállukra a keresztes hadjárat indítása erkölcsi kényszerként nehezedett, de mivel ők szívből vallották is a lovagi erényeket, ezért teljes politikájukat ennek a célnak szentelték. A háború viszont temérdek pénzt (adót) kíván, amely nemegetszer az ország pénzügyi rendszerét, illetve az uralkodó és a rendek viszo-

nyát alakította át. Az uralkodóra nyilvánvalóan veszélyként leselkedik, ha túlságosan azonosul szerepével, hiszen ez az azonosulás a realitásérzék teljes elvesztésével jár, aminek következtében hatalma is porrá hull.

A szereppel való túlságos azonosulás és a dicsőség pillanatnyi varázsa érdekében már a rómaiak⁵⁵ is figyelmeztették a *triumphuson* tündöklő *imperator*t. „Tekints magad mögé! Ne feledd, hogy ember vagy!” („*Respice post te, hominem memento te!*”) Ugyanerre szolgált az eszmétörténetben nagy hatást elérő „Emlékezz a halálra!” („*Memento mori*”) regula is.

Mint fent már írtuk, Jakabról azt tudjuk, hogy uralkodása céljaként a katolikus vallás egyenjogúsítását tekintette. A whig történetírás és főként a kortársak szerint inkább annak első számúvá és kizárólagossá tételét vallotta. Továbbá a pápistaság vádjával összefüggésben mind a szakirodalom, mind a kortársak azzal illették és vádolták Jakabot, hogy a katolikus hit európai védelmezője, azaz a Napkirály mintájára abszolutizmust akar bevezetni.⁵⁶ Nézzük meg, hogyan tükröződtek a vádak, illetve a célok, és a belőlük vindikált jogok a koronázási költeményben!

A vers Jakab elődjére, bátyjára, II. Károlyra is utalást téve, nyomatékosítja, hogy az uralkodás kötelesség is, és nem csak az élvezetek hajszolása, ahol királyi módon lehet habzsolni az örömeket. (*Shake off the downy pleasures from thy eyes; / And from the softest Charms of Love, Arise!*⁵⁷) A monarcha legfontosabb kötelessége pedig a biztonság fenntartása.

Az uralkodó az, aki a lángoló kardot birtokolva, kinyilvánítja hatalmát, és zavartalanul fenntartja országát, mely a földi Paradicsom. (*Who, whole the flaming Sword he bore, / 'Twas only to declare his Pow'r; / And usurpt maintain his Paradise.*⁵⁸) Ez a kijelentő mondat egyben tartalmazza az uralkodó jogát a hatalomra, mivel csak neki van birtokában az uralkodói kard,⁵⁹ másrészt mind joga, mind kötelessége fenntartani országa békéjét, melyet a zavartalanul kitétel fejez ki. Ugyanis ez egyrészt védelmi kötelezettséget jelent a belső és külső ellenségtől, másrészt a külső és belső kihívókkal szemben pedig nyomatékosítja hatalmának mind korlátozhatatlanságát, mind beavatkozástól való mentességét. Azaz az uralkodó elsődleges feladata uralkodói oldalról a védelem, a nép oldaláról a biztonság, melynek érdekében az uralkodó használhatja a kardját, azaz erőszakot is alkalmazhat. A belső védelem fenntartásának többek között az az oka, hogy az uralkodókkal szemben a kora újkorban főleg a vallás kérdése miatt tört ki lázadás, felkelés és merénylet, mely a francia királyságban polgárháborúba torkolt, míg Anglia esetében alkotmányos küzdelemmé finomodott.⁶⁰ Erre utal Aphra Behn, amikor a kizárási válság politikai-alkotmányjogi harcait eleveníti fel. (*Oh had that Senate, whose Ingratitude / The Royal Heir endeavour 'd to Exclude; / [...] / Instead of Votes against His Right and Fame, / They'd rais'd Eternal Altars to His Name! / Ador'd Him as a thing Divine, / And made a God of Him before His time! / But they Heav'n's mightiest Blessing did disown, / And strove [oh base reward!] in vain to blast His Naval Crown.*⁶¹) Jakab végül a merényletet és öccsét is túlélte, így a parlament minden igyekezete ellenére a primogenitúra jogán felkent katolikus uralkodóvá vált.

A fentiekben részletezett külső és belső védelem, azaz a biztonság megvalósításának passzív oldala kiegészül a birodalom fenntartásával, sőt határai kiterjesztésével, tehát az aktív oldallal. Ezt a hódítás útján megvalósuló terjeszkedést a Nap allegóriával fejezi ki a költő, hiszen a Nap a természetben is a végső hatalomnak tekinthető, melynek sugarai mindenhová elérnek, emellett a Nap, mint fent többször láttuk, az uralkodói abszolút hatalom jelképe is. (*And with life giving Rule the God maintains / The Glorious Empire of the Sun. / And all things smile and thrive that are in Nature found. / Now fiercer Rays of Brightness he assumes. / And ev'ry Minute do's inlarge his Beams; / Till to the farthest Poles their Influence spread, / And scatter Plenty where his Glory's shed. / While all the guilty fantoms of the Night / Shrink from the Piercing terror of his Light!*⁶²)

A fentiekből is következik, hogy mindez a védelem és hódítás nem lehet teljes az isteni védelem és jóváhagyás nélkül. Hiszen az uralkodó isteni küldetésének tekinti mind a hódítást, mind az eltérő vallású idegen népek és az országbeli eretnekek legyőzését, mivel a vallásháborúk korában nemcsak szent cél, hanem saját hatalma és biztonsága szavatolása érdekében lépett fel a vallás egyesítéséért.⁶³ Ezeknek a vallásháborúknak, azaz kora újkor keresztes háborúinak fényében az uralkodó isteni átlényegülése még fokozottabb jelentőséget nyer. Az uralkodó immár nemcsak a kereszt nevében, hanem isteni jogalappal rendelkezve vélt vagy valós abszolút hatalma teljes tudatában és igényével törekszik országa egyesítésére. Az isteni jelleg, a Nap, a vallás tisztasága és a hatalom így nemcsak szimbolikus értelemben fonódik össze, hanem jogalapot nyújt a külpolitika uralkodói jogkörbe tartozására, továbbá azt a célt is kijelöli, amelyért a háborút megindíthatják, sőt akár a háború indítása uralkodói kötelességként is definiálható. (*Each coming vulgar day, the Monarch show'd, / But this more Sacred, views Him all a God! / New youth and vigor fill His Royal Veins, / His Glorious Eyes young flames adorn; / A new Divinity in His looks, Proclames / That for Eternal Empire He was Born!*⁶⁴ [...] *Fortune and Nature still agree to make / Each present minute gayer than the last: / This gives you Empire! while Three Nations pay / Their willing homage to your Scepters sway.*⁶⁵) Ezzel a kötelességgel szembeül I. Jakab a harmincéves háború első szakaszában, pedig ha valaki, akkor ő irtózott a fegyvercsörgéstől, mégis kénytelen volt egy számára egyértelmű kudarccal és leküzdhetetlen anyagi nehézségekkel járó háború megvívására.⁶⁶

Látható tehát, hogy az uralkodó látszólag hangzatos címei milyen konkrét jogokat és kötelességeket vonnak maguk után, valamint az is, hogy ezek a titulusok milyen mértékben tükrözik az isten kegyelméből, isteni jogalappal és abszolút hatalommal uralkodó vagy uralkodni vágyó monarcha céljait, sőt konkrét politikai lépéseit. Az uralkodócsalád, főleg a Stuartok kapcsán van egy különösen fontos kérdéskör, amelyet még meg kell vizsgálnunk, ez a házasság, azaz a királyné személye. Hiszen ő maga az öröklési rendszer előfeltétele. Jakab pedig falta a nőket, így a közvéleménynek sem volt közömbös, hogy Jakabnak kitől születik második házasságából két lánygyermek

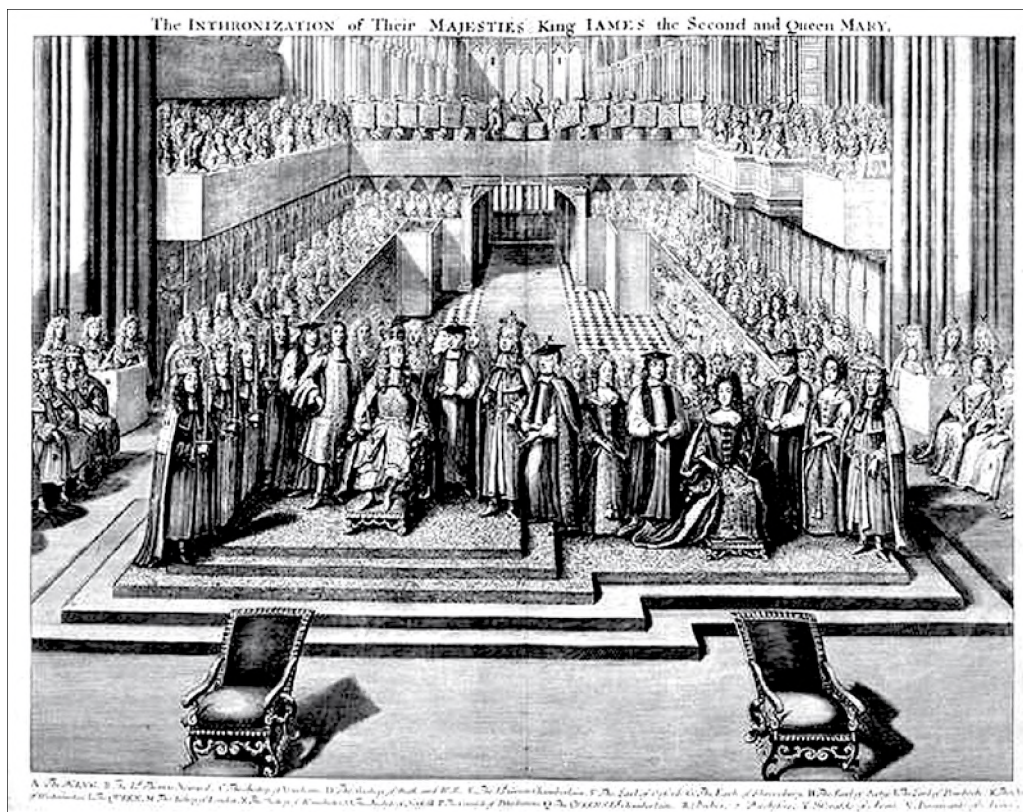
után végre fiúgyermek. A sors iróniája, hogy a két lánygyermek egyaránt dicsőséges uralkodóvá vált, míg az áhított fiúgyermek csak száműzött trónkövetelőként tengette hosszú éveit.

A királyné megszólításai és szerepe

A dinasztikus házasságok a kora újkorban is a külpolitikai szövetségek kötésének zálogai voltak. A Stuartok előszeretettel választottak katolikus arát maguk mellé, amely két veszéllyel fenyegetett. Egyrészt az országot olyan külpolitikai szövetségi rendszerbe vonhatta, amely magától értetődően bármikor háborút jelenthetett. Másrészt a trónörökös nevelése egy katolikus királyné és katolikus udvaroncái kezében nemcsak a külső, hanem immár a belső fenyegetettséget is megjelenítették, sőt fokozták. Jakab és a királyné minden lépésében pápista fondorlatokat vétek felfedezni, amelyeket az uralkodó sem cáfolt. Jakab ráadásul a parlament és a közvélemény minden cselekedetében, kiáltványában hatalmának teljesen jelentéktelenné tételének szándékát látta. Ezzel viszont mindkét fél félelme önbeteljesítő jóslatként szolgált, és vezetett végül Jakab elüldözteséhez. A királyné elfogadtatásához Jakabnak tehát elemi érdeke fűződött.⁶⁷ A csavar abban rejlik, hogy Jakabnak valójában nem a királynét, hanem a születendő fiú trónörökösöt kellett volna elfogadtatnia, ám katolikus szülőktől vajmi kevés reménnyel feltételezhető, hogy protestáns szellemben nevelik gyermeküket, főleg, ha ez a gyermek a trón első számú várományosa.

Magától értetődő, hogy a királyné legitimálása szépségének leírásával kezdődik. Istennőként ragyog, szemet gyönyörködtető, szívet melengető a látványa, a testet forróság öleli át, amikor csak meglátja az ember. A gyengéd könnyek örömből fakadnak, melynek kiváltó oka maga a vidám, szépséges királyné. (*And Thou bright Goddess of the Day! / For whom all longing Eyes and Hearts prepare; / These tender panting, those soft Tears of Joy, / And with impatient Murm' rings fill the Air; / O Charming Goddess of the Day appear!*⁶⁸)

A királyné szépsége annyira igéző, hogy mesékbe illő fordulattal is illethetnénk, miszerint a Napra lehet nézni, de rá nem. A Nap ragyogása az ő esetében kizárólag szépségét hivatott megjeleníteni, mégis élünk a gyanúperrel, amely szerint – összevetve az uralkodót illető kifejezésekkel – ezek a kifejezések más értelmet is hordoznak, pontosabban más értelmezésre is alapot adhatnak, még akkor is, ha a szerző – meglátásunk szerint – a királyné esetében nem szándékozott a kétértelműség fegyverével élni. A nap ragyogása így az uralkodóval való együttes megjelenése miatt, kettejük hatalmát jelképezi, azaz a királyné szépsége és az uralkodó hatalma egyesül a Nap allegóriában. Sőt, a királyné szépsége igéző hatalmat nyújt neki, melyet az uralkodó, a férj, már konkrét hatalmi jogosultságokból fakadóan a néppel engedelmességre válthat. (*The Sun, and They, must still appear and shine! / And now, the more surprising Light / Breaks from the silent Empire of the Night; / So Venus look't when from the Seas / The rising Beauty view'd the world, / When amorous Waves*

Jakab és Mary trónra ültetése

*around the Virgin culr'd; / And all the wond'ring Gods
with awful pleasure gaz'd: / All sigh with Love! all languish
in their flame / Yet none his pain presumes to name, /
For oh! the God-born Maid from mighty Neptune came.⁶⁹*

Vénusz szépsége azonban önmagában kevés, csak pillanatnyi hatást érhet el. Ha tartós eredményre vágyik az uralkodó pár, akkor a hatalom nyersebb formáját is ki kell fejezniük. Erre szolgál Juno és a Nimfák serege. Juno hatalma Vénusz szépségével már valóban megkérdőjelezhetetlen erőt jelent. Juno az anya és a feleség, Vénusz a nő megtestesítője. Ezáltal a királyné mindhárom szerep funkcióit betöltheti.⁷⁰ Így a patriarchális hatalomelmélet valójában megkettőződik. Hiszen a nép, az ország vezetője családfői minőségben lehet az apa, de lehet az anya is, a lényeg nemtől függetlenül mindkettőben a gondoskodó-védelmi funkció és az iránta elvárt engedelmesség. Nem lehet eléggé nyomatékosítani mindkét esetben azt a személyes alapon működő hatalomgyakorlást, amelyhez csak érzelmileg lehet viszonyulni. Ne feledjük, Angliában évtizedekig I. Erzsébet töltötte be ezt a szerepet, aki egy személyben volt a Dicsőséges Szűz Királynő (*Gloriana* és a *Virgin Queen*) és a nemzet megmentője a spanyol invázió után. Ahogyan Viktória és II. Erzsébet is hasonló funkciókat töltött és tölt be ma is. A királyné az erényes feleségek elnöke, akitől szüzek és szentek tanulják a szerénységet, a megtartóztatást, akiről mégis mindenki édeset álmodik. Ő a szegények, gyámoltalanok, ártatlanok védelmezője. Ő az istennő, akinek a többi istenség, nimfa, félisten és angyal engedelmisséggel tartozik, akinek nagysága és dicsősége pedig ezáltal az engedelmisséggel

válik teljessé. (*The Great Wife of Jove in Venus Cest; [...] / But what at Sacred Juno's feet / Shall the Adoring Nymphs present; / Juno charming, chaste and sweet, / The refuge of the Innocent: / The business of our pious Theames, / Our waking Bliss, our joy in Dreams; / The President of Vertuous Wives, / The bright example of the fair, / Whence Virgins learn their modest lives, / And Saints their pure Devotion there; / And all the Goddesses of less degree / Take a peculiar Majesty. / The humble softness of a mortal mind, / (Where all the Graces are confin'd) / With every Grandure of a Diety! / The noblest Songs from You their Beauties take, / Divinely you restore our fainting skill, / Inspire the chaste and flowing quill, / Teach Poets how to sing! and Angels how to speak! / Oh what to Juno shall we pay / On this Her solemn Holy day!⁷¹)*

A nimfáktól elvárt magatartás átvezet minket az engedelmisség kérdésköréhez. Hiszen nem nehéz belátnunk, hogy Juno és a nimfák valójában az uralkodó és a nép közti viszonyt mutatják, ahogy az isten és angyalok is az alá-fölrendelt viszony égi kifejezései.

A nép kötelessége

A kora újkori uralkodó szemszögéből a nép több funkcióval bír. A kora újkorban a nép szuverenitását valló eszmerendszer szerint a hatalom alapja a nép, melyet az uralkodó csak korlátozottan gyakorolhat, ez a korlát pedig a nép maga. A társadalmiszervező-elméletek alapján az uralkodó a néppel szerződést köt, melynek során a nép hatalmá-

nak bizonyos részéről vagy egészéről lemond, és azt az uralkodóra ruházza. A nép szuverenitásával és az uralkodóval kötött szerződéssel összefüggően ezekből részben következik, hogy az állam berendezkedése parlamentáris, melyben a nép érdekeit választott képviselői az országgyűlésen és egyéb rendi fórumokon képviselik.⁷²

A kora újkorban népszuverenitás, a parlamentarizmus és a szerződéselméletek ellentétes pólusát az isten kegyelméből uralkodó abszolút hatalom képezi, melyben a nép a hatalom tárgya, nem pedig alanya és letéteményese. Ennek során a nép valójában csak engedelmességre kárhóztatott⁷³ (*The sleepless Crowds their early duties show, / Th'attending Hierarchies of Angels bow*),⁷⁴ még akkor is, ha célként a nép üdvét és védelmét tekinti az abszolút uralkodó. Ebben az összefüggésben irreleváns, hogy az uralkodó valóban abszolút hatalommal rendelkezett-e, sikerült-e tankönyvszerű abszolútizmust kiépítenie, vagy csak igénye jelentkezett rá.⁷⁵ Ennek oka abban rejlik, hogy akár teljes, akár csak korlátozott hatalma van az uralkodónak a nép, illetve a rendek felett, amennyiben az uralkodó realitásérzékét és józanságát elveszítve, vagy a politikai-taktikai érzék teljes hiányával kormányoz, akkor ő vélt abszolút hatalmából kifolyólag fogja semmibe venni hatalmának korlátait. Sőt, isteni mivoltából következően a népnek nem lehet más kötelessége, mint az uralkodó imádása. (*They in the Hero view'd their coming King, / And from Their wonder fell to Worshipping*.⁷⁶)

Tehát az uralkodó isteni jellege és abszolút főhatalommal rendelkező szuverén mivoltából fakadóan mind az isteni, mind a világi hatalmat kizárólagosan akarja birtokolni. Ennek legkézenfekvőbb példája Mózesnek és a Tízparancsolatnak a leírása, ahol a világi és isteni hatalom szétválaszthatatlanul összefonódik Mózes személyében, miközben a nép megelégszik, pontosabban elégedjen meg az isteni lánggal. (*So when the Israelites all wond'ring stood, / With awful Rev'rence in the vale beneath, / They saw from far the Glory's of the God; / But to approach the Sacred Mount was Death! / His Dictates by the Holy Prophet came, / 'Twas He alone that did the pow'r receive, / To hear th' Almighty's voice and live; / It was enough for them below to view the Heav'nly flame*.⁷⁷)

Miért félték a néptől? Miért akarták kizárólag engedelmességre kárhóztatni? A néppel való ellentét az eddigiek során nem jelent meg. A koronázás mint alkalom leírása során mindössze azt láttuk, miszerint az ünnep célja, hogy elfelejtsék mindennapi gondjaikat. Sőt, a szavak szintjén mindenképp a nép boldogságának biztosítása, a védelmének szavatolása vezérelte az uralkodókat hatalmuk gyakorlása során. A valóságban mégis mit gondoltak a népről, amiért ennyire lenézték?

Aphra Behn költeményének végén vitriolos szidalom-áradat keretében becsmérli a népet, amely valójában már nem is nép, hanem csak csöcselék. Makacs, csökönys tömeg, amely élvezi a bizonytalanságot, jogellenességre bujt fel, aki kinozza és kizsigereli a földet, aki vak boszorkányságban szenved, aki úgy átkoz mást, ahogy őt átkozták, akít a király, Isten, azaz a tekintély sem tud lecsillapítani, ellenben ő az, aki elkényelmesíti őket. Végül a nép az, aki mint a kalóz, áldja a vihart, hogy a gazdag hajótöröttet juta-

lom fejében megmentse. A nép, amelynek erényeit különböző királyok tették próbára, akik között kegyes, békés és bátor király is adatott, mégis a népnek az álszent uralkodó kellett, ám mégis utálta a vallása miatt, azaz sem az erényes, sem a populista uralkodó nem érhetett el sikereket a nép következetlensége miatt. (*Ye Obstinate, ye Stubborn, stiff-neck'd crew; / Who love your fears of insecurity; / And have like Witchets, your infection hurl'd, / To torture and disease the World; / Come and be cur'd of your blind Sorcery, / That Hell-born Malice, that you have exprest, / And Damn'd your selves meerly to Damn the rest; / You, whom no word of King, or God! can calm, / But wrest 'em both to your convenient sense, / Who like Land Pirates bless the Storm, / When the rich Ship-wrack proves your recompence. / By different Kings your Vertues have been try'd, / The Pious, Peaceful, and the Brave were given, / But still that Hypocrite (self-interest) sway'd, / And you dislik'd because the choice of Heav'n!*⁷⁸)

Az érzelmek általi legitimáció

A koronázás és az uralkodó pár leírása során láttuk, hogy az uralkodónak mind személyében, mind jogkörében a vallás, az isteni és a világi hatalom összefonódott. Ez a kibogozhatatlan jelleg az uralkodó isteni személyé, sőt néhol istenné, ragyogó Nappá, erőskezű, harcos királlyá, igazságos, kegyes, könyörületes monarchává, sőt egyben a nép atyjává válásában mutatkozott meg. Láttuk, hogy a szerző célja szándékosan a vallási, világi, hatalmi, esztétikai és a szimbólumok síkjainak egymásba csúsztatása. Mégis úgy véljük, hogy elemzésünkben mélyebbre kell hatolni, mint a felszínen megnyilvánuló síkok feltárása. Van egy újabb réteg, amelyet meg kell vizsgálnunk. A fenti idézeteket egytől egyig áthatják az érzelmek, gondolkunk az idézett öröm, vidámság, boldogság, vágy kifejezésekre, de az isten, vallás, áldás, hatalom kifejezéseknek is erős érzelmi tartalmuk van. (*Big with Prophetick Joy, they lab'ring wait / To utter Blessings wonderful and great*.⁷⁹) Az érzelmekre való hatás, ezért önálló vizsgálódás tárgyát kell, hogy képezze. A szöveget elemezve azonban nemcsak rejtve, a fent idézett kifejezésekben felbukkanva jelennek meg a valójában minden sort átható érzelmek, hanem *expressis verbis* is megmutatkoznak. Sőt, a szeretet kifejezés több mint két tucatszor kerül elő. A nimfáknak kifejezett szándéka, hogy mindenféle női praktikával ruházzák fel a királynét, akinek feladata, hogy meggyőzze a szíveket, hogy szerelmet ébresszen maga iránt a nép körében, és mosolyra, bájra, imára fakassza a rajongó tömeget. (*And now the Nymphs play all their Female arts / To dress Her for Her victory of hearts; / A Thousand little Loves descend! / Young waiting Cupids with officious care / In smiling order all attend: / [...] / The Goddess pleas'd to see their Toyls, / Scatters Ten Thousand Graces from Her Smiles;*)⁸⁰ (*Behold Her now by Loves and Graces drest!*⁸¹)

Az érzelmek megjelenése is ugyanazt a célt szolgálja, mint a fenti vallási, isteni és világi hatalomról szóló, valamint szimbólumokat és költői képeket felvonultató sorok. Ez a cél továbbra is az engedelmesség, azonban az érzel-

mi érvelésből következik, hogy a nép ne csak az uralkodó erejével szembeni félelemből, tekintélyéből fakadó tiszteletből, anyagi érdekből engedelmeskedjen, hanem érzelmileg is kötődjön hozzá, és azonosuljon az engedelmes alattvaló szerepével. (*The Tritans fro the Marvels which they saw, / Did Omens of their Future homage draw; / They in the Hero view'd their coming King, / And from Their wonder fell to Worshipping.*⁸² / [...] / *Jove for whom our Alters smoke, / Jove, whom Gods and Men invoke; / By whose sole power the laughing year / Rouls round the gilded Hemisphere; / Who do st its easie paces move, / By the soft rule of Peace and Love: / Accept what we thy wattery Subjects bring, / Oaken Garlands for our King, / Ever Green and flourishing! / Which Thy Empire shall Proclaim / O're the Tributary Main...*⁸³)

A tanulmány elején felvetett gondolatmenetet, miszerint a koronázási költemények deklaratívák és némi konstitutív jelleggel is rendelkeznek, továbbá hogy a koronázásnak és az ismertetésének erejét a nyilvánosság adja, árnyalja, hogy a költő szerint a koronázás csak az egyetértési jog szerepét töltheti be. (*Thus the great charge they to the Temple bring / There, not to make, but to confirm the King! / So the Triumphant Ark with Songs was born, / And sanctify'd the place it did Adorn!*⁸⁴) Nézetünk szerint a 'make' ige ebben az esetben csak a királyválasztásra vonatkozik, a confirm pedig jóval több, mint egyszerű jóváhagyás, beletörődés, egyetértés. Ennek magyarázata, hogy az egész költemény jellege az uralkodó és a koronázás legitimációja, márpedig a legitimáció messze nagyobb aktivitást, részvételt igénylő cselekvés, mint az egyetértés. Másrészt, maga a költő írja, hogy a dicsőség és a ceremónia, mely ének és zene által született, megszentelte a koronázás helyét. Ez figyelembe véve a fenti isteni hatalom és vallás nyomatékosításával szintén magasabb rendű megerősítés, mint az egyszerű jóváhagyás.

A legitimáció, tehát mint kimutattuk, ezzel a harmadik-negyedik szinttel, azaz az érzelemből fakadó engedelmességgel válik teljessé. A hatalom legitimációját nézetünk szerint ugyanis négy szint jelenti, ezek az erőszak, vagyis a hadsereg útján történő, a jogi-gazdasági, valamint az eszmék és az érzelmek általi legitimációs szint. A továbbiakban az angol (jog)történeti szakirodalomban az uralkodók legitimációs eszközei és a pszichológia összevetésének eddig nem tárgyalt kérdését tentatív jelleggel vizsgáljuk fel. Jelen gondolat kísérlet ebben a formájában még kezdetlegesnek tekintendő, amely Aphra Behn költeménye elemzése után további forrásokon és történeti eseményeken alapuló vizsgálatot igényel. Így a megállapítások verifikálásához II. Jakab kormányzati, adminisztrációs intézkedései, valamint teológiai és államelméleti munkáinak, továbbá egyéb uralkodói cselekedeteinek az összevetése szükséges.

A hatalom legitimációjának pszichológiai szintjei

A legitimációnak ezek a szintjei nem önkényes választás eredményei. A szintek az uralkodásnak és a hatalom meg-

szerezésének a szakaszai. Tehát a fegyverrel való hatalomszerzés, az erőszak, illetve az adott esetben fegyverek útján elért védelem szükségessége, azaz a biztonságra való törekvés miatt a fizikai erő az első szint. Ez akkor is igaz, ha az uralkodó törvényes öröklési rend keretében lép trónra, hiszen a dinasztia valamikor fegyverrel szerezte meg hatalmát, vagy a békésen megszerzett hatalmat fegyverrel kellett megvédenie a bitorlóktól, trónkövetelőktől, függetlenül attól, hogy valójában a jog szerint ki is a törvényes örökös. II. Jakab például két lázadást is hadsereggel vert le uralma kezdetén, pedig a primogenitúra alapján neki volt kikezdzhetetlen jogcíme az uralkodásra.⁸⁵ Jakab hatalma kezdetén így abban a szerencsés helyzetben volt, hogy elődeihez képest jelentős létszámú kb. 20 ezer fős szárazföldi haderővel rendelkezett, amely hadsereget hatalma végéig megtartott, hiszen minden abszolút uralom alapja az erős, professzionális hadsereg.⁸⁶

Második szintje az uralkodásnak a hatalom megtartásának jogi és gazdasági úton való legitimálása. A jogi utat a különféle közjogi kellékek biztosítják. Ezek voltak – mint láttuk – az alkalmasság, választás, felkenés, hűségeskü és végül nézetünk szerint maga a koronázás is. A hatalom gazdasági megerősítését az adóztatás, a javak elvétele és újraosztása, azaz allokációja biztosítja. A hatalom az alattvalók, állampolgárok magántulajdonába bizonyos társadalmi, szociálpolitikai célok érdekében – szükség szerint erőszak útján is – beavatkozik. A kora újkorban ezek a célok tulajdonképpen kimerültek a háborúzás és az udvartartás finanszírozásának biztosításában.

Harmadik szintnek az eszmei-érzelmi szintet tekintjük, azzal, hogy a modern korban, amikor a gondolat- és vallásszabadság különböző jogokban megnyilvánulva is szétválik, akkor az eszmei szint a harmadik, az érzelmi szint pedig a negyedik szintet tölti be.

Ez a szint tehát az eszmék és az érzelmek síkja, hiszen ha az életét és anyagi javait birtokolja is a hatalom az alattvalóknak, attól a gondolatok még szabadok, „vámmentesek” maradnak. Az uralkodó ezért is helyez, kell, hogy helyezzen nagy hangsúlyt az érzelmi legitimációra. A kora újkorban ez az érzelmi-eszmei síkon történő legitimáció a vallásszabadságban mutatkozott meg. A vallási kérdéseket ugyanis rendkívül elevenen élték meg, teljes létüket áthatotta a hit misztériuma. Fenyégetettség esetén pedig valóságos hisztéria hatotta át a társadalmat.⁸⁷ Ezért tekintjük az eszméket és az érzelmeket egy szintnek, valójában, főleg a modern korban, azonban külön-külön szinteket képviselnek, ahol az eszmék a harmadik, az érzelmek a negyedik szint

Az eszmei szint legtipikusabb megnyilvánulása a hatalmi propaganda, tehát annak manipulációs eszköze, amely az ideológiákban és azok gyakorlati megnyilvánulásaiban (utcanév átnevezések, szobor- és emlékműállítások) mutatkozik. Ezt korok szerint eltérő névvel illették úgy mint pamflet, kiáltvány, szózat, szerény javaslat, propaganda, agitációs propaganda, politikai marketing stb.

Az érzelmi szint pedig, mint láttuk két aspektusban, tehát a vallás kérdésében és az uralkodó személyéhez fűződő érzelmi megnyilvánulásban csúcsosodik ki. A vallás szerepére elég csak utalnunk, hiszen a kora újkor a refor-

máció, a vallásháborúk és a különféle vallási irányzatok fénykora. Míg az uralkodó személye megszerettetésének a módozatait fent kimutattuk. Újra felhívjuk a figyelmet a patriarchális hatalomelméletre, mely szerint az uralkodó családfői minőségben része a társadalomnak mint nagy családnak, amely érzelmi közösség lévén, szerves egységet alkot. Ennek a szemléletnek a legfőbb jellegzetessége az a Bibliából származó, az uralkodótól a nép felé támasztott parancs, miszerint tiszteld atyádat, azaz az engedelmességed. A nép által az uralkodó felé támasztott kötelezettség pedig a külső-belső védelem, azaz a biztonság megteremtése. Ez a biztonság a hatalom felé az alapjogok kialakulásával idővel mind személyi, anyagi és jogi biztonságot is jelent.

Maslow piramisának alkalmazása a hatalom legitimációjának szempontjából

A szintválasztás, mint látható, a történelmi folyamatokra alkalmazva *mutatis mutandis* Maslow szükségletpiramisát követi.⁸⁸ Maslow az emberi egyéni motivációk kutatása során alkotta meg híres szükségletpiramisát, mely modell annak leírására szolgált, hogy az egyén milyen szükségletek kielégítésére törekszik, és ezeknek a szükségleteknek az elérésében milyen veszélyek merülnek fel. Az egyén a piramison, azaz a szükségleteken fokról fokra haladva jut hat előre, mígnem megvalósítja önmagát, és boldog lesz.

A történelem sajátosságai és a hatalom megszilárdításának módjai, valamint a hatalom legitimációja sajátosságainak figyelembevételével Maslow piramisát azonban a társadalom egészére is megfeleltethetőnek tartjuk. Méghozzá azért, mert a szinteket megvizsgálva és összekapcsolva a történelmi tanulságokkal, azok a társadalom szükségleteit és a hatalom működésének a jellegzetességeit egyaránt leírják. Jelen fejezetben csak a hatalom szempontjából vizsgáljuk Maslow piramisának a hatalom leírása érdekében történő alkalmazhatóságát.

Ennek keretében Maslow piramisának fiziológiai alapszintjéről a létfenntartást, fajfenntartást átvettük és kiegészítettük, pontosabban összekapcsoltuk Maslow második szintjével, a biztonság szükségletének szintjével, melyek a védelem, rend, stabilitás szükségletei. A történelemben ezt a szintet a háborúktól és az erőszaktól való fenyegetettség, illetve ezek elkerülése békekötéssel, a háború gyors megnyerésével, diplomáciai eszközökkel való kiűszöbölésével vagy csak az erővel való fenyegetés jelenti. Ezt hívtuk a fizikai erő szintjének, mely a történelem eseményeiből következően az erő irányától függően lehet erőszakos támadás útján megvalósuló országszerzés vagy önvédelem.

Maslow harmadik szintje elé, mely a szeretet, a valahová tartozás, tehát a közösségi igények, az érzelmi szükségletek szintjét jelenti, a társadalmi sajátosságokból fakadóan, a társadalom létének alapjait jelentő jogi és gazdasági rendet helyeztük. Erre az a tapasztalat szolgált, hogy az új hatalom a létrejöttkor, tipikusan egy megnyert háború

után, mely lehet jelképes is, mint például egy jelentős parlamenti választás, rögtön jogi szabályozás útján kívánja a rendet megteremteni. A jogi szabályozás együtt jár a gazdasági alapok lefektetésével, és a vagyoni javak újraelosztásának megszervezésével. A hatalom szempontjából csak ezek kellő megvalósulása után kíván a hatalom további fokra lépni, melyet az eszmei szinttel illetünk.

Az eszmei szint, amely a hatalom szempontjából a racionális alapon történő ideológiák megalkotásának igényét tükrözi. Azaz a hatalom valamilyen racionális érveléssel igazolja tetteinek helyességét. Ez az eszmei szint Maslow-nál az ötödik, mely a kognitív szükségleteket jelzi, tehát a tudást, a megértést és a megismerést.

Nézetünk szerint a hatalom mozgása az eszmei szintről az érzelmi szintre jut el, mely szint Maslow harmadik szintjének feleltethető meg, tehát rendszerünkben a negyedik, azaz az érzelmi szint találkozik Maslow harmadik szintjével. Ezt a szintet Maslow-nál tehát a barátság, hovatartozás, szeretet szükségletei jelentik, amelyekre a hatalom szempontjából főként a vallás és az ideológiák tartoznak. A patriarchális hatalomelmélet, mely a család természetes állapotából indul ki, így nyer értelmet, Jakab egyszerű trónöröklési kérdéséhez, azaz az elsőszülöttség elvéhez képest, hiszen ha a társadalom nagy család, akkor érzelmi kötődés van a hatalom és a tagok között.

Maslow további szintjeit, az elismerés, a kognitív, az esztétikai és végül az önmegvalósítás szintje alkotja. Mint láttuk, a kognitív, azaz az ötödik szint rendszerünkben az eszmei szint betöltésére szolgál, míg az érzelmi szint után rendszerünk nem tartalmaz több szintet. Maslow rendszerében az elismerésre ugyan láthatunk a mai politikai rendszerekből, különösen a hazaiakból példát, amikor a hatalom ún. nemzeti konzultációkkal próbálja legitimálni saját politikáját, így létét is. Sőt, a bizonyos rendkívüli esetek miatti parlamenti választások vagy népszavazások is arra szolgálhatnak, hogy a hatalom elismertesse jövőbeli tevékenységét (például brexittárgyalások), vagy múltbeli sikeres hatalomgyakorlás révén a biztos győzelem tudatában ír ki idő előtt új választásokat. Ez a gyakorlat azonban relatív ritkasága folytán nem képezi rendszerünk alapszintjét, bár elismerjük annak létjogosultságát. Ugyanakkor azt inkább csak technikai jellegű eszközcsomagnak tekintjük, amely bármelyik szinthez hozzárendelhető, azonban jogi jellege miatt leginkább a második, jogi-gazdasági szint részének tartjuk.

Az esztétikai szükségleteket a hatalom szempontjából a hatalmi szimbolikának feleltethetjük meg, azonban ezt a szintet is eszközcsomagnak tekintjük, amely szintén bármelyik másik szinttel szubszidiárius viszonyban áll. Ennek oka az, hogy a jelképek jogi, gazdasági, ideológiai, vallási tartalom nélkül pusztán üres formák, figurák.

Maslow utolsó szintje az önmegvalósítás szükséglete, miszerint cél elérni a bennünk rejlő lehetőségeket, már önálló szint a hatalom jellegéből kifolyólag. A hatalom ugyanis teljességre törekszik, tehát abszolút, oszthatatlan, kizárólagos, korlátozhatatlan, átruházhatatlan tulajdonságokat és létet vindikál magának. Ez a célja. Ez a teljesség eddig a történelemben kizárólag a totalitárius diktatúrákban állt a legközelebb a megvalósuláshoz.

Záró gondolatok

Tanulmányunkban Aphra Behn pindaroszi strófában és eposzi szerkezetben írt koronázási költeményének elemzésére vállalkoztunk, mely során kimutattuk, hogy a szépirodalmi, esztétikai értelmezési sík mellett létezik a költeménynek vallási, jogi, legitimációs értelmezési szintje is. Ezek a síkok a vers megfogalmazása, stílusa és kétértelmősége révén egymásba csúsznak, így ez az átfedés hol jobban, hol kevésbé nyilvánvalóan telis-tele van utalással, kikacsintással, rejtett célzással, amelyet csak a körülmények pontos ismeretében lehetett érteni, így alkalmassá vált mindegyik szint funkciójának betöltésére, tehát mind a szépirodalmi, esztétikai síkkal való gyönyörködtetés, mind a vallási síkkal való ígéhirdetés, térítés, mind a jogi

síkkal való legitimáció betölthette funkcióját anélkül, hogy nyílt és primitív propagandává fajult volna.

Jakab balszerencséje, hogy ami a hatalom részéről legitimációs eszköz, az a nép oldaláról a személyi, az anyagi, a gondolati és az érzelmi szférába való beavatkozás. Így a körülmények sajátos és Jakab számára szerencsétlen összejátéka esetén ez mindenképpen konfliktust szül, mely során jobb esetben kompromisszum születik, rossz esetben az uralkodó trónja elhagyására, menekülésre és élete megmentésére kényszerül. Nem kizárólag Jakabon múlt, hogy két nagyformátumú államférfi, azaz XIV. Lajos és Orániai Vilmos összecsapásából egyedül ő maga került ki vesztesen. A koronázás estéjén, sőt már inkább a hajnalán azonban Jakab még hatalmának boldog születésnapját nyugtázva örömmel és bizakodva térhetett ágyba.

RIGÓ, BALÁZS

Die Instrumente für die Legitimation der Macht in Aphra Behns Pynardick-Gedicht nach der Krönung Jakobs II (Zusammenfassung)

Der Essay studiert eine pyndarische Dichtung einer der ersten englischen Frauenpoeten Aphra Behn, die der Krönung Jakobs II. gewidmet ist. Danach vergleicht der Essay sie mit den entsprechenden politischen Ereignissen und Theorien. Aus dieser Untersuchung kann konstatiert werden, dass das Gedicht auch eine andere Absicht hat, das Volk und den Monarchen ergötzen zu lassen. Außerdem stellt es sich heraus, dass das Krönungsgedicht einen anderen Zweck erfüllt, nämlich die Legitimation des Monarchen. Diese Legitimation wird durch die Metaphern des Gedichts ausgeführt, weil sowohl die Struktur, die Reime als auch die Bilder und die Erzählung die innere Schicht des Verstehens und der Interpretation des Gedichtes ausstrahlen. Diese Metaphern und Allegorien sind so vieldeutig, dass aufgrund der pyndischen Wortstellung das Subjekt und das Objekt transponiert werden können und wir nie sicher sein können, wie wir es lesen können. Dies war die Methode, mit der die Bedeutung

und der Zweck betont wurden. Aphra Behns Pyndarische Gedicht über die Krönung Jakobs II. enthüllt für uns nach dem entsprechenden ästhetischen Ansatz die religiöse, absolutistisch, kriegerische und sogar patriarchalische Auffassung von Jakob II., die durch die Metaphern verfolgt und enthüllt wurde.

Die oben erwähnten ästhetischen und historischen Merkmale von Religion, Macht, Kriegen sollten durch die psychologischen Methoden zur Legitimation Jakobs II., die schwerwiegender sind als die sichtbaren Machtbefehle in Gedicht, ergänzt werden. Wie der Autor es entdeckt, war das Gedicht voller Emotionen, die den gleichen Zweck wie die religiöse, historische und politische Legitimation hatten. Diese Emotionen sollen die Bedeutung der Krönung bestätigen und ratifizieren und emotionale Bindungen mit dem Monarchen eingehen, so dass keiner gegen ihn als Vater rebelliert oder besser den Patriarchen der Nation beschreibt.

Jegyzetek

¹ Az angol és a francia szabályozás részleteihez vö. Sashalmi Endre: *A nyugat-európai államfejlődés vázlata*. Budapest, 2006, Pannonica, 48, 145. l.j. A német-római koronázási ordóhoz lásd Várkonyi Gábor: Magyarok a római király választásán 1636-ban. In Horn Il-dikó (szerk.): *Perlekedő évszázadok: Tanulmányok Für Lajos törté-nész 60. születésnapjára*. Budapest, 1993, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, 187–214. p. valamint uő: 'Király urunk eő Fölsége koronázatiá': magyarok az 1636-os birodalmi gyűlésen és római király koronázáson. *Levéltári Szemle*, (42) 1992/3, 3–15. p. A magyar koronázás történetének legújabb eredményeit a Pálffy Géza által vezetett Lendület kutatócsoport munkái tartalmazzák, különös tekintettel ajánljuk az olvasónak: Pálffy Géza: Régi hagyományok – új szokások: Uralkodókoronázások az újkori Magyarországon (1526–1916). In Pálffy Géza – Soltész Ferenec Gábor – Tóth Csaba – Bertók Krisztina (szerk.): *Coronatus in regem Hungariae... Medalille de încoronare ale regilor Ungariei / Coronatus in regem Hungariae... A magyar uralkodókoronázások érmei*. 2. javított kiadás, Budapest, 2016, Erdélyi Nemzeti Történeti

Múzeum – Magyar Nemzeti Múzeum, 29–45. p. (Bibliotheca Musei Napocensis; XLVIII.) című munkáját, valamint a Lendület-projekt keretében kiadott további munkákat. A kutatások eredményei a *Rubicon* folyóirat 2017. évi 1–2. számában a szélesebb olvasó közön-ség számára is elérhetőekké váltak.

² Kisteleki Károly: Az állami szuverenitás történeti fejlődése. A modern állam korai és kifejezett típusai. In Földi András (szerk.): *Össze-hasonlító jogtörténet*. Budapest, 2016, ELTE Eötvös, 136. p.

³ Francis Sandford: *The history of the coronation of the most high, most mighty, and most excellent monarch, James II.* London, 1687. A mű az utolsó evőeszközökig részletekbe menően tárgyalja a koronázási ünnepséget. Emellett több tucat metszetet is tartalmaz, mind a szereplőkről, mind a koronázási menetről, megterített asztalokról, a lakomán az ülésrendről stb.

⁴ A részletes eseménytörténethez lásd William Gibson: *A brief history of Britain. The making of the nation*. Constable & Robinson, 2010, 61–68. p; Borus György: *Az angol-holland forradalom háttere, 1660–1690*. Budapest, Akadémiai, 84–100. és 118–120. p. Szántó

- György Tibor: *Anglikán reformáció, angol forradalom*. Budapest, 2000, Európa, 388–396. p.
- ⁵ David Scott: *Leviathan. The rise of Britain as a world power*. William Collins, 2014, 228–229. p. Jakab utódlása során felmerült politikai válsághoz és annak nyelvezetéhez lásd Trencsényi Balázs: Az állam hajójától Epikurosz kertjéig. William Temple és a humanista politikai nyelv átalakulása Angliában a 17. század második felében. In Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Budapest, 2004, Gondolat, 109–132. p.
- ⁶ Aphra Behn: *A pindarick poem on the happy coronation of His most sacred Majesty James II. and his illustrious consort Queen Mary*. London, 1685, printed by J. Playford for Henry Playford, near the Temple-Church. A továbbiakban a költemény idézése során csak a strófákat jelezzük.
- ⁷ Vö. Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 2000, Osiris, 78–84. p.
- ⁸ Sashalmi Endre: *A nyugat-európai államfejlődés vázlatja*. Budapest, 2006, 102–103. és 125–126. p.
- ⁹ Kisteleki: Az állami szuverenitás történeti fejlődése. A modern állam korai és kifejezett típusai. In Földi András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2016, ELTE Eötvös, 136. p. és Eckhart: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 2000, Osiris, 78–84. p.
- ¹⁰ I. strófa.
- ¹¹ III. strófában többször is.
- ¹² XIV., XV. és XVI. strófa.
- ¹³ Scott: i. m. 229. p.
- ¹⁴ III. strófa.
- ¹⁵ III. strófa.
- ¹⁶ III. strófa.
- ¹⁷ J. P. Kenyon: *The Stuarts*. London, 1981, Fontana/Collins, 144–148. p.
- ¹⁸ Christopher Hill: *Az angol forradalom évszázada 1603–1714*. Ford. Litván György, Budapest, Kossuth, 192–198. p.
- ¹⁹ I. strófa.
- ²⁰ VI. strófa.
- ²¹ IV. strófa.
- ²² V. strófa.
- ²³ VI. strófa.
- ²⁴ II. strófa.
- ²⁵ II. strófa.
- ²⁶ Cesare Ripa: *Iconologia*. Ford. Sajó Tamás, Budapest, 1997, Balassi, 101, 497, 587, 590, 600. p.
- ²⁷ III. és VIII. strófa.
- ²⁸ II. és V. strófa.
- ²⁹ II. strófa.
- ³⁰ VIII. strófa.
- ³¹ Hill: i. m. 193. p.
- ³² XII. strófa.
- ³³ VIII. strófa.
- ³⁴ *Memoirs of the English affairs, chiefly naval, from the year 1660, to 1673*. Written by His Royal Highness James Duke of York, under his administration of Lord High Admiral, & c. Published from his original letters, and other royal authorities. London, 1729.
- ³⁵ Ripa: i. m. 47, 572. p.
- ³⁶ VII. strófa
- ³⁷ A. F. Pollard: *Anglia története*, Budapest, Franklin Társulat, 1916, 127.
- ³⁸ Scott: i. m. 228. p.
- ³⁹ III. strófa
- ⁴⁰ VIII. strófa
- ⁴¹ VIII. strófa
- ⁴² IV. és XXV. strófa
- ⁴³ VII. strófa
- ⁴⁴ VIII. strófa
- ⁴⁵ Francis Sandford: *The history of the coronation of the most high, most mighty, and most excellent monarch, James II*, London, 1687, 125. A francia abszolútizmushoz lásd ifj. Barta János: „Napkirályok” tündöklése. Európa a 16–18. században, Debrecen, Csokonai, 1996, 99–105. A francia abszolútizmus mint modell tagadásához lásd Sashalmi Endre: Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300–1800. Pécs, Kronosz, 2015, 196–218.
- ⁴⁶ „A teremtés ténye az embert utódaik fölötti uralkodóvá emeli. És valóban, nemcsak Ádám, hanem az utána következő atyák atyai joguknak köszönhetően királyi autoritással bírtak utódaik fölött.” Patriarcha: I/3. 49.
- ⁴⁷ „A teremtést követően az Ádámra háramlott világ feletti hatalom, amelyet az utódok patriarchái jogosan örököltek és élveztek, volt olyan óriási és terjedelmes, mint a teremtés óta létező bármely király birodalma.” Patriarcha: I/4. 50.
- ⁴⁸ „És az ilyen örökösök nemcsak a saját gyermekeik fölött rendelkeznek hatalommal, hanem királyi hatáskörük kiterjed utódaik felebarátaira és mindazokra, akik saját atyjuk szolgálatában állnak.” Patriarcha: I/8. 54.
- ⁴⁹ Patriarcha: I/10. 56.
- ⁵⁰ VIII. strófa
- ⁵¹ XXV. strófa
- ⁵² A patriarchalizmushoz és Filmerhez részletesebben lásd Kontler László: Az állam rejtelmek: Brit konzervativizmus és a politika kora újkori nyelvei, Budapest, Atlantisz, 1997, 104–110. Valamint Rigó Balázs: Sir Robert Filmer patriarchális államelméletének gyökerei a kora újkori eszmeáramlatok tükrében, *Jogtudományi Közöny*, (72) 2017/2, 66–75., valamint Tussay Ákos: A patriarcha családja? A család lényege Sir Robert Filmer patriarchális eszmerendszerében, *Iustum Aequum Salutare* (11) 2015/1, 167–178.
- ⁵³ David L. Smith: *A history of the modern British Isles 1603–1707*. Oxford, 2010, Blackwell Publishing, 257. p.
- ⁵⁴ Kenyon: i. m. 149–150. p.
- ⁵⁵ A regulát Tertullianusnak tulajdonítják.
- ⁵⁶ A kor historiográfiája rövid összefoglalásához lásd Borus György: *Az angol–holland forradalom háttere 1660–1690*. Budapest, Akadémiai, 13–18. p. Valamint Jakab abszolútizmusa tudományos topozsának elvetésére lásd John Miller: *James II*. New Haven London, 2000, 128. p; továbbá Smith: i. m. 273. p.
- ⁵⁷ V. strófa.
- ⁵⁸ II. strófa.
- ⁵⁹ Ripa: i. m. A kard Ripánál többek között a büntetés (237–239. p.), a szigorúság (504. p.), a testi erő (214, 245. p.), az uralom (117. p.), a zsamoki uralom (574. p.) jelképe.
- ⁶⁰ Miller: i. m. 136. p.
- ⁶¹ XII. strófa.
- ⁶² VII. strófa.
- ⁶³ Mark Kishlansky: *A monarchy transformed. Britain 1603–1714*. London, 1996, Penguin Books, 265–266. p.
- ⁶⁴ VII. strófa.
- ⁶⁵ XI. strófa.
- ⁶⁶ Kenyon: i. m. 53–55. p.
- ⁶⁷ Miller: i. m. 66–75. p.
- ⁶⁸ VI. strófa.
- ⁶⁹ IX. strófa.
- ⁷⁰ Vénusz a korban egyben a jó szerelem allegóriája is, amely változásra, összefogásra ösztönöz, ezáltal a jó politika és politikus megszületik. Lásd R. Várkonyi Ágnes: *A rejtőzködő Murányi Vénus*. Budapest, 1987, Helikon, 149–182. p.
- ⁷¹ XI. és XV. strófa.
- ⁷² Az elméletek összefoglalására lásd Martin Dzelzainis: Ideas in conflict: political and religious thought during the English Revolution. In N. H. Keeble (ed.): *Writing the English Revolution*. Cambridge, 2001, 32–49. p. és Smith: i. m. 343–347. p.
- ⁷³ Kishlansky: i. m. 267. p.
- ⁷⁴ V. strófa.
- ⁷⁵ Scott: i. m. 231. p.
- ⁷⁶ XIII. strófa.

- ⁷⁷ XI. strófa.
⁷⁸ XXVII. strófa.
⁷⁹ VI. strófa.
⁸⁰ X. strófa.
⁸¹ XI. strófa.
⁸² XIII. strófa.
⁸³ XIV. strófa.

- ⁸⁴ XXVIII. strófa.
⁸⁵ Kenyon: i. m. 130. p.
⁸⁶ Smith: i. m. 273. p.
⁸⁷ Kishlansky: i. m. 252. p.
⁸⁸ Abraham Maslow: *Motivation and personality*. New York, 1970, Harper and Row.

I. Bevezető

J an Bujna csehszlovák diplomata használta 1948-ban a határügyi tárgyalásokon a „három dunántúli község” kifejezést,² amely Csehszlovákiában terjedt el Dunacsún, Horvátjárfalu és Oroszvár kapcsán, mely falvakat elcsatolta Magyarországtól a párizsi békeszerződés.³ Tanulmányunk címében azért utalunk erre a kifejezésre, mert az 1948-as vízügyi egyezmény nem általános jellegű megállapodás, hanem kimondottan e területre vonatkozóan jött létre.

A három településsel együtt ugyanis Csehszlovákiához került körülbelül 3,6 km hosszban a Mosoni-Duna Nagy-Dunából kiágazó szakasza, így az árvízvédelmet szolgáló 9,6 km hosszú dunai töltés, valamint a Duna főágában lévő oroszvári vízmerce is. Ezért a két ország kormánya vízügyi egyezményt kötött 1948. október 9-én,⁴ mely számos nemzetközi jogi szolgálat⁵ alapításával védte a magyar fél érdekét. Tanulmányunkban e partikuláris nemzetközi joganyagba és annak diplomáciai előkészületeibe tekintünk be, azt vizsgálva meg, hogy a területelcsatolás milyen vízjogi (szomszédjogi) és vagyoni kérdéseket vetett fel, hogyan érveltek a tárgyaló felek, és mennyiben sikerült érvényesíteni a magyar érdeket.

Mivel azonban a vízügyi egyezmény keletkezéstörténetében alapvetően tematikus egységekben gondolkodunk, tehát csak fejezeteken belül alkalmazzuk a kronológiai szempontot, mindenekelőtt – mintegy második bevezetőként – a vízügyi tárgyalások intézményes hátterét kell felvázolnunk.

II. A vízügyi tárgyalások kerete

A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság Pozsonyban, 1947. október 11-én ült össze, és két hónap alatt kellett (volna) befejeznie a munkálatait a békeszerződés értelmében.⁶ Az idő rövidsége miatt azonban csak olyan alapvető kérdésekben, mint a rajkai zsilip hovatartozása, a Bécsbe irányuló átmenő forgalom, illetve az elcsatolt terület lakosságának emberi és polgári jogai ügyében sikerült a részleteket is kidolgoznia.⁷ Habár már az október 14-i ülésen elvi megállapodás történt – többek között – a vízügyben is, a december 22-én aláírt Zárójegyzéknyelvben azt rögzítették a felek, hogy a határ végleges megállapításától számított három hónap alatt egymással vízügyi egyezményt fognak kötni.⁸ A vízügyi egyezmény tehát „átcsúszott” a második ülészakra, előkészítése a Vízügyi Albizottságnak lett a feladata.

DISPUTA

Hollósi Gábor

A csehszlovák „Dunántúl” és az 1948-as vízügyi megállapodás

„[...] A kölcsönös üdvözlések után átadtuk az egyezmény tervezetét. Szemmel láthatólag zavarba hozta őket a kezdeményezésnek ily átvétele, Ruzicska nagy térképet teregetett ki és azt hitte, hogy annak böngészéséből fog állni a tárgyalás. Általában nagyon felkészületlenek voltak [a csehszlovákok], sem a zárójegyzéknyelv, sem a vonatkozó tárgyalási jegyzéknyelvek nem álltak rendelkezésükre...” (*Karcsay Sándor jelentése, 1948. január 10.*)¹

Szintén Pozsonyban, 1948. január 9-én ültek össze a „vizes urak”⁹, a dr. Zalányi Andor miniszteri tanácsos vezette magyar küldöttséget¹⁰ a pályaudvar közelében lévő „technicko poverenictvo” épületében a csehszlovák delegáció vezetője, Oldrich Ruzicka mérnök fogadta. Az első ülésen átnyújtott magyar egyezmény-javaslat¹¹ alapján január 15-re egyetlen pont kivételével kidolgozta a vízügyi egyezmény tervezetét az albizottság. A Rábaszabályozó Társulat csehszlovák területre került vagyonaért fizetendő kártalanítás ügyében azonban nem sikerült megegyezni, így ezt a kérdést a plénum elé kellett terjeszteni.

1948. május 5-én vette kezdetét a Határrendező Bizottság második ülészaka, a május 13-át követő rövid szünet után június 22-től július 2-ig a tárgyalások újra folytak. Az első ülészakhhoz hasonlóan a magyar küldöttséget¹² továbbra is Kiss Roland honvédelmi államtitkár vezette, a csehszlovák delegáció elnöklését viszont június 22-től dr. Horváth Iván rendkívüli követ és meghatalmazott minisztertől „akadályoztatása miatt” dr. Jan Bujna követségi tanácsos átvette.¹³ A megbeszélések rendkívül feszült hangulatban folytak: a június 26-ára virradó éjjel ismeretlen tettesek már másodízben tépték le Kiss Roland gépkocsijáról a magyar zászlót Pozsonyban,¹⁴ és özönvízszerű volt a csehszlovákiai magyar lakosság panaszáradata.¹⁵ Végül a tárgyalások megszakadtak.

Ezután több hónapig tartó forma nélküli megbeszélések következtek, melyeknek Budapest, illetve Balatonföldvár volt a helyszíne. 1948. július 17-én ugyanis Kiss Roland levelet intézett a csehszlovák delegáció elnökéhez, melyben kijelentette: a tárgyalások folytatásának az a feltétele, hogy a Határrendező Bizottság mindkét delegációjának elnöke a helyszínen győződhessen meg, hogy az elcsatolt községek lakosságára vonatkozó, Zárójegyzékben foglalt rendelkezéseket betartják-e.¹⁶ Bujna Kissel telefonon közölte, hogy levelét megkapta, és személyes megbeszélést szeretne folytatni vele. Kiss Balatonföldvára hívta meg, ahol nyári szabadságát töltötte. Augusztus 5-i látogatásakor Bujna kilátásba helyezte, hogy kormánya hozzá fog járulni ahhoz, hogy a Határrendező Bizottság elnökei a Zárójegyzékben foglalt megállapodások teljesítésétől a helyszínen győződhessenek meg.¹⁷

Ez volt az alapja a harmadik ülésnek, amelyre 1948. október 4-e és 14-e között került sor Pozsonyban. A vízügyi egyezményt is ezalatt, október 9-én írták alá, magyar részről Kiss Roland, Bojta Béla és Szondy Viktor, csehszlovák részről pedig Horváth Iván és Jan Bujna parafálták.

III. Védelem az ár ellen

Ami az árvízvédelmi rendelkezéseket illeti, abban a főbb vonalakat tekintve már a kezdettől fogva egyetértés alakult ki. A magyar tervezethez képest a változtatások főleg arra korlátozódtak, hogy a költségek viselését áthárítsa, illetve a szolgalmi jogok körét csökkentve, bizonyos feladatokat saját közegei útján láthasson el Csehszlovákia, továbbá – már nem az albizottsági ülések, hanem a második ülés eredményeként – hogy a kötelezettségek kétoldalúan legyenek megfogalmazva. E rendelkezések – melyek az 1. cikkből a 2.-ba kerültek csehszlovák javaslatra, szintén a második ülés alatt – olyan fontosak voltak Magyarország számára, hogy az albizottság megállapodott abban, hogy ezeket már az egyezmény nemzetközi jogi hatálybalépését megelőzően is alkalmazza.¹⁸

Az egyezmény a feleket a területükön fekvő gátszakaszok saját költségen való jó állapotban tartására kötelezte.¹⁹ A töltés megújításával, megnagyobbításával kapcsolatos munkálatokat közösen megállapított tervek alapján rendelte végrehajtani, ennek a védett területek arányában osztotta meg a költségeit.²⁰ Az árvíz elleni védekezéshez szükséges anyagokat és szerszámokat mindkét oldalon a megfelelő mennyiségben a helyszínen kellett tartani.²¹ Am arra az esetre, ha a védművek szabályos karbantartása ellenére is árvíz kár keletkezne, az egyezmény kizárta, hogy a két ország követelést támasszon egymással szemben nem.

Árvízveszély esetén szolgalmi jellegű területhasználati jogokkal élhetett a magyar fél. A védelemhez szükséges anyagokat ugyanis magyar területről minden alakiség nélkül – pusztán a csehszlovák határszervek előzetes értesítése mellett – csehszlovák területre lehetett szállítani, illetve a magyar árvízvédelmi közegek sürgős szükség esetén a veszély elhárításához szükséges intézkedéseket a cseh-

szlovák hatóságokkal egyetértésben foganatosíthatták maguk is.²²

Az átengedett területre hullott és a Magyarország felé lefolyó csapadékvizek (belvizek) továbbvezetéséről azonban a saját költségén kellett gondoskodnia Magyarországnak.²³ Így megállapodtak a felek abban, hogy a védőgát és a belvízelvezető csatornák fenntartásáért egymással szemben követelést nem támasztanak.²⁴ A magyar tervezet ezt még azzal indokolta, hogy az átengedett terület érdekeltejei a belvízelvezető csatornák magyarországi szakaszának a karbantartási költségeihez, a magyar érdekeltek pedig a csehszlovák területre eső Duna-töltésszakasz karbantartásához egyformán hozzájárulnak, e költségek tehát egyensúlyban vannak. A végleges változatban azonban az indoklás lényegesen egyszerűbb lett: e műveket magyar területen Magyarország, az átengedett területen pedig Csehszlovákia tartja fenn. A Rábaszabályozó Társulat az átengedett terület vízműveire és levezető csatornáira vonatkozó műszaki tervek, érdekeltiségi kimutatásokat és ártéri birtokíveket a megállapodás értelmében átadta.²⁵

Mindkét fél két-két meghatalmazottat nevezett ki, akiknek évenként háromszor kellett a védőgát és a levezető csatornák állapotát ellenőrizni. A meghatalmazottak a határátlépéshez igazolványt kaptak, az egyik országban kiállított igazolványt a másik ország hatósága láttamozta.²⁶ A magyar tervezet e tekintetben is eredetileg egyoldalú, szolgalmi jellegű jogot próbált alapítani: az ellenőrzés jogával – illetve árvízveszedelem idején a védekezés irányításában való részvételi joggal – a Rábaszabályozó Társulat vagy magyarországi jogutódjának a közegeit kívánta felruházni.²⁷ Ennek megfelelően olyan szabályozást vezetett volna be, hogy a magyar állami vízügyi szolgálat és a Rábaszabályozó Társulat közegei a határt útiokmány nélkül, szabadon átléphetik az érintett területen.

Az oroszvári vízmércén leolvasott vízállásadatokat mindennap legkésőbb délelőtt 8⁴⁵-ig táviratban kellett közölni a budapesti Vízirajzi Intézettel és a győri Folyammérnöki Hivatallal a csehszlovák hatóságnak. Ha pedig a vízállás az 500 cm-t meghaladta, két távirat küldése volt kötelező naponta.²⁸ A magyar tervezetben még 10 óra szerepelt, amit a csehszlovákok úgy értettek, hogy a táviratot addig adják fel. Az albizottsági tárgyalások során került be a szövegbe, hogy Csehszlovákia – jégzajlásos időszak kivételével – csak két évre vállalja e kötelezettséget.²⁹ Tehát csak addig, amíg a magyar területen egy újabb vízmércét nem sikerül felépíteni.³⁰

IV. A Mosoni-Duna

A Mosoni-Duna vízellátása és hajózhatósága tekintetében Csehszlovákia szintén elismerte a magyar igényeket, ám az albizottsági ülések során az erre vonatkozó szabályok jelentősen módosultak az eredeti elképzelésekhez képest. A magyar tervezetből voltaképpen annyi maradt, hogy Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a területére került Mosoni-Duna-szakaszt az átadáskori állapotában fenntartja, és hogy Magyarország belegyezését fogja kérni, ha azon bármiféle beavatkozást végrehajtana.³¹ A magyar

Mosoni-Duna³⁵

tervezetben ezenfelül még az is szerepelt, hogy Csehszlovákiának biztosítania kell, hogy a Mosoni-Duna kiágazásánál lévő Nagy-Duna szakaszon a folyam sodra a jobb partot ne hagyja el, illetve hogy ne zátonyosodjon el a kiágazási terület.³² A tervezet a magyar közegek részére lehetővé kívánta tenni – amivel újabb szolgalmi jogot próbált meg alapítani –, hogy a Mosoni-Duna állandó vízellátása, valamint a rajkai zsilip kezelése és védelme érdekében a szükséges ellenőrzési és karbantartási munkálatokat a Mosoni-Duna csehszlovák szakaszán saját költségen elvégezhessék maguk is.³³ Végül elismertette volna a vízkivételi jogot is.³⁴

Az Albizottság csehszlovák tagozata az 1948. január 12-i ülésen a magyar tervezettel szemben elfoglalt álláspontját részletesen indokolta.³⁶ Érvelésének az volt a kiindulópontja, hogy a Mosoni-Dunában lefolyó vízmennyiség állandóan csökken az iszaposodás miatt, továbbá a Duna-ág elágazása többé-kevésbé el van zárva a Nagy-Duna jobb partján kavicszátonnal. Az eliszaposodás megakadályozása bármely műszaki szabályozási művelettel lehetetlen, amit a kikötők bejáratának eliszaposodása bizonyít: évente kell kotorni őket. Csehszlovákia ezért csak azt tudja vállalni, hogy a területére került Mosoni-Duna szakaszon semmiféle változtatást nem fog végrehajtani, az eliszaposodását azonban nem tudja megakadályozni. Nem tudja biztosítani azt sem, hogy a Duna sodorvonala a jobbpartot ne hagyja el, de nem fog olyan szabályozási munkálatokat végezni, hogy megváltozzon a sodorvonal helyzete. Vállalja azonban, hogy a szabályozási műveket a saját költségén fenntartja, a medret mélyíteni azonban csak a magyar kormány terhére tudja. Továbbá nem fogja megakadályozni az olyan munkálatokat, amelyeknek a Mosoni-Duna hajózhatóságának a fenntartása a célja. A Duna-ágon való vízzel gazdálkodás pedig átlagos vízkivételnél Csehszlovákiát nem érdekli, nagyobb mennyiség kivételéhez a nemzetközi Duna Bizottság jóváhagyását kell kérni.

A vízkivételi jog ezért az egyezmény végleges szövegéből kikerült, a fenti álláspont viszont abba beépült. Így Csehszlovákia kötelezte magát arra is, hogy a Nagy-Duna kiágazási szakaszán sem fog a magyar kormány beleegyezése nélkül olyan szabályozási munkálatokat végezni, amelyek a Mosoni-Duna vízzel való ellátását érintik.³⁷ Vállalta, hogy a Mosoni-Duna területére eső partjainak a karbantartási munkálatait a saját költségén elvégzi, és hogy e munkálatok tekintetében a magyar fél kívánságait figyelembe veszi. Fenntartotta viszont a jogot arra, hogy a magyar kívánságoknak a Mosoni-Duna-szakasz állapotához fűződő csehszlovák gazdasági érdekekkel való arányban állását megállapítsa. Abban az esetben, ha aránytalanságot állapított meg, e munkálatokat Magyarország a csehszlovák kormány beleegyezését követően a saját költségén végeztethette el. Az egyezmény rögzítette, hogy a magyar államot terheli a kotrások költsége.³⁸

Bekerült azonban a végleges szövegbe a magyar tervezet szintén szolgalmi jogot alapító azon rendelkezése, amely szerint Magyarország jogosult a Mosoni-Duna elcsatolt szakaszán a vízi út megfelelő kiépítéséhez szükséges bővítési munkálatok önköltségen történő kivitelezésére. Az albizottsági tárgyalások nyomán ez azzal egészült ki, hogy az ilyen munkálatokhoz a csehszlovák kormány előzetes beleegyezését kell kérni, illetve azokat a magyar kormány költségére Csehszlovákia a saját közegeivel is elvégeztetheti.³⁹ A végleges változat szerint, az ilyen munkálatoknak helye volt a vízierő kihasználása céljából is. A vízügyi egyezményben körvonalazódni látszanak Bős-Nagymaros tervei.

V. A Rábaszabályozó Társulat vagyona

Magyar részről fontos célkitűzés volt az ügyben, hogy Csehszlovákia a Rábaszabályozó Társulat vagyonával kapcsolatos megtérítési kötelezettségét elismerje. Ezért

azt a szabályt alkalmazta a tervezet 2. cikke – melyből erősen módosult formában, a második ülészakon felvetett csehszlovák javaslatra végül is 1. cikk lett –, hogy Csehszlovákia a Rábaszabályozó Társulat átengedett területen fekvő ingatlanai használatáért bért, ha pedig az ingatlanokat és védelmi berendezéseket tulajdonába kívánja venni, akkor kártalanítást fizet.

Januárban, az albizottsági ülések kezdetén a csehszlovákok a kártalanítás jogosságát még általánosságban elismerték. Jelezték, hogy a társulat ingatlanait megváltani, illetve kártérítés⁴⁰ útján tulajdonba venni szeretnék.⁴¹ A január 13-i ülésen azonban dr. Augustin Brychta államtanácsos, a Határrendező Bizottság tagja megjelent, és Ruzicka mérnöktől a csehszlovák delegáció elnöklését átvette.⁴² A csehszlovákok ekkortól arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a vízügyi egyezményben magánjogi kérdésekről szó se essen, ez a két kormány közötti pénzügyi tárgyalások anyaga legyen. A magyar küldöttség kifejtette: az 1947. évi október 14-én tartott ülésen csehszlovák részről már nyilatkozatot tettek, hogy a vízügyi egyezmény rendezni fogja a Rábaszabályozó Társulat vagyonának megosztásával kapcsolatos kérdéseket.⁴³ Csak a későbbikben lesz fontos ez a csehszlovák javaslat, a magyar fél ugyanis – amikor már rég feledésbe merült – ehhez tért vissza a második ülészak alatt.

Ruzicka bejelentette a következő napon, hogy a dr. Horváth Ivánnal folytatott megbeszélés során olyan utasítást kapott, miszerint magánjogi vonatkozású kérdésekről ne tárgyaljon. Erre a Vízügyi Albizottságnak nincs kompetenciája, a csehszlovák delegáció nincs eléggé felkészülve ennek tárgyalására. Zalányi tiltakozott: a három község 1947. október 15-én történő átvételéhez épp az e kérdést is érintő csehszlovák elvi nyilatkozatok miatt járult hozzá a magyar delegáció. Megégyezés azonban nem született, az albizottság a plénum elé terjesztette az ügyet.⁴⁴ A tárgyalásoknak még viharosabb szakasza következett.

A Határrendező Bizottság május 11-i ülésén Horváth Iván kijelentette: a tulajdonjog átruházását az egyezményben rendezni kell, a kártérítés jogosságát pedig nem ismeri el, mert nemcsak a három község, hanem a magyarországi érdekeltek javát is szolgálják az átengedett területen lévő berendezések.⁴⁵ Kiss Roland utalt arra, hogy nem állami, hanem magánvagyon átruházásáról van szó, amelynek tulajdonosa a Rábaszabályozó Társulat.⁴⁶ Csehszlovák részről azonban még a vagyon felbecslésétől is elzárkóztak – amit a társulat okmányokból el lehetett volna végezni negyedóra alatt –, mivel az már a kártalanítási kötelezettségre utalna.

A következő tárgyalási napon elsősorban a tulajdonjog rendezésére irányuló javaslattal állt elő a csehszlovák delegáció. A kártalanítás ellen pedig azzal érvelt, hogy a terület átengedésével Csehszlovákiába került a Rábaszabályozó Társulathoz tartozó érdekeltek egy része. Az egyezményben Csehszlovákia által nyújtott szolgáltatások nagy anyagi értéket jelentenek, nem kívánható tehát, hogy Csehszlovákia a védművekért fizessen. Azt javasolta, hogy az egyezmény 1. cikke adja át a Rábaszabályozó Társulat átengedett területen fekvő vagyont a Csehszlovák államnak, a vagyon esetleges felbecslését és a kártalanítás kérdését pedig későbbi kétoldalú tárgyalások anyagába utalja.⁴⁷ Erre május 13-án azt válaszolta a magyar küldöttség, hogy akkor a felbecslést és a kárpótlást is beleértve, külön állami tárgyalások anyaga legyen minden vagyonjogi kérdés.⁴⁸ Ezt azonban Horváth Iván helytelennek tartotta, mivel így a vagyon gazda nélkül maradna.

Júniusban, a plenáris ülések második szakasza alatt a csehszlovákok a vagyon átadásához továbbra is ragaszkodtak. A magyar delegáció ehhez csak úgy

akart hozzájárulni, ha az átadásra a vagyoni értéket az 1914. évi aranykorona értékben rögzítik.⁴⁹ A csehszlovák álláspont azonban még inkább megmerevedett, már egyenesen azt követelték, hogy az 1. cikk mondja ki, hogy a Rábaszabályozó Társulat vagyona minden kártalanítás nélkül a csehszlovák állam tulajdonába átmegy.⁵⁰ Június 24-én a magyar szakértők is kifejtették érveiket.

Bogárdi János elmondta, hogy a három község átengedése folytán a Rábaszabályozó Társulat kezelésébe tartozó Duna-Lajta ártér meg lett osztva. A társulat a beruházásait a teherviselő érdekeltek pénzéből végezte, vagyonát így szerezte. Az érdekeltségi arányokhoz képest azonban lényegesen nagyobb vagyon került át csehszlovák részre. Csehszlovákiát a csehszlovák érdekeltség arányának megfelelő vagyon természetesen kárpótlás nélkül megilleti, de az e vagyonon túli értéket Magyarország részére meg kell téríteni.

Mivel a csehszlovák delegáció tanulmányozás céljából az 1925-ös Bodrogi Tiszaszabályozó Társulat elszámolását és jegyzőkönyvét átadta, dr. Hollós László osztálytanácsos, pénzügyi szakértő okfejtésének ez lett a kiindulópontja. Ebben ugyanis a vagyonnak megfelelően a terhekből is részt vállalt a csehszlovák kormány: átvállalt kölcsönöket, melyeket a társulat a vízművek építésére vett fel, az egyezmény létrejötte előtt állami kiadásokat teljesített, illetve fizette a tisztviselők illetményét és nyugdíját. Hasonló elveket alkalmaztak az 1923-as Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízrendező Társulat likvi-

Bogárdi János vízepítő mérnök
(1909–1998)

dációjáról készült magyar–román–csehszlovák, illetve 1925-ben a Beregvármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat megosztása tárgyában létrejött magyar–csehszlovák megállapodásokban. A Rábaszabályozó Társulat esetében azonban semmilyen terhet sem kellett Csehszlovákiának átvállalnia, az adósságokból nem részesedett, alkalmazottakat nem vett át, nyugdíjterhet nem vállalt, ami megillette, az tiszta vagyonszaporulat. Ilyen esetre a Bereg vármegyei egyezmény volt példa, eszerint az ilyen vagyont fel kell becsültetni, és értékét ki kell fizetni a magyar társulatnak.

Érdekes pillanata volt a tárgyalásoknak, amikor Demetrovits Szilárd az Osztrák–Magyar Monarchia vízjogi törvényét citálta. Az 1885. évi XXIII. törvény cikk szerint ugyanis, ha valamelyik vízrendezésre és vízhasználatra alakult társulat felosztásra került, akkor a vagyont fel kellett becsülni, és a terhek levonása után a fennmaradó aktív vagyónrészt az ártéri birtokosok között – tehát azon érdekeltek között, akiknek az ártéren belül volt a földterülete – fel kellett osztani. Az egyes érdekelteknek járó összegek mértékét az határozta meg, hogy milyen arányban vettek részt a létesítmények költségterheinek viselésében.⁵¹ Kiss Roland figyelmeztetett: ez a törvény Csehszlovákiában is érvényes. Ha tehát a csehszlovák delegáció megtagadná a kárpótlást, nemzetközi bíróság elé fogja vinni az ügyet Magyarország.

A csehszlovák érvelés azonban szintén e törvényből indult ki, ami félreérthetlenné tette, hogy a Monarchia vízjoga a két ország között immár nemzetközi jogként működik – illetve, hogy Csehszlovákia továbbra sem fog kártalanítást fizetni. Úgy vélték, hogy a magyar követelés épp e törvénybe ütközik, mert az átadott területre került vagyon célvagyon, amit nem lehet felosztani, mivel az az érdekelteket mind a csehszlovák, mind a magyar oldalon védi. A magyar érdekeltek tehát kötelesek ismét hozzájárulást fizetni, ha eddigi hozzájárulásuk megtérítését kérik.⁵²

Végül a csehszlovák delegáció „megzsarolta” a magyar felet: hajlandó elfogadni, hogy a Rábaszabályozó Társulat vagyonával kapcsolatos kérdések külön egyezmény tárgya legyen, de akkor nem vállalja az átengedett területen lévő védművek fenntartására vonatkozó kötelezettséget. Ha magyar részről ragaszkodnának ehhez, úgy a vagyon kártalanítás nélküli tulajdonba adását mondják ki az egyezményben.⁵³

A magyar küldöttség először még nem engedett, újabb érveket hozott fel. Rámutatott arra, hogy tisztán közigazgatási jellegű kötelezettség (árvízvédelem terén nyújtandó államközi közigazgatási segély) a védőgátak fenntartása, mellyel nem függ össze a magánjogi viszonyok alakulása. Általános nemzetközi jogelv, hogy a saját területén fekvő védőműveket mindegyik állam maga tartja fenn, még akkor is, ha e védőművek hasznát a másik ország területén lakók is élvezik.⁵⁴

A csehszlovák delegáció azonban kitartott nézete mellett,⁵⁵ úgy vélte, hogy a vállalandó kötelezettségek olyan gazdasági terhet jelentenek, amelynek ellenértékét Csehszlovákia csak a vagyon kártalanítás nélküli megszerzésében találja meg. Mivel a Szigetköz 101 községe ármentesítése miatt igen súlyos érdek fűződött az egyezményhez

– melyből így a Mosoni-Dunára vonatkozó cikke és néhány adminisztratív szabályon túl nem maradt volna semmi sem – a magyar delegáció kénytelen volt elfogadni, hogy a felbecslésről és a kártalanításról szóló rendelkezések az egyezménybe nem kerülnek be. Ugyanakkor visszakanyarodott egy rég elfeledett csehszlovák javaslat-hoz: a kártalanítás kérdésére térjenek vissza később, más államközi tárgyalásokon.⁵⁶

Az ülészakot június 2-án a magyar fél azzal szakította meg, hogy a csehszlovák delegáció kérjen felhatalmazást a kormányától, hogy a vízügyi egyezményt a kárpótlás kikapcsolásával fogadhassa el. A csehszlovákok erre ígéretet tettek.⁵⁷ Már említettük a korábbiakban, hogy augusztusban Balatonföldváron látogatást tett Bujna, aki ekkor közölte Clementis⁵⁸ utasítására, hogy a csehszlovák kormány a magyar javaslatot elfogadja, és kéri mielőbbi felvételét a tárgyalásoknak. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy kárpótlást fizetni egyáltalán nem szándékoznak, és ezt az álláspontot fenn fogják tartani a későbbi pénzügyi tárgyalások alatt.

Október 5-én – immár a harmadik ülészak idején – az 1. cikket illetően végre egyetértésre jutott a két fél. Együttel Kiss Roland is bejelentette, hogy a magyar kormány is fenntartja a jogát, hogy a békeszerződéssel kapcsolatos pénzügyi tárgyalások során a kárpótlás tekintetében álláspontját érvényesítse.⁵⁹ Ennek fényében az egyezmény rögzítette, hogy a Rábaszabályozó Társulatnak az átengedett három község területén lévő minden vagyona (erdők, rétek, védgátak, csatornák, átereszek, gátórházak stb.) a csehszlovák állam tulajdonába átmegy, a vagyon átengedésével összefüggő pénzügyi kérdések pedig a békeszerződéssel kapcsolatos pénzügyi tárgyalások során kerülnek rendezésre.⁶⁰

VI. Az egyezmény felmondása

A magyar tervezet a felmondást egyáltalán nem szabályozta, e kérdés csak a Határrendező Bizottság második ülészakán merült fel csehszlovák indítványra. Az új rendelkezésnek az lett volna a lényege, hogy az egyezményt bármelyik fél felmondhatja, ha a vízügyi viszonyok úgy változnának meg, hogy annak további fenntartása nem volna indokolt, vagy az valamelyik fél részére aránytalan gazdasági hátrányt jelentene.⁶¹ A magyar küldöttség azonban ezt elutasította. Álláspontja szerint ugyanis a vízügyi egyezményt a Zárójegyzőkönyvhöz kell csatolni, amelynek hatályossági ideje a békeszerződésétől nem különbözik.⁶² Mivel állandó jellegű a terület átengedése következtében előállt helyzet is, a vízügyi egyezmény időbeli hatályát sem lehet korlátozni. Ezzel a csehszlovák kormány egyoldalú elhatározásától tenné függővé a vízügyi szolgáltatások nyújtását.⁶³ Végül magyar javaslatra kompromisszumos megoldás született: felülvizsgálatot lehetett kérni felmondás helyett.⁶⁴ Így az új cikk kimondta: az egyezmény felülvizsgálatát bármelyik fél kezdeményezheti, ha a vízügyi viszonyok megváltoznának, azonban egy éven belül meg kell egyezni a módosításban.⁶⁵

VII. Következtetések

Általában csak a trianoni békeszerződés kapcsán szoktunk arra utalni, hogy a határhúzás figyelmen kívül hagyta a Kárpát-medence vízrajzi viszonyait. Tanulmányunkból világossá válik, hogy mindez igaz a második világháborút követő területvesztésünk esetén is. Az elcsatolás kiszolgáltatottá tette a szomszédos magyar területet az árvízzel szemben, hiszen a Mosoni-Duna torkolati részével együtt olyan fontos műszaki létesítmények, mint a dunacsúni zsilip, az oroszvári vízmérce és a magyar területet védő gátszakasz került csehszlovák területre. Tekintettel arra, hogy még az esővíz is Magyarország felé folyt le – a közlekedés (hajózás) szempontjáról nem is beszélve –, nem maradt más lehetőség, mint hogy a két kormány vízügyi egyezményt hozzon létre.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ez az egyezmény Magyarország javára nemzetközi jogi szolgálomakkal erősen terhelt, abban a szolgálomnak tulajdonképpen minden típusa – *faciendo*, *non-faciendo*, *in patiendo* – szerepel. A nemzetközi jog jogintézményei közül talán épp a szolgálom az, amely a történelem eseményeivel a legszorosabb összefüggésben van: rendszerint államhatár-változásokkor keletkeznek⁶⁶ annak az országnak a javára, amelyhez a területnek kellene tartoznia. Jogi szempontból ugyancsak érdekes, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia vízügyi törvényét 1945 után hivatkozták kvázi nemzetközi jogként a felek. Érdemes lenne tehát a Monarchia minden olyan jogszabályát összegyűjteni, amelyek később hivatkozási alapul szolgáltak az utódállamok között is.

Kiss Roland úgy értékelte a tárgyalásokat, hogy a „... vízügyi egyezményben sikerült érvényesítenünk az összes magyar kívánságokat”.⁶⁷ Nyilvánvaló a túlzása. Mentségére szolgál azonban a magyar küldöttségnek, hogy ki zárólag Magyarországnak fűződött érdeke a vízügyi

egyezményhez, az egyoldalú érdekeltség sokat rontott az elvesztett háború után egyébként sem könnyű érdekérvényesítési lehetőségen. Maga a természet is a magyar felet sürgette: az 1948. január eleji árvíz levonulása után a Mária Terézia kőgát alatt víz fakadt fel, bár igaz, az átszivárgás nem haladta meg a másodpercenkénti 500 litert.⁶⁸ Ezzel szemben a magyar fél csak a határkitűzés műszaki munkálatait tudta késleltetni, Horváth Iván ugyanis a vízügyi egyezmény elfogadását szerette volna a műszaki közegek jelentésével összekapcsolni. Ezzel azonban a természeti erők elleni harcot aligha lehetett felvenni.

A csehszlovákok kihasználták a diplomáciai fölényt, a kezdeti felkészületlenséget kompenzálva előbb újratárgyaltattak számos, már parafált rendelkezést.⁶⁹ Később pedig „A csehszlovákok prágai központi irányítás alapján ügyes taktikát követtek, hogy *cumaei Sibilla*⁷⁰-ként a magyarokat érzékenyen érintő, már letárgyalt cikkeket éppen akkor dobták tűzbe, amikor a magyar részről az 1. cikk anyagát illetőleg legerősebb érvekkel, logikailag szinte kivédhetetlenül indult meg ellenük a támadás. Viszont őket meg az lepte meg, hogy a magyarok a csehszlovák részről állított alternatíva valamelyik tételének elfogadása helyett visszakanyarodtak egy még a tárgyalások elején tett, rég elfeledett csehszlovák javaslatra.”⁷¹ A magyar küldöttség így az ár elleni védelmet biztosította, a Rábaszabályozó Társulat vagyonaért viszont nem sikerült kártalanítást kapnia. Pénzügyi tekintetben kudarcot vallott másodszer is, mivel az első ülészak alatt sem tudta a Csehszlovákia-ának átadott területen lévő államvagyonért a megtérítési kötelezettséget elismertetni.

Jellemző az érdekellentétre, hogy a vízügyi egyezmény magyar és szlovák nyelvű szövegében oly nagy számban fordultak elő eltérések, hogy a francia szöveg megfogalmazásához ezeket 1948 decemberében és 1949. január elején Prágában, negyedik ülészakon kellett tisztázniuk a feleknek.⁷²

HOLLÓSI, GÁBOR

Das tschechoslowakische „Transdanubien” und das Wasserabkommen von 1948 (Zusammenfassung)

Nach dem Abschluss der Friedensverträge zur Beendigung des zweiten Weltkriegs nahm die Kommission zur Regelung der Grenzen zwischen Ungarn und der Tschechoslowakei ihre Arbeit auf, und im Ergebnis ihrer Tätigkeit schlossen die Regierungen der beiden Länder am 9. Oktober 1948 ein Wasserabkommen ab. Der Abschluss eines Abkommens wurde unumgänglich, weil durch die Abtrennung von ungarischen Gebieten die in Ungarn verbliebenen Gebiete dem Hochwasser ausgeliefert blieben. Mit der Flussmündung der Moson-Donau (Kleine Donau) fielen nämlich auch wichtige technische Anlagen, wie die Schleuse in Čunovo, der Wasserstandmesser in Ru-

sovice und die Dämme zum Schutz ungarischer Gebiete der Tschechoslowakei zu. Angesichts der Tatsache, dass sogar das Regenwasser in Richtung Ungarn floss – von Gesichtspunkten des Schiffsverkehrs ganz zu schweigen –, blieb nichts anderes übrig, als ein Wasserabkommen abzuschließen. Das Abkommen ist voller völkerrechtlicher Dienstbarkeiten zu Gunsten Ungarns. Alle Arten der Dienstbarkeiten – *faciendo*, *non-faciendo*, *in patiendo* – sind darin enthalten. Es gelang der ungarischen Abordnung, den Hochwasserschutz sicherzustellen, aber eine Entschädigung für das Vermögen der Gesellschaft zur Regelung der Raab konnte sie nicht erwirken.

Jegyzetek

- ¹ Karcsay Sándor belügyminisztériumi osztálytanácsos jelentése Kiss Roland államtitkárnak, a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság magyar tagozata elnökének a Vízügyi Albizottság pozsonyi tárgyalásairól. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX–J–1–k (Külgügyminisztérium, Csehszlovákia „adminisztratív” ügyiratok, 1945–1964), 29/h. tétel (t.), 71. doboz (d).
- ² *Jegyzőkönyv a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1948. évi október hó 4-én 5 órakor Bratislavában tartott üléséről* (a továbbiakban: Jk. okt. 4.) MNL OL XIX–J–1–j (Külgügyminisztérium, Csehszlovákia „titkos” ügyiratok, 1945–1948), 9/e. t. 29. d.
- ³ 1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés beikkelyezése tárgyában, 1. Cikk 4. c). Lásd Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. (Budapest, 2006, Osiris Kiadó)
- ⁴ *Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között a párisi békeszerződés 1. cikk 4. pontjának „c” bekezdése értelmében foganatosított területátengedéssel kapcsolatban felmerülő egyes vízügyi kérdések tárgyában*. MNL OL XIX–J–1–k, 29/h. t. 71. d. A továbbiakban csak a cikkekre hivatkozunk.
- ⁵ Elfogadjuk a Váli Ferenc által már az 1930-as években kifejtett nézetet, mely szerint a nemzetközi jogi szolgálat az állam területi szuverenitásának különös (partikuláris nemzetközi jogon alapuló) és lokalizált (a Földön egy meghatározott pontra vonatkozó) korlátozásaként fogalmazható meg. Váli Ferenc: *Nemzetközi jogi szolgálatok a nemzetközi jog rendszerében*. (Budapest, 1933, Angyal Szeminárium kiadványai, 24. szám). Tanulmányunk tárgyánál fogva kötődik a nemzetközi szomszédjog területéhez is, hiszen Nagy Károly kézikönyve is rögzíti, hogy többek között pont az államhatárokról vonatkozó kétoldalú szerződések, illetve a nemzetközi vízjog tartalmazza a szomszédjog részletes szabályait. Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. (Budapest, 1999, Püski Kiadó, 162. p.) Lásd még Bruhács János: *Nemzetközi vízjog. A nemzetközi folyókák nem hajózási célú hasznosításának joga*. (Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó) Bruhács Magyarország 1920 és 1945 között keletkezett vízügyi egyezményeit követően közvetlenül a hatályos vízügyi egyezményeket tárgyalja, pusztán lábjegyzetben utal arra, hogy a pozsonyi hídfő átengedéséhez vízügyi rendelkezések is kapcsolódtak (p. 130.). Értékes munkája V. és VI. fejezete közé szánjuk kiegészítésül tanulmányunkat.
- ⁶ Párizsi békeszerződés, 1. Cikk 4. d).
- ⁷ Lásd ezekről: Hollósi Gábor: *A Budapest–Bécs között csehszlovák területre eső szakasza. Egy 1947-es egyezmény és a nemzetközi jogi szolgálat kapcsolata*. *Iustum Aequum Salutare* (IAS) IX, 2013, 1 (pp. 83–96.) Uő: *A rajkai zsilip kérdése. A párizsi békeszerződés értelmezése*. IAS IX, 2013, 4 (pp. 169–184.) Uő: *Az „emberi és polgári jogok” értelmezése a pozsonyi hídfő kiszélesítése kapcsán*. Megjelenés alatt.
- ⁸ *Zárójegyzőkönyv a párisi békeszerződés 1. cikke 4. pontjának „d” alpontja értelmében a magyar és a csehszlovák kormányképviselőiből alakított Határrendező Bizottság munkálatairól*, IV. rész. MNL OL XIX–J–1–k, 29/h. t. 71. d. Alapja: *Elvi megállapodás a vízűgekre nézve*. V. sz. melléklet az 1947. október 14-i jegyzőkönyvhöz. MNL OL XIX–J–1–k, 29/h. t. „A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság jegyzőkönyvei 1947. október 11-től 1947. december 16-ig”, 69. d.
- ⁹ Karcsay Sándor már említett jelentésében használja a „vizes úr” kifejezést, Petényi Oszkár-ra vonatkozóan, akinek nem tudta a nevét.
- ¹⁰ Tagjai: Pataky Béla miniszteri osztályfőnök, dr. Bogrády János műegyetemi magántanár, a Vízirajzi Intézet igazgatója, dr. Karcsay Sándor, dr. Mikó Tibor és Petényi Oszkár miniszteri osztálytanácsosok, a Rábaszabályozó Társulat képviselőjében pedig Demetrovits Szilárd igazgató-főmérnök és Berényi Aladár szakaszmérnök.
- ¹¹ *Jegyzőkönyv a magyar–csehszlovák Határrendező Bizottság Vízügyi Albizottságának Bratislavában, 1948. évi január hó 9-től január hó 15-ig tartott tárgyalásairól* (a továbbiakban: JVA, jan. 15.) A Vízügyi Albizottság napi tárgyalási jegyzőkönyveket nem vezetett, csak zárójegyzőkönyv készült, az üléseiről viszont feljegyzések maradtak fenn. A magyar tervezet szövege: *Feljegyzés a Vízügyi Albizottság 1948. évi január hó 9-én tartott üléséről* (a továbbiakban: VA, jan. 9.), mellékletben. MNL OL XIX–J–1–k, 29/h. t. 71. d. Az albizottság újból tárgyalt a plenáris ülések kezdetén, mivel a csehszlovák delegáció a márciusban plénum elé terjesztett egyezménytervezeten lényegesen érintő változtatásokat kért.
- ¹² Tagjai: dr. Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, dr. Zalányi Andor földművelésügyi miniszteri tanácsos. A delegáció titkára: dr. Karcsay Sándor belügyminiszteri osztálytanácsos. Szakértői: dr. Hegedűs Nándor miniszterelnökségi miniszteri osztályfőnök, Mónár Jenő miniszterelnökségi miniszteri tanácsos, dr. Bogárdy János műszaki tanácsos, a Vízirajzi Intézet igazgatója, Czebe Jenő vezérkari alezredes és Petényi Oszkár földművelésügyi miniszteri osztálytanácsos. Jk. máj. 5. MNL OL XIX–J–1–j, 48. d.
- ¹³ *Kormánybizottsági jelentés a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1948. évi második üléséről*, 1948. aug. 15. A továbbiakban: KJ, aug. 15. MNL OL XIX–J–1–k, 29/h. t. 71. d. és Jk. jún. 22. Horváth távozásának valódi okára nem találtunk utalást a korabeli forrásokban.
- ¹⁴ Jk. jún. 26. Melléklet. Lásd még: *Zászló-gyalázás*. MNL OL XIX–J–1–k, 29/h. t. 71. d.
- ¹⁵ „Meg kell állapítania [Kiss Roland], hogy a három község magyar lakosságát üldözik. [...] Nem tudja megrendülését palástolni. Megemlíti, hogy a nap folyamán megjelent nála egy nő, a magyar meghatalmazotti hivatal alkalmazottja, aki zokogva adta elő, hogy édesatyját, Egyházi Károly dunaszerdahelyi lakost, aki ú.n. »fehér lapos«, halálos betegen lakoltatták ki saját házából és tették ki gyaasztól az udvarra. [...]” Jk. júl. 1.
- ¹⁶ KJ, aug. 15.
- ¹⁷ *Kormánybizottsági elnöki jelentés a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság tárgyalásainak újrafelvételéről*, 1948. aug. 23. MNL OL XIX–J–1–k, 71. d. Kiss Roland kéziratában: MNL OL XIX–J–1–k, 73. d.
- ¹⁸ JVA, jan. 15. Nagy Károly kézikönyve a nemzetközi szerződés hatálybalépésének öt lehetőségét különbözteti meg, aszerint, hogy az az aláírás után azonnal, ratifikáláskor, bizonyos számú ratifikáció összegyűltével, bizonyos idő elteltével vagy valamilyen feltétel bekövetkezésével lép-e életbe. I. m. (p. 392.) Az általunk ismertetett eset igencsak különleges: egyes cikkek úgy léptek előzetesen hatályba, hogy a teljes egyezményt még le sem tárgyalták a felek.
- ¹⁹ 2. cikk a). A tervezetben (a továbbiakban: T): 1. cikk a).
- ²⁰ 2. cikk b). T: 1. cikk a).
- ²¹ 2. cikk d). T: 1. cikk a).
- ²² 2. cikk h). T: 1. cikk e). In patiendo típusú, azaz a tevékenység túrére kötelező szolgálat. A szolgálmat Váli Ferenc nyomán osztályozzuk. Váli Ferenc: i. m. (p. 164.)
- ²³ 2. cikk e). T: 1. cikk d).
- ²⁴ 2. cikk f). T: 1. cikk e).
- ²⁵ 2. cikk i). T: 1. cikk d).
- ²⁶ 4. cikk. T: 4. cikk.
- ²⁷ 2. cikk g). T: 1. cikk b).
- ²⁸ 5. cikk (1). T: 6. cikk.
- ²⁹ 5. cikk (2) és (3).
- ³⁰ *Javaslatok a magyar és csehszlovák köztársaságok között kötendő egyezményhez*. VA, jan. 12. Melléklet.
- ³¹ 3. cikk (1) a). T: 3. cikk a). Non-faciendo típusú, azaz a tevékenységtől való tartózkodásra kötelező szolgálat.
- ³² T: 3. cikk b). Faciendi típusú, azaz tevételes magatartásra kötelező szolgálat.
- ³³ T: 3. cikk c). In patiendo típusú szolgálat.
- ³⁴ T: 5. cikk (2).
- ³⁵ A kép forrása: http://mult-kor.hu/20090513_a_rendszervaltás_szimbolumava_valt_a_bosnagymaros_elleni_kuzdelem

- ³⁶ Lásd az ülésről készült feljegyzéshez csatolt mellékletet: *Javaslatok a magyar és csehszlovák köztársaságok között kötendő egyezményhez.*
- ³⁷ 3. cikk (1) c). Non-faciendo típusú szolgálom.
- ³⁸ 3. cikk (1) b). Mivel a karbantartási munkálatok elvégzésénél a magyar fél kívánásait figyelembe kellett venni, faciendo típusú szolgálmat lehet megállapítani.
- ³⁹ 3. cikk (2). T: 5. cikk (1).
- ⁴⁰ Kártalanításról van szó, hiszen a károkozás a békeszerződés alapján jogos volt. A korabeli iratanyagban keveredik a két kifejezés használata.
- ⁴¹ VA, jan. 10. és a 2. cikk csehszlovák ellentervezete: VA, jan. 13. Melléklet. Az ellentervezet szerint a felértékelést az 1914 előtti áron kellett volna elvégezni. A megállapított értékből a társulat vagyónán a csehszlovák érdekeltség részesedési értékét és a magyar területet védő 3 km-nyi töltés költségét le kellett volna vonni.
- ⁴² Csak erre az egy napra, a csehszlovák delegáció elnöke a további üléseken Ruzicka maradt.
- ⁴³ VA, jan. 13.
- ⁴⁴ VA, jan. 14.
- ⁴⁵ Jk. máj. 11.
- ⁴⁶ Jk. máj. 11.
- ⁴⁷ Jk. máj. 12. I. Melléklet.
- ⁴⁸ Jk. máj. 13.
- ⁴⁹ Jk. jún. 23. I. Melléklet.
- ⁵⁰ Jk. jún. 24.
- ⁵¹ *1885. évi XXIII. törvények*, 102. § és 139. §. Lásd még Szilágyi János Ede: *Vízjog: a vizek tulajdonának és használatának főbb magyar előírásai a nemzetközi tendenciák tükrében. Sectio Juridica et Politica, Miskolc*, Tomus XXIX, 2011, 2 (pp. 609–613.) Babák Krisztina: *A magyar vízügyi törvények a kezdetektől napjainkig*. http://www.geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/babak_krisztina.pdf (Letöltve: 2016. augusztus 7.)
- ⁵² Jk. jún. 23. és 30.
- ⁵³ Jk. jún. 30. Melléklet.
- ⁵⁴ Jk. júl. 1. I. Melléklet.
- ⁵⁵ Jk. júl. 1. II. Melléklet.
- ⁵⁶ Jk. júl. 2. Melléklet.
- ⁵⁷ *Jelentés a záró üléséről* (a továbbiakban: JZ), dátum nélkül. MNL OL XIX-J-1-k, 71. d. A júl. 2-i jegyzőkönyv szerint az üléseket Bujna javasolta megszakítani.
- ⁵⁸ A csehszlovák „Rajk”. Vladimír Clementis 1945-től külügyminisztériumi államtitkár, 1948-ban Jan Masaryk helyett lett külügyminiszter. Burzsoá nacionalizmus vádjával 1952-ben felakasztották.
- ⁵⁹ Jk. okt. 5. és okt. 9. Melléklet.
- ⁶⁰ 1. cikk.
- ⁶¹ Jk. máj. 12. II. Melléklet.
- ⁶² Jk. máj. 11. II. Melléklet.
- ⁶³ Jk. máj. 13. Melléklet.
- ⁶⁴ Jk. jún. 23. II. Melléklet. A Kormánybizottsági jelentés szerint ez Szondy Viktor ötlete volt, de a május 11-i ülésen már Kiss Roland is felvetette, hogy felmondás ne legyen, de a későbbi változtatásokra lehetőség biztosítható.
- ⁶⁵ 6. cikk.
- ⁶⁶ Vö. Nagy Károly: i. m. (p. 158.)
- ⁶⁷ *Kiss Roland honvédelmi államtitkárnak, a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság elnökének és dr. Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter; aláírási megbízottnak jelentése a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság 1948. évi harmadik üléséről*, 1948. nov. 1. MNL OL XIX-J-1-k, 71. d.
- ⁶⁸ VA, jan. 10.
- ⁶⁹ „Általában a nemzetközi tárgyalások gyakorlatában szokatlan, hogy már egyszer elfogadott szövegben lényegbeli változtatások eszköztessenek parafálás után, mégis készséggel tettünk eleget a csehszlovák kívánásnak.” Jk. júl. 1. I. Melléklet. A csehszlovák álláspont szerint a cikkek csak akkor lennének véglegesek, ha minden kérdésben megegyezés jött volna létre. Uo. II. Melléklet.
- ⁷⁰ Cumae-i Szibülla a jóslatait kilenc könyvbe gyűjtötte össze, és azokat Tarquinius római királyának hatalmas áron ajánlotta fel. Amikor a király az ajánlatát elutasította, három könyvet elégetett, és a megmaradt hatot ugyanazon az áron újra felkínálta. Mivel Tarquinius ekkor sem vette meg a könyveket, a jósnő hármat ismét elégetett. Végül az eredeti áron az utolsó hármat is felajánlotta, a király ezeket megvásárolta.
- ⁷¹ KJ, aug. 15.
- ⁷² Lásd *Kormánybizottsági jelentés a Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között a párisi békeszerződés 1. cikk 4. pont „c” alpontja értelmében foganatosított területátengedéssel kapcsolatos vízügyi kérdések tárgyalásában Bratislavában 1948. évi október hó 9. napján aláírt egyezmény francia szövegének megállapítása iránt Prágában folytatott tárgyalásokról*, 1949. márc. 1. MNL OL XIX-J-1-k, 29/h. t. 70. d.

KÖNYVEKRŐL

Egy száz éve született történész-jogász a reformkori magyar diétákról

Révész, László: *Die Anfänge des ungarischen Parlamentarismus*. Oldenbourg, München, 1968. 220 l. (Südosteuropäische Arbeiten 68.)

Elő pillantásra értelmetlennek tűnhet egy majdnem fél évszázada keletkezett könyvről írni, hiszen nyilvánvaló, hogy eredményei részben már túlhaladtak, s korabeli magyar nyelvű fordítása nem lévén, ke-

vessé valószínű, hogy a kötet elfoglalhatja helyét a mai magyar jog-, illetve történettudományban. Ami mégis az elmélkedés jogossága mellett szól, az egyrészt az említett történész születésének évfordulója, másrészt az a szemlélet, amit a munkája képvisel.

Kiindulópontként érdemes néhány szót ejtenünk az íróról. Révész László 1916-ban, Kecskeméten született. Azt is mondhatjuk, sorsszerűen fordult a jogtudomány felé, hiszen édesapja, (idősebb) Révész László maga is jogász volt, kispapdapárti politikus, 1946–47 folyamán a Nemzetgyűlés háznagya. Nem meglepő tehát, hogy a fia is jogászdoktor lett, s 1949-től kezdve tanított az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Hosszabb-rövidebb cikkei az 1950-es évek elején jelentek meg a *Jogtudományi Közönyben*.¹ Életében az 1956-os forradalom hozott gyökeres változást, amikor az egyetemi forradalmi bizottmány elnöke lett. A letartóztatás elől Svájcba menekült,² ottani egyetemeken előadója lett, s közben több kiadványa is megjelent Kelet-Európa II.

világháború utáni történetével kapcsolatban. Bernben hunyt el, 1999-ben.

A fentiek alapján evidensnek mondható, hogy Révész László mint emigráns jogász és történész munkássága meglehetősen kevés figyelmet kapott a magyarországi tudományos életben. A reformkori rendi országgyűlésekről szóló monográfiája sem vált a szakmai diskurzus szerves részévé, noha fel-felbukkan egyes művek hivatkozásaiban, irodalomjegyzékében. A kötet sorsa egyébként is hányatottnak tartható, hiszen Révész előszava szerint 16 évig feküdt az íróasztalban, megjelenésre várva.³ Érdekes módon a kiadás után viszonylag rövid időn belül, tíz év múlva a munka már szerepel az egyébként marxista alapokon nyugvó „tíz-kötetes” Magyarország-történet korszakra vonatkozó kötetének bibliográfiai esszéjében, jóllehet bármiféle értékelő gesztus nélkül.⁴ A magyar vonatkozású nyugati szakirodalom több terméke⁵ is felvette irodalomjegyzékébe a szóban forgó monográfiát, de érdemben nem

reflektáltak annak erős jogtörténeti szemléletére. Napjainkban is támaszkodnak a történészek Révész László könyvének egyes megállapításaira, ahogyan azt például Dombovári Ádám is tette.⁶ Ennek ellenére mégsem mondhatjuk, hogy a kötet a magyar (jog)történeti irodalomban jelentős figyelmet kapna.

Miről is szól Révész monográfiája? Széles levéltári forrásbázison alapulva elsősorban jogászai szemmel vizsgálja a magyar rendek és a bécsi kormányzat egyre élesedő küzdelmeit, ám ennél sokkal többet is nyújt. Adatokat hoz a követválasztásokra, a diétai munkafolyamatra, a követek elszállásolásának problémáira, hogy csak néhány témát említsünk. A vékony kötet az országgyűlés működésének jelentős területét lefedi (még ha nem is az egészet, és éppen a sérelmi politizálás lényege vész el), s igazi értékét megjelenésének időpontjában az jelentette, hogy korábban nem foglalkoztak ennyire behatóan a diéta mint jogintézmény működésével.

A szerzőnek a bevezetőben előadott koncepciója szerint a reformkori országgyűlések elsősorban abban különböztek a korábbiaktól, hogy ekkoriban már jóval több volt a súrlódás a központi hatóságok és a rendek között.⁷ Ám túlságosan is nagy szerepet tulajdonít a diéta intézményének a „feudális parlamentarizmus” kereteinek lebontásában – s ugyanez a prekonceptió tükröződik abban a célkitűzésében is, hogy „a magyarországi rendi törvényhozási tevékenységet ábrázolja”,⁸ hiszen ezzel kimondva is a törvényalkotást tekinti ezen orgánus elsődleges feladatának, nem pedig a sérelmi politizálás terepéért értelmezi. Révész rendszeré-

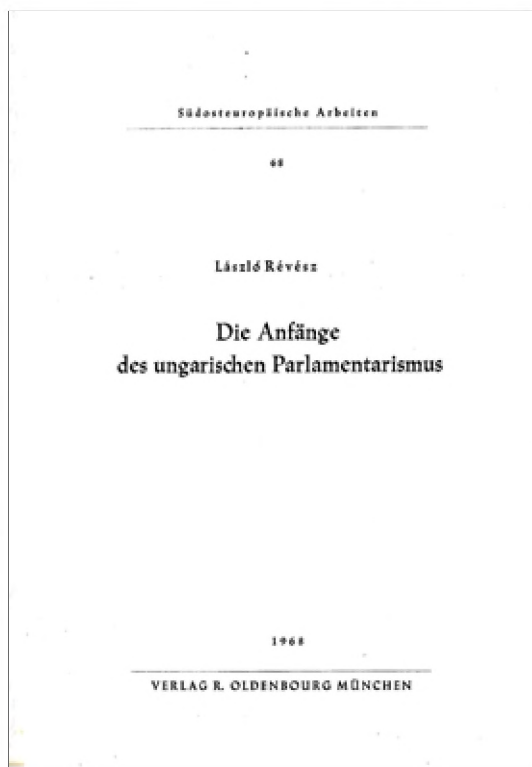
ben a különböző „válsághelyzeteknek” jut nagy nyomaték, a rendi dualizmus két alkotóeleme közötti folyamatos küzdelem adja a könyv tartalmának fő vázát. Ezzel pedig mintegy azt is sugallhatja, hogy ez az időszak egyrészt a két pólus legnagyobb erőpróbája volt,

másrészt pedig az „igazi” parlamentarizmus előjátéka, tehát a polgári kor törvényhozásának és országgyűlési életének szerves előzménye. A szerző számára az elemzéshez az alapanyagot az egykori Országgyűlési Levéltár fondjaiban található követutastások és titkosrendőri jelentések szolgáltatták.

A kötet tartalomjegyzékét áttekintve megállapítható, hogy az ott elmondottak mintegy kétharmada valamilyen jogi kategóriát jár körül (választójog, választási eljárás, a követek helyzete). Az első fejezet általános körkép a reformkori Magyarország politikai életéről. (Révész egyébként 1825-től számítja a reformkor kezdetét, ebben tehát lényegében a Horváth Mihály-i előképre megy vissza, ám néhány mondattal később – részben önmagának is ellentmondva – az

1832–36-os diétát nevezi mérföldkönek.⁹) Az 1825 előtti megyéket egyértelműen a polgári haladás felé vezető út eltorlaszolóinak minősíti, ám ezt historizálásnak tarthatjuk, hiszen az „alkotmányvédő, állagörző” sérelmi politikának fontos megtartó ereje is volt – minden negatív vonása ellenére is –, és a kapitalista fejlődés elősegítését vagy hátráltatását sem célszerű számon kérni egy alapvetően más történeti szituációban. A révész koncepcióban (amely tehát az országgyűlést a polgári fejlődés jogi megalapozójaként szemléli) mindez éles váltást feltételez a reformkor és az azt megelőző időszak mentalitásában, jogszemléletében stb., vagyis a szerző nem számol a folytonosság lehetőségével.

A második fejezet magával a diétával foglalkozik általánosságban. Révész a kaoszt tartja jellemzőnek ezen „átmeneti korszak” országgyűléseire, s ezért az ellenzék teszi felelőssé, amely a hallgatóság, a kerületi ülések stb. bevonásával pontosan a konstruktív törvényhozás folyamatát gátolta.¹⁰ Itt is jól kidomborodik az a szemlélet, amely a jogrendre alapoz, és amely a rendi diéta és a későbbi országgyűlések funkcióját azonosnak tartja. Azonban a szerző – valószínűleg tudatosan – figyelmen kívül hagyja azt, hogy a diétai „hangoskodás”, „rendzavarás” voltaképpen a sérelmi politizálás megnyilvánulása, illetve a reformkorban összeköthető a szólásszabadság elvének gyakorlati megvalósításával, valamint a jogok csorbítása elleni tiltakozással. Tehát nem a törvényhozást akarva-akaratlanul gátló célja volt mindennek, hanem az abszolutizmussal szembeni fellépés, illetve a jogok meg-

védése és hirdetése, s az országgyűlés a különböző igények benyújtásának színhelye és az erők összemérésének írott és íratlan szabályok által kontrollált terepe is volt.

A rendi diétát elsősorban törvényhozó feladattal bíró organumként szemlélő Révész László gondolatmenetében viszont mindez törvényszerűen a jogalkotást megakadályozó „kuruckodás”, s ha nem ebből a kiindulópontból tekintene a „rendzavarásra”, az ő logikája szerint beilleszthetetlen lenne a törvényhozás kontra jogalkotást gátló nemesség koncepciójába. A szerző az elégedetlenség legfőbb eszközét az országgyűlési iffúságban látja. Az üléseket sokszor megzavaró viselkedésük tagadhatatlanul ellenérzéseket keltett az ellenzékiek jelentős részében is, viszont Révész – ismét csak az előfeltevést megerősítendő – túlságosan is nagy befolyást tulajdonít nekik az ülések lezajlásával kapcsolatban, s tevékenységüket igyekszik felhasználni annak bizonyítására, hogy már csak miattuk sem működött olyan jól az állítólagos törvényhozási mechanizmus, ahogyan annak az ő hipotézise szerint működni kellett volna. Szintén árulkodó a kötet egyik alfejezetének címe („A törvényhozási eljárás és nehézségei”), ebben többek között a belső rend biztosításáról, a követek elszállásolásáról, a szólásszabadságról, a szavazatszámolásáról esik szó.

A következő két fejezet a választásokat járja körül. Itt olvashatunk az aktív és a passzív választójogról, annak megvonásáról, az országgyűlésen két minőségben történő megjelenésről, de arról is, hogy a választások során a szomszédos megyék küldöttségei miként befolyásolhatták az eredményeket. Révész elemzi a választási eljárást magát is, de mindennél terjedelmesebben ír a visszaélésekről, botrányokról, verekedésekről, sőt egy önálló fejezetet is szentel az emlékezetes választásoknak. Ezzel újfent csak a reformkorról mint átmeneti és zűrzavaros korszakról, illetve a törvényhozást gátló nemességről vallott tézisét próbálja igazolni. A könyvet a megyék és a követek vi-

szonyának, illetve a küldöttek jogi helyzetének ábrázolása zárja. A nemességnek a diétán gyakorolt tagadhatatlanul döntő befolyása ellenére a kötet e szakaszában elsikkadnak más résztvevők és kérdések, holott nyilvánvaló, hogy éppen ebben az időszakban válik akuttá többek között a városi kérdés, a Horvátországgal kapcsolatos közjogi probléma vagy a nemzetiségek „ébredése”.

Révész monográfiája tehát időnként tendenciózus állításaival és jogi szemléletű koncepciójával szemben áll a jelenkori történetírás azon véleményével, amely a rendi diétákban elsősorban a sérelmi politizálás és az abszolutista központi hatalommal szembeni alkotmányvédelem terepét látja. Így tehát eleve szinte kizárólag károsnak tarthatja a szerző a nemesség korabeli országgyűlési tevékenységét, s súlyos bírálatot fogalmaz meg a törvények meghozatalának állítólagos akadályozása miatt. Eszményképe az 1848-as (s talán a polgári kori) törvényhozás, historizáló momentumokkal kritizál egy feladatait és külső körülményeit (a központosító hatalom nyomása, nem népképviselői alapon szerveződő országgyűlés) tekintve ettől teljesen eltérő diétát, illetve nemességet. Ennek következtében túlságosan is sötét képet rajzol egy olyan korszakról, amelyben a kétségtelenül meglévő negatívumok ellenére mégiscsak sikerült megőrizni az ország függetlenségét, s bár az országos jelentőségű sérelmek többségét nem orvosolták, a diéta egyes időszakokban a bécsi politika méltó ellenfelévé tudott válni, nem mellesleg pedig az elfogadott törvények révén fontos jogelveket tudott kimondani. Révész elbeszélése a saját logikája szerint koherens ugyan, de a sarkított jogi szemlélet és a kizárólag a törvényhozó funkciókra történő összpontosítás téves kiindulópont-ra alapozva helytelen következtetésekre ad okot a szerző számára. Mindezek ellenére is érdekes olvasmány lehet a fent elemzett munka, főként a különös alapkoncepciója, illetve a feldolgozott anyag okán is.

Bodnár Krisztián

Jegyzetek

- ¹ Nemzetiségeink a hűbéri és polgári kor választásain. *Jogtudományi Közöny*, 8 (1953), 5–6. sz. 218–231. p; Munkakényszer a késői feudalizmus korában, uo. 12. sz. 526–527 p; 9 (1954), 1–2. sz. 47–48. p; 3. sz. 104–108. p.
- ² Argejő Éva: Az 1956-os forradalom és megtorlás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. *Múltunk*, 55 (2010), 2. sz. 122–149. p. <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00022/pdf/argejoe10-2.pdf> (Letöltés: 2016. január 4.)
- ³ Révész, László: *Die Anfänge des ungarischen Parlamentarismus*. Oldenbourg, München, 1968, 1. p.
- ⁴ Mérei Gyula (szerk.): *Magyarország története 1790–1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 1376, 1380 p. Itt az 1969-es, berni kiadásra hivatkoznak, ám az Országos Dokumentumellátó Rendszer

elektronikus katalógusa szerint ez Magyarországon nincs meg (legálábbis a rendszerben részt vevő könyvtárakban nem található).

- ⁵ Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008; Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus, 1790–1848*. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2008.
- ⁶ Dombóvári Ádám: *Megyei választások és szabályozásuk (1830–1844)*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2011.
- ⁷ Révész 1968, i. m. 2. p.
- ⁸ Uo. 10. p.
- ⁹ Uo. 11. p.
- ¹⁰ Uo. 22. p.

A Magyar Országos Közjegyzői Kamara gondozásában megjelent mű a Pécsi Közjegyzői Kamarának, valamint tagjainak történetét ismerteti az 1875 és 1949 közötti időszakban. A kötet szerzői Rokolya Gábor budapesti közjegyző és Csillag Attila kaposvári közjegyző, akik a közjegyzőség jelenkori helyzetének és kihívásainak ismeretével tudnak visszatekinteni a múltra. Ezenfelül tekintettel arra, hogy Csillag Attila a Pécsi Közjegyzői Kamara területén dolgozik, a kutatást személyes kötődés is inspirálta.

A mű kettő nagyobb témakört ölel fel. Az első részben a Pécsi Királyi Közjegyzői Kamara intézménytörténetéről, illetve a kamara közjegyzőinek jogi szakirodalmi munkásságáról olvashatunk, a másodikban pedig közjegyzői életrajzok és a kamara közjegyzői szépirodalmi munkásságának összegyűjtése található. A kutatás szakmai meg alapozottságát támasztja alá a több mint 300 tételből álló jegyzetapparátus, valamint a meghatározó számú levéltári forrás feldolgozása.

Az intézménytörténetet ismertető részben először a kamara megalakulásától (1875) a közjegyzői törvény novellájának hatálybalépéséig (1886) terjedő időszak kerül bemutatásra. A kamara alakuló ülését 1875. augusztus 30. napján tartották. Ekkor a kamara illetékessége a pécsi, a nagykanizsai, a kaposvári, a szekszárdi, valamint a zalaegerszegi királyi törvényszékek illetékességi területére terjedt ki. A kamara létrehozásával együtt, majd ezt követően is folyamatosan bővült a közjegyzői székhelyek száma.

Ezt követően a szerzők a kamara működésének 1886–1894 közötti korszakát dolgozták fel. Ebben a részben a székhelyek számának további növekedésén kívül a kamara történetének legnagyobb belső vitáját is megismerhetjük. A konfliktust a Blum Béla közjegyző ellen benyújtott panasz indította el, amelyből a kamarában egy panaszkezeléssel és fegyelmi eljárással kapcsolatos közgyűlési vita bontakozott ki.

Az 1895 és 1926 közötti időszakban több neves esemény is megrendezésre került. 1895-ben tartották a Pécsi Királyi Közjegyzői Kamara megalakulásának 20. évfordulóját, majd 1925-ben a közjegyzői intézmény bevezetésének 50. évfordulójáról emlékeztek meg. E fejezetben olvashatunk még a kamarának a korszak közjegyzőséget érintő törvényjavaslataival kapcsolatos álláspontjáról, valamint a jogszabályi változásokról. A kamara működése a második világháborút követő változások miatt 1950. május 30-án szűnt meg.

A közjegyzőség emlékezete

Fejezetek a Pécsi Közjegyzői Kamara történetéből

Csillag Attila, Rokolya Gábor: A Pécsi Közjegyzői Kamara története 1875–1949

Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2015, 220 p.
ISBN 978-615-80176-2-6

A kamara közjegyzőinek jogi szakirodalmi munkásságát feldolgozó fejezet az intézménytörténeti rész szerinti korszakbontást (a királyi közjegyzői szervezet kiépülésétől a közjegyzői törvény novelláig, az 1886–1894 és az 1895–1926 közötti, valamint a polgári közjegyzőség megszüntetéséig terjedő időszak) követi.

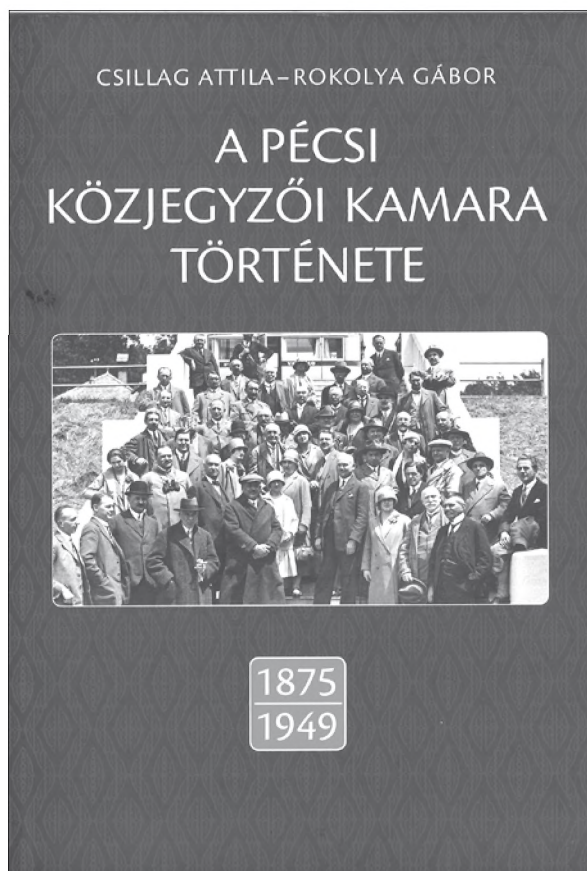
A közjegyzői törvény hatálybalépését követően több kommentár és ismertetés jelent meg a jogszabályról.

A pécsi kamara tagjai közül többen is foglalkoztak a törvény által szabályozott kérdésekkel, például Bánffy Simon a közjegyzői intézmény előnyeivel, Névy József a kézjegy hitelesítésével, valamint Plihal Ferenc a hagyatéki eljárással kapcsolatban fogalmazta meg nézeteit. A *Magyar Igazságügy* „Közjegyzőség” című rovatába, a *Pécsi Napló*ba és a *Jog* című folyóiratba több alkalommal publikáltak helyi szerzők, illetve a kamara elnökének a *Jogtudományi Közlönyben* is jelent meg cikke.

A királyi közjegyzőkről szóló törvény módosításakor a javaslatához készített emlékirat fő témáját a telekkönyvi bejegyzés alapjául szolgáló okirat és a közjegyzői kinevezés adta. Az öröklési jogi törvényjavaslattal kapcsolatban megjelent cikksorozatban foglalkoztak az érdemtelen-ség, a kötelesrész, az elfogadó

nyilatkozat kérdéseivel, valamint eljárásjogi szabályokkal és reformokkal is.

Az 1900-as évek elején Blum Béla fejtette ki a legmeghatározóbb irodalmi tevékenységet – kommentárt készített a novellával kiegészített közjegyzői törvényhez. A magyar magánjog nagykommentárjának szerzői között is találkozhatunk kamarai taggal: Baranyai Béla kőszegi,

majd pécsi közjegyző írta az öröklési jogi kötet hagyományokról szóló fejezetét. Az örökösödési eljárás hatálybalépését követően a közjegyzők hatáskörének bővülése miatt aktuálissá vált a székhelyek bővítésének gondolata, amely indokoltságáról vita bontakozott ki a szerzők között.

Az első világháborút követően átalakult a közjegyzők szakirodalmi munkássága – kevesebb szerzőnek és ritkábban jelent meg tanulmánya vagy könyve ebben az időszakban. Kiemelendő mégis Berzsényi Lászlónak „Kézikönyv a közjegyzői ügyvitelről” címmel a *Kir. Közjegyzők Közlönyében* megjelent monográfiája, amely a királyi közjegyzőkről szóló törvényt és a kapcsolódó végrehajtási rendeleteket elemezte, illetve a gyakorlatban alkalmazható iratmintákat is tartalmazott. Telman Sándor pedig az örökösödési eljárásról jelentetett meg kommentárt a gyakorló közjegyzők részére.

A kötet második részében a kamara területén működő közjegyzők életrajzát olvashatjuk az egyes székhelyek szerinti bontásban. A vizsgált korszakban a tagok közé tartoztak a Zalaegerszegi Királyi Törvényszék, a Kaposvári Királyi Ítéletábla, a Nagykanizsai Királyi Törvényszék, a Pécsi Királyi Törvényszék és a Szekszárdi Királyi Törvényszék területén székhellyel rendelkező közjegyzők. A mű ezen részét kiemelkedően sok kép színesíti, amelyek még jobban segítik a múlt felidézését. A képanyag összeállításához a szerzők felkeresték a közjegyzők leszármazóit, akiknek köszönhetően a legtöbb közjegyzőről sikerült arcképet is mellékelni.

Az életrajzok felkutatása azért tekinthető kiemelkedő eredménynek, mert a közjegyzőségen kívül kevés olyan jogi hivatás van, ahol ekkora figyelmet szentelnek a volt tagjaik életének kutatásával. Az egyes személyek történetének megismerése fontos szerepet játszik a közjegyzőség intézménytörténetének feldolgozásában, hiszen az egyes jogszolgáltató szervek működésére meghatározó befolyást gyakorol tagjainak egyéni pályafutása is. A rendelkezésre álló források teljes feldolgozásával olyan közjegyzők történetéhez kerülhetünk közelebb, mint például Bánffy Simon pécsi közjegyzőhöz, akit a Pécsi Királyi Közjegyzői Kamara első elnökévé választottak, vagy Schäffer Alajos kaposvári közjegyzőhöz, aki 1875-ben a Pécsi Királyi Közjegyzői Kamara alapító tagja volt. Az életrajzok teljességének köszönhetően az olvasó nemcsak a kötet címében jelzett időszakban tudja figyelemmel kísérni az egyes közjegyzők útját, hanem azon túl is. Olvashatunk olyanokról, akik harcoltak az 1848-as szabadságharcban (például a zalaegerszegi Hideg József, illetve a pécsi Bubreg Mihály), illetve betekintést nyerhetünk abba is, hogyan alakult az egyes közjegyzők sorsa 1949-es évet követően.

A közjegyzői életpályákat áttekintve kirajzolódik a székhelyek betöltésének gyakorlata. Ez alapján megállapítható, hogy a vizsgált korszakban nem az a manapság uralkodó tendencia dominált, hogy a közjegyzők döntő hányada a kinevezését megelőzően is már közjegyzőhelyettesként dolgozott, hanem inkább egyéb jogi pályáról érkezők kaptak székhelyet. Ennek fő oka, hogy ebben az időszakban még általában nem rendelkeztek a közjegyzői irodák akkora ügyfélforgalommal, hogy helyettes is tudjanak alkalmazni, így a helyettesi létszám viszonylag alacsony volt. A másik befolyásoló tényező, hogy az egyes korszakokban a politikai változások, illetve kapcsolatok is hatást gyakoroltak a kinevezésekre.¹ Az első világháborút követő időszakban például viszonylag sokan mondtak le fiatalabb kollégájuk javára, valamint több új székhely kialakításra került a menekült közjegyzők részére. A legtöbb közjegyző a Pécsi Közjegyzői Kamara tagjai közül az 1945 utáni időszakban is meg tudta tartani a hivatalát egészen a magánközjegyzőség intézményének 1949-es felszámolásáig.

A mű végén található rész, amely a kamara közjegyzőinek szépirodalmi munkásságát mutatja be, tovább színesíti az életpályáknál írtakat. Megtudhatjuk például belőle, hogy Bánffy Simon a *Pesti Napló* szerkesztőbizottságának tagjaként a külügyi rovatot vezette, ahol megjelent egyik cikke miatt a hadbíróság előtt felelősségre vonták. 1850. szeptember 1-étől pedig egy rövid ideig a lap főszerkesztőjének is kinevezték. E fejezetben szemelvényeket olvashatunk Bánffy Simon, Névy József, Takács Jenő, Cholnoky Imre és Berzsényi János közjegyzők írásaiból.

A kötet igazi hiánypótló kiadvány, és a múltfeltáró jellegére tekintettel példaként szolgálhat a többi jogi hivatás számára. Az alapos kutatómunka eredményeként a címben jelölt korszak hiánytalanul feldolgozásra került. A gazdag illusztrációnak és az olvasmányos elbeszéléseknek köszönhetően a mű nemcsak a jogász olvasók számára tartalmaz értékes információkat, hanem bárkinek jó szolgálatot tehet, aki érdeklődik a közjegyzőség története iránt.

Losonczy Eszter²

Jegyzetek

¹ http://epa.oszk.hu/03000/03048/00004/pdf/leveltari_szemle_2016-04_098-100.pdf (Letöltés: 2017. szeptember 12.)

² ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, ORCID ID: 0000-0001-6800-1761

I.

A Pécsi Tudományegyetem már a jelmondata alapján is a Pécshez való korai és szoros kötődést sugallja. Valójában azonban az egyetem történetében számtalan, a régi Magyarország különböző vidékeiről és korszakaiból származó hagyomány egyesül, és él tovább. A nyelvekben és népekben sokszínű Baranya és Pécs tehát egy többszólamú egyetemmel bír, s ez teszi igazán jelentőssé kisugárzását a déli végeken.

A pécsi szál természetesen létezik. A studium generale pár évtizedes működése a XIV. században kronológiailag meghatározza a kezdeteket. Ám létezik egy későbbi pozsonyi kísérlet is, a Mátyás király támogatásával létrejött Academia Istropolitana, s ez a második legkorábbi szellemi műhely örökségét úgyszintén a PTE falai mögött rejtetik.

A pozsonyi szál a XVIII. század végétől pozsonyi jogakadémiaként fejlődött tovább egészen 1912-ig, amikor Országgyűlés az Erzsébet Tudományegyetem megalapításáról döntött. Pécs ugyancsak sui generis fejlődés útján érkezett el a jogakadémia reformkori megalapításáig.

A két szál, két hagyomány összefonódására csak az I. világháborút követő tragikus események nyomán került sor, amikor a hontalanná vált pozsonyi tudományegyetemet Pécs városa magához ölelte. A XX. század további évtizedei hasonlóan kalandos utat jelöltek ki az intézmény számára, amely végül, több karral kiteljesedve, az ezredfordulóra integrálódva véglegesen pécsivé vált. Az otthonra találással a korábbi hagyományok egyes elemei elhalványultak, mások erősebb tónust kaptak, így történhetett, hogy mostanra a pécsi egyetem megalapításának 650. évfordulója előtt is tisztelgett e nagyszabású rendezvény.

II.

A VIII. Hungarológiai Kongresszus 40 szimpóziuma közül több is foglalkozott jogi témákkal. A nyelvi-nemzeti-ségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon című szimpózium azonban az interdiszciplinaritás jegyében több tudományterület oldaláról a nyelvhasználat és a kisebbségi kérdés történeti, jogtörténeti ívét felrajzolva közelített, és az államalapítástól kezdve tekintette át a magyar történelem sorsfordulóit. A szimpózium a bölcsészeti- és jogtudományok felé egyaránt nyitott, ennek jegyében *Andrássy György* filozófus, tanszékvezető egyetemi tanár (PTE) és *Béli Gábor* jogtörténész, tanszékvezető egyetemi docens (PTE) töltötték be a társelnöki tisztséget.

A szekció nyitóelőadását *Trócsányi László* egyetemi tanár, igazságügyi miniszter képviselőjében *Vízkelety Mariann* államtitkár tartotta meg. *Vízkelety* a nyelvi jogok történetét is felvázoló előadásában hangsúlyozta, hogy „a nyelvek fennmaradása, fejlesztése hozzájárul Európa közös kulturális örökségének megtartásához”.

Valóban, az Egység a sokszínűségben európai jelmondata a nyelvekre is alkalmazható. Minden nyelv érték, egy hosszú időn át fejlesztett jelkulcs, amely a kultúra egyik hordozója és továbbításának eszköze. Nem véletlen, hogy

Beszámoló a VIII. Hungarológiai Kongresszus A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon című szimpóziumáról

a nemzeti öntudatra ébredés időszakában, majd a sorscsapásoktól terhelt XX. században az államnyelvek, majd a kisebbségi nyelvek is nemzeti, majd nemzetközi egyezmények tárgyává váltak.

Ebből a szempontból a már igen korán soknyelvűvé váló Magyarország, majd az EU előképeként is emlegetett Osztrák–Magyar Monarchia számos jó gyakorlattal szolgál, mint erre a konferencia előadásai is felhívták a figyelmet. Nem mellőzhetőek azonban a hibás gyakorlatok sem, igaz, ezeket érdemes a korabeli nemzetközi megoldások fényében értékelni. Értékes adalékokkal gazdagíthatja ismereteinket például a korszakban gyarmatbirodalmat építő európai nemzetek kisebbségi nyelvhasználati jogokkal kapcsolatos szabályozásainak összevetése. A magyar történetírásban többször vizsgált nyelvi törvények biztosította jogokat érdemes lenne összevetni az amerikai indiánokra, az ausztrál bennszülöttekre, az új-zélandi maorikra vagy a gyarmatosított afrikai népekre vonatkozó korabeli szabályokkal (ha léteztek ilyenek), hogy szabályozásuk szigorúságáról vagy engedékenységéről objektív képet kapjunk.

Elképzelhető azonban más irányú vizsgálat is. Milyen eszközökkel képes védekezni egy nyelv az eltűnés ellen? Ha például nem volt oly szerencsés helyzetben, mint a francia, amely a központosításra törekvő uralkodók egyik eszközüvé vált? Ha jogi védelmet csak viszonylag későn kapott? A magyar nyelv szempontjából a reformáció, illetve a Biblia mellett leggyakrabban forgatott Hármaskönyv magyar fordítása mennyiben járult hozzá a túléléshez vagy megerősödéshez? Valóban olyan fölényben volt-e a magyar nyelv az újkorban, mint amilyenek a Kárpát-medencei szerzők olvasása közben érezzük? Vagy csupán egy divat tette erőssé a reformkorban, mint Ludovít Stür sugallta egyik írásában? S lehetett volna egyáltalán kizárólagossá a Kárpát-medencében, akár jogi eszközökkel, akár másként, ha a XX. század másképpen alakul?

A vizsgálódásnak az uniformizálódó világ folyamatai különös aktualitást adnak. A kisebbségi nyelvek va-

jon meddig őrizhetőek meg egy globalizálódó világban? Valódi védelmet nyújt-e az elszemélytelenedő társadalomban a kisebbségi nyelveknek, s rajtuk keresztül a kis közösségeknek a jogi szabályozás? A nyelvi sokszínűség átfordítható-e kulturális regionalizmusba a XXI. században? A nyelvi jogok biztosítása szélsőséges esetben nem vezethet-e joghátrányhoz az egynyelvűvé váló generációk záróvívára alakulása révén? A nagyobb állami egységek létrehozásával szükséges-e, és ha igen, milyen terjedelemben a közvetítő nyelvek szerepének erősítése?

Nyelv és jog tehát egyre inkább egymásra utalt fogalmak, ám mint a példákból is látható, a nyelvi jogok egyre jobban kiteljesedő szabályozása nem csupán előnyökkel járhat, és a jog csupán a szabályozási kereteket adja meg, sok esetben eltérő filozófiák mentén. Az optimális szabályozási terjedelem kimunkálásához modellvizsgálatok, illetve a jogtörténeti előzmények számbavétele is szükséges.

E vizsgálatokhoz a szimpózium előadásai – amelyek várhatóan írásos formában is napvilágot látnak – számos adalékkal szolgáltak. A felvetett kérdések aktuálisak, egyúttal alapként is szolgálnak a későbbi kutatásokhoz. Ám a további vizsgálatok, illetve más régiók megismerése, más tudományterületek eredményeinek alkalmazása nem kerülhetőek meg.

III.

A szimpózium előadói és előadásai

Szádeczky-Kardoss Irma kandidátus A hétmagyar vérszerződés tradicionális szimbolikája című előadásában az államalapítás előtti magyar történelem fontos időszakának, a vérszerződés és a honfoglalás korának tárgyi emlékeit, szimbólumait vizsgálta.

László Balázs doktorandusz Magyar jogi kifejezések az Árpád-kori királyi oklevelekben című előadásában az Árpád-kori királyi oklevelekben található olyan kifejezéseket elemezte, amelyek mai magyar nyelvünkben megtalálhatók, és amelyek a korabeli forrásokban jogi jelentéstartalommal jelentek meg.

Falus Orsolya főiskolai docens, a Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566 Emlékév aktualitása okán Zrínyi testaméntuma című előadásában a szigetvári hős dédunokájának közismert művét, a Szigeti veszedelem című eposzt mutatta be eddig ismeretlen oldaláról.

Béli Gábor egyetemi docens előadásában a magyar jogi terminológiának a hivatalos latin mellett létezését elemezte, és fejlődési ívét vázolta fel a XIII. századtól a XIX. század közepéig. A terminológiának az oklevelek keletkezésének meghatározásában való szerepét meggyőző érveléssel mutatta be az 1298. évi dekrétum példáján.

A magyar jogi szaknyelv és az irodalmi nyelv a XIX. században című előadásában a magyar irodalmi nyelv és jogi szaknyelv kapcsolatát elemezte *Korsószné Delacasse Krisztina* adjunktus, aki a Jókai Mór regényeiben felbukkanó jogi műszavakat vizsgálta.

Mezey Barna egyetemi tanár A magyar büntetőjogi (büntetés végrehajtási) szakterminológia kialakulása című előadásában e speciális szókészlet kialakulását és fejlődé-

sét vázolta fel a meglepően korai kezdetektől a XIX. század második feléig, különböző okiratok és szabályzatok bemutatásával.

Homoki-Nagy Mária egyetemi tanár Egy új nemzeti kódex szükségessége: Megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez című előadásában a klasszikus pandektista és a magyar terminológia eltérései között vont párhuzamot.

Jogi alapfogalmak, jogelvek vizsgálata a magyar népjogban: Az 1939–1948 közötti népi jogélet-kutatás forrásanyaga alapján címmel tartott előadást *Nagy Janka Teodóra* főiskolai tanár. Előadása középpontjában egy több mint száz kutató által végzett gyűjtés állt, amelynek célja „a teteles jog mellett, vagy annak ellenére a nép köztudatában élő jogelvek, szokások és eljárások” összegyűjtése volt.

A XIX. század nemzetállamainak és dinasztikus államainak nyelvhasználatot érintő szabályozását vizsgálta Nemzetállam versus dinasztikus állam: a Habsburg Birodalom a XIX. században című előadásában *Szabó István* egyetemi tanár. Előbbiek mintájaként a Habsburg Monarchiát, utóbbiak példajaként hazánkat hozva fel rámutatott arra, hogy a dinasztikus államokban az uralkodó, a dinasztia volt az egyes területek, nemzetek legfőbb összekapcsolója, miközben az egységes nyelvhasználat jelentősége kisebb volt.

Andrássy György egyetemi tanár Miért lenne fontos többet beszélni a dualizmus kori magyar nyelvjogról? című előadásában utalt a jelenkori nyelvjogi vizsgálatok jogtörténeti megalapozottságának fontosságára, illetve általában a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia nyelvekkel kapcsolatos szabályozásának fejlettségére.

A magyar nyelvközösség és nyelvhasználat alakulása a nyelvjogi szabályozás hatására a XIX. század második felében címmel tartotta meg előadását *Tolcsvai Nagy Gábor* egyetemi tanár, aki kifejtette, hogy a nyelv nem az ember-től függetlenül, a maga absztrakt önállóságában, hanem az emberek közötti interakcióban, annak konkrét környezetében létezik.

A nyelvhasználat szabályozása a dualizmus kori Magyarországon címmel *Nagy Noémi*, a PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszékének óraadója – a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás klasszikus területei mellett a honvédelem, a vasút és az egészségügy nyelvhasználatát elemezve – újabb szempontokkal bővítette a magyarországi nyelvhasználat dualizmus kori szabályozásának vizsgálatát.

Takács Péter egyetemi tanár Államnevek – személynevek, népek – nemzetek – nemzeti nyelvek című előadásában a névhasználat funkcióinak felvázolását követően az államnevek és országnevek kapcsolatát elemezte, figyelemmel azok alakulásának történelmi és politikai okrendszerére, nyelvi, jogi és társadalom-lélektani jelentőségére. Hangsúlyozta, hogy hazánk országneve a XX. század elejétől napainkig mindvégig Magyarország volt, miközben a hivatalos államnév nyolc alkalommal is, legutóbb az Alaptörvény rendelkezésének megfelelően módosult.

Domaniczky Endre, az Igazságügyi Minisztérium munkatársa az ausztráliai magyar diaszpóra kialakulását, országon belüli elhelyezkedését és rétegződését vázolta fel, eközben kitért a magyar diaszpóra intézményeinek és emlékhelyeinek jelenére és jövőjére is (Az ausztráliai magyar diaszpóra összetétele és rétegződése a XX. században).

Vizi Balázs egyetemi docens Az Európai Unió nyelvpolitikája és nyelvhasználati szabályozása – esélyek a magyar kisebbségek számára című előadásában a magyar kisebbségi nyelvhasználatot érintő uniós és nemzeti szintű szabályozás formáit, jellegzetességeit mutatta be.

Gerencsér Balázs egyetemi docens A kisebbségi kulturális önazonosság érvényesülésének nemzetközi jogi keretei és valós feltételei az oktatás és a médiahasználat területén című előadása Lánkos Petrával közösen végzett kutatásán alapul, amely a kisebbségekre vonatkozó jogi szabályozási környezetet nemzeti és nemzetközi megközelítésből, a jogtörténeti előzményekre is figyelemmel vizsgálta.

Domaniczky Endre – László Balázs

A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, a Pécsi Tudományegyetem, a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága és a Congress-Line Kft. a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2016. augusztus 22. és 27. között Pécsen rendezte meg a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust. A tudományos találkozó fővédnöke ebben az esztendőben Magyarország köztársasági elnöke, dr. Áder János volt.

Korunk megválaszolatlan társadalmi problémái, valamint a kevesek által beszélt, ám annál értékesebb magyar nyelv megőrzésének igénye a magyarságtudományt nyilvánvalóan a kulturális közvetítés szükségessége teszi nélkülözhetetlenné. A rendezvény célja ennek érdekében a hungarológia körébe tartozó tudománysszakok képviselőinek találkozója. A Pécsen 1367-ben alapított egyetem 650. évfordulója kapcsán rendezett ünnepségsorozatba illeszkedő konferenciára 24 ország 128 intézményéből 493 előadó érkezett. A hat nap alatt több mint 500 tudományos előadást hallgathattak meg a résztvevők. Valamennyi szomszédos országból, illetve többek között az Egyesült Arab Emírátsokból, Dél-Koreából, Kínából, Japánból és az Egyesült Államokból is érkeztek kutatók. A tudományos előadásokat tartalmas társasági események, izgalmas fakultatív programok színesítették, így különösen nyitófogadás a Kodály Központban, látogatás a Zsolnay Kulturális Negyedben polgármesteri koccintással, koncert a Pécsi Székesegyházban, rektori fogadás a Csontváry Múzeum épületében, kirándulás Kelet-Szlavóniába, borkóstoló Szekszárdon.

A „Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet” szimpózium 2016. augusztus 24-én szerdán került megrendezésre a PTE Bölcsészettudományi Kara E/539. termében. A szimpózium vezetői dr. Nagy Janka Teodóra főiskolai tanár, intézetigazgató, a PTE KPVK általános- és tudományos dékánhelyettese és prof. dr. Mezey Barna egyetemi tanár, az ELTE rektora, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport elnöke és társelnöke volt. A szekció előadói is a kutatócsoport tagjai közül kerültek ki.

A szimpózium a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport „Szokásjog és jogszokás” című kétkötetes tanulmánygyűjteményének

Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson

bemutatójával kezdődött, amelyet a Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2. kiadványaként Nagy Janka Teodóra szerkesztésében a Pécsi Tudományegyetem szekszárdi Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kara jelentetett meg. Az egyetemközi kutatócsoport az alapító okirata alapján feladatának tekinti a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatásával akár fő, akár kapcsolt kutatási területként foglalkozó egyetemi oktatók, tudományos kutatók, gyakorló szakemberek összefogását, a kapcsolódó tudományterületeken meglévő szellemi erőforrások egyesítését az interdiszciplinaritás alapjain a tudományterületek szinergiája jegyében a tudományterület fejlesztése, a színvonalas oktató-előadói tevékenység és a kutatómunka hatékonyabbá válásának elősegítése érdekében.

A megnyitót és a könyvbemutatót követően elsőként prof. dr. Kajtár István, a PTE ÁJK professor emeritusa tartott előadást a jogi kultúrtörténet dimenzióiról. Ez után prof. dr. Homoki-Nagy Mária, az SZTE ÁJK tanszékvezető egyetemi tanára előadása következett „Amiről a végrendeletek mesélnek... – Egy mezőváros története a végrendeletek tükrében” címmel. Nyitó gondolata – „Szavaimat jól halljátok...” – Berta Árpád „A türk és ujjur rovásiros emlékek kritikai kiadása (Szeged, 2004) könyvének címéül is szolgáló szövegrészletet idézett. Ahogyan a nyelvemlékek, a századokkal ezelőtti testamentumok is megszólítják az utókor olvasóit. Ha jól halljuk és értjük forrásainkat, azokból értékes tudást szerezhethünk az örökhagyók és közösségük életéről, jogszokásaikról. Dr. Bárh

János történész, néprajzkutató az SZTE ÁJK oktatója a jankováci úriszéki iratokban fellelt jogi néprajzi vonatkozások kapcsán egy szinte egyedülálló kamatfizetési gyakorlatra hívta fel a hallgatóság figyelmét, majd dr. Herger Csabáné, a PTE ÁJK docense „Lelkem az Istennek végtelen irgalmasságába ajánlván...” mottóval a pécsi végrendelkezési szokásokat mutatta be az Osztrák Polgári Törvénykönyv uralma alatti években. A Baranya Megyei Levéltárban összegyűjtött joganyag érdekessége a korábbi magyar családjog és a hatályos OPTK szabályainak együttlélése a XIX. századi Baranya megyei megyeszékhely végrendelkezési gyakorlatában. Dr. Horváth József, a győri Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár munkatársa az 1848 előtti győri árvairatok (acta orphanalia) jogtörténeti forrásértékeit elemezte. Az előadásában ismertetett jogesetektől képet kaphattunk egy család elárvult gyermekeinek mindennapi életéről, iskoláztatásukról, betegségeikről, a rájuk fordított napi kiadásokról. A magánjog köréből elhangzott előadásokat a szakmai vita során prof. dr. Homoki-Nagy Mária értékelte összefoglaló jelleggel.

A kávészünetet követő második blokkban a büntetőjog területéről hallhattunk előadásokat. Prof. dr. Mezey Barna a „Szankciók és végrehajtók a jogszokások világában” című prezentációjában a büntetőeljárás történetét, a közösségtől történő elidegenedésének folyamatát vázolta fel a közösség aktív részvételétől az akkuzatórius, majd az inkvizitórius eljárásokig. Dr. Gelencsér József, az Óbudai Egyetem címzetes docense rendkívül alaposan és szemléletesen, korabeli metszetekkel, vetített képekkel is illusztrálva mutatta be a közösségi büntetések jól körülhatárolható csoportját: a macskazenét, a fáklyászenét és a szerenádöt. Dr. Völgyesi Levente az ELTE ÁJK docense a valláserkölcs és a jog határterületének néprajzáról, a trentói (tridenti) zsinat utáni egyházi anyakönyvezési és temetési gyakorlatról, valamint a penitencia jogáról beszélt. Kovács István, aki a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeumából, Visegrádról érkezett, egy Magyaror-

szágon kevésbé ismert tudományterület, a „vesztőhely-régészet” kutatójaként tartott a középkori és kora újkori vesztőhelyeket bemutató, vetített képes előadást. A büntető jogszokások világának színességét tükröző előadások eredményeit a hazai és nemzetközi kutatási eredmények tükrében prof. dr. Mezey Barna szintetizálta.

Az ebédszünet után a jogi kultúrtörténet tematikus blokkban a jászkun autonómia kutatásának legkiemelkedőbb képviselője, Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, az MTA doktora a jászkun szabadság fogalmának a helyi társadalom szokásjogi viszonyaiban elfoglalt helyéről, jogi kultúrtörténeti háttéréről szólt. Ezt követően Bódiné dr. Beliznai Kinga, az ELTE ÁJK adjunktusa mutatta be egy inkább hírhedt, mint híres főispáni avatás kapcsán a főispáni beiktatás díszes külsőségeit. Varga István, a PTE KPVK tanársegédje a felek gyermektartási perstratégiáit vizsgálta a két háború között a dombóvári árvairatok alapján. Szabó Ernő, a kutatócsoport tudományos asszisztense, a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola hallgatója a római magánegyesületek jogi kultúrtörténeti vonatkozásairól szólt a Pannonia tartományra vonatkozóan rendelkezésre álló feliratos források rekonstrukciója során levonható következtetések alapján. A harmadik előadás-csoportban bemutatott kutatásokat dr. Nagy Janka Teodóra méltatta, aki egyben le is zárta a szimpózium munkáját „A jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kutatások legújabb eredményei egy új forráscsoport (Digital Database of Folk Law: DDFL) tükrében” című előadásával.

Az elhangzott előadásokkal kapcsolatosan értékes hozzászólások fogalmazódtak meg, figyelemre méltó szakmai beszélgetések formálódtak. Abban valamennyi résztvevő egyetértett, hogy tartalmas, változatos tudományos munkát végzett a szimpózium, s az elhangzottak kiadvány formájában történő megjelentetésére pályázatot nyújtanak be a Hungarológiai Társasághoz.

Falus Orsolya

„Österreichisches und ungarisches Familienrecht im Vergleich”

Beszámoló a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport kutatószemináriumáról (Pécs, 2016. október 25–28.)

A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport¹ projektjének („Gemeinsame Elemente des österreichischen und ungarischen Familien-

rechts zur Zeit der Doppelmonarchie und innerhalb der EU”) részeként, Herger Csabáné és Markus Steppan szervezésében 2016. október 25. és 28. között rendezték meg Pécsen a grazi Karl Franzens Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara jogtörténész és magánjogász oktatói, PhD-hallgatói és hallgatói részvételével az osztrák és a magyar családjog összehasonlításával („Österreichisches und ungarisches Familienrecht im Vergleich”) foglalkozó német nyelvű kutatószemináriumot. A kutatócsoportot nemzetközi kutatói együttműködés céljából, 2016 szeptemberében alapították. Kutatói tevékenysége különösen az európai családjog egyes intézményeire, az európai jogi kultúra vallási és szekuláris értékeire, az állami jogérvényesítésre, az állam és az egyház közötti kapcsolat részterületeire, a jogátvitel – modellkövetés – európai szellemű

jogalkotás kérdéskörére irányul. A kutatócsoport célkitűzése, hogy az európai jogfejlődés közös gyökereit és értékeit az összehasonlító jogtörténet kutatási módszereivel feltárja, valamint bemutassa, mi az a közös alap, melyre a közös európai jog alapulhat. A kutatószeminárium ezúttal a családjogon belül a házassági jog területével foglalkozott.

2016. október 26-án *Kajtár István* professor emeritus a közeljövőben 650. születésnapját ünneplő Pécsi Tudományegyetem jogi kari tanácstermében köszöntötte a kutatószeminárium résztvevőit és az érdeklődőket. Beszédében kiemelte, hogy több évtizedes múltnak örvend a grazi és a pécsi jogtörténészek közötti szoros szakmai együttműködés, melynek méltó folytatása ez a kutatószeminárium. Ezt követően *Markus Steppan* jogtörténész professor előadásában az osztrák állami jogi normák felekezeti jogi eredetű rendelkezéseinek bemutatásával foglalkozott a felvilágosult abszolútizmus korától kezdődően a 20. század derekáig („Spannungsfeld Kirche-Staat im Ehe-recht”). *Susanne Kissich* magánjogász professor asszony előadásában („Die nicheheliche Lebensgemeinschaft im österreichischen Recht”) az élettársi kapcsolat jogi szabályozását mutatta be, azt a házasság intézményével összehasonlítva. Kitért arra, hogy az élettársak örökösödésének szabályai 2017. január 1-étől megváltoznak Ausztriában, mivel az élettársak közeli hozzátartozóként nyernek majd elismerést. *Herges Csabáné* előadásában („Der Einfluss des österreichischen Familienrechts in Ungarn”) az osztrák jognak a magyar jogfejlődésre gyakorolt hatásával foglalkozott a házassági vagyonjog példáján keresztül a 19. századra koncentrálna, majd azokat a tényezőket mutatta be, melyek a részben közös történelmi múlt és a kulturális kötődés miatt ma is aktuálissá teszik a jog-összehasonlítást a két szomszédos állam között.

A kutatószeminárium hallgatói referátumaikban a szeminárium előkészítő szakaszában közösen kidolgozott kérdéssor alapján a házassági jog egy-egy területét hasonlították össze. A 19. századtól kezdődően a hatályos családjogi rendelkezésekig mutatták be Ausztria, illetve Magyarország jogfejlődésének egyes állomásait: az osztrák Polgári Törvénykönyv hatálybalépése óta (1812) eltelt két évszázad házassági jogi változásait Ausztriában, valamint a felekezeti házassági jogoktól indulva a polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikkben, a magánjogi törvénykönyv tervezetein, majd a pártállami korszak családjogi törvénykönyvének rendelkezésein át új polgári törvénykönyvünkig (2013. évi V. tv.) itthon.

A kutatószeminárium programjának rendszerét tehát egymásra épülő témakörök és azokhoz csatolt jogesetek képezték, először az osztrák hallgatók előadásában az osztrák jog alapján, ezt követően a magyar hallgatók előadásában a magyar családjogi rendelkezéseknek megfelelően. Az első témakör a házasság létrejötte volt. Ezen belül a házasság definícióját és az azonos neműek élettársi kapcsolatát vizsgálta *Lisa Pettauer* joghallgató és *Rékasi-né Adamkó Adrienn* doktoranda. Megállapítható, hogy a házasságkötést megelőző eljárás, valamint a házasság definíciójának meghatározásában a hatályos osztrák és magyar jog azonos alapokon nyugszik. Az azonos nemű pá-

roknak a magyar jog a 2009-től, az osztrák jog a 2010-től ad lehetőséget bejegyzett élettársi kapcsolat (eingetragene Partnerschaft) létesítésére. A házasságkötési képesség szabályozását Ausztriában és Magyarországon *Lisa Pettauer* és *Weissenburger Vivien* joghallgatók vizsgálták. Többek között kiemelték az ENSZ Közgyűlése által „a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról” szóló 1979. december 18. napján New Yorkban elfogadott egyezményt (CEDAW), mely kimondja, hogy a 18. életév betöltése előtt házasság nem köthető. Az egyezményt Ausztria és Magyarország is ratifikálta, ennek megfelelően mindkét országban főszabályként a 18. életév betöltésétől köthető házasság. Emellett a magyar jog a helyi szokásokhoz is igazodva, a 16. életév betöltésétől, gyámhatósági engedély birtokában lehetővé teszi a házasságkötést. Ezzel szemben a hatályos osztrák családjogi rendelkezések alapján, ha az egyik házasulandó fél betöltötte a 16. életévét, kizárólag nagykorú személlyel léphet házasságra, amennyiben kellően érett hozzá. *Vera Köller* joghallgató és *Korinek Beáta* doktoranda a házasság érvénytelenségének kérdését elemezték, hangsúlyozva, hogy az érvénytelenségi okok a hatályos osztrák és magyar szabályozásban lényegét tekintve megegyeznek. A házasságkötés formájával *Vera Köller*, *Lisa Pettauer* és *Niklai Patricia Dominika* joghallgatók foglalkoztak. Előadásukat, melyben kiemelt figyelmet szenteltek a polgári és az egyházi házasság kapcsolata alakulásának, színesítette, hogy összegzőként ugyanazt a jogesetet az osztrák és a magyar jog alapján is megoldották.

A következő témakört a házasság jogkövetkezményei képezték. A házastársakat illető jogokat és az őket terhelő kötelezettségeket történeti fejlődésükben *Moritz Deinhammer* joghallgató és *Császár Kinga* doktoranda, bírósági titkár ismertette. Vizsgálták, hogy a házastársak egyenlősége hogyan és mennyiben valósult meg korábban, illetve nyer biztosítást ma. Említésre méltó, hogy a hatályos osztrák jog e tekintetben a háztartás vezetését külön kiemeli, és a házassági életközösség részének tekinti. *Julia Standler* és *Mangel Kristóf* joghallgatók a nőtartás jogtörténeti és a házastársi tartással hatályos jogi intézményével foglalkoztak. Bár a fejlődés íve a tartás kérdését tekintve is közös, ma az osztrák jog nem ismeri azt az itthon meglévő szabályozást, miszerint a házastársak közokiratban vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratban megállapodhatnak abban, hogy a tartásra köteles házastárs tartási kötelezettségének megfelelő vagyontárgy vagy pénzösszeg egyszeri juttatásával tesz eleget. Ebben az esetben a juttatásban részesített házastárs a jövőben tartási követeléssel akkor sem léphet fel, ha arra e törvény alapján jogosulttá válna. A házassági vagyonjogi rendszeret *Moritz Deinhammer*, *Vihart Ágnes*, valamint *Kosztich Anna* mutatták be. Míg osztrák részről az OPTK eredeti, 1811. évi szövegváltozata és a XX. század derekán bekövetkező modernizálása képezte csak a vizsgálat két lépcsőfokát, a téma bősége miatt magyar részről *Vihart Ágnes*, a családjogi szakjogászképzés hallgatója, bírósági titkár foglalkozott a történeti fejlődéssel, míg *Kosztich Anna* joghallgató a hatályos jog megoldásaival. *Vihart Ágnes* előadása némileg kivételt képezett azzal, hogy saját

levéltári kutatása eredményeit ismertette a kutatásseminárium résztvevői és az érdeklődők előtt. Egy székesfehérvári közjegyző fennmaradt iratai között az 1875–1877. évekből 121 házassági szerződést talált, melyek alapján azt a következtetést vonta le, hogy a házassági szerződés – elsősorban a német kisebbség körében – népszerű jogintézménynek számított a Monarchia korabeli Székesfehérváron a fenti időszakban. A három előadásból kiviláglott, hogy a vagyoni jog területén jelentős különbség van az osztrák és a magyar hatályos jogi szabályozás között: az első a vagyonekülönítési rendszert törvényes vagyoni jogi rendszerként, a második ezzel szemben szerződéses rendszerként ismeri, míg törvényes rendszere a vagyoni közösség.

A kutatásseminárium harmadik témakörét a házasság megszűnése képezte. Először *Doris Mayr* és *Horváth Máté* áttekintést adott a házasság megszűnésének eseteiről, majd részletesen szóltak az ágytól és asztaltól történő elválásról (*separatio a thoro et mensa*) intézményéről, mely hazánk szekularizált házassági jogában már elvesztette a jelentőségét. Ezek után *Doris Mayr* és *Csillag Eszter* joghallgatók az érvénytelenségi okokról beszéltek, majd *Melanie Leitner* joghallgató és *Herger Csabáné* a bontójog történeti alakulásának lépcsőfokait mutatta be Ausztriában, illetve itthon a felekezeti jogok korszakától kezdődően a hatályos jogi szabályozásig.

A kutatásseminárium méltó lezárásaként a Pécsi Járásbíróságon tettek látogatást a résztvevők, ahol elméleti tudásukat a gyakorlati tapasztalatok alapján egészíthették ki. A kerekasztal-beszélgetést *Hajdu István*, a Pécsi Járásbíróság elnöke vezette, aki az épület rövid bemutatása után az osztrák vendégek érdeklődésére bepillantást adott a magyar bíróképzés rendszerébe. A családjogi ügyekkel foglalkozó bírák készségesen válaszoltak a feltett kérdésekre, véleményüket statisztikai adatokkal is alátámasztva. Elmondták, hogy házasság érvénytelenségének megállapítása iránti pert a Pécsi Járásbíróságon az elmúlt

húsz esztendőben nem indítottak. Házastársi tartás iránti igénytelenséggel rendszerint bontóperben találkozunk, nem pedig különálló házastársi igényeként. A kutatásseminárium résztvevőit különösen érdekelte, mit jelent a gyakorlatban a „gyermek érdekének” figyelembevétele, mekkora szerepet játszik ennek során a gyermek testi, értelmi és erkölcsi fejlődése, a gyermekpszichológus, illetve a szakértő szakvéleménye, és – amennyiben a gyermek a 14. életévét betöltötte – saját véleménye. A házasság felbontásának okai mögött a tapasztalat szerint házassági konfliktusként leggyakrabban a munkanélküliség, az alkoholfüggőség, a drogfüggőség, a hűtlenség, az eladósodás, míg a vegyes házasságok esetében a vallási, kulturális különbségek húzódnak meg. A Pécsi Járásbíróság rendkívül eredményesen alkalmazza többek között családi konfliktusok kezelésére, rendezésére a közvetítői eljárás (mediáció) intézményét, melynek keretében a házastársak sérelmeinek, konfliktusainak feldolgozásában szakképzett mediátorok nyújtanak segítséget.

A beszámoló készítői a kutatásseminárium aktív résztvevői voltak. Az alapos előkészítést és felkészülést igénylő szakmai program alapján az a vélemény alakult ki bennünk, hogy az osztrák és a magyar házassági jog eltérő szabályozásából adódó különbségek ismertetésével és megvitatásával, a közös pontok kimutatásával minden résztvevő gazdagodott, és így eredményesen zárhatták le a projekt első szakaszát, amely 2017 márciusában Grazban folytatódik.

Dávid Gabriella – Rékasiné Adamkó Adrienn

Jegyzet

¹ Lásd Eszter Cs. Herger – Markus Steppan: Gründung der Dezső-Márkus Forschungsgruppe für Vergleichende Rechtsgeschichte in Pécs. Beweggründe – Motive – Visionen. Journal on European History of Law vol. 7/2016 no. 2, 180–184. o.

HÍREK

- **2016. július 3–8-án** a Honismereti Szövetség 44. alkalommal szervezte meg az Országos Honismereti Akadémiát, ezúttal Makó városában. A konferencián Balogh Elemér az SZTE Európai Jogtörténeti Tanszékének vezetője és egyetemi tanára „Magyarország komp-ország” címmel tartott előadást, míg Antal Tamás, a tanszék egyetemi docense a II. világháború utáni közigazgatás és társadalom alakulását tekintette át a fordulatiig.
- **2016. augusztus 26-án** Trócsányi László igazságügyi miniszter Áder János, Magyarország Köztársasági El-

nöke megbízásából, államalapító Szent István király ünnepe alkalmából kitüntetések és szakmai elismeréseket adott át Budapesten, amelynek keretében Dr. Fülöpné Dr. Homoki-Nagy Mária, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésben részesült.

- **2016. augusztus 22–27. között** tartotta meg a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság az első magyar egyetem megalapítását is ünneplő Pécsi Tudományegyetemmel közös szervezésben a VIII. nemzetközi hungarológiai kongresszust. Ebben az esztendőben két szimpóziumon is érdekelték voltak jogtörténészek: a Béli Gábor és Andrassy György által elnökölt „A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarorszá-

- gon” témát tárgyaló és a Nagy Janka Teodóra és Mezey Barna társelnökölte „Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet” című tanácskozásokon. Augusztus 23-án az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszékéről Szádeczky-Kardoss Irma „A hétmagyar vérszerződés tradicionális szimbolikája” és Mezey Barna „A magyar büntetőügyi (büntetés-végrehajtási) szakterminológia kialakulása” címmel, augusztus 24-én Bódiné Beliznai Kinga „A főispáni beiktatás díszes külsőségei”, Völgyesi Levente „A vallásérköles és a jog határterületének néprajza”, valamint Mezey Barna „Szankciók és végrehajtók a jogszokások világában” címmel tartottak előadást.
- **2016. szeptember 5-én** a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara ünnepi tanévnyitó tanácsulését tartotta, amelynek alkalmával dr. Béli Gábor tartott előadást „A jogtanítás kezdetei Magyarországon: az első jogi tankönyv” címmel.
 - **2016. szeptember 8-án** a Pázmány Péter Katolikus Tudományegyetem közössége Pro Universitate oklevéllel tüntette ki Mezey Barnát. Az egyetem közössége az oklevelet „Mezey Barna professzornak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorának, a magyar jogtörténet kiemelkedő művelőjének adományozza”. A méltatás folytatásában ez olvasható: „ezzel köszönetet mondunk neki és elismerjük az egyetemeink közötti kapcsolatok építésében végzett egyedülálló és fáradhatatlan munkáját, és őt példaképként állítjuk az universitas minden tagja elé.”
 - **2016. szeptember 9-én** az ELTE Ünnepi Tanévnyitó Szenátusi Ülésén Máthé Gábor „Mária Terézia Emlékérem arany fokozata” elismerésben részesült.
 - **2016. szeptember 16-án** került megrendezésre az Országos Bírósági Hivatal Magyar Igazságügyi Akadémia Szladits Károly termében a „Bírósági történelem és hagyományápolás” című műhelybeszélgetés. Handó Tünde megnyitóját követően Révész T. Mihály és Mezey Barna „A bíróságtörténeti hagyományok feltárásának és közvetítésének az OBH által történő fejlesztésének irányai”, Stipta István a program névadójának, Ráth Györgynek életútjáról, Virág Zsolt „Értékmegőrzés – a tárgyi kultúra bemutatásának lehetőségei”, Sarussi-Kiss Béla „A bíróságok történetéről fennmaradt levéltári forrásanyagok”, Antal Tamás, Bódiné Beliznai Kinga, Papp László, Megyeri-Pálffy Zoltán „A bíróságtörténeti kutatások tapasztalatai”, Nagy Péter „Hagyományápolás a XXI. századi bírósági szervezetben” címmel tartott előadást.
 - **2016. szeptember 19–20-án** a krakkói Jagiellonian University által „Constitutional History 2000–2015: New Research, New Ideas, New Perspectives” címmel szervezett konferencián dr. Varga Norbert, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jогtörténeti Tanszékének egyetemi docense angol nyelven ismertette a magyar alkotmánytörténeti kutatások elmúlt 15 évét.
 - **2016. szeptember 29-én** a MNL Veszprém Megyei Levéltára által szervezett „Az 1916. évi Erdélyrészi román betörés” című konferencia Kelemen Roland a Széchenyi István Egyetem Jогtörténeti Tanszékének egyetemi tanársegédje az „Alapjogok korlátozása Magyarországon a dualizmus idején – Különös tekintettel az első világháborús kivételes hatalmi szabályozásra” címmel tartott előadást.
 - **2016. szeptember 30-án** a PTE Állam- és Jogtudományi Karán ünnepséggel köszöntötték Kajtár István professor emeritust 65. születésnapja alkalmából. Béli Gábor, a Jогtörténeti Tanszék tanszékvezető egyetemi docense üdvözölte az összegyűlteket, és elsőként Kecskés László dékánnak adta át a szót. A dékáni köszöntést követően laudációt mondott Révész T. Mihály, és Markus Steppan, a grazi Karl-Franzens-Universität egyetemi tanára köszöntötte Kajtár Istvánt. A Jогtörténeti Tanszék munkatársai, Korsósné Delacasse Krisztina és Herger Csabáné adták át az *Ut juris ordo exigit* címmel megjelent kötetet az ünnepeltek.
 - **2016. szeptember 30-án** a Kutatók éjszakája eseménysorozat alkalmából a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Jогtörténeti Tanszéke „Bírák talárban, császárok bíborban, állatok rabruhában” címmel jogi kultúrtörténeti vetélkedőt szervezett Korsósné Delacasse Krisztina és Nagy Noémi vezetésével. Ezt követően pedig Béli Gábor „A régi magyar jog emlékei – oklevelek és jogkönyvek testközelből”, László Balázs „A komisz, a bicskás és a királyi főügyész – a Leveldi Kozmák hivatali és civil élete” és Pásti Laura „A magam útját jártam – Koncepció per vagy önbeteljesítő jóslat?” címmel tartottak előadást.
 - **2016. október 5-én** a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész és a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján Emlékezés és Emlékezet II. címmel konferenciát rendeztek. Földváryné Kiss Réka „Ügyészek a tűzvonalban”, Zinner Tibor „Bírák a tűzvonalban” Mikó Zsuzsanna „»A bűnös vidék.« Az 1956-os forradalmat követő megyei bírósági eljárások elemzése”, M. Kiss Sándor „Sokarcú ’56 – portrék a forradalomból” címmel tartott előadást. A rendezvényen Mezey Barna elnökletével és Kahler Frigyes, Bódiné Beliznai Kinga, Nagy Miklós részvételével sor került a Bírói arcélek ’56 kerekasztal-beszélgetésre.
 - **2016. október 5-én** a Néprajzi Múzeumban bemutatták Bódiné Beliznai Kinga *120 éves az Igazságügyi Palota* című könyvét, amelyben az író az Igazságügyi Palota építésének előzményeit, az épület jellegzetességeit tárja fel, és emléket állít annak a bírói karnak és segédszemélyzetnek, akik a millennium évében a legfőbb ítélkező fórumon működtek.
 - **2016. október 5-én** ünnepelte az Országos Kriminológiai Intézet és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-

és Államtudományi Kara Vokó György professzor 70. születésnapját. A Sapiens in sapientia címet viselő ünnepi kötet, melyet Barabás A. Tünde és Belovics Ervin szerkesztett, több jogtörténeti értekezés mellett tartalmazza Mezey Barna tanulmányát is „Adalékok a büntetés-végrehajtás szereplőinek történetéhez” címmel.

- **2016. október 20-án** az Eperjesi Egyetem „Doctor Honoris Causa” címet adományozott Mezey Barnának a tudományos és oktatási kapcsolatok fejlesztésében játszott szerepének elismeréseként. Az ELTE delegációjának tagjai Izsák Lajos, Sipos Lajos, Képesy Imre és Pozsár-Szentmiklósy Zoltán voltak. Mezey Barna díszdoktori előadásában az egyetemek jelenével és jövőjével foglalkozott.

- **2016. november 17-én** a Magyar Tudomány Napja keretében az MTA IX. Osztály Jogtörténeti Albizottsága „Állam- és jogtudomány jogtörténet nélkül?” címmel tudományos ülést szervezett a Magyar Tudományos Akadémián. A vitailés moderátora Máthé Gábor volt, amelyen Balogh Elemér „Büntetőjogtörténeti dogmatikai alapkérdések”; Szabó Béla „Jogtörténet – kultúrtörténet”; Mezey Barna „Börtönügy a jogtörténet tükrében (európai adaptációk, modellek)”; Szabó István „Alaptörvény és jogtörténet”; Horváth Attila „A hatalomkoncentráció államának jogtörténeti kutatási témái”; Stipta István „Jelenkori jogtörténet-tudomány”; Földi András „Általános, egyetemes vagy összehasonlító jogtörténet?” címmel tartott előadást.

- **2016. november 22-én** Károli Gáspár Református Egyetem 100 éves az iszlámtörvény címmel szervezett előadást. Pap András László „A vallásszabadság alkotmányos dimenziói”; Stipta István „Az iszlám vallás hazai elismeréséről szóló 1916. évi XVII. tc. létrejötte és jogdogmatikai elemzése”; Bolek Zoltán „Bosznia okkupálásától az Iszlám törvény elfogadásáig, avagy a modern kori Iszlám története a Monarchiában”; Sulok Zoltán Szabolcs „Saria: tévhit és valóság”; Koltay András „Blaszfémia és szólásszabadság Európában – az iszlám szemszögéből”; Fazekas Csaba „Iszlám-kép és történettudomány Magyarországon”; Nagy Péter „Erdély jogtörténete és az iszlám vallás”; Köbel Szilvia „Az iszlám és a pártállam – állambiztonsági iratok tükrében”; Fedor Tibor „A magyarországi muszlim közösségek státusa a hatályos egyházügyi törvény szerint”; Páger Anna „A muszlim vallási kisebbség elismerése Olaszországban”; Szilágyi Emese „Nem tréfadolog – Karikatúra-ügyek a strasbourgi mérlegen” címmel tartott előadást.

„Pillanatképek a 20. század magyar közigazgatásának történetéből 1918–1946” címmel rendezett tudományos tanácskozást a Nemzeti Közszolgálati Egyetem a jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés program keretében. A jogtörténetészek közül előadott a konferencián Pálvölgyi Balázs „A magyar migrációs politika átalakulása a 20. század első negyedében”; Barna Attila „Az állam büntetőjogi védelmének válto-

zásai Magyarországon, az első világháború kitörésétől 1945-ig”; Peres Zsuzsanna „Az 1939. évi II. törvény-cikk és következményei”; Szabó István „Koronázás és trónfosztás, 1916–1921”; Homoki Nagy Mária „Alkotmányos jogfejlődés a Trianon utáni Magyarországon”; Nagy Janka Teodóra „A szociális igazgatás komplex értelmezése a két világháború között”; és Horváth Attila „Az 1946. évi VII. törvénycikk a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről” címmel. Az „Államforma és államfői hatalom” elnevezésű szekciót Máthé Gábor professzor emeritus elnökölte.

- **2016. november 21-én** a Magyar Tudományos Akadémián az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága Büntetés-végrehajtási Jogi Albizottsága és a Magyar Börtönügyi Társaság tudomány napi konferenciát tartott. A tanácskozáson Palló József, Polt Péter, Somogyvári Mihály, Tóth Tamás és Vokó György mellett előadást tartott Mezey Barna „A magyar büntetés-végrehajtás iránymutatásai a 20. században” címmel.

- **2016. november 23–24-én** Szegeden került megrendezésre a „Fogadd a koronát...” Ünnepe és válság, hagyományok és reformkoncepciók, múltpercepciók és jövőképek Magyarország utolsó koronázási szertartása körül című tudományos konferencia az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, az MTA–SZTE Vallási Kulturakutató Csoport, az SZTE Magyar Jogtörténeti Tanszéke és Európai Jogtörténeti Tanszéke, az MTA SZAB Jogi Szakbizottsága, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem és a Solymossy Sándor Egyesület szervezésében, a Szegedért Alapítvány támogatásával. A megnyitóra a Szegedi Városháza Dísztermében került sor, amelyen a konferencia fővédnöke, Habsburg György nevében felesége, Habsburg Eilika főhercegné, Szeged városa nevében Kozma József az SZTE nevében pedig Karsai Krisztina oktatási rektorhelyettes és osztrák tiszteletbeli konzul köszöntötte a vendégeket. A plenáris ülésen Barna Gábor elnökletével Landgraf Ildikó „Vívjon ki békét győzelmes karod». IV. Károly és az utolsó koronázás emléke a magyar populáris olvasmányokban és hatásuk a szóbeli hagyományokra”; Marjanucz László „IV. Károly trónra lépésének nemzetközi visszhangja”; Rosselli, Alessandro „The Coronation of Habsburg Charles (1916) in some Exemples of Contemporary Italian Press” Gerő András „Meghalt a király, éljen a király! Múltpercepció és jövőkép Magyarországon az 1916-os trónváltáskor”; Szabó István „Történeti alkotmányunk és az 1921-es trónfosztó törvény” címmel tartott előadást. A koronázás alkotmány- és jogtörténeti kérdéseit tárgyaló szekció elnöke Szabó István és Homoki-Nagy Mária voltak, ahol Mezey Barna „Király és fejedelem – eltérő hatalmi legitimitációk”; Beke-Martos Judit – Képesy Imre „Koronázás a világháború árnyékában – IV. Károly trónra lépése mint az alkotmányos rend fenntartásának elengedhetetlen mozzanata”; Antal Tamás „Szilágyi Dezső nézetei a királyról és az alkotmányos kormányzásról”; Koncz Ibolya Katalin „Az utolsó magyar királyné közjogi jo-

gai és kötelezettségei”; Képes György „A magyar királyok tiszteleti jogai, különös tekintettel a címeikre”; Petrasovszky Anna „A király egyházkerületi ideológiai megalapozása a 18–19. században”; Bató Szilvia: „...bűntett alanyát nem képezheti...« A király jogállásának büntetőjogi vonatkozásai a régi magyar büntetőjogban”; Gedeon Magdolna „A királyi ércmonopólium Magyarországon”; Varga Norbert „Közjogi vita a magyar király állampolgársága körül” és Balogh Elemér „A »király« az Alkotmánybíróság határozataiban” címmel tartott előadást.

- **2016. november 25-én** a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Intézete, az egyetem Összehasonlító Civilizációtörténeti Kutatócsoportja és a Történelmiregény-írók Társasága tudományos konferenciát szervezett annak megvizsgálása céljából, hogy a történettudománnyal szakmai szempontból foglalkozó történészek hogyan látják a történelmi regény szerepét akár a tudás átadása, akár a múlt tudatosítása, akár a közösségi identitás formálása szempontjából. A rendezvényen előadott Gyáni Gábor, Botos Máté, Pintér Károly, Bán János és Mezey Barna.
- **2016. november 30-án** a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tanácsstermében került megrendezésre Legeza Dénes „*Egyszer mindenkorra és örökáron.*” A szerzői jog forgalomképessége Magyarországon a reformkortól 1952-ig című doktori disszertációjának munkahelyi vitájára. A doktorjelölt téziseinek ismertetését követően Faludi Gábor és Herger Csabáné ismertette opponensi véleményét, amely szerint a dolgot a nyilvános védésre alkalmasnak találták.
- **2016. december 1–2-án** a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Horváth Barna születésének 120. évfordulója alkalmából emlékkonferenciát szervezett, amely jogelméleti témájú tudományos ülésen Homoki-Nagy Mária „A magánjogi szerződési rendszer és a jó erkölcs fogalma. Tűnődések Horváth Barna. Az erkölcsi norma természete c. munkája alapján” címmel tartott előadást.
- **2016. december 6-án** az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán tartotta Völgyesi Levente a habilitációs előadásait. A szakmai bírálóbizottság tagjai Hamza Gábor, Homoki Nagy Mária, Stipta István, Mezős Tamás és Imre Miklós voltak. A joghallgatónak tartott tantermi előadáson a polgári korszak önkormányzatai kerültek bemutatásra 1848 és 1950 közötti időszakból. A tudó-

mányos előadás a habilitációs dolgozathoz kapcsolódóan a műemlékvédelem és az építészet jogi szabályozásának modernkori történetét tárgyalta, kiemelve az egységes jogalkotás és szervezetépítés dilemmáit.

- **2016. december 7-én** Selye János Egyetemen „Nagyszombattól Budapestig – egy magyar egyetem története” címmel tartott előadást Mezey Barna.
- **2016. december 15-én** a magyar bírósági szervezet történetéről szervezett konferenciát az Országos Bírósági Hivatal, azzal a céllal, hogy a résztvevők megismerhessék a bírósági szervezet múltját, évszázados történelmét. A Magyar Néprajzi Múzeum (az egykori Curia) épületébe hirdetett konferencia a hazai jogtörténészek eddig szinte példátlan együttműködése keretében zajlott, melyen részt vettek valamennyi joghistorikus műhely kutatói, oktatói. A Révész T. Mihály elnökletével zajló plenáris ülésen Máthé Gábor és Mezey Barna előadását hallhatták az érdeklődők. A szekciósüléseken Bódiné Beliznai Kinga, Horváth Attila, Antal Tamás és Barna Attila előadásait tűzték napirendre. A plenáris ülés levezető elnöke Révész T. Mihály és Handó Tünde volt. A megnyitón Stipta István „Bíróságtörténet a jogtudomány tükrében”; Mezey Barna „Bírósági szervezet 1723-tól 1872-ig”; Máthé Gábor „A polgári korszak bírósági rendszere”; Révész Béla „Változások a bírósági rendszerben 1945 és 1989 között” és Kengyel Miklós „A jelenkori bírósági rendszer történeti értékei” címmel tartott előadást. Ezt követően az 1. szekcióban Homoki-Nagy Mária elnökletével Béli Gábor „Vármegei nemesi bíraskodás szervezete 1723-ig”; Balogh Judit „A modern felsőbíráskodás szervezeti kérdései Debrecenben”; Homoki-Nagy Mária „A polgári kori bírósági szervezet alapjainak megteremtése Csongrád megyében”; Antal Tamás „Az esküdtszék fogadtatása a Bünvádi perrendtartás országgyűlési vitájában”; Bódiné Beliznai Kinga „120 éves az Igazságügyi Palota”; Megyeri-Pálffy Zoltán „Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságban: a Kúria épülete” és Nagy Péter „A hazai bíróság-történet szakirodalmáról” címmel adott elő. A 2. szekció elnöke Balogh Elemér volt, ahol Szabó Béla „Az erdélyi századok bíraskodási szervezete a korai újkorig”; Balogh Elemér „Az egyházi bíraskodás európai modelljei a középkorban”; Barna Attila „Rendes és rendkívüli bíróságok a hűtlenségi perek perjogi szabályozásában és ítélkezésében”; Koncz Ibolya Katalin „A magyar hatásköri bíróság”; Papp László „A szabaddalmi bíraskodás szervezeti kérdései”; Szabó István „Kartellbíráskodás (1931)” és Horváth Attila „A magyar diktatúra bírósági rendszere” címmel tartott előadást.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bodnár Krisztián, abszolvált PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, segédlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltár; **Csutorás Gábor**, PhD-hallgató, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; **Dávid Gabriella**, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Deák Viktória**, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Domaniczky Endre**, PhD; **Drócsa Izabella**, PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola; **Falus Orsolya**, PhD, főiskolai docens, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vallástudományi, Társadalomtudományi és Romológiai Tanszék; **Markus Hirte**, LL.M, geschäftsführender Direktor, Mittelalterliches Kriminalmuseum, Angestellter in Rothenburg o.d.T.; **Hollósi Gábor**, tudományos főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet; **Képes György**, PhD, adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **László Balázs**, tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi; **Losonczy Eszter**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Rékasiné Adamkó Adrienn**, PhD jelölt, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Polgári Jogi Tanszék Családjogi Csoport; **Rigó Balázs**, tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék; **Rokolya Gábor**, PhD, közjegyző; **Erik Štenpien**, doc. JUDr, PhD, habilitált docens, Kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem Jogi Kara, Jogtörténeti Tanszék; **Szigeti Magdolna**, PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék

E számunk megjelenését az Eötvös Loránd Tudományegyetem támogatta

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az losonczy.eszter@gmail.com címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű **összefoglalót kérünk német nyelven.**

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetiként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

STUDIEN

HIRTE, Markus – "Mit dem Schwert oder starken Glauben" - Luther und die Hexen	1
KÉPES, György – Der König in der mittelalterlichen dänischen Monarchie	16
ROKOLYA, Gábor – Sprachgebrauch der nationalen Minderheiten in notariellen Verfahren der bürgerlichen Ära	27
ŠTENPIEN, Erik – Ergänzungen zur Geschichte des Bohuslav-Reiches	36
SZIGETI, Magdolna – Aussiedlung der Deutschen im Spiegel der Rechtsnormen	42

WERKSTATT

CSUTORÁS, Gábor – Rechtshistorischer Überblick über die theoretischen und praktischen Qualifikationsanforderungen an ungarische Verwaltungsbeamte	48
DEÁK, Viktória – Notwehr und berechtigte Eigenmacht – im Spiegel der Rechtsprechungspraxis	57
DRÓCSA, Izabella – Regelung der Straftaten gegen den Staat in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf das Verbrechen, geregelt in Gesetz Nr. 1921:III. über Aufwiegelung gegen den Staat	64
RIGÓ, Balázs – Die Instrumente für die Legitimation der Macht in Aphra Behns Pynardick-Gedicht nach der Krönung Jakobs II 68	

DISPUT

HOLLÓSI, Gábor – Das tschechoslowakische „Transdanubien“ und das Wasserabkommen von 1948	83
--	----

ÜBER BÜCHER

Ein vor 100 Jahren geborener Historiker und Jurist über die ungarischen Landesversammlungen der Reformzeit – BODNÁR, Krisztián	90
Erinnerungen an das Notariat. Einige Kapitel aus der Geschichte der Notariatskammer in Pécs (Fünfkirchen) – LOSONCZI, Eszter	93

RUNDSCHAU

Bericht über das Symposium „Rechtliche Regelung der sprachlichen Nationalitätenfrage in Ungarn“ im VIII. Kongress der Hungarologie – DOMANICZKY, Endre und LÁSZLÓ, Balázs	95
Juristische Volkskunde, juristische Kulturgeschichte – Symposium im VIII. Internationalen Kongress der Hungarologie – FALUS, Orsolya	97
„Österreichisches und ungarisches Familienrecht im Vergleich“ Bericht über das Forschungsseminar der Forschungsgruppe „Márkus Dezső“ zur vergleichenden Rechtsgeschichte (Pécs, 25–28. Oktober 2016) – RÉKASINÉ ADAMKÓ, Adrienn und DÁVID, Gabriella	98

NACHRICHTEN	100
-------------------	-----

Auf der Titelseite: Margit I

(Margrete Valdemarsdatter, März 1353 – 28. Oktober 1412) die Königen von Schweden, Dänemark und Norwegen,
die Gründin der Kalmar Union.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järveld (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiĉ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice),
Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor,
Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Sipta István, Prof. Dr. Szabó Béla

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna

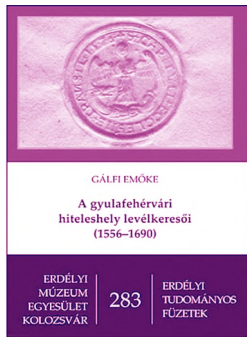
Redakteurin: Dr. Losonczy Eszter

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte
der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche,
Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität
der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte
der Széchenyi-István-Universität, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

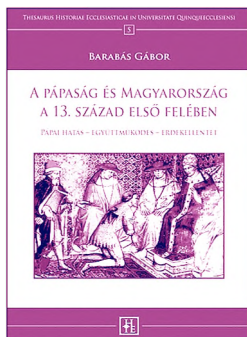
Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna
Verlag: Gondolat Kiadó

A GYULAFEHÉRVÁRI HITELESHELY LEVÉLKERESŐI (1556–1690) Gálfi Emőke

A gyulafehérvári hiteleshely Erdély egyik legfontosabb iratképző és iratmegőrző szerve volt, a hivatal képviselői pedig ebből következően kulcsfontosságú szerepet játszottak a birtokjogokat biztosító okiratok létrejöttében és azok őrzésében. Elég megemlíteni a földbirtokra mint legfőbb értékre építő kora újkori erdélyi társadalom sajátosságát ahhoz, hogy megértsük e hivatal képviselőinek jelentőségét. Ezen túlmenően azonban a levélkeresők annak a világi értelmiségi rétegnek voltak a tagjai, amely a középkori egyházi intellektualitás legjobb hagyományait folytatta, ezer szállal kötődött a korszak felekezeteihez, és maga is az egyház támogatását élvezte. Ugyanakkor elért tisztsegei, vagyona és befolyása alapján a fejedelemség kori nemesi társadalom azon középrétegéhez tartozott, amelynek vizsgálatát jörszerével még el sem kezdte a történetkutatás. Jelen kötet e majdani, kiterjesztett tudáshoz kínál támpontokat.

ISBN: 978-606-73-9016-2, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2015, 235 o.

A PÁPASÁG ÉS MAGYARORSZÁG A 13. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN – PÁPAI HATÁS – EGYÜTTMŰKÖDÉS – ÉRDEKELLETÉT Barabás Gábor

A pápai–magyar kapcsolatok vizsgálata ugyan hosszú múltra tekint vissza, de érdemes új szempontok, kérdésfeltevések alapján elemezni a fellelhető forrásokat. Jelen kötet elsősorban arra keresi a választ, hogy a pápaság számára az orbis christianusban rendelkezésre álló eszközök (legátusok, kánonjog, pápai kiküldött bíróság, levelezés) miként jelentek meg az Apostoli Szentszék és a Magyar Királyság viszonyában a 13. század első felében. Barabás Gábor monográfiájában bemutatja az említett pápai eszközöket, azok magyarországi megjelenését, illetve a kötet második részében ismerteti a pápai–magyar kapcsolatokban nyomon követhető ügyek tematikus csoportjait. Ezek közé tartozik többek között a pápák dinasztikus konfliktusokban játszott szerepe, a kereszties háborúk kérdésköre, a Német Lovagrend történetének magyarországi epizódja, de a kánoni választások, vagy éppen az egyházak és egyháziak elleni támadások esetei is.

ISBN: 978-963-89-4825-0, Pécsi Történettudományért, 2015, 354 o.

AZ ÁLLAM SZUVERENITÁSA – ESZMÉNY ÉS/VAGY VALÓSÁG Szerkesztette: Takács Péter

A kötet a modern állam egyik legjellegzetesebb és legvitatottabb vonását elemzi, több tudomány – így a jogtudomány és a közgazdaságtan, a politológia és a filozófia – nézőpontjából. A tanulmányok többsége a témával kapcsolatos konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata. E konferencia a különböző nézetek és nézőpontok ütköztetésére adott alkalmat, s így a kötetben közölt 31 írás nemcsak a téma elemzését nyújtja, de valamiféle dialógust is jelent: a szerzők egymás álláspontjait is jól ismerve s azokra is tekintettel fogalmazták meg saját tételeiket. A konferenciához kötött jelleg ellenére a kötet műfajilag tanulmánygyűjtemény. A tanulmányok szerzői a magyar tudományos élet ismert és méltán elismert gondolkodói, akiknek írásait a pályájuk elején és közepén tartó fiatal szakemberek munkái egészítik ki. A kötet a mai magyar államtudomány tükré.

ISBN: 978-963-69-3599-3, Gondolat Kiadói Kör, 2015, 562 o.

TÖRVÉNY, JOG, IGAZSÁG – SZÉLL KÁLMÁN ÉLETMŰVE Szerkesztette: ifj. Bertényi Iván

Kötetünkben Széll hosszú és sokoldalú közéleti pályafutásának minden fontos elemét feldolgozták történész szerzőink. A tudományos pontossággal megírt tanulmányok nem csupán Széll életének legismertebb korszakaival foglalkoznak. Az államháztartást stabilizáló pénzügyminiszter és az ellenzékkel békés viszonyt kialakító miniszterelnök mellett megismerhetjük a bankárt, a korszerűen gazdálkodó földbirtokost vagy a pályája csúcán már túljutott, tekintélyes veterán államférfit is. Aki tehát arra kíváncsi, ki volt és mit tett Széll Kálmán, kötetünkben találhatja meg a ma elérhető legalaposabb válaszokat.

ISBN: 978-963-12-3450-3, Mathias Corvinus Collegium, 2015, 436 o.

REX ET REGNUM – TANULMÁNYOK A MAGYAR POLITIKAI GONDOLKODÁS TÖRTÉNETÉBŐL Rácz Lajos

E könyv borítóján jelzett témák a magyar politikai gondolkodás és kormányzás története oly kiterjedtek és végtelenek, hogy azt szinte lehetetlen egyetlen kötetben áttekinteni, ezért a szerző kiemelte azok egyes vonatkozásait: a hatalom átörökítésének módjait, legitimitációját, gyakorlásának korlátozott vagy korlátlan jellegét, közigazgatási érvényesítését, az állam struktúráinak problémáit és a hatalom gyakorlását gyakran övező misztikumot. Az ezekre vonatkozó hazai elméletek, vagyis a sajátosan magyar államelméleti hagyomány áttekintését a középkori és újkori magyar állam kormányzását és igazgatását bemutató tanulmányok egészítik ki. Az elemzett témák változatos palettája és az írásokban áttekintett történelmi idő széles intervalluma egyben bepillantást enged a szerző több évtizedes munkásságába is, aki a Szent Istvántól Széchenyi Istvánig ívelő elemzése során szívesen időzött el Báthori István és Bethlen Gábor korában és az ő fejedelemségükben is. A kötet a magyar közjogi hagyományok, politikai és jogi kultúra, valamint hatalmi szimbolika egyéni hangú, érzékeny elemzése.

ISBN: 978-963-69-3682-2, Gondolat Kiadói Kör, 2016, 410 o.